

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
Nr.4-5 2003 • ANUL XIII • CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ

de știință și cultură

Nr. 4-5 (94-95) 2003
aprilie-mai

REDACTOR-ŞEF

Alexandru BANTOŞ

REDACTORI-ŞEFI ADJUNCŢI

Raisa BELICOV
Vlad POHILĂ

COLEGIUL DE REDACŢIE

Alexei ACSAN, Mioara AVRAM (Bucureşti), Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Mircea BORBILĂ (Cluj), Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huşi), Anatol CODRU, Nicolae CORLĂTEANU, Eugeniu COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Demir DRAGNEV, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Iulian FILIP, Gheorghe GONŢA, Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC, Valeriu RUSU (Franţa), Marius SALA (Bucureşti), Gheorghe STOG (Bălţi), Dumitru TIUTIUCA (Galaţi), Petru ȚARANU (Vatra Dornei), Vasile ȚĂRA (Timișoara), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

Pentru corespondență:

Căsuța poștală nr. 83,

bd. Ștefan cel Mare nr. 134,

Chișinău, 2012, Republica Moldova.

Tel.: 23 87 03, 23 46 98

e-mail: *limba_romana @ mail.md*

CÂND DUMNEZEU DĂ O MISIE, DĂ ȘI PUTEREA DE A O ÎNDEPLINI.

Nicolae BĂLCESCU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

EDITOR: colectivul redacției
ISSN 0235–9111

PROCESARE COMPUTER: Oxana BEJAN
Com. nr. 6876 Editura "Universul"

Acest număr este ilustrat cu fotografii de Pavel FREI (coperta I și interior)
și Vasile ȘOIMARU (coperta IV și interior)

Orice articol publicat în revista *Limba Română* reflectă punctul de vedere al semnatarului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Revista “Limba Română”

Rubrici permanente – *Gramatică, De la grotesc la sublim, Analize și interpretări, Scriitori contemporani, Pro didactica, Portofoliul profesorului, Lecțiile istoriei, Lumină din lumină* ș.a. – susținute de specialiști notorii în domeniu, de personalități marcante din Republica Moldova, România, Franța, Germania, S.U.A., Canada ș.a.

Suport didactic pentru procesul de învățămînt, inclusiv pentru examenul național de bacalaureat.

**Abonați-vă la revista
“Limba Română”**

Abonamentele pot fi perfectate la agențiile “Poșta Moldovei” și “Moldpresa”. În România – la Rodipet (a se consulta catalogul publicațiilor din Republica Moldova, poziția 77075).

Persoanele fizice sau juridice care doresc să se aboneze ori să susțină financiar revista se vor adresa la redacție (tel. 23.87.03, fax. 23.46.98, e-mail: limba_romana@mail.md).

SUMAR

ARGUMENT

Alexandru Bantoș. *Retrospectivă necesară*

5

ORAȘUL MEU, AL TĂU, AL TUTUROR

Valeriu Rusu. *Orașul din inima mea*

6

Grigore Vieru. *Chișinău, oraș de vis*

7

REPERE

Mihai Cimpoi. *Marca ontologică a Chișinăului*

9

„Chișinăul a fost și va rămâne al nostru...” Dialog: Alexandru Bantoș – Serafim Urecheanu, Primar General al municipiului Chișinău

11

Chișinăul în imagini

17-32; 221-222

Silviu Andrieș-Tabac. *Simbolurile municipiului Chișinău*

33

TIMPURI ȘI DESTINE

Iurie Colesnic. *Primarii capitalei basarabene*

39

POESIS

Versuri de Grigore Vieru (48), Ion Vățamanu (50), Ion Hadârcă (53), Vasile Romanciuc (53), Anatol Codru (105), Arcadie Suceveanu (106), Leo Butnaru (106), Irina Nechit (108), Călina Trifan (110), Aureliu Busuioc (163), Mihail Ion Ciubotaru (164), Gheorghe Vodă (166), Nicolae Esinencu (167), Leonida Lari (167), Serafim Belicov (168)

PATRIMONIU

Victor Teleucă. *Clopotnița de aur*

54

CTITORI DE LUMINĂ

Silvia Grossu. *Misionar al sacralului și al culturii*

63

LECȚIILE ISTORIEI

Ștefan Ciobanu. *Cultură și învățământ*

68

Paul Mihail. *Au rămas în Basarabia*

72

Sergius Ciocanu. *Considerații privind Biserica Nașterea Maicii Domnului (Măzărache)*

74

STAREA DE VEGHE

Firul incandescent al continuității face bine țărilor civilizate. Dialog: Raisa Belicov – Iulian Filip

81

Aurelian Silvestru. *Liceul „Prometeu” – o tradiție modernizată*

86

CONFESIUNI

Silviu Berejan. *Amintiri grele despre orașul unei copilării și adolescențe frământate*

89

Sergiu I. Chircă. *Chișinăul românesc de altădată...*

91

Agnesa Roșca. *Oraș străbun din rugăciuni de piatră*

93

Paulina Zavtoni. *„Aici e casa mea de zi și noapte, aici eu cred în viață și în zei”*

96

„Noul Chișinău mi-a devenit familiar și prietenos”. Dialog: Nadina Gheorghită – Irina Cantacuzino

100

CETĂȚENI DE ONOARE

Petre Gheorghe Bârlea. *Eugeniu Coșeriu în vechea cetate de scaun a Țării Românești*

111

SINTEZE

Stelian Dumistrăcel. *„Graiul pâinii” în lumina „lingvisticii integrale” coșeriene*

118

RESTITUIRI

Vlad Pohilă. *Se auzea cândva la Chișinău un Cuvânt Moldovenesc*
132

ÎNSEMNE ALE CONȘTIINȚEI NAȚIONALE

Ion Ciocanu. *Ctitori și ocrotitori ai limbii strămoșești*
139

Anatol Eremia. *Schimbarea la față a capitalei prin toponimie*
142

Nicolae Dabija. *Aleea Clasicilor*
147

PREZENTĂRI ȘI RECENZII

Irina Condrea. *Studia linguistica in honorem prof. Valeriu Rusu*
148

Radiografie la zi a românei vorbite pe malurile Prutului
150

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

Ana Bantoș. *Literatura română din Basarabia: deschidere spre universalitate. Chișinăul literar (2)*
154

TRECUTUL PREZENT

„Sunt bucuros că am făcut acest lung drum de acasă-acasă!” Interviu realizat de Ion Stici cu poetul Nichita Stănescu
157

Liviu Damian. *Elegie pentru soțul necuvintelor*
160

Serafim Belicov. *Dumnezeu își ia legendele acasă*
161

FASCINAȚIA CUVÂNTULUI TIPĂRIT

Un veritabil templu al cărții: Biblioteca Municipală „Bogdan Petriceicu Hasdeu”. Dialog: Vlad Pohilă – Lidia Kulikovski
170

Ana Bantoș. *Promisiunea și fapta*
180

Gheorghe Prini. *Activitatea editorială ca o șansă pentru un viitor mai civilizată*
181

INTERFERENȚE SPIRITUALE

Valentin Ciucă. *Puntea suspinelor*
185

Emilia Ghețu. *Zilele culturii cehe la Chișinău*
186

Libuše Valentová. *Limba și literatura română în Cehia*
188

Jiří Našinec. *Literatura română în traduceri cehe, după al doilea război mondial*
191

Vlad Pohilă. *Patru secole de literatură română văzute de la Praga (și, parțial, de la Chișinău)*
194

Angela Soltan. *Simbol al solidarității culturale dintre latini*
198

Un rețeau cultur el internațional
201

CETĂȚENI DE ONOARE

Efim Josanu. *Veritabil animator al Mișcării Olimpice*
203

PERMANENȚE

Mihai Ursu. *Un centru muzeal de peste un secol*
206

REMEMBER

Iurie Colesnic. *Cimitirul Central Ortodox la un pas de a deveni Panteon...*
209

Petru Țaranu. *Paștele Blajinilor*
215

ORAȘUL MEU, AL TĂU, AL TUTUROR

Nicolae Roibu. *Cum a apărut Imnul municipiului Chișinău*
219

AUTORII NOȘTRI

223

RETROSPECTIVĂ NECESARĂ

În paginile acestui număr de revistă readucem în actualitate evenimente și fapte, încercând să conturăm o imagine a Chișinăului de ieri și de azi, să reconstituim trăsăturile esențiale ce l-au caracterizat mereu. Or, Chișinăul, cu istoria lui zbuciumată și dramatică, cu un prezent agitat și imprezvizibil, este, deja pe parcursul a două secole, un statornic și recunoscut centru al identității basarabenilor. Situat la confluențe de interese – politice, militare, comerciale etc. –, orașul are un trecut zigzagat, cu spectaculoase și frecvente schimbări de decor, itinerarul lui în timp fiind puțin cunoscut. Evocăm, așadar, personalități și destine care au marcat biografia, în continuă devenire, a urbei noastre. Un rol important la edificarea imaginii moderne a orașului le revine, evident, edililor aflați de-a lungul anilor în serviciul municipalității. Pentru că, indiferent de regim și segmentul istoric traversat, contribuția lor la propășirea localității a fost constantă și, în majoritatea cazurilor, cu un scop bine definit: schimbarea la față a Chișinăului. Considerat cel mai important centru economic și cultural, capitala moldovenilor de la est de Prut, în virtutea împrejurărilor istorice, de regulă nefavorabile afirmării și consolidării cauzei naționale, s-a impus drept un barometru al stărilor de spirit. Ne referim la etapele cruciale din biografia nouă a orașului, legate de începutul și sfârșitul secolului trecut, când, printr-un miracol greu explicabil pentru cei care ne cunosc insuficient soarta și adevărata ființă, energiile acumulate de-a lungul deceniilor au dat peste cap calcule și prognoze. Fiind însă la cheremul marilor puteri, ne-am pomenit adesea în derivă. Dar și în momentele de grea încercare, am găsit forțe capabile să ne redea echilibrul moral și certitudinea că, indiferent de conjunctură, suntem datori să rezistăm și să supraviețuim. Am rămas optimiști pentru că, în cele mai dramatice și mai descumpănite vremi, ne-au fost pavăză figurile marilor noștri intelectuali, ale căror inimi au pulsat la unison cu cei mulți și necăjiți.

...Mai este încă viu ecoul exploziei sociale de acum un deceniu și ceva, în urma căreia la Chișinău, apoi în întreaga republică, a fost arborat Tricolorul. La Marile Adunări ale Basarabenilor am obținut libertatea de a scrie cu literele strămoșilor, de a vorbi deschis și ne-stingherit despre originea neamului, de a ne proiecta un viitor care să ne aparțină cu adevărat.

De ce vremurile ne sunt potrivnice? În ce măsură purtăm vina deziluziilor care ne învălmășesc? Oare nu pentru că uităm să re-citim trecutul? Încotro mergem? – se întreabă cu neascunsă înfrigurare cei care mai cred în deșteptarea noastră.

Răspunsul reclamă maximă onestitate și nevoia stringentă de a scruta retrospectiv evenimentele care ne-au marcat sau urmează să ne marcheze existența.

Alexandru BANTOȘ

Valeriu RUSU

ORAȘUL DIN INIMA MEA

Îmi scria, într-un ceas inspirat, un distins poet basarabean că inima unui om în care încap două țări-patrii este o inimă mare.

Și mă tot uimesc, de atunci, de inima mea: o fi ea chiar așa de mare?

Ceea ce pot să-i transmit orașului meu de suflet, al cărui cetățean (de onoare!) sînt, este că inima mea, cît de mică ar fi, vibrează puternic pentru orașul meu de suflet, cu un fel de teamă dar și cu totală încredere, ori de cîte ori un mesaj scris sau oral vine către mine sau pleacă de la mine spre Chișinău.

Mi-au plăcut multe în acest oraș în care regăsești peste tot mîna gospodărească și gîndul înțelept al primului cetățean al urbei, primarul ei.

...Și parcurile, și bulevardele, și Aleea scriitorilor, și liceele, și statuia lui Ștefan cel Mare, și monumentele (cîte s-au mai păstrat, după atîta zbu-cium), și *Casa Limbii Române* (pîngărită adesea, în ultimul timp, de năimiți ai neomeniei), dar și *Casa lui Eminescu*, și *Buciumul* domnului Tătaru etc...

Dar, mai presus de orice, mi-au plăcut, mi-au copleșit sufletul oame-nii – de la aleșii cărturari (profesori, poeți, savanți) – la neamurile mele din Niorcanii Sorocii, la țărani veniți cu colaci și boabe de grîu, în ștergarele lor înflorate, ca să le depună la picioarele lui Eminescu, ca să dea roadă bună.

Și mai ales mi-au plăcut copiii Chișinăului, roind, duminică de duminică, la ceea ce am numit, cîndva, „Academia civică a Cetățenilor de mîine”, în jurul lui Iulian Filip, al maestrului Sainciuc, al lui Ianoș Țurcanu...

Am participat, din fericire, în ultimii șapte-opt ani, de cînd mi-am regăsit „Țara de dor”, a copilăriei mele petrecute pe malul Nistrului, la multe întîlniri de simțire românească, la botezul a numeroase edificii culturale românești în Chișinău.

La toate aceste manifestări, vorba blîndă, gestul cumpătat, ideea îndrăzneată a primarului general al Chișinăului, domnul Serafim Urecheanu, ne-au împuternicit pe noi toți, cei din preajma-i și chiar mai de departe, în inițiativele și în munca noastră creatoare de bine și de frumos.

Orașul Chișinău, noi toți, avem nevoie acum, mai mult decît oricînd, de această îmbărbătare.

Acum, cînd trebuie să spunem răspicat:

În lături, pîngăritori de neam și de țară!

7 mai 2003
Aix-en-Provence, Franța

Grigore VIERU

CHIȘINĂU, ORAȘ DE VIS

Am întreprins pe la sfârșitul anului trecut o călătorie în SUA... O nouă, o cu totul nouă lume am descoperit pe continentul american. Trei lucruri m-au frapat în mod deosebit: 1) respectul reciproc între lege și om, 2) cultul muncii responsabile, 3) cultul unei libertăți ordonate.

Bineînțeles că vom găsi și la noi lucruri frumoase, pe care ni le-a lăsat chiar Dumnezeu. Printre ele se prenumără splendorile irepetabile ale Naturii – bogăția cea mai de preț pe care o avem. Chiar urbanismul nostru, mai exact Chișinăul, este un segment al Naturii. Acolo, pe continentul american, mi s-a făcut dor de Chișinău. Acolo, la umbra zgârie-norilor, am compus acest cântec pe care îl veți asculta în curând în interpretarea strălucitului artist Mihai Ciobanu. A slăvi orașul tău este un lucru firesc. Mai ales că merită să fie slăvit.

Am umblat din loc în loc,
Chișinăul meu,
După bine și noroc,
Chișinăul meu,
Nu știam că binele
Ești tu, Chișinăule,
Nu știam că dragostea
Chiar în tine se găsea.

Un mărgărit,
Un luceafăr luminos,
Un prea mândru curcubeu –
Așa ești tu, Chișinău!
Te-am îndrăgit
Nu de-atât că ești frumos,
Dar de-atât că ești al meu
Și al meu vei fi mereu!

Chișinău, oraș cu tei,
Chișinăul meu,
Și cu focul dragostei,
Chișinăul meu,
Cu femeii ca niște flori,
Când te uiți la ele mori,
Iar fetele-n facultăți
Le citești în loc de cărți.

Un mărgărit,
Un luceafăr luminos,
Un prea mândru curcubeu –
Așa ești tu, Chișinău!
Te-am îndrăgit
Nu de-atât că ești frumos,
Dar de-atât că ești al meu
Și al meu vei fi mereu!

Chișinău, oraș de vis,
Chișinăul meu,
Ești în sufletul meu scris,
Chișinăul meu,
Scris alături de-al meu prag
Și de tot ce am mai drag,
Scris în versul care-l spun
Lângă tot ce am mai bun.

Un mărgărit,
Un luceafăr luminos,
Un prea mândru curcubeu –
Așa ești tu, Chișinău!
Te-am îndrăgit
Nu de-atât că ești frumos,
Dar de-atât că ești al meu
Și al meu vei fi mereu!

Mihai CIMPOI

MARCA ONTOLOGICĂ A CHIȘINĂULUI

Se pare că marca ontologică a Chișinăului, dedusă din descrierile documentar-literare, este *închide-rea*. George Meniuc vorbea în acest sens de „orizontul închis” basarabean, pe care îl scruta din mahalaua Munceștilor, zisă și mahalaua Balan. Tot el își amintea de bălăriile și stufărișurile Bâcului ca de un tărâm al visării și al născocirilor imaginare. E un orizont închis ce visează la deschidere, cel puțin prin intermediul proiecțiilor fantasmagorice.

Ce este în fond Chișinăul, înscris într-un cerc al închiderii ființiale? Stea încremenită, după cum se credea în vechime? Oraș-sat, adică o localitate hibridă ruralo-orășenească? Un Turn Babel al naționalităților, în care alături de români (moldoveni), atestați cu o prezență de circa 50 de procente la sfârșitul secolului al XIX-lea, locuiesc evrei, ruși, ucraineni, germani, armeni conduși de Manuc Bei, greci conduși de frații Ipsilanti? Oază de viață patriarhală, loc de exil (cazul Pușkin) sau penitenciar, căci, după mărturisirea lui Elisée Réclus, clădirea principală a orașului era, la un moment dat, uriașa pușcărie cu patru turnuri dințate, care se înălțau deasupra caselor joase? Oraș de *marginie*, centru de provincie, *centru natural al Basarabiei*, prin căile ferate și șoselele care îi lipsesc, după cum îl credea Gheorghe Bezviconi, învățatul? Seliște a străinilor care veneau (vin) să petreacă și să uite de probleme și necazuri, îmbrăcat în costum arlechinesc de dolmane husărești, șepci căzăcești, mitre grecești și tichii evreiești, căciuli de miel autohtone (așa îl vedea și Negruzzi, cu streini petrecând, în nuvelele sale). Cuibar al

nacialnicilor, ofițerilor, *pomoșnicilor*, vlădicilor, *namestnicilor*, serdarilor, moșierilor și boierilor, guvernatorilor, spătarilor, logofeților (în 1436 voievodii Moldovei Ilie și Ștefan dădeau un hrisov logofătului Vancea, în care se precizează, ca hotar, și *Chișinăul pe Bâc*), generalilor (ruși), mitropolitelor, senatorilor, preoților, jicnicerilor, velpitarilor, stolnicilor, „frunțașilor”, căminarilor, burgomiștrilor, medelnicerilor, vistiernicilor, paharnicilor?

Oraș blestemat, vorba lui Pușkin, care poartă pecetea unui blestem negru, al unui fatum iremediabil? Târg al ocârmuitorilor civili sau și centru de cultură cu scriitori, preoți luminați și cărturari puși pe fapte culturale? *Oraș oriental*, după cum îl vedeau mulți călători?

Să ne oprim un pic la această din urmă întrebare. Dovezi că avem de-a face și cu un Chișinău literar și artistic sunt destule. Maria Cebotari și Bogdan Petriceicu Hasdeu ar fi două nume de ajuns. La ele se adaugă, însă, multe altele de prestigiu cultural deosebit: Al. Hâjdeu, Negruzzi, Russo, Stamati, Donici, Moruzi, Stere, Mateevici, Dobronravov, Bănulescu-Bodoni, Gurie Grosu, Bernardazzi, Grecu, Sulac, Loteanu, generația de intelectuali care a votat Unirea în ședința Sfatului Țării din 27 martie 1918, toate generațiile de scriitori interbelici și postbelici. Chișinăul a inspirat excelente pagini de beletristică, de memorii și filozofie a culturii – ale lui Sadoveanu, Gala Galaction, Goga, Rebreanu, Crainic, Blaga.

El semnifică, etimologicește, *izvor*, după cum spune legenda, și constituie o sursă de inspirație pentru o cohortă întreagă de oameni de litere și artă.

Revenind la marca sa ontologică paradoxală pe care i-o dă închiderea/deschiderea, ne amintim, cu străngeri spasmatice ale creierului nostru și ale ființei noastre de *marginie* de țară și de margine de continent, de ceea ce spunea Wiegel, fost viceguvernator (centru de „murdărie morală sau cea fizică”), de ceea ce

spunea într-un „negru” reportaj al său, din 1939, Geo Bogza: „Chișinău. În pata neagră a pământului, oază de culori albe și verzi, case și copaci, interferențe cromatice. Case aliniate, egale, acoperișuri roșii de țigla. Și în partea de nord a orașului, spectacol straniu, cimitirul evreiesc, puzderie de pietre albe, mortuare. E singura pată albă, compactă, din toată Basarabia” (vezi **Basarabia, țară de pământ**, București, 1991, p. 15). Tot astfel, înfundat în *noroi*, îl vede și Stere. La constatarea lui Vania Răutu că este murdar, un personaj din romanul **În preajma revoluției** al lui Constantin Stere, pe nume Manin, replică: „– Bre, bre, bre, câte fasoane! Apoi noi suntem deprinși ca să ne aduceți de sus glodul boieresc. Așa-i făcut Chișinăul. Pe străzi se scurge noroiul de sus în vale, din cartierele boierești spre mizeria Broscăriei. Așa-i toată societatea basarabeană. Așa-i toată Basarabia. De sus se scurg murdăriile

boierești și îneacă mizeria din vale”.

Pe noroiul acesta fatal a mai căzut totuși câte o rază de lumină. Și dacă la 1912 Nicolae Iorga remarcă lipsa unei conștiințe basarabene (în volumul **Basarabia noastră**), iată că ora stelară care a fost perioada interbelică, anii '60-'80 și în special ultimul deceniu al secolului al XX-lea, a schimbat marca ontologică a Chișinăului și însăși hlamida Chișinăului literar și artistic. El a fost repus în matricea lui stilistică firească, devenind o cetate a culturii românești. „Orașul asiatic” are parte de o deschidere europeană. S-a restrâns și acțiunea neantizatoare a *noroiului*. Oricum, are șansa supraviețuirii prin cultură.

Mai 2003

Ghenadie Jalbă. **În orașul vechi**

„CHIȘINĂUL A FOST ȘI VA RĂMÂNE AL NOSTRU...”

Dialog: Alexandru BANTOȘ –
Serafim URECHEANU,
Primar General
al municipiului Chișinău

– *Propun să începem acest dialog, stimate domnule Primar General Serafim Urecheanu, cu o succintă trecere în revistă a rezultatelor alegerilor locale generale din 25 mai 2003. Cum apreciați modul de desfășurare a acestui scrutin? Ce concluzii se impun?*

– Actuala campanie electorală, chiar dacă rezultatele primului tur sunt altele decât cele scontate, ne îndeamnă să fim optimiști. Deși partidul de guvernământ a pus în acțiune toate mijloacele de discreditare și defăimare a candidaților din opoziție, în special a pretendentului nr. 1 la postul de Primar General al municipiului Chișinău, electoratul, dând dovadă de discernământ, conștiință civică și înțelegere justă a importanței actualelor alegeri, s-a orientat corect, pledând pentru libertate și democrație, împotriva totalitarismului pe cale de a se instaura în Republica Moldova. Rezultatele alegerilor le calificăm pozitive și avem certitudinea că în turul doi de scrutin chișinăuienii își vor alege primarul capabil să le asigure condiții pentru echilibru și integrare socială, toleranță și respectarea tuturor drepturilor civice, indiferent de apartenență etnică, lingvistică, confesională etc. Însă, și acest lucru trebuie subliniat, comportamentul unor factori de decizie din republică impune, indiscutabil, o altă și extrem de îngrijorătoare concluzie – în Republica Moldova democrația se află în pericol. Este un adevăr trist, dar absolut real: consecințele nefaste ale dezmățului politic declanșat în ultimii doi ani, cu precădere în timpul campaniei electorale curente, vor fi, sunt sigur, resimțite foarte curând de

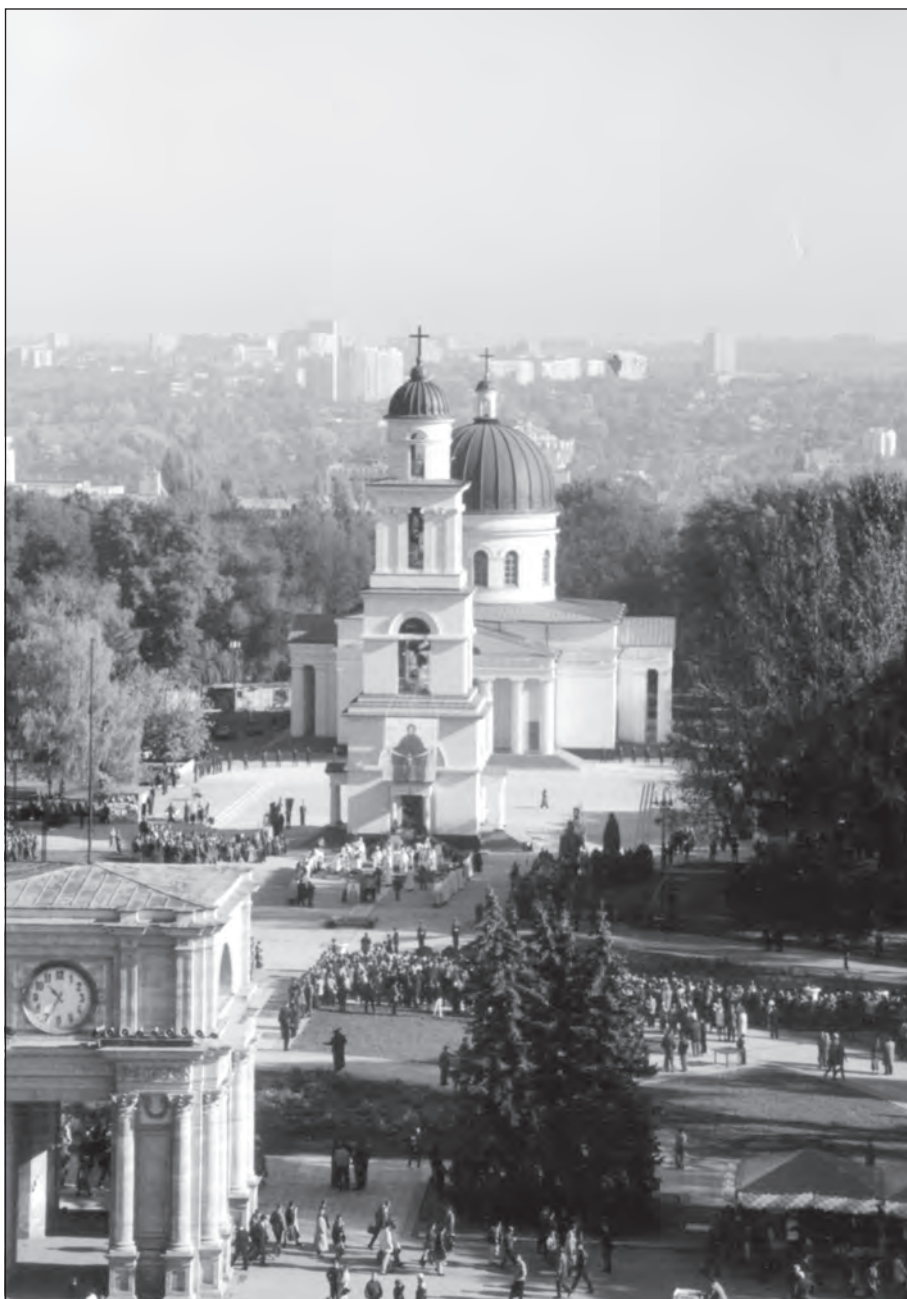
întreaga societate, în special de către cetățenii simpli, pentru că ei, în definitiv, sunt ostacii aventurilor politice. Evident, la ora actuală, sunt necesare acțiuni comune, energice, eficiente, realiste din partea tuturor formațiunilor politice, a fiecărui politician în particular – lider sau simplu membru de partid – pentru a contracara tentativele de instaurare a autoritarismului și dictaturii unui singur partid.

– *Comentatorii politici de la noi, observatorii internaționali, în analize și sinteze, simplii alegători, în sesiunile venite pe adresa instituțiilor implicate în organizarea și monitorizarea alegerilor, constată aproape unanim, că primul tur de scrutin a fost cel mai fraudulos din întreaga istorie a R. Moldova...*

– Subscriu la această opinie. Participând pe parcursul a trei decenii la diverse campanii electorale, nu mi-a fost dat să constat o erodare atât de gravă a celor mai elementare și mai esențiale drepturi și libertăți cetățenești. Nici pe timpul regimului sovietic, regim unanim recunoscut ca fiind totalitar și antidemocratic, opinia publică nu era manipulată cu atâta cinism, presa de stat nu era monopolizată în mod deliberat și transformată în unealtă docilă a unui grup de politicieni. Presingul organelor de drept, dirijate și încurajate de către conducerea țării, difuzarea informațiilor false, urmărind scopul compromiterii lui Urecheanu, a anturajului său și diminuarea ratingului Alianței „Moldova Noastră” – sunt acțiuni dezaprobrate de organismele internaționale și de către cetățenii cu drept de vot, fapt care trebuie să ne pună în gardă.

– *Acest lucru e necesar să-l conștientizeze toate partidele și formațiunile de orientare națională și proeuropeană. Or, situația actuală reclamă unirea forțelor pentru a consolida societatea și a ne recâștiga dreptul de a fi noi, de a avea sentimentul că suntem stăpâni ai destinului nostru.*

– Evident, a sosit timpul să analizăm fără părtinire care sunt erorile, gafele pe care le-am săvâr-

șit de la 1989 încoace. Acest lucru e necesar nu pentru a stabili cine poartă vina multiplelor cedări, involuții de ordin politic, social, economic, ci pentru a constata, a clarifica ce avem de făcut ca să revenim la o viață politică normală, la democrație și echitate socială. Trebuie să recunoaștem deschis că, pentru moment, suntem

dispersați, că nu avem capacitatea de a depăși ranchiuna și orgoliile, că nu avem încredere reciprocă, că vrem multe, dar nu suntem conștienți de faptul că putem face puține. Trebuie, în sfârșit, să înțelegem că acțiunile noastre politice, toate fără excepție, trebuie să ia în calcul o realitate obiectivă. Or, noi trăim o

viață concretă, și nu una imaginară. E nevoie de mai multă demnitate și responsabilitate. Datori suntem să fim mai cooperanți, mai îngăduitori, mai onești, altfel riscăm să pierdem totul: limbă, alfabet, tricolor, dreptul de a fi noi înșine, cum ați remarcat și Dumneavoastră.

– *Să trecem, stimate domnule Primar General, de la alegeri, un fenomen totuși efemer, la preocupările obișnuite, „eterne”, ale Chișinăului. Orașul nostru, aproape două secole consecutiv, este considerat o adevărată fortăreață a culturii și civilizației moldovenilor de la est de Prut. Timp îndelungat, sub diferite regimuri, capitala noastră a fost epicentrul unor importante evenimente cu rezonanță în destinul basarabenilor. În ce mod și-a consolidat „rezistența” această cetate în anii aflării Dvs. la postul de Primar General? Care sunt cele mai memorabile și în același timp mai necesare pentru municipiu proiecte realizate în ultimii nouă ani?*

– Chișinăul este, pe bună dreptate, cel mai important centru politico-administrativ al Republicii Moldova, centru, care, evident, adună în permanență ilustre, luminate minți ale neamului. Însă, datorită evenimentelor social-politice din ultimii 15 ani, el într-adevăr a devenit o fortăreață, mă tem să zic ultima, care rezistă tentativei de a ne întoarce spre totalitarism, de a reveni la vremurile de odinioară, când moldovenii erau desconsiderați, iar patrimoniul nostru spiritual marginalizat sau chiar negat în totalitate. Pentru capitală în aceste zile se dă o bătălie crâncenă, deoarece partidul de guvernământ înțelege că fără Chișinău – simbol al rezistenței naționale – liderii comuniști nu se vor simți stăpâni în întreaga țară. E lesne de înțeles de ce toate resursele administrative, umane, mediatice ale statului sunt concentrate anume pe frontul chișinăuian.

În ceea ce privește proiectele realizate în ultimii nouă ani – orășenii le cunosc foarte bine: Clopotnița rezidită și restabilită (primăria a investit în

acest scop 30 milioane de lei), liniile de troleibuz spre Porțile Orașului, Gara de Sud, Poșta Veche, Durlești; străzile reconstruite: Ismail, Ceucari, Ciuflea și altele, activitatea eficientă a organizațiilor fiscale care a asigurat o stabilitate în plătirea operativă a pensiilor și indemnizațiilor, creșterea continuă a numărului agenților economici, care dinamizează viața economică a orașului. Sub aspect cultural Chișinăul trăiește o intensă viață spirituală. În rândul acțiunilor organizate anual aș vrea să remarc numeroasele festivaluri-concurs de creație și interpretare, între care “Crizantema de Argint”, festivalul copiilor cu aptitudini muzicale “Roșu. Galben. Albastru”, manifestările desfășurate cu ocazia sărbătorilor de Crăciun și Anul Nou, de Paști, de Ziua Independenței Republicii Moldova și Sărbătorii Naționale “Limba Noastră”, de Hramul Chișinăului. Pe parcursul ultimilor nouă ani în capitală au fost dezvelite busturile iluștrilor înaintași: Tudor Arghezi (1995); George Călinescu (1996); Mihail Kogălniceanu (1997); Mircea Eliade (1997); Mihail Sadoveanu (1998); Alexei Mateevici (1998); Nichita Stănescu (1999); Nicolae Costenco (2000); Octavian Goga (2000); George Bacovia (2001); Ion Luca Caragiale (2002); monumentele Mihai Eminescu (1996); Mitropolit Petru Movilă (1996); Vasile Alecsandri (1997) etc.

A fost, de asemenea, inaugurată o rețea întreagă de biblioteci naționale – “Târgoviște” (1995); “Târgu Mureș” (1996); “Alba Iulia” (1998); Biblioteca Publică de Drept (1999), “Maramureș” (2001).

Un eveniment aparte a fost deschiderea Casei Cărții “Petru Movilă” – (1996); precum și a Casei Cărții “Ciocana” – (1997); a Centrului de Cultură și Asistență Didactică “Casa Limbii Române” (1998); a Casei Cărții “Grățiești” – com. Grățiești (1998); Salonului de carte străină DANTE (2000); Centrului Academic „M. Eminescu” (2000). În sectoarele municipiului Chișinău, în perioada anilor 1994-2002, au fost deschise 11 librării noi.

– În ultimul deceniu al secolului trecut Chișinăul a fost locul de desfășurare a numeroase acțiuni (demonstrații de stradă, greve, întruniri științifice) având drept scop afirmarea, apărarea și promovarea însemnelor esențiale ale identității noastre: stemă, tricolor, limbă de stat, imn, alfabet. Promovarea limbii de stat a rămas printre preocupările constante ale administrației publice locale. Ce a întreprins primăria pentru asigurarea funcționării de facto a limbii române?

– Pe parcursul acestor ani s-a lucrat neconștient în vederea extinderii ariei de utilizare a limbii de stat, evident, urmărindu-se din start menținerea echilibrului social, sensibilizându-se conlucrarea dintre diferite comunități etnice, cultivându-se spiritul de toleranță într-un mediu multiethnic cum este cel al municipiului nostru. În perioada vizată orașul a fost un exemplu de stabilitate interetnică sub toate aspectele. Aici conviețuiesc oameni care istoric sunt legați de localitate. Din acest considerent, în domeniul politicii lingvistice Primăria s-a condus de principiul integrării sociale a cetățenilor, or, limba este mijlocul principal care face posibilă integrarea respectivă. Limba română, în calitatea ei de limbă de stat, a unit lumea noastră. Un efect benefic au avut cursurile de limba română organizate pe parcursul tuturor acestor ani, dar în special după deschiderea, în 1998, a Casei Limbii Române. La momentul actual, în pofida condițiilor nefavorabile pentru buna funcționare a limbii de stat, interesul pentru limba română, paradoxal, nu scade, ci dimpotrivă. Dovadă în acest sens sunt și cei peste 500 cetățeni care însușesc, în cadrul cursurilor de limba română pentru adulții alolingvi, din proprie inițiativă, limba română, conștientizând necesitatea cunoașterii celui mai important însemn al statalității.

– În Proiectul de Federalizare a R. Moldova este prevăzută declararea și funcționarea concomitentă a limbii de stat (română, zisă și moldovenească) și a limbii oficiale (rusă).

Cum credeți, ce repercusiuni ar putea avea oficializarea limbii ruse asupra modului de utilizare a limbii majorității populației R. Moldova? Nu vor apărea premise pentru noi conflicte și explozii sociale?

– Nu vreau să vorbesc despre repercusiuni, de altfel, ușor prognozabile. Realitatea demonstrează că oficializarea statutului oricărei limbi, într-un alt mediu lingvistic decât cel propriu, este în detrimentul acesteia. La noi, în Chișinău, pe lângă limba română, se vorbește liber și limba rusă, și ucraineană, și idiș, și bulgară, și găgăuză, și multe altele. Bariere pentru utilizarea lor n-a creat nimeni. Consider că toate conflictele având la origine premise lingvistice sunt o urmare a politizării problemei în cauză și, implicit, aceste fenomene pot fi calificate drept artificiale.

– La capitolul Educație, Vă rog să vorbiți despre instituirea burselor de merit pentru cei mai dotați elevi și studenți din municipiu. Care este impactul unui asemenea proiect asupra vieții culturale, asupra sistemului de educație etc.?

– Primăria municipiului Chișinău a organizat deja cea de-a opta ediție a sărbătorii tradiționale prilejuite de acordarea burselor destinate celor mai dotați studenți și elevi din învățământul superior și preuniversitar. Primii 10 bursieri au fost desemnați în anul 1996, cu timpul numărul lor a crescut. În anul 1997 aveam deja 20 de bursieri, în 1998 – 66, în anul 1999 – 80, în 2000 – 120, iar în anul curent au fost desemnați 175 de bursieri ai Primăriei municipiului Chișinău. Printre ei sunt 27 de studenți ai instituțiilor de învățământ superior, 66 de elevi ai instituțiilor preuniversitare, 43 ai școlilor și colegiilor de artă, 30 ai școlilor sportive, 9 premianți ai festivalului "Roșu. Galben. Albastru". Mijloacele financiare alocate se estimează la 210 mii lei. În general, din anul 1996 până acum Primăria a alocat burse elevilor și studenților dotați în suma totală de peste 1 milion 33 mii lei. Este o investiție care, suntem siguri, va fi recuperată. Chișinăul a

fost și va rămâne pururi al nostru, iar orașul de mâine, modern, civilizată, democrat, de o înaltă prestanță intelectuală, aparține tinerilor. Anume ei vor contura imaginea proeuropeană, occidentală a urbei noastre.

– *Ați remarcat în repetate rânduri situația paradoxală din învățământ: primăria finanțează, iar Ministerul Educației dictează politica actuală a cadrelor. Cum explicați această stare de lucruri? E o tentativă de a politiza școala?*

– Cu regret, constatăm că fenomenul la care vă referiți nu este doar o tentativă. Școala se politizează într-un mod dinamic, cu virulență chiar. Se exercită o influență nefastă asupra unor anumite discipline de studiu, insistându-se, în mod abuziv și absolut nemotivat, asupra revizuirii concepțiilor de predare. Mă refer la limba și literatura română, la istoria românilor, la introducerea forțată a limbii ruse ca obiect obligatoriu de studiu. Sunt reanimate organizațiile de pionieri și comsomoliste. Școala, conform legislației în vigoare, nu este însă un domeniu care poate fi politizat. Acțiunile întreprinse vor avea consecințe negative și vor aduce prejudicii irecuperabile moralității tinerei generații, vor influența calitatea acumulării cunoștințelor atât de necesare pentru relansarea țării într-o formulă nouă, prosperă, cu un viitor decent, alături de alte state civilizate. Or, mulți dintre actualii politicieni nu înțeleg un simplu adevăr – cale întoarsă nu există, ziua de ieri nu mai poate fi readusă, chiar dacă unii nostalgici ai vechiului regim cred altfel.

– *Într-un interviu afirmați că „dacă am gestiona sută la sută mijloacele financiare acumulate, am putea majora pensiile de patru ori”. De ce, cum se întâmplă că nu aveți libertatea de a acționa în funcție de necesități și spre binele unei mari părți de cetățeni?*

– Voi răspunde la această întrebare operând cu cifre exacte: în anul 1994 municipalitatea transfera în fondul social 145 milioane lei, folosind

pentru oraș 170 milioane lei. Aici era indispensabilă o dotare din partea statului echivalentă cu 25 milioane lei. În urma măsurilor întreprinse pentru lărgirea bazei fiscale, crearea condițiilor de dezvoltare a businessului mic și mijlociu, acumulările în fondul social s-au majorat de la 145 la 785 milioane lei, din care numai 200 milioane sunt utilizate pentru necesitățile capitalei, iar 585 sunt transferate în fondul social al țării pentru achitarea pensiilor. Conform legislației, acestea sunt sursele orășenilor și ele, prin urmare, trebuie să rămână în fondul social al municipalității, lucru care ne-ar permite să facem majorările la care vă referiți. O asemenea soluție ne-ar oferi șansa schimbării radicale a nivelului de trai al pensionarilor și invalizilor. Dar cum țara nu este foarte săracă, guvernul, înapt de a redresa situația în teritoriu, bagă mâna în buzunarul Chișinăului.

– *Problema spațiului locativ, a construcțiilor, în general, este masiv vehiculată de oponenții Dvs.*

– *Cei care mediatizează problema, lasă impresia că sunt total incompetenți și nu cunosc situația. Pentru cei care vor să știe adevărul precizez: problema spațiului locativ constituie axa activității primăriei municipiului Chișinău. Astfel, dacă în 1994 au fost dați în folosință 140 mii metri pătrați, în 2002 – 190 mii metri pătrați. În anii aflării lui Urecheanu la primărie s-au construit un milion patru sute mii metri pătrați de spațiu locativ. Căutăm în permanență noi și eficiente posibilități de soluționare a acestei probleme stringente. În context, edificatoare sunt programele destinate categoriilor social-vulnerabile. Un detaliu deloc lipsit de importanță: în ultimii zece ani guvernul n-a investit nici un leu pentru construcția spațiului locativ, având restanțe față de cetățenii capitalei și ai republicii. Comentariile sunt de prisos.*

– *Amplificarea relațiilor externe (culturale și economice) constituie un factor determinant și obligatoriu în actualele condiții de competiție și con-*

lucrare în plan internațional. Dialogul, colaborarea eficientă cu alte orașe și țări sunt virtuțile unei autentice „diplomații”. Referiți-Vă la coordonatele acestei „diplomații a orașelor”.

– O trăsătură distinctivă a Chișinăului este integrarea în structurile europene și internaționale. Placheta de onoare a Consiliului Europei acordată recent municipiului Chișinău este un semn al aprecierii activității administrației noastre. Așa cum se constată și într-o notă informativă a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei, pe parcursul ultimilor ani Chișinăul a semnat acorduri de înfrățire cu 13 municipii din lume, precum și numeroase acorduri de colaborare care au permis implementarea unor proiecte de cooperare economică și culturală, o mai bună colaborare în domeniul învățământului și sportului. Cu sprijinul Primăriei Chișinău s-au desfășurat conferințe științifice și festivaluri internaționale, târguri de artizanat și saloane de carte. Totodată, Chișinăul a promovat numeroase proiecte de cooperare economică și comercială între oamenii de afaceri, precum și programe de asistență medicală și de protecție socială a categoriilor de persoane dezavantajate. În cadrul Zilei Europei, în 1999, în capitala Republicii Moldova a fost inaugurat scuarul Consiliului Europei. Mai subliniem și faptul că tot atunci Chișinăului i-a fost decernat Drapelul de Onoare al Consiliului Europei. Din 1997 municipiul Chișinău este membru cu drepturi depline al Adunării Regiunilor Europei (ARE), care întrunește 300 de regiuni de pe continent. Programele sale EURODYSEY, CENTURIO, Școala de Vară oferă o largă posibilitate de cunoaștere reciprocă. Și o ultimă informație la temă: în septembrie 2003 Chișinăul va găzdui cea de-a IV-a Adunare Generală a Asociației Capitalelor din Bazinul Mării Negre.

– *Ce calități apreciați la colegii de lucru, ne referim la angajații din administrația publică locală. Ce calități trebuie să aibă în mod obligatoriu un primar pentru a reuși să-și onoreze obligațiunile de serviciu?*

– Am respectat întotdeauna omul competent, devotat meseriei. Calitatea muncii prestate și responsabilitatea le-am apreciat mai mult decât apartenența la partide, etnie etc. Un primar trebuie să aibă toate aceste calități și, în plus, mai multă răbdare; să fie receptiv, să cunoască la modul pragmatic, și nu la nivel teoretic, toate problemele orașului, fără excepție. Să țină minte că nu are dreptul să greșească, să ezite în fața alegătorului.

– *Când, în ce împrejurări a comis greșeli, a ezitat, totuși, Serafim Urecheanu?*

– „Errare humanum est”, – afirmă strămoșii noștri latini. O mare greșală, pe care o regret mult, a fost că nu m-am implicat în alegerile parlamentare anticipate din 2001. Recunosc, cu toată sinceritatea și convingerea, că am comis o greșală și voi face tot posibilul pentru a o repara în viitorul cel mai apropiat.

– *Care sunt câteva din cele mai îndrăznețe, cele mai ambițioase proiecte de viitor, a căror realizare Serafim Urecheanu o consideră foarte importantă pentru următorul mandat de primar?*

– Cele mai valoroase proiecte pe care aș vrea să le transpun în viață sunt: amenajarea bulevardului Cantemir, a zonei de odihnă „Râul Bâc”; transformarea bulevardului Ștefan cel Mare într-o arteră destinată agrementului după modelul orașelor civilizate. În doi-trei ani va fi finalizată integral gazificarea municipiului Chișinău. Voi opta, și de acum încolo, pentru crearea unei administrații publice locale în temeiul celor mai cunoscute și afirmate principii democratice, respectând întocmai Carta Europeană și Constituția R. Moldova.

– *Mărturisiți-ne gândul, aforismul, vorba de duh la care țineți foarte mult.*

– Pe masa mea de lucru, în dreapta, stă scris: „Doamne, nu cumva să nu fii, că numai Tu mi-ai rămas!”.

Serafim URECHEANU

Un primar al tuturor chișinăuienilor

Silviu ANDRIEȘ-TABAC

SIMBOLURILE MUNICIPIULUI CHIȘINĂU

„Viața omului modern freamnă de mituri pe jumătate uitate, de hierofanii decăzute, de simboluri dezafectate. Desacralizarea neîntreruptă a omului modern a alterat conținutul vieții sale spirituale, nu i-a sfărâmat însă matricele imaginației: un întreg deșeu mitologic dăinuie în zonele slab supuse controlului.”

Mircea Eliade

Omul trăiește într-o lume de simboluri create de mintea sa și de tradiția colectivă. Scrierea, gesturile, sunetele, imaginile, arborii, animalele sau orice altceva ce există fizic sau spiritual nu sunt doar simple lucruri, fenomene, obiecte și realități. Tot ce ne înconjoară poartă și o încărcătură simbolică. Simbolurile pot fi universale, naționale, etnice, comunitare, colective, familiale, personale sau de altă natură.

Comunitățile urbane întotdeauna s-au individualizat prin fenomene emblematice făcând parte din sistemele heraldic, vexilologic, faleristic, arhitectonic etc. Stema, drapelul, imnul sunt atributele simbolice minime ale unei localități. Lor li se pot adăuga și altele, în funcție de necesitățile curente, moda și moravurile epocii, ingeniozitatea edililor sau alți factori.

Capitala Republicii Moldova, municipiul Chișinău, aflat pe calea autoafirmării și definirii entității sale, a făcut deja câțiva pași siguri întru realizarea unor însemne proprii. La aceste prime simboluri municipale ale Chișinăului ne vom referi în cele ce urmează.

I. STEMĂ

Istoriografia heraldicii chișinăuene cuprinde mai multe capitole. Dintre acestea vom recomanda două, a căror paternitate ne aparține. Monografia *Heraldica teritorială a Basarabiei și Transnistriei* (Chișinău, Editura Museum, 1998) tratează istoria simbolurilor heraldice ale Chișinăului în contextul întregii provincii, urmărind evoluția și involuția gândirii heraldice în spațiul evocat în titlul monografiei, iar în studiul *Heraldica Chișinăului: trecut și viitor*, publicat în anuarul arhivelor Republicii Moldova *Pergament* (vol. I, 1998, p. 109-126), se analizează critic procesele și simbolurile heraldice ale urbei adoptate și utilizate în fiecare din perioadele istorice parcurse. Concluziile rezultate din aceste două cercetări, pe scurt, ar fi următoarele.

1. Nici unul dintre specialiștii care au tratat până în prezent istoria Chișinăului nu a reușit să depisteze stema medievală moldovenească a târgului, fie pe sigilii, fie pe alt tip de surse istorice.

2. După anexarea interfluviului Nistru-Prut în 1812 de către Imperiul Rus și constituirea pe acest teritoriu a Regiunii Basarabia cu reședința la Chișinău, conform obiceiului heraldic rusesc, orașul-capitală a purtat întotdeauna stema provinciei. În răstimpul aflării în cadrul Imperiului Rus Basarabia a avut trei steme:

a) **Scut tăiat. Sus, pe aur, acvila bicefală neagră a Imperiului Rus, iar jos, pe albastru, capul de bour al Principatului Moldovei.** [Fig. 1]. Această primă stemă a provinciei, dată uitării repede de contemporani și aproape necunoscută istoricilor, a fost și primul blazon al Chișinăului.

b) **Scut tăiat. Sus, pe roșu, acvila bicefală, purtând pe piept un scut roșu cu stema Moscovei (Sf. Mare Mucenic Gheorghe – purtătorul de biruință, călare pe un cal alb și lovind cu sulița un balaur), ținând în gheara dreaptă o făclie și un fulger, iar în cea stângă o cunună de laur. Jos, pe aur, un cap de bour negru învederând Principatul Moldovei.** [Fig. 2]. Această a doua stemă, aprobată de împăratul rus Nicolai I la 2 aprilie 1826, avea aceeași compoziție cu cea din 1815. S-au schimbat doar smalturile,

Fig. 2. Idem, 2 aprilie 1826

însă greșit din punct de vedere heraldic. Semantic acest blazon exprima ideea că Rusia, prin forța sa militară, a reușit să rupă și să stăpânească o parte din teritoriul istoric al Țării Moldovei. Această stemă a fost în vigoare pentru provincie și pentru capitala ei până la 1878.

c) În 1873 Basarabia a fost transformată din Regiune (unitate administrativă cu un regim special de organizare) în Gubernie (unitate administrativă ordinară cu regim de organizare comun pentru tot imperiul). O nouă stemă a Guberniei Basarabia a fost introdusă prin decretul imperial din 5 iulie 1878. Ea reprezenta: **În câmp albastru un cap de bour de aur, cu ochii, limba și coarnele roșii, însoțit între coarne de o stea de aur cu cinci raze și din flancuri la dreapta de o roză de argint cu cinci**

petale și la stânga de o semilună de argint spre stânga. Bordură din culorile Imperiului (negru, aur, argint – n.n., S. A.-T.). Scutul este timbrat de o coroană imperială și înconjurat cu frunze de stejar de aur unite cu lanta ordinului Sfântul Andrei (alb-albastră – n.n., S. A.-T.). [Fig. 3].

Între timp, în cadrul Departamentului Heraldic de la Sankt-Petersburg au fost elaborate reguli noi pentru ierarhizarea stemelor. Conform acestora, Chișinăul urma să poarte aceeași stemă a guberniei, dar cu decoruri exterioare prevăzute pentru orașele de reședință, adică **scutul trebuia timbrat cu o coroană murală de aur și înconjurat de două spice de aur unite cu lanta ordinului Sfântul Alexandru Nevski (roșie de moar – n.n., S. A.-T.).** [Fig. 4]. Anume acest proiect, discutat în prealabil la 13 februarie 1875, după aprobarea noii steme a Guberniei Basarabia, devine în mod automat stema oficială a Chișinăului.

Fig. 1. Stema Regiunii Basarabia purtată și de Chișinău, cca 1815-1817

Fig. 3. Stema Guberniei Basarabia, 5 iulie 1878

Astfel, constatăm că în această perioadă, contrar canoanelor heraldice europene, Chișinăul nu a avut o stemă proprie.

3. În cadrul României Mari, pentru prima dată s-a încercat stabilirea unei steme a Chișinăului. Orașul a fost declarat municipiu în urma reformei administrativ-teritoriale din 1925, iar stema lui, elaborată de Comisia Consultativă Heraldică de pe lângă Ministerul de Interne al Regatului, s-a introdus prin decretul regal din 31 iulie 1930, cu următoarea descriere oficială: **„Pe scut albastru, o acvilă de aur, cu aripile lăsate în jos, privind spre dreapta. Peste tot: stema Moldovei. Scutul timbrat de o coroană murală cu 7 turnuri. Simbolizează realipirea acestui vechi oraș moldovenesc la patria-mumă.”** [Fig. 5]. Acest blazon a fost prima stemă oficială a orașului.

Fig. 5. Stema municipiului Chișinău, 31 iulie 1930

și s-a manifestat plenar în diverse domenii. Mai târziu edilii orașului au încercat în două rânduri, în 1970 și 1988, să elaboreze prin concurs un blazon pentru capitala noastră, dar în ambele cazuri fără izbândă.

5. În ședința din 8 august 1991 Comitetul executiv al Consiliului municipal Chișinău de deputați ai poporului (ședință prezidată de Nicolae Costin), în baza faptului că stema interbelică a municipiului „n-a fost anulată legislativ nici de România, nici de Republica Moldova”, a decis reluarea, începând cu 31 august 1991, a acesteia (în noua variantă grafică a picturii Gheorghe Vrabie) pe ștampilele, blanchetele, insignele sale, pe obiectele designului urban și de informație vizuală. [Fig. 7].

6. Cu toate că Gh. Vrabie a redesenat vechiul blazon mai frumos și mai modern, această

Fig. 4. Stema Chișinăului după aprobarea stemei Guberniei Basarabia din 5 iulie 1878

4. Epoca sovietică a fost vitregă pentru heraldică până în anii 1960, când renașterea acestei științe a început cu pași mărunți. În R.S.S. Moldovenească prima manifestare în sens heraldic a fost tocmai emblema sărbătorii semimileniului Chișinăului (a doua oară!) în 1966. Această emblemă, rezultată dintr-un concurs, a fost concepută de arhitectul Alexandru Minaev, care a pornit de la legenda potrivit căreia toponimul Chișinău provine de la cuvântul arhaic „chișinău” ce însemna izvor. Emblema reprezenta **un scut triunghiular scobit în cap de ambele părți, de culoare neagră, zidit cu piatră albă în forma unei frunze de viță-de-vie stilizată, cu vârful în jos, din care curge un izvor albastru, și având deasupra inscripția în două rânduri „500” și „Chișinău” cu litere chirilice.** [Fig. 6].

Această emblemă a fost foarte populară

Fig. 6. Emblema Chișinăului în 1966. Autor Alexandru Minaev

Fig. 7. Stema municipiului Chișinău din 1930, reluată în uz din 31 august 1991 în varianta grafică a pictorului Gheorghe Vrabie

stemă nu-și îndeplinește funcția sa primordială: să identifice cu maximă claritate localitatea, să scoată în evidență individualitatea urbei, să fie inconfundabilă cu altele. Or, stema actuală a Chișinăului poate fi utilizată cu același succes și în cazul altor orașe moldovenești situate pe ambele maluri ale Prutului. În același timp, obiceiul de a acorda stema unui teritoriu reședinței acestuia este, după cum am arătat mai sus, un obicei rusesc și nu se înscrie în tradiția europeană și românească. Acum Chișinăul poartă de facto stema Republicii Moldova.

La aceste concluzii mai vechi ar fi de adăugat observația că autoritățile capitalei, din anul 1995, de când a fost instituită pe lângă Președintele Republicii Moldova Comisia Națională de Heraldică – organism însărcinat cu supravegherea utilizării simbolurilor heraldice pe teritoriul Republicii Moldova –, și până în prezent, din motive pe care le putem doar presupune, nu au înregistrat în mod oficial blazonul în Armorialul General al Republicii Moldova.

II. DRAPELUL

Cel de-al doilea simbol ca importanță al orașului este drapelul municipal. Acesta a fost elaborat de cuplul de pictori Gheorghe Vrabie și Eudochia Cojocaru-Vrabie și aprobat de Primăria municipiului în ședința din 11 iunie 1998, iar de către Comisia Națională de Heraldică în ședința din 28 septembrie 1998.

Drapelul reprezintă **o pânză dreptunghiulară albă (1:2), având la mijloc un brâu torsant galben alcătuit din trei fire, peste care broșează în centrul pânzei armele municipale.** [Fig. 8].

Flamura albă a drapelului, conform explicației date de autori, simbolizează spațiul „cetății”, iar brâu torsant, element împrumutat din ornamentica monumentelor de arhitectură, – timpul în care evoluează și se dezvoltă „cetatea”, cu fazele sale: prezent, trecut și viitor, precum și Trinitatea.

Acest drapel poate fi admirat flotând pe sediul Primăriei municipale, precum și în cadrul unor manifestații urbane cu caracter divers.

Lăsând aprecierile artistice (care sunt secundare, de altfel) pe seama criticilor de artă, vom insista doar asupra unor defecte de ordin științific pe

Fig. 8. Drapelul municipiului Chișinău, adoptat la 11 iunie 1998. Autori: Gheorghe Vrabie și Eudochia Cojocaru-Vrabie

care le conține acest drapel. Nu înainte, însă, de a reaminti că vexilologia, ca și heraldica, este o știință cu reguli și canoane stabilite care se dezvăluie doar celor inițiați și care nu pot fi ignorate în nici un chip de cei ce se implică în producerea unor mostre vexilologice noi.

1. Brâul torsant nu este o piesă vexilologică. Pentru a exprima ideea dorită de autori existau modalități științifice suficiente și nu era deloc nevoie de „descoperiri” noi, extracanonice.

2. Problema incompatibilității culorilor alb și galben și cea a utilizării a două nuanțe de galben (pleonasm vexilologic) nu au fost rezolvate, dar nici motivate.

3. Reprezentarea stemelor în drapel *tale quale*, deși este un procedeu vexilologic legal, este totuși ultimul ca valoare și se utilizează doar atunci când celelalte procedee, mai corecte și mai valoroase, nu pot individualiza suficient posesorul. Or, Chișinăul a avut destule.

În fine, cu amărăciune trebuie să recunoaștem că acceptarea acestui drapel de către Comisia Națională de Heraldică, chiar dacă s-a făcut sub anumite presiuni, a fost o greșeală, totuși, doar, așa cum ne învață (în zadar oare?!), strămoșii: *Caesar non supra grammaticos*. Dar, ca și în cazul stemei, ne păstrăm convingerea că drapelul municipal va fi adus în conformitate cu canoanele vexilologice și va avea înfățișarea ce va întruni toate calitățile care să-i permită să reziste în timp.

III. IMNUL

Cel de-al treilea simbol al orașului – imnul său – a fost adoptat la 11 iunie 1998. Muzica aparține compozitorului Eugen Doga, iar versurile poetului Gheorghe Vodă.

Imnul orașului are o istorie pe măsura valorii sale prezente și viitoare. Ca toate imnurile adevărate, acesta nu a fost scris special, ci a devenit imn în timp. Cântecele s-a născut în 1971 și a fost scris de autori pentru filmul televizat *Chișinău-Chișinău*, realizat de regizorul Ion Mija. Se numea *Cântec despre orașul meu* și era menit să unească imaginile orașului de pe peliculă într-un tot întreg.

Tema Chișinăului nu era una nouă pentru creația lui Eugen Doga. În 1967 compozitorul, în calitate de alcătuitor, publică la Editura Cartea Moldovenească culegerea bilingvă româno-rusă de cântece **Orașul cântă**, în care vom găsi și trei melodii ale sale: *Cu mine-i cântecele* pe versuri de P. Darie, *Mări de flori* pe versuri de A. Ciocanu și *Șantier ni-i țara toată* pe versuri de N. Esinencu – piese care făceau parte din ciclul muzical pentru orchestrele de estradă *Ritmurile orașului* scris în anii '60.

Noua melodie ce însuma o profundă simțire națională și un impecabil profesionalism era de un lirism pătrunzător care nu obosește auzul nici după 30 de ani. Versurile simple ale lui Gheorghe Vodă exprimau o sinceritate tinerească și naivă, creând o atmosferă feerică de liniște, bucurie și încredere în viitor, iar varianta tradusă în limba rusă de V. Lazarev cu multă pasiune și dragoste, variantă ce a avut o circulație mai largă, a reușit să prindă și chiar să întărească această atmosferă și s-o facă apropiată inimii ascultătorului. Toate acestea, îmbinate cu vocea atât de profundă și cutremurătoare prin curățenia și lumina ei, dar și prin naturalitatea, autenticitatea și frumusețea primei interprete Sofia Rotaru, au acordat cântecelelui o șansă unică și nesperată atunci de autori dar valorificată multiplu pe parcursul anilor.

În 1972 melodia a obținut premiul doi la Concursul unional al cântecelor dedicate semicentenarului U.R.S.S. În același an ea a fost publicată în numărul 178 al periodicului *Pesni radio i kino*, îngrijit la Editura moscovită Muzika. La 5 mai 1973, Sofia Rotaru a interpretat cântecele în Studioul de concerte „Ostankino” în cadrul primului tur al Festivalului unional televizat „Pesnea-73”, repetându-l și în finala festivalului, imprimată la 16 decembrie 1973, când E. Doga a primit și diploma de laureat. În iunie 1973 Sofia Rotaru va obține cu aceeași melodie premiul I la Festivalul Internațional „Orfeul de aur” din

Bulgaria. În același an lui Eugen Doga i s-a decernat premiul „Boris Glavan” al comsomolului din Moldova, inclusiv pentru acest cântec, pentru prologul la telefilmul *Chișinău-Chișinău* și semnalele postului de radio „Lucefărul” derivate din aceeași melodie.

Melodia a fost înalt apreciată atât în mediul profesional (în fondul personal „Eugen Doga” păstrat la Arhiva Națională a Republicii Moldova există scrisori de felicitare de la compozitorul bielorus Igor Lucenok, compozitorul lituanian Mikas Novikas și alții), cât și de cel mai larg public. Pe parcursul anilor 1973-1974 piesa era difuzată la posturile de radio centrale și locale din fosta U.R.S.S., dar și în Bulgaria, Polonia, R.D. Germană, Cehoslovacia și alte țări. Cântecul era interpretat de diverse colective de artiști amatori sau profesioniști, a fost publicat în ziare (*Moskovski Komsomoleț*, *Govorit i pokazivaet Moskva* ș.a.), în câteva culegeri de cântece de estradă, s-a înregistrat pe discuri. Prima frază muzicală a cântecului a devenit semnal oficial de identificare al postului de radio „Lucefărul”, al programului I de radio, ulterior al ceasului de pe turnul Primăriei. Concertele susținute de ansamblul vocal-instrumental „Cervona Ruta” în august 1974 la Teatrul de estradă „Ermitaj” din Moscova se încheiau cu acest cântec.

Dacă e să răspundem la întrebarea de ce *Cântec despre orașul meu* s-a bucurat de un succes atât de mare, cred că am putea spune că el a avut valoarea unui manifest al generației tinere din anii '60 – epocă de mari izbucniri creative și spirituale – manifest care exprima și întruchipa cele mai frumoase sentimente ale oamenilor de atunci, scăpați de sărăcie, nevoi, foamete, răni ale războiului și persecuții politice dure soldate cu morți, precum și ale copiilor lor care simțeau noi energii și aveau destulă încredere într-un viitor bun, manifest care exprima și întruchipa toate acestea într-un mod foarte sincer, convingător și strălucit. Melodia era predestinată să dăinuie.

În această ordine de idei, este de înțeles de ce ediliu orașului, atunci când s-a pus problema creării unui imn pentru urbe, și-au apucat urechea la sfaturile care au venit pe mai multe căi și au rugat autorii muzicii și versurilor *Cântecului despre orașul meu* să le revadă, după care i-au acordat statutul de imn oficial al Chișinăului.

E. Doga a rescris melodia pentru cor și orchestră, iar Gh. Vodă a creat practic un text nou, din care, cu regret, au dispărut frumoasele versuri cu valoare de simbol „orașul meu cu umeri albi de piatră” și „orașul meu, al tău, al tuturor”. Textul nou, în general, a devenit mai solemn, mai pompos și are amprenta unei seriozități imnice premeditate, dar a pierdut din lirismul și tinerețea de altădată.

IV. ALTE SIMBOLURI ȘI UNELE CONCLUZII

În afara celor trei simboluri iminente, Chișinăul are și altele.

Dintre monumentele de arhitectură, în epoca sovietică, orașul de cele mai multe ori era identificat cu Arcul de Triumf sau Sediul Primăriei. În ultimii 10 ani, însă, numărul monumentelor-simbol ale capitalei noastre a crescut. Cel mai important este monumentul lui Ștefan cel Mare, figura căruia a marcat întreaga mișcare de renaștere națională. Clopotnița Catedralei, prin însuși faptul rezidirii ei pe locul vechi, a devenit o emblemă a renașterii spirituale și pocăinței pentru păcatele din trecut. Edificiul Palatului prezidențial, denumit în popor cu căldură „păpușoiu”, tinde să devină personificarea puterii stăpânului lui. Poartă anumite încărcături simbolice Aleea Clasicilor, Monumentul lui Pușkin, Porțile orașului și alte edificii sau monumente.

* * *

Analizând ansamblul simbolistic existent al capitalei, constatăm că procesul creării simbolurilor municipale este abia la începuturi, ideile urmând să se cristalizeze cu timpul în forme definitive. Prin lipsa de experiență, dar și prin nivelul în general scăzut al conștiinței heraldice, vexilologice și simbolice în societate, se explică greșelile deja comise, care, accentuăm, pot fi depășite cu sprijinul puținilor specialiști și al forurilor competente.

Iurie COLESNIC

PRIMARII CAPITALEI BASARABENE

Atunci când scriem despre primarii Chișinăului, probabil că ar trebui să găsim un punct sigur de referință: contribuția reală a acestora la dezvoltarea sub mai multe aspecte a localității noastre. Două figuri distincte se profilează în capul listei celor care au lăsat urme adânci în istoria mai nouă a orașului – **Carol Schmidt** și **Serafim Urecheanu**.

Jurist de profesie, neamțul Carol Schmidt a pus temelii Chișinăului modern. Primul sistem de asigurare cu apă și canalizare, pavarea străzilor, primul transport în comun – tramvaiul cu cai, întâiul sistem de electrificare și, desigur, clădirea actuală a Primăriei, edificiul Muzeului de Etnografie și Istorie Naturală al Moldovei (str. M. Kogălniceanu), școli, spitale, gara din Chișinău – iată doar câteva din însemnele Primăriei conduse de C. Schmidt, preocupată nu numai de gospodăria comunală, ci și de viața spirituală a cetățenilor. Astfel, la Chișinău, au fost găzduite în mai multe rânduri expoziții itinerante ale „peredvijnicilor” (pictori realiști ruși), inclusiv în sediul Primăriei. Orașul era vizitat de trupe teatrale, de cântăreți de operă și prin aceste acțiuni capitala gubernială era plasată în rândul orașelor de prestigiu din Rusia țaristă. Plecarea din post a primarului a avut loc imediat după pogromul din 1903. Declarația, în momentul prezentării demisiei, suna astfel: „Eu nu pot să fiu primar într-un oraș în care se comit asemenea barbarii”.

Atunci când se scrie și se vorbește despre primarii Chișinăului, Carol Schmidt este unul care nu poate fi inclus într-o categorie obișnuită. A fost primar timp de 25 de ani. A schimbat radical aspectul urbei. Dintr-un oră-

șel provincial, cu relații economice subdezvoltate, Chișinăul s-a transformat într-o localitate cu evidente trăsături europene. A fost unicul primar pentru care, pe când era încă în viață, orașenii au cerut ca una dintre străzile centrale să-i poarte numele. Dispunem de mai multe documente ce confirmă calitățile excepționale ale acestui om.

Gheorghe Bezviconi, în cartea sa **Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru** (București, 1943), prezintă în felul următor originea lui C. Schmidt:

„...acte 1841, Germani. Urmașul lui Alexandru Schmidt (m. 1886), medic, Carol S. (1845-1928), jude de instrucție, primar-reformator al Chișinăului (1877-1903), căsătorit cu Maria I. Cristi.”

Un alt document important, semnat chiar de Carol Schmidt, este expus în volumul lui Nicolae Lașcov **Istoria pervoi Kișiniovskoi**:

„M-am născut în 1846. La gimnaziul pe care aveți onoarea să-l conduceți am fost primit în 1857 în clasa a doua și am absolvit gimnaziul în 1863, fiind decorat cu medalie de argint. După terminarea cursului de juridică al Universității din Odesa, în 1868, mi-a fost confirmat titlul de doctor în științe juridice.

În același an am fost primit în calitate de candidat în judecătorie, inițial în Judecătoria regională penală, apoi în Judecătoria județeană Chișinău...”

Această perioadă este redată foarte exact în formularul de serviciu al lui Carol Schmidt, întocmit în luna august 1903 și care se păstrează în Arhiva Națională a R. Moldova în fondul 78, inv. 1., dos. 271:

„Carol Alexandru Schmidt, consilier de stat, primarul Chișinăului (în etate de 57 de ani, de confesiune luterană). Are următoarele distincții: ordinul Sf. Stanislas, gr. II; medalia de bronz în memoria războiului oriental din 1877-1878, semnul Crucii Roșii instituit la 13 martie 1879 prin aprobare supremă, medalia de bronz

instituită în memoria încoronării împăratului Alexandru III; ordinul Sf. Ana, gr. II; ordinul Sf. Vladimir, gr. IV; medalia de argint întru consemnarea încoronării împăratului Nicolai II, medalia de argint în memoria guvernării împăratului Alexandru III și medalia de bronz pentru munca depusă la recensământul populației din Rusia în 1897”.

Al doilea capitol din dosarul personal este mai scurt, dar la fel de important. Originea socială este definită ca provenind din nobili ereditari.

Despre averea pe care o posedă și despre veniturile scrie clar: „Are o moșie de o mie de desetine în Căbăești, județul Chișinău, care este

avere comună cu a copiilor, și mai are în posesie o livadă în Chișinău ce valorează 6.000 rub.”.

Referitor la situația familială informația este sumară. La momentul completării dosarului era văduv. Copiii lui erau creștini ortodocși: Vladimir, născut la 26 decembrie 1877; Alexandru, născut la 18 noiembrie 1879 și fiicele: Maria, născută la 13 noiembrie 1880, și Tatiana, născută la 29 noiembrie 1881.

Cronologic, activitatea lui Carol Schmidt poate fi descifrată cu mare exactitate datorită dosarului personal. Ordinea consecutivă a mișcării lui pe scara ierarhică începe cu data

confirmării titlului de candidat (doctor) în științe.

Într-un manuscris, semnat de Pantelimon V. Sinadino și intitulat **Naș Chișinioiv** (1904-1910), portretul lui Carol Schmidt este redat după cum urmează:

„Câteva cuvinte despre C.A. Schmidt, care în timp de mai bine de 25 de ani (iar pentru istoria Chișinăului acest termen este impunător) a fost primar al orașului constituit în formula actuală abia în 1812. C.A. Schmidt a fost ales în postul de primar al orașului pe când era un tânăr de treizeci de ani și care anterior lucrase anchetator judiciar. Probabil, se deosebea de alți semeni prin calități extrem de prețioase și utile pentru un funcționar public. Mai întâi de toate tânărul primar avea studii superioare juridice, pe când marea majoritate a consilierilor nu beneficiaseră decât de o instruire în condiții casnice. Era foarte energic și demonstra o mare capacitate de muncă, ceea ce era foarte important, dacă precizăm că la 1877 Chișinăul era o cloacă de murdărie.”

În cartea lui Gheorghe Bezviconi **Semimileniul Chișinăului** (tipărită în colecția *Scrieri despre Chișinău*, Editura Museum, 1996) autorul descrie conducerea comunală a orașului, trecând în revistă primarii care, după părerea lui, s-au remarcat:

„Încă din secolul XVIII apar pârcașii de Chișinău; administrarea târgului rămâne în sarcina acestor castelani, cărora le succedă generalii și guvernatorii ruși. Totuși, în 1817, se mai înființează o primărie propriuzisă – *Duma* orășenească, consiliul comunal completându-se cu cinci consilieri, aleși după naționalități, câte un moldovean, rus, bulgar, grec și evreu. Pe anii 1817-19 se alege un primar – căpitanul moldovean *Anghel Nour*... De la 1819, pentru sarcini administrativ-judecătorești ale orașului se instituie postul de *Magistrat*, condus de un *burgomistr* și doi *ratmani*. Primul burgomistr este *Stavru Dimu*”.

În baza documentelor de arhivă s-a făcut o reconstituire a listei

primarilor de Chișinău, pe care am inclus-o și în Enciclopedia **Chișinău** (Editura Museum, 1997). Cel dintâi primar al Chișinăului a fost căpitanul moldovean Anghel Nour, care s-a aflat în acest post până în 1821. Cel de-al doilea primar al cărui nume a ajuns până la noi este **Dimitrie Lovcinski** – (1825-1830). Urmează în ordine cronologică: (1831-1833) – **Stavru Dimu**, (1834-1836) – **Dimitrie Lovcinski**, (1837-1839) – **Pantelimon Sinadino**, (1840-1842) – **Pantelimon Sinadino**, (1843-1845) – **Dimitrie Durdufi**, (1849-1854) – **Dimitrie Mincu**, (1855-1858) – **Anghel Nicolau**, (1858-1860) – **Dimitrie Mincu**, (1861-1866) – **Dimitrie Mincu**, (1867-1869) – **Adam Krijanovski**, (1870-1871) – **Pavel Gumalic**, (1871-1877) – **Clemente Șumanski**, (1877-1903) – **Carol Schmidt**, (1904-1905) – **Leopold Siținski**, (1905-1910) – **Pantelimon Sinadino**, (1910-1917) – **I. Levinski**, (1917-1918) – **Alexander Schmidt**, (1918-1919) – **Vladimir Hertza**, (1919-1920) – **Teodor Cojocaru**, (1920-1922) – **I. Levinski**, (1922-1923) – **Vasile Bârcă**, (1923) – **Gherman Pântea**, (1923-1924) – **Nicolae Bivol**, (1924-1925) – **Vasile Bârcă**, (1925-1926) – **Nicolae Bivol**, (1926-1927) – **Sebastian Teodorescu**, (1927-1928) – **Gherman Pântea**, (1928-1931) – **Ion Negrescu**, (1931-1932) – **Constantin Ionescu**, (1932) – **Gherman Pântea**, (1932-1933) – **Dimitrie Bogos**, (1933-1937) – **Ion Costin**, (1937-1938) – **Alexandru Sibirski**, primar-girant, (1938) – **Constantin Dardan**, (1938-1940) – **Vladimir Cristi**, (1941) – **Anibal Dobjanski**, (1991-1994) – **Nicolae Costin**, din 1994 – **Serafim Urecheanu**...

Cei care ajungeau în funcția de primar erau selectați din rândurile persoanelor cu o anumită pondere în municipiu. În mare parte erau comercianți, oameni ai finanțelor și chiar moșieri. O dată cu constituirea unei structuri municipale clare, cam pe la 1870, în fruntea primăriei vin

personalități cu un profil profesional, moral și politic bine definit.

Un exemplu definitoriu în acest sens îl găsim într-un capitol special din cartea lui Gheorghe Bezviconi **Semimileniul Chișinăului**:

„În calitate de primari ajung intelectualii distinși ai Chișinăului, primul ales fiind *C.P. Șumanski*, fost jude de instrucție, căsătorit cu Ecaterina Stroescu, sora marelui mecena Vasile Stroescu. Șumanski moare subit, în vârstă de 48 de ani, la 3 septembrie 1877, în urma unui incendiu al teatrului de vară din Grădina Publică.

Succesorul lui Șumanski este *C.A. Schmidt* (1846-1928), și el fost jude de instrucție, ilustru primar al Chișinăului, sub a cărui conducere orașul nostru trece din treapta de sat la cea de oraș. Pe la sfârșitul anilor '80 ai secolului trecut se face un împrumut de înzestrare a Chișinăului, în valoare de 1.500.000 ruble; acest împrumut dă posibilitate să se achite datoriile mai mici din trecut, iar 800.000 ruble se depun la Comisia edilitară, prezidată de dr. L.E. Siținski. Se construiește clădirea primăriei, cea a pompieriei, a spitalului orașenesc și a celui militar, mai multe școli. Schmidt demisionează la 14 septembrie 1903, în urma pogromului evreiesc, fiind un fruntaș obștesc de concepție liberală, care nu e de acord cu manifestări de acest gen.

Locul lui Schmidt îl ocupă dr. *L.E. Siținski* (născ. 1854). Urmează dnii *P.V. Sinadino*, *I.I. Levinski* (1859-1923) și *Al. C. Schmidt*, retras în 1918 în Rusia. La conducerea Chișinăului este numită o Comisie Interimară, prezidată de *Vlad. de Herța* (1868-1924). Abia la 19 februarie 1926 se strânge primul *Consiliu Comunal* de după Unire, condus de primarul *S. Teodorescu*. Ca primari, aleși de Consiliu, se succed dnii: *I.D. Negrescu*, *D.D. Bogos* și *I.T. Costin*. Chișinăul este primul Municipiu al României, după Capitală.”

Remarcăm că printre primarii Chișinăului s-a făcut simțită și o tendință de a prelua prin moștenire acest

post. Au fost câteva cazuri când tatăl și fiul au condus primăria Chișinăului. Fiul lui Carol Schmidt, Alexandru, a fost primar de Chișinău în 1917-1918, iar Pantelimon Sinadino a fost primar în perioada 1905-1910, fiind nepotul unui alt Sinadino, și acela Pantelimon, primar în două rânduri – în perioada 1837-1839 și 1840-1842 – și al cărui nume l-a purtat o stradă – *Sinadino*, actuala *Vlaicu Părcălab*.

Acest primar din secolul XX, **Pantelimon Sinadino**, a avut un destin tragic: a murit în GULAG. Medic de profesie, om al finanțelor, a fost, între

primari, unul dintre cei mai interesați și cu spirit gospodăresc. Biografia lui ilustrează perfect un destin deosebit.

S-a născut în anul 1875 în orașul Chișinău, în familia unui negustor grec.

Și-a făcut studiile la Universitatea din Kiev, învățând medicina, economia și finanțele.

Între anii 1907 și 1917 a făcut parte din Duma de Stat. A fost ales deputat în Sfatul Țării din partea comunității grecești, cuvântând în acest for chiar din ziua deschiderii lui; doar din motive de sănătate n-a participat la majoritatea ședințelor.

În anii 1924-40 a ocupat funcții de răspundere la Banca Populară din Basarabia.

În toamna lui 1933, la invitația lui Ion Duca, liderul Partidului Național-Liberal, devine membru al acestui partid. În același an este ales senator în Parlamentul României. În cadrul discuțiilor sale cu Ion Duca, care urma să creeze noul guvern al României, P. Sinadino a negociat anumite privilegii pentru Basarabia: o reducere a impozitelor cu 25%, intensificarea luptei împotriva agenților sovietici veniți clandestin de peste Nistru ș.a.

A fost arestat la 9 iulie 1940 de către NKVD. Despre soarta lui de mai departe nu se cunoaște nimic. Soția Xenia și cei doi copii, Alexandra și Victor, au reușit să scape cu viață refugiindu-se la București.

A scris câteva lucrări importante:

Naș Chișinirov (1904-1906 g.g.), **Vospominania**, 1911 (mașinopisi s pravkoi, 151 p.);

Creditul în Basarabia (Kredit v Bessarabii, Chișinău, 1929, 122 p.);

Ce este necesar pentru în-sănătoșirea vieții economice în Basarabia (Chișinău, Tip. *Dreptatea*, Pasaj, 1930, 16 p.).

Din amintirile lui Pantelimon Sinadino am extras un fragment legat direct de felul cum se făceau alegerile primarului, care era jocul în culise și cum știau intelectualii de odinioară să regizeze niște alegeri de-o importanță majoră:

„Candidatura mea a fost îndeosebi susținută de L. E. Siținschi, încât eu am lucrat mult timp cu el împreună în comisia de finanțe și el a observat capacitatea mea și dorința de a munci. Într-adevăr, aveam doar vreo 26 de ani, când am nimerit în rândurile consilierilor municipali orășenești, peste câteva luni după absolvirea Facultății de Medicină din Kiev, unde credeam că voi rămâne la Universitate pentru a mă pregăti de profesură. Acest plan, însă, nu l-am realizat, fiindcă în anul când am absolvit universitatea a murit de tuberculoză sora mea mai mică Maria Victorovna Cirșiche, și tata a rămas singur acasă. Fratele meu era student la Universitatea Tehnică din

Riga. Tata a cerut să stau cu el, cu atât mai mult cu cât sănătatea lui era cam slabă, iar la un an după ce am absolvit facultatea – 30 august 1900, el a avut primul acces, care peste patru ani – 28 decembrie 1904, i-a și adus moartea la numai 63 de ani. Așa sau altfel, dar la 17 martie 1903 eu am nimerit în Primărie ca membru cu drepturi depline. Tot în această perioadă au avut loc alegerile unui alt membru – Trofim Stepanovici Preșemenschi. Ambii eram „nouți” în lucru, dar doream să avem succese în familiarizarea cu gospodăria orășenească. Am început insistent să pătrund în toate detaliile acesteia. M-am decis să învăț lucrurile cu care nu eram la curent. În tot cazul, tehnica de cârmuire am însușit-o. Toate acestea nu mi s-au dat atât de ușor. Eram nevoit să lucrez foarte mult, să vin primul la serviciu și să plec ultimul: lucram mult noaptea, astfel încât mă luam cu lucrul până la orele 12 de noapte.

Nu trebuie să uităm că Primăria orășenească are două funcții, ce au puțin în comun între ele: pe de o parte, Primăria este organ administrativ, fiind dependentă de administrația centrală locală: guvernatorul, iar pe de altă parte, Primăria este reprezentanta funcțiilor și intereselor orășenilor, primind instrucțiunile ei chiar de la alegătorii săi... Toată arta conducerii Primăriei orașului constă în aceea că menținându-și demnitatea socială și independența, în același timp să nu intre în conflict cu cerințele legilor și, voi adăuga, ale administrației. Desigur, despre cerințele ilegale nu voi vorbi; acestea se pun în discuție și sunt demonstrate adeseori, dar ele nu trebuie îndeplinite, orice venituri ți-ar aduce: mergând o dată pe această cale, nu mai ai susținere nici de la conducere și nici de la societate. Iată în aceste limite și este încadrat lucrul serviciului social și secretul unei cârmuiri înțelepte” (**Naș Chișiniov**, memorii).

Un alt primar de seamă al Chișinăului a fost **Gherman Pântea**, care

a ocupat acest post în trei rânduri: în 1923, 1927-1928 și în 1932. În perioada 1941-1943 Gherman Pântea a fost primar al Odesei.

Biografia lui denotă o personalitate de mare anvergură. S-a născut la 13.V.1894, com. Zăicani, jud. Bălți, și a decedat la București, în 1967. A fost membru al Sfatului Țării cu mandat validat de la 21.XI.1917 până la 27.XI.1918.

În Sfatul Țării a activat în Comisia Școlară și în Comisia de Li-chidare.

La deschiderea lucrărilor Sfatului Țării (21.XI.1917) a rostit un cuvânt de felicitare. Publicistul George Tofan consemnează: „*Președintele Comitetului Central Ostășesc Moldovenesc, Pântea, om tânăr, vecinic în mișcare, fire de organizator și agitator de idei, vorbește în rusește scurt, hotărât, cu voce puternică, cu multe și largi mișcări. Declarațiile lui sunt repetat și viu aplaudate. Vede scăparea Basarabiei numai în Sfatul Țării și crede că, dacă i se va da o organizare temeinică, va putea sluji de model și celorlalte țări*” (**Sărbătoarea Basarabiei**, Chișinău, 1917, p.111).

Și-a continuat studiile la o școală cu profil pedagogic. Participant la primul război mondial. Vicepreședinte al Congresului Ostașilor Moldoveni, care

și-a ținut lucrările la Chișinău cu începere de la 20 octombrie 1917. În primul guvern al Basarabiei autonome îi revine postul de adjunct al directorului general la Ministerul de Război. A fost președinte al Camerei de Comerț și Industrie din Chișinău. După 1944 s-a aflat în România, fiind arestat de mai multe ori. Este autorul cărților: **Rolul organizațiilor militare moldovenești în actul unirii Basarabiei.** – Chișinău, 1932; **Unirea Basarabiei.** – Odesa, 1943, precum și al unor manuscrise care-și așteaptă editorii.

Din aceeași faimoasă pleiadă face parte și distinsul intelectual **Nicolae Bivol**, cu studii universitare la Dorpat, azi Tartu, Estonia.

S-a născut la Ialoveni, în 1881, în familia părintelui Petru Bivol, confidentul lui Constantin Stere în Basarabia. A decedat în condiții neelucidate, în timpul războiului, ca exilat în Uzbekistan, în preajma Tașkentului.

Ales deputat în Sfatul Țării din partea proletariatului organizat din Basarabia (hotărârea din 11 mai 1918), a fost membru al primului parlament basarabean cu mandat validat de la 25.XI.1918 până la 27.XI.1918.

Studii – la Seminarul Teologic din Chișinău (1902) și la Universitatea din Dorpat, Estonia. Profesor la gimnaziul lui Simakov. A participat la primul război mondial, a fost prizonier în Germania. Grație lui Chișinăul n-a fost bântuit de foamete și lipsuri în perioada 1918-1920. Fiind un spirit organizatoric excepțional, N. Bivol a știut să organizeze aprovizionarea orașului cu alimente în așa fel ca să nu se ajungă la penurie și la boli.

După Unire, a fost primar al Chișinăului – inițial în anii 1923-1924, apoi, a doua oară – în perioada 1925-1926. La 29 august 1935 apare la Chișinău săptămânalul *Viața noastră*, avându-l ca director pe N. Bivol.

În 1940 a fost arestat de NKVD, dar peste cinci luni de detenție este eliberat, deoarece martorii au depus dovezi sigure despre loialitatea lui față de ruși, posibil și față de mișcarea de stânga. Ampretele activității

primarului N. Bivol se mai păstrează și azi. Un exemplu îl constituie complexul sportiv *Locomotiva*, numit la începuturi „Ștrandul lui Bivol”.

Un alt primar al Chișinăului a fost **Ion Costin**. S-a născut în 1887, la Ghidighici, jud. Chișinău, și a decedat la București, la 14.I.1940, fiind înmormântat la Chișinău.

Studii: liceale – la Chișinău, superioare – la Universitatea din Iași, obținând în 1911 licența în drept. A fost avocat la Tulcea.

Membru al Partidului Național Moldovenesc, care îl alege ca deputat în Sfatul Țării. Mandat validat de la 21.XI.1917 până la 27.XI.1918. În Sfatul Țării a fost membru al următoarelor comisii: I-a de Redactare; de Declarații și Statute; a II-a de Redactare. A fost director la Interne, în Directoratul Republicii Moldovenești.

La 27 martie 1918 a votat Unirea Basarabiei cu România.

A aderat la fracțiunea Blocul Moldovenesc.

După Unire a fost deputat și senator de Lăpușna, vicepreședinte al Camerei și Senatului. A fost viceprimar, apoi primar al Chișinăului. În 1935 a întemeiat la Chișinău cotidianul *Gazeta Basarabiei*, fiind directorul acestei publicații până la moarte. A mai deținut funcția de director al publicațiilor *Sfatul*

Țării și Dreptatea. A colaborat la *Foiaia Plugarilor*. În 1911 a tipărit o broșură despre situația Basarabiei, pe care a semnat-o cu pseudonimul Gh. P. Ghici.

Colegul de generație al lui I. Costin, **Vasile Bârcă**, a fost primar în două rânduri: în perioada 1922-1923 și în anii 1924-1925. Biografia lui este, de fapt, cea a unui jurist și a unui om politic care s-a afirmat până la 1917 și a înțeles de la bun început că locul său se află printre veritabilii patrioți basarabeni.

S-a născut la Ignăței, jud. Orhei, la 2.I.1884; a decedat la București, în 1949, fiind înmormântat la Cimitirul Bellu.

Membru al Sfatului Țării cu mandat validat de la 18.III.1918 până la 18.II.1919, a deținut în acest prim parlament basarabean funcțiile de vicepreședinte (25.XI.1918-18.II.1919), vicepreședinte al Comisiei Constituționale (19.V.-27.XI.1918), membru al Comisiei Juridice.

După Unire s-a consacrat activităților politice și administrative. A fost membru al Partidului Național-Liberal. A ocupat funcții importante: director general la Departamentul de Interne, ad-interim la Domeniu și la Directoratul Justiției (1920-1921), primar al municipiului Chișinău, președinte al Comisiunii de Unificare, ministru subsecretar de stat la Ministerul de Interne (1936-1937), director al cotidianului *Basarabia*. Deputat de Orhei în zece legislaturi.

Distincții: *Coroana României*, *Steaua României*, *Vulturul României*, *Regele Ferdinand* în grad de Comandor, *Coroana României* în grad de Mare Ofițer ș.a.

În perioade de mari crize – economică, apoi și politică, pe scară mondială – Chișinăul a fost condus de **Dimitrie Bogos**, primar în anii 1932-1933, și Vladimir Cristi, primar între 1938 și 1940.

Familia Bogos a dat multe personalități de seamă ale culturii și politicii din Basarabia. Nina Bogos a fost una dintre cele trei fete, care, la 13 ianuarie 1918, au simbolizat Tricolorul

românesc și viitoarea Unire a Basarabiei cu România. Vlad Bogos, student la medicină în orașul Kiev, a fost unul dintre cei mai activi membri ai Sfatului Țării, conducând aripa tineretului radical din primul parlament al Basarabiei. Economistul Sergiu Bogos este unul dintre specialiștii care s-au ocupat de programele economice ale Sfatului Țării, iar Dimitrie Bogos a format, în 1917-1918, Armata Națională.

Biografia lui D. Bogos este cea a unei personalități remarcabile în istoria noastră, un om cu convingeri ferme, care a ținut să participe în 1941 ca militar activ la eliberarea Basarabiei.

S-a născut în ziua de 14.VI.1889 la Grozești, jud. Lăpușna, în familia preotului Dimitrie. A decedat la 14.V.1946 în București, înmormântat fiind la Cimitirul Ghencea, iar ulterior – transferat în cripta familiei, la Cimitirul Cernica.

Școala primară a făcut-o la Boldurești (Lăpușna). A absolvit Seminarul Teologic din Chișinău și Facultatea de Drept a Universității din Varșovia (1914).

Pentru excepționala sa teză de licență – *Statele Unite ale Europei*, numele lui a fost înscris în lista celor mai merituoși absolvenți ai Universității din capitala polonă. A participat la primul

război mondial, la lucrările Congresului Militarilor Moldoveni (1917).

A fost desemnat de Sfatul Țării în funcția de șef de Stat-Major al Armatei Moldovenești. După Unire a fost prefect de Lăpușna (1918-1920), director la Interne pentru Basarabia și ministru al Basarabiei în guvernul Take Ionescu (5-19 ianuarie 1922). A fost primar al Chișinăului (1932-1933), deputat în trei legislaturi din partea Partidului Național-Țărănesc.

Președinte al Societății Ofițerilor din fosta Armată a Republicii Democratice Moldovenești, președinte al Ligii Cetățenești, președinte al Societății Ziariștilor Profesioniști, D. Bogos a onorat cu succes și aceste funcții, atât de diferite.

Publicist deosebit de dotat, a colaborat la ziarul *România nouă*, revista *Viața Basarabiei*, precum și la alte publicații. Autor al unor studii cu caracter istoric: *La răspântie, Moldova de la Nistru în anii 1917-1918* (Chișinău, 1924). În 1936 biografia lui este inclusă în volumul **International Reference Library Politics and Political Parties in Romania** (Londra).

A participat la eliberarea Basarabiei în timpul celui de al doilea război mondial.

Fostul ministru al apărării în primul guvern al Basarabiei, **Teodosie Cojocaru**, a fost primar într-o perioadă extrem de complicată din istoria Chișinăului: în anii 1918-1920. Această personalitate a avut un destin tragic: în 1940 a fost arestat, torturat de către autoritățile sovietice, decedând în închisoarea din Chișinău.

S-a născut în 3.V.1879 la Chișinău, sfârșitul găsimu-l tot aici, la 23.I.1941. Absolvent al Liceului Militar din Odesa, a fost ofițer în armata țaristă. A participat la războiul ruso-japonez și la primul război mondial, fiind rănit în luptele din preajma Varșoviei.

A fost ales deputat în Sfatul Țării din partea Comitetului Executiv al Consiliului Deputaților Țărani, cu mandat validat de la 21.XI.1917 până la 26.I.1918.

Membru al Comisiei de Declarații și Statute. Unul dintre liderii militari ai Sfatului Țării. În 1918 deține funcția

de Director General al Războiului în Guvernul Republicii Democratice Moldovenești.

După Unire, a fost încadrat în armata activă, cu gradul de colonel. În 1919 trece în rezervă. Deputat în primul Parlament al României Mari. Alte funcții deținute: membru în delegația permanentă a Consiliului Județean Lăpușna, cenzor al Băncii Basarabiei ș.a.

Ex-comisarul Guvernului Provisoriu de la Petrograd, Rusia (1917), **Vladimir Cristi**, a activat ca primar al Chișinăului în perioada 1938-1940 și în această ipostază a fost, într-un fel, omul care a lăsat orașul în mâinile Armatei Roșii. Destinul lui a avut un final tragic: arestat în Austria, a murit în închisoarea Văcărești de la București, în 1956.

S-a născut în 1880 la Teleșeu, jud. Orhei. A absolvit Facultatea de Drept (Universitatea din Moscova) și Facultatea de Agronomie (Paris). În 1917 – comisar gubernial al Basarabiei, înlocuindu-l pe Constantin Mimi. Director general la Interne în Guvernul Republicii Moldovenești.

A fost deputat în Sfatul Țării din partea Congresului al III-lea al delegațiilor țărani, aleși de comunele tuturor județelor Basarabiei. Membru al Comisiei de luptă contra anarhiei și pentru aprovizionare; membru al Comisiei de Declarații și Statute.

La 27 martie 1918 a votat Unirea Basarabiei cu România.

Deputat în Parlamentul României și ministru pentru Basarabia în guvernul lui N. Iorga (1931-1932).

Vladimir Herța a fost unul dintre acei români basarabeni care au pus bazele mișcării naționale din 1905, dar s-a remarcat ca om politic în perioada 1917-1918, când a participat la formarea școlii naționale, la fondarea Partidului Național Moldovenesc și a știut să dea pondere luptei pentru eliberarea națională.

Biografia lui Vl. Herța este instructivă, incitantă și captivantă.

S-a născut la 14.V.1868; a decedat la 3.VIII.1924 la Chișinău, fiind înmormântat la Cimitirul Central Ortodox din Chișinău.

Și-a făcut studiile la Gimnaziul

nr.1 – cea mai prestigioasă instituție de învățământ din Basarabia – pe care l-a absolvit în 1886. Se presupune că a absolvit un liceu juridic din Iaroslavl. Genealogia familiei sale are următoarele ramificații: „Moșier la Slobozia-Biliceni și Onișcani-Orhei, fruntaș public, Constantin s-a însurat cu Pulheria, fiica moșierului Onisim Donică-lordăchescu și a Elenei Varzaru. Bunicul Pulheriei era vel-căpitanul Macarie, al cărui tată, Donică-lordăchescu – șătrarul, era fiul clucerului Dimitrie” (Vezi dosarul familiei Donică-lordăchescu – Arhivele Statului din Chișinău; Gheorghe Bezviconi).

Se zvonea prin Basarabia că Vladimir de Hertza, fiul lui Constantin Hertza, pentru a nu-și da în vileag originea sa din coloniști germani, și-a adăugat la nume particula „de”, astfel lăsând să se înțeleagă că era de baștină de prin părțile Herței. După ce s-a căsătorit, fără acordul tatălui său, tânărul Vladimir a trăit un timp în Italia, manifestându-se în calitate de cântăreț ambulant. Apoi, risipind întreaga moștenire părintească, s-a stabilit în România. Ajunge avocat. În 1917, fiind vicepreședinte al Partidului Național Moldovenesc și al Societății Culturale Moldovenești, a jucat un rol însemnat în Actul Unirii. Devine președinte al Comisiei Școlare Moldovenești, apoi președinte al Zemstvei jud. Orhei, în fine – primar al Chișinăului în anii 1918-1919.

În materialele Congresului învățătorilor basarabeni, ce și-a ținut lucrările în perioada 25-28 mai 1917, se găsesc mai multe referințe la intervențiile lui Vladimir Hertza.

A fondat în 1919 *Liga Românească* în Basarabia, la care au aderat: M. Catargi, P. Cazacu, Semi-gradov, V. Anghel, Dicescu, Glavce, I. Costin, Leonard, Feodosiu, P. Gore, Sârbu, Razu, Butmi de Cațman, Varzaru, Bogdasarov, Șep-telici-Herțescu, Hacicov, Meleghi, Vespasian Erbiceanu (ulterior – președinte al Curții de Apel din Chișinău) și alții – în total, peste 150 de fruntași și alții – în total, peste 150 de fruntași și alții publice. A început să apară ziarul *Desrobirea*. Considerată ca

o organizație primejdioasă pentru politicieni, Liga a fost desființată de către ministrul de atunci Ion Incuț, după cinci luni de existență. Bun cunoscător al istoriei basarabene (era deținător al unei biblioteci și colecții de documente rare), este delegat în Franța, la conferințele de pace, pentru a trata chestiunea Basarabiei.

Istoricul sovietic V. Dembo, în cartea sa **Nikogda ne zabâti**, îl prezintă pe Vladimir Hertza drept „părinte spiritual al Sfatului Țării...”, concluzie pe care o trage analizând minuțios fondarea și activitatea Sfatului Țării.

Chișinăul a avut parte și de primari care au venit de peste Prut și care au ținut mult la această investiție cu dreptul de a dirija treburile unui oraș.

Ion Negrescu, istoric și publicist, a fost primar al Chișinăului în perioada 1928-1931. Născut la Iași, pe 17 ianuarie 1893, a susținut doctoratul în litere și filozofie. A scris câteva cărți consacrate istoriei Basarabiei, mai multe studii științifice: *Figuri culturale, Fabuliștii români, Poezia populară, Mihai Eminescu și Basarabia*. O perioadă a funcționat ca secretar general al Ministerului Basarabiei, a fost și deputat în Parlament.

Un alt primar al Chișinăului a fost **Anibal Dobjanschi**, colonel în Armata Română. Născut în 1893 la Botoșani. A venit la Chișinău în 1922 ca să părăsească acest oraș doar în 1940. Militar de carieră, el a activat fructuos pe tărâm cultural, iar în literatură a lăsat un volum memorialistic **Pagini din viață**. Numirea lui în postul de primar al Chișinăului s-a făcut în timpul războiului, în 1941.

Prezentarea, oricât de sumară, a vieții și activității personalităților care au deținut funcția de primar al Chișinăului necesită mai mult spațiu și un efort de cercetare aprofundată. Noi, însă, ne vom limita la aceste fragmente biografice care formează un mozaic, un fel de frescă indispensabilă pentru cunoașterea personalităților care au făcut mult pentru schimbarea la față a orașului nostru, având încredere în viitorul lui...

Grigore VIERU

UMBRA DE AUR

Pentru Ștefan Aug. Doinaș

Vatră
 Lumina îmi este,
 (Și întunericul la fel!)
 Ah, razele dalbe-ale ei
 Care-ndulcesc
 Chipu-mi de salcie aspră
 Și încălzesc piatra
 Pe care, se lasă mama
 Trudită!
 Și suflarea ei aurie de sus
 Dezmorțind
 Degeratele ramurii degete!
 Ah, lama cuțitului ei
 Cu-al cărei tăiș
 Bucățesc pâinea pe masă,
 Cioplesc dulcele doinelor lemn!
 Eu nu îngrădesc lumina,
 Ci întunericul:
 Taina mea.
 Poți intra, îți îngădui,
 În limpedea lumină ce-o am.
 Dar nu și în
 Liniștea nopții,
 Lin legănându-se
 Ca o trestie tristă.

* * *

Lui Vladimir Beșleagă

Acolo,
 La Mălăiești,
 În grădina părinților tăi,
 Am văzut cea mai frumoasă
 Carte de lemn:
 Un stup de albine
 Pe care era scris
 Poate cel mai frumos cântec:
 „Tămâia și alfabetul latin –
 Astea au să-l termine
 Pe diavol”.

NOPTILE MAMEI

Te chinuie nesomnul,
Durerea în oase.
Ai aprinde lumina
Și-ai coase.
Dar dorm
Doamna și domnul.

Un glas tămăduitor
Te cheamă
În sat
Lângă grijile humii.
Ieși la balcon cu teamă
Ca la marginea lumii.
Aduni pînă-n zori,
În prag,
Spice de nehodină.
Lumini pe târg:
Miriște străină.

MĂ ROG

Mă rog de tine, ploaie,
Când zbori către planete,
Stropește gura mamei
Și-o apără de sete.

Mă rog de tine, codru, –
(Căci anii tăi tot fi-vor)
Cuprinde-i cald ființa
Și-o apără de vifor.

Mă rog de tine, iarbă,
Mângâie-i talpa goală
Și sarea grea din oase
Și-o apără de boală.

Mă rog de tine, munte, –
Cât zboru-o să mă poarte –
Sărută ochii mamei
Și-i apără de moarte.

Ion VATAMANU

SĂ MĂ CHEMAȚI SĂ VĂ CÂNT

Să mă chemați să vă cânt,
dacă nu vreți să vă risipiți
la masa plină de bucate,
ca niște cetății, ruinându-vă,
lângă copacii ce dau în frunză...

Mai am o oră de cântec,
în care durerea-o-ncerc
între dinți,
arcul ei întins
mă umple cu tăioase săgeți...

Mai am o oră de cântec,
pătruns de iubire,
vă chem să pătrundeți iubirea,
să scoateți din străfundurile ei
împietriții corali...

Să mă chemați să vă cânt,
dacă nu vreți să intrați în primăvară
fără muguri și frunze,
dacă știți ce e vara,
ce e toamna,
ce-i viața și moartea,
ce-i între ele?

Atât de puține cuvinte mi-au rămas,
încât de nu mă chemați să vi le spun,
le uit și pe-acestea
și-atunci ce-o să vă spuneți unul altuia,
când n-o să mai aveți cuvinte?

Să mă chemați să vă cânt,
căci fără de cântecul meu
vă va părăsi inima
și-atunci, ce-o să vă doară?
Pustiul? Nisipul?

Să mă chemați să vă cânt...

UN POPOR DE FELUL NOSTRU

Un popor de felul nostru,
Prea cuminte și prea bun,
El la dragoste – cam rece,
Eu la dragoste – nebun...

Un popor de felul nostru
Duce-o viață de poveste,

Dimineața parcă nu-i,
Înspre seară parcă este.

Un popor de felul nostru
Pune-n sac și hai la piață,
Dimineața vrea parale,
Seara – cântece de jale...

Un popor de felul nostru
A băut... Acum nu bea.
Tot ce face-n lumea asta
E cum poate, nu cum vrea.

Un popor de felul nostru
Naște prunci și face nunți,
Dimineața parcă-s tineri,
Înspre seară sunt cărunți.

Un popor de felul nostru
Are grai, iubește viața,
Ce-a aflat pe înserate,
A uitat pân-dimineața.

Un popor de felul nostru
Am putea să fim chiar noi,
Dimineața-s foarte mulți,
Seara – poate unul, doi...

Un popor de felul nostru
E copil la bătrânețe,
Are-o lecție de istorie,
Dar nu știe cum s-o-nvețe.

Prea de tot, e mare cartea,
Ca s-o-nvețe pe de rost,
Mai ales la verbu – a fi,
Mai ales la verbu – am fost...

Lăutari, lăutăriți,
Voi, copii ai unui zbor,
Să cântați cum n-ați cântat
Altor feluri de popor.

1990

CE VOR SCRITORII?

Există o stea, a noastră, aici,
O lacrimă-n desfacerea florii,
Fratele meu, eu nu ți-s dușman,
Iată ce vor scriitorii...

Dacă mai pierdem și ultimul port,
Acela matern în delta culorii,
Fratele meu, cu morții nu merg,
Iată ce vor scriitorii...

Un grai să nu tacă, al nostru, aici,
Trezește-l în suflul viorii,
Fratele meu, deșteaptă-ți copiii,
Iată ce vor scriitorii...

Pământul, izvorul își roagă stăpânul,
Întoarcerea lui la dorite podgorii,
Fratele meu, îți cer demnitate,
Iată ce vor scriitorii...

Aer n-ajunge pe metru pătrat,
Pe metru pătrat se-ntunecă zorii,
Fratele meu, nu-ți vinde și casa,
Iată ce vor scriitorii...

Nu-i unde, nu-i unde, suntem grămădiți
În păstaia uscată – a istoriei,
Fratele meu, deșteaptă-ți ființa,
Iată ce vor scriitorii...

Pe-aceste câmpii, ale noastre, latine,
Arde veșmântul rupt al istoriei,
Fratele meu, ne cheamă părinții,
Iată ce vor scriitorii...

Ne-am săturat de momeli și minciuni,
Astăzi țara își spulberă norii,
Fratele meu, adevărul nu iartă,
Iată ce vor scriitorii...

1990

Vasile Moșanu. **Moara Roșie**

Ion HADÂRCĂ

CUTIA DE VITEZE

Prin cerceveaua geamului, distrat,
Mai urmăresc eterna mișunare.
E timp pierdut, dar fac o încercare
Să sparg găoacea cadrului blazat.

Și evadând în jeep-uri, avioane,
Tot mai grăbit și tot mai amortiț,
De propria-mi făptură depășit,
Nu simt cum sarea-mi urcă prin ciolane.

Doar într-o parte, firele de grâu
Nu sar pe roți, nu mușcă din zăbale.
Momit în serpentine și spirale,
Nu se grăbește cântecu-n scatiu,

Și an de an plătica din pereche
Depune icre noi în delta veche.

Vasile ROMANCIUC

CONFUZII DE IARNĂ

Erorile sunt ambalate-n sărbători
ca bomboanele-n hârtii strălucitoare
sfor-sfor... sfori, sfori...
sfor-sfor... sfori, sfori...

cine le trage? se întreabă-o ghicitoare.

Peisajul citadin îmi dă fiori –
la monumentul lui Ștefan cel Mare
vin ieniceri cu laude și flori...
e sărbătoare...

Cel strâmb, aud, ne-nvață lucruri drepte...
îmi zic: e timpul, omule, s-o știi –
toate vorbele noastre deștepte
sunt niște prostii.

Victor TELEUCĂ

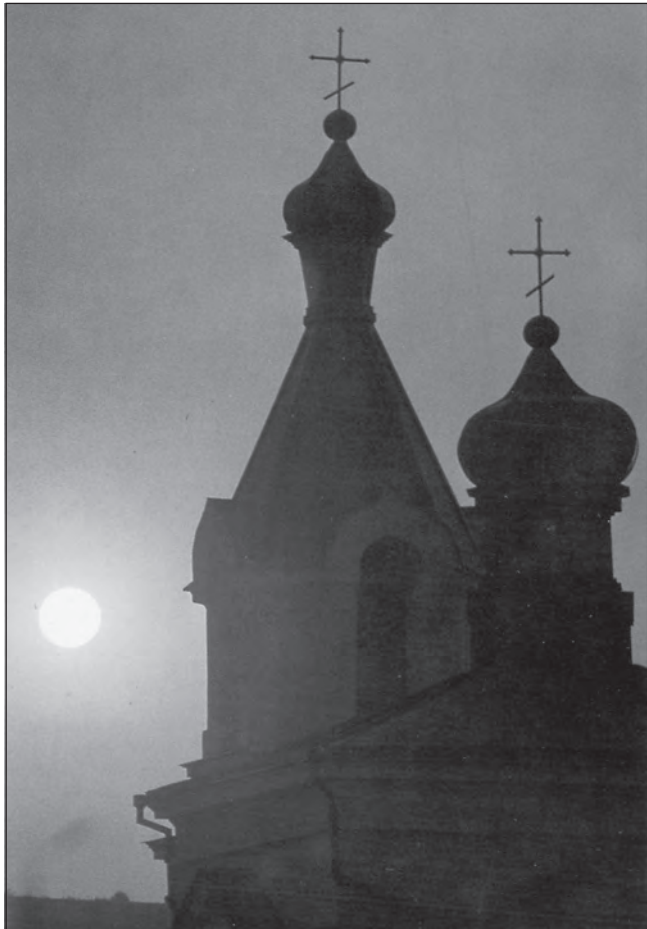
CLOPOTNIȚA DE AUR

(fragmente)

Ideea acestor pagini despre Clopotnița de Aur a luat început de la ruinele Clopotniței din complexul Catedralei „Nașterea Domnului”. Într-o noapte, din acel an de pomină, 1962, în centrul Chișinăului s-a produs o bubuitură ieșită din comun, făcând să zăngănească ferestrele blocurilor de prin împrejurimile Grădinii Publice. Mă întorceam de la o serată literară și, cum calea îmi era prin Grădina Publică, am încercat să merg tot pe acolo, ca întotdeauna, dar în întâmpinare mi-au ieșit doi ofițeri de miliție și mi-au propus să fac un ocol, și să fac acest lucru cât mai repede posibil. Am insistat, dar ofițerii cu mult tact mi-au propus același lucru: nu se poate, este interzis până mâine dimineață.

Era târziu și parcul pustiu. Probabil că operația se produsese mai înainte. Am luat-o în jos pe actuala Bănulescu-Bodoni. Nu m-a mai oprit nimeni. Ceva se întâmplase, ori avea să se întâmple. Dar ce? Îmi veni în mințe o atare situație cu cealaltă parte a Grădinii Publice. Ieșisem de la cinema și tuturor, câți eram la acea oră, nu ni

s-a dat voie să trecem de la cinematograful „Patria” spre monumentul lui Ștefan cel Mare. Cu gândul să ajung mai repede acasă, m-am furișat prin Grădina Publică fără să mă observe vreun milițian. La intrare în parc stătea masivul monument al lui Stalin. Alături, o macara puternică și câțiva bărbați zdraveni îl legau pe Iosif Vissarionovici cu frânghiile de oțel ale macaralei. Bărbații lucrau repede, se grăbeau, parcă Stalin dormea și trebuia legat de urgență ca nu care cumva să se trezească din somn. Macaragiul lucra și el cu multă grabă. Mereu i se comanda, când *vira*, când *maina*, adică să ridice ori să coboare brațul macaralei. N-am mai așteptat terminarea acestui ritual. A doua zi am trecut special prin parc să văd ce semn mai rămăsese pe locul unde mantaua de beton a

lui Stalin aproape atingea pământul. Nu mai era nici un semn, ci doar un strat de flori cu data zilei și luna în care ne aflam.

În Parcul Catedralei nu era nici un monument pe care l-ar fi putut scoate și duce în altă parte. Era un monument arhitectural din secolul al XIX-lea, Clopotnița pe care o văzusem pentru prima dată în anul 1950. Stătea impunătoare în fața Catedralei, albă, semănând cu o lumânare care trebuia să vină cineva să o aprindă de ziua unei mari sărbători. Atunci am umblat în jurul ei cu regretatul Mihail Garaz, mare știutor în toate. Clopotele stăteau mute. Era interzisă tragerea clopotelor. El știa ce scrie pe ele, din câte tunuri turcești au fost turnate. La un moment dat, îmi spuse că aceste clopote ar trebui să sune. Cum? Asta e cu totul altă problemă. El îmi vorbi atunci de Marea Sarmatică și despre clopote știa că ele comunică între ele. Chiar dacă sună un clopot la mare depărtare, dangătul lui se reface într-un clopot care putea rămâne și fără limbă, dar că bronzul din care este făcut începe să vibreze. El își lipi urechea de perețele clopotniței și spuse cu hotărâre ca Galilei despre pământ că totuși se învârtește.

– Și totuși sună! îmi spuse el, parcă făcând o mare descoperire cum ar fi fost greutatea specifică. Pune urechea și ascultă. Ai ascultat vreodată cum sună sârmele de telegraf în stâlpii care le poartă pe umeri?

Nu știu ce descoperire mai făcea Mihail Garaz dacă nu ne observa un milițian care ne goni de acolo.

...A doua zi, când treceam îndărăt prin Grădina Publică, Clopotnița (parcă nu putu să mai țină piept presiunii atmosferice) se prefăcuse într-un morman de pietre, iar clopotele, ca prin minune, erau întregi. Explozia le aruncase mai departe de dărâmături. Am pus mâna pe unul dintre ele și mi s-a părut că vibrează. Clopotul părea ca o inimă sărită din pieptul unui om căzut în accident și care mai palpita încă. Clopotul era încă viu. Poate că și suna, cum credea cel de era Mihail

Garaz și care cu toți își începea dialogul cu același cuvânt:

– Prietene!

Nu știu de ce am impresia că acest cuvânt mai este așa cum a fost datorită sensibilității cu care îl pronunța Mihail Garaz. Dar poate că fiecare om este o clopotniță din care la anumite intervale de timp sună Clopotul cel Mare.

Ea, într-adevăr, este de aur. Și clopotele ei înnegrite de vreme sunt de aur. Pentru rolul ei jucat în a face divină legătura dintre om și țăriile cerești. Savantul armean Ambarțumian spunea undeva că omul este ce este datorită faptului că în clipele esențiale ale raportului său cu înaltul se poate întoarce cu fața spre cer. Astfel el își reface, reînnoiește legăturile sale cu infinitul, aceasta fiind o necesitate pur spirituală. Probabil, omul se descarcă și se încarcă mereu cu energia cosmică. Procesul acesta, după caracterul pe care îl are, nu e deloc complementar, deși omul nu întotdeauna este conștient de acest fapt. E un proces firesc, de la sine, dar care nu poate fi ignorat și în momentul crucial intervine clopotnița, cu glasul ei de clopot sau de clopote, depinde când și pentru ce sunt trase clopotele.

Clopotnița, ca să fie stăpână locului, împreună sau aparte cu biserica, din cele mai vechi timpuri e construită ba pe o muchie de deal, ba în centrul unui șes drept ca în palmă, dar totdeauna mai înalt decât casele din jur. Clopotnița parcă singură își alege locul de unde să răsară pentru a face legătura dintre om și înalt.

Deși toate, într-un anumit fel, seamănă una cu alta, niciodată nu sunt aceleași, fiecare are identitatea sa. Se știe că aceleași clopote turnate în aceleași forme, având aceeași mărime și greutate, același aliaj, sună diferit. În fiecare clopot stă tănuț un sunet aparte, așa cum în fiecare om există o conștiință de sine diferențiată de toate celelalte. E o taină, ba mai mult, un mister care rămâne în umbră, nu se dă scos la iveală, iar când

ni se pare că iese în văzul tuturor, se sustrage, se topește, se volatilizează ca mirosul dintr-o floare, parcă a fost o picătură de rouă și s-a evaporat. Cu toate acestea, rămâne locul, absența unui mister, el fiind și nefiind în același timp, în ciuda principiului logic că un lucru poate fi și nu fi în același timp.

Generația noastră mai în vârstă a fost martor ocular la distrugerea multor biserici sau clopotnițe, așa cum s-a întâmplat și cu cea din Grădina Publică din centrul Chișinăului, și nu numai cu ea. Pe lângă faptul că se încălca dreptul la libertatea conștiinței, era încălcată însăși conduita procesului logic de structuralizare a valorilor general-umane. Clopotnițele și bisericile nu erau numai edificii de cult – religie creștină, budistă sau islamică, dar și monumente arhitecturale – rezultatul muncii unor iscusii zidari, arhitecți, sculptori, zugravi etc.

Prozatorul român Nicolae Velea editase cândva un volum de nuvele **Paznic la armonii**. Ei bine, orice clopotniță, în primul rând, în orice loc s-ar afla, e un asemenea paznic la armoniile spirituale ale omului, care, om fiind, este totdeauna legat în mod direct de înălțime, de necuprins și această legătură între tot și parte o face spiritul.

Cum resimțim legătura divină? Dar o simțim? Toți, sau numai unii? Cine ar putea să ne descrie cauzalitatea? Cu ce mijloace sunt sau ar putea fi descrise? Întrebările pot continua, dar pe parcurs se cer a fi venite și răspunsurile, fie și aproximative, fiindcă și într-un răspuns ne-deplin, aproximativ, există o părticică din adevărul pe care îl caută în permanență omul prin gândirea sa.

Orice om tinde spre un adevăr al spiritului.

Mare adevăr ar trebui să fie. Depinde cum îl înțelegem.

Albă, sau adumbrită de nestatornicia timpului, împăciuitoare, crescând, de obicei, din același acoperiș

al bisericii, clopotnița, împreună cu turla, formează un duet interpretând cucernic psalmii unei liniști primordiale sau ai unei tihne binecuvântate, se înalță pe o muchie de deal, în mijlocul vreunei sau altei așezări omenești, se ia la încercare cu vremea și rămâne să dăinuiască în continuare ca o relicvă trează în vruștea anilor.

Pe cine îi împacă? Pe toți. Chiar și pe rătăciți cu nerătăciți. Singură de la sine, cu glasul de clopot, cu ieșire în necuprinsul albastru, cu pioșenia omului pornit pe drumul lung, dar cu întoarcere îndărăt, clopotnița rămâne aceeași. Drumurile, când își dau seama că sunt pornite spre nicăieri și simt hotarele nicăierului, se întorc, și în această parte nicăierul se destramă ca o ceață de toamnă sau de primăvară și în față prinde contur Vatra, locul în care se întretine focul într-o continuă ardere și încălzire a tot ce este gând și trăire și atunci toate împreună ard și țin vatra în neștrămutare. Nu omul se întoarce, ci drumurile se întorc și aduc cu ele îndărăt omul, să-l convingă încă și încă o dată că toate au nevoie de un punct de sprijin și, dacă nu ar fi acest punct de sprijin, toate s-ar destrăma în abstracțiunea înaltului, drumurile totdeauna își găsesc întoarcerea după „tânguiosul glas de clopot” și glasul de schijă, de aramă sau de bronz caută depărtarea și dă peste drumuri, iar pe drumuri se duc și vin oamenii veșnic porniți spre undeva în căutarea destinului lor, dar alt destin decât cel pe care îl poartă în cărcă de la naștere și până la sfârșitul sfârșitului, un alt destin mai blând, mai înțelegător, puțin-puțin mai părtinitor și, iată, când acest alt destin nu se lasă găsit, omul se împacă și cu drumurile, și cu sine și se pomenește făcând cale întoarsă spre vatră și, când trece pragul acestei vetre, clopotul cel mare din clopotniță vestește întoarcerea fiului rătăcitor acasă și acasa devine mai acasă, iar drumurile rămân la poarta acestui Acasă, păstrând în praful lor urmele de picioare desculțe cu amprenta nerepetată a omului unic în felul său, apoi spre seară, înainte

de vecernie, clopotnița se trezește din amorțirea sa divină și mai scutură încă o dată din toate clopotele drept un fel de „bine te-ai întors, omule, tu la tine însuși, împacă-te cu tine și cu ai tăi, dar mai ales cu cei care nu sunt ai tăi pentru a-i face să fie ai tăi”. O problemă a problemelor pentru timpurile noastre tulburi și împătimate de discordie.

Și bate clopotul duios parcă ar unge cu untdelemn sfințit rănile sufletelor zbuciumate și răbdătoare. Clopotnița se întoarce în amorțirea sa blajină până când i se va trezi din nou clopotul.

Ea este, într-adevăr, de aur prin faptul cum înțelege și educă spiritul uman în virtutea înălțării sale spre tot ce e predestinat de-a lungul vremurilor seninului. În același timp, clopotnița imită într-un fel soarele și luna, aștrii cerești din care cupola ei își inspiră lumina. Ea este și un simbol al liniștii sufletești, al retragerii adâncului în adâncuri pentru a-l reda spiritului, și el un fel de clopotniță din care credința și virtutea ei se manifestă drept o continuare a firii care nu are nici început, nici sfârșit în timpul dat nouă, finit pentru scurta noastră aflare în acest organism cosmic ce se răsfrânge organic în tot ce este omenească și purtat de scopurile omenești.

Clopotnițele, fiecare în parte, au fost alături de om în cele mai grele și cruciale vremuri. Clopotele, puse în slujba omului, l-au orientat spre o găsire a unei căi mai bune cu ieșiri din situații mai puțin dureroase. Clopotele au tradus în dangăte metalice alarma, neliniștea, dar nici în vreun caz ieșirea din sine posibilă să aleagă căi greșite spre o conciliere a sufletului cu sine însuși în fața înaltului, în fața credinței și chiar pentru cei care nu au crezut, dar, oameni fiind, și-au unit spiritul și aspirațiile cu înaltul care dintotdeauna a simbolizat statornicia.

În sfârșit, clopotnițele au luat parte alături de oamenii implicați în acestea și au căzut de rând cu ei, au ars cu flăcări vii, astfel luminând împrejurimile și dând semnale de alarmă sau *șfară prin țară*, vorba cronicarului, pentru a restabili liniștea sau a preîntâmpina cugetul omenească de apropierea unor mari cumpene pe capul lor. Și pe ele, ca și pe oameni, fără nici o milă le-a distrus timpul de multe ori prin cutremurele sale, altele prin însăși dorința oamenilor de a distruge din cale tot ce li s-a părut străin, inutil și de multe ori fără rost. În asemenea acte de vandalism au pierit atâtea edificii construite pe muchii de deal, dosite prin sihăstria unde se cerea ca liniștea și pacea să tămăduiască sufletele și trupurile suferinde de toate relele lumești. Fiecare biserică poartă numele sfinților care ocroteau satul sau partea de sat când erau prea mari și aveau câte două biserici. Clopotnițele au purtat numele unor ctitori, eroii unor anumite întâmplări din istoria vremii. Dar acestea la general, în particular fiecare om

poartă în memorie anumite chipuri care într-un fel sau altul s-au pomenit legate de statornicia clopotnițelor.

Clopotnița din Parcul Central al Chișinăului, varianta cea nouă, va ține în umbrele sale numele cunoscutului constructor – Vrânceanu care, cu ortacii săi, ca Meșterul Manole, a ridicat-o, și ale altor meșteri și zidari pe care nu-i cunosc eu, dar îi cunoaște altcineva. De cele două clopotnițe, cea veche și cea nouă, este legat numele poetului Mihail Garaz care a cunoscut istoria celei vechi, ce este scris pe clopotele ce stau din nou în înălțime și chiar și prin faptul că însuși poetul a fost distrus într-o noapte precum într-o noapte a fost distrusă clopotnița, minată și aruncată în aerul prin care atâția ani în șir a răsunat dangățul chemător al clopotului cel mare împreună cu al celorlalte.

Trec prin Grădina Catedralei și în apropierea clopotniței îmi încetinesc pașii. De fapt, pașii devin stăpâni pe situație și se creează un fel de microclimă spirituală. Clopotnițele totdeauna spun ceva, totdeauna au ceva de spus. Poate pentru simplul motiv că au tăcut atâta timp și sub cupolele lor s-a format un vacuum, în timp ce dangătele descătușate în alte vremi s-au risipit prin pereții de pe care a căzut tencuiala și au rămas numai pietrele ca niște stânci ieșite din pământ; roase de timpuri și vremuri, lucesc la soare sau în lumina târzie și aducătoare de pace.

Îmi plac clopotnițele pentru că am văzut prin vis cetății cu voievozi, cu oșteni la metereze scrutând așteptările și depărtările ca oștenii din, cine a citit, **Deșertul tătarilor** de Dino Buzzati. Dar destinul mi-a făcut marea plăcere de a vedea cetățile mult mai târziu, și din copilărie mi le-au înlocuit clopotnițele. Prin clopotnițele acestea s-a afirmat nu numai creștinismul, dar și istoria fremătândă care

a primit creștinătatea în vremurile ei dintotdeauna.

Așa a fost și este istoria. Însuși cuvântul „istorie” parcă s-ar începe cu *isti*, ceea ce ar însemna *este*, radicalul din care se formează cuvintele ce țin de istorie. Simt că este așa, vorba lui Cioran, dar știu că nu este, sau este-nu-este. De aceea pentru mine orice clopotniță concretă devine un simbol al istoriei, reprezintă toate clopotnițele din lume, pe cele văzute și pe cele nevăzute de mine. Ele se concretizează doar în amintirea unor oameni care și-au legat destinul de prezența lor și au intrat sub acoperișul de aur al cupolelor strălucinde de după ploaie sub lumina târzie a lunii sau a soarelui adormind în amurguri înflăcărare și născându-se a doua zi dimineața, vestind lumii că ea, lumea, mai are încă o zi la dispoziție și este chemată, dar nici nu chemată, ci încurajată să nu-și rateze șansa de a fi ceea ce ar putea fi, dar și nu.

Nu știu ce mă face să mă opresc lângă gardul care împrejmuește clopotnița din grădina orașului să privesc printre scânduri dacă havuzul din fața clopotniței încă nu-și aruncă în sus licoarea rece care s-ar cuveni să fie de un izvor adevărat, dacă nu de pe loc, apoi adus printr-o țevă de la un izvor adevărat.

Pe undeva, poate de cealaltă parte a gardului, o fi privind ca și mine Mihail Garaz, fiindcă eu cu el împreună am făcut ocolul clopotniței atunci, în depărtatul an '50 sau '51, și tot cu el am umblat în jurul ruinelor din acel an 1962, când Clopotnița a fost aruncată în aer.

E o problemă.

O întoarcere în timp.

Prin vremea vremuindă și noi vremuind prin ea.

Fie ca aceste rânduri, pe lângă ctitorii Clopotniței din Grădina Catedralei, să-l numească și pe poetul Mihail Garaz, biolog de profesie și

istoric de vocație, care a căzut jertfă nelegiurii la fel ca însăși Clopotnița pe care a cunoscut-o atât de bine și atât de poetic mi-a descris-o făcând s-o văd și azi cum au văzut-o metaforele lui. El mi-a fost primul ghid și, bucuros ca totdeauna că îl ascult, îmi amplasa Clopotnița într-o viziune romantică, dar a trecutului. În viziunea lui, milioanele de ani se înșirau ca „mărgelile pe ață”, învățând de la Eminescu apropierea serafică de această glie care mai vibrează în continuare de sunetele clopotelor depărtate însoțind cugetul creștin al pământenilor noștri venind și ei spre noi prin vicisitudinile fremătânde ale vremurilor.

Vroise atunci, la început, când ne-am încrucișat drumurile, să-și demonstreze erudiția spunându-mi ce inscripții au clopotele și din care tunuri turcești au fost turnate. Faptul că el cunoștea ctitorii clopotniței și ai catedralei, pentru mine, cel care venise prima dată la Chișinău abia la optsprezece ani, însemna ceva foarte mult și norocul meu fusese să mă întâlnească destinul cu acel poet și flăcău erudit din Susleni, care știa mult prea multe, cum mi se păruse, pentru vârsta lui. Încercase vreo clasă de gimnaziu, de liceu? Cine era el cel care știa, ori își imagina, că pe aceste locuri, cu zece-cincisprezece milioane de ani în urmă, bântuiau furtunile Mării Sarmațiene.

– Tu îți poți imagina ce prezenta această mare pentru oamenii care încă nu erau? Ei au venit mai târziu, i-a adus evoluția și în acel pustiu al memoriei care încă nu era, era această clopotniță și eu cu tine umblând în jurul ei atunci, dar într-un acum, al secolului XX. Clopotnița albă pe fundul Mării Sarmațiene, timpurile amestecate, când încă nu era prezent, ci numai viitor și în acest viitor omul trebuia să se confirme prin puterea lui de gândire. Aici știam că vine din Eminescu.

Îmi vorbea și se bucura într-un fel că eu nu știam nici de Marea Sar-

mațiană, nici ce este antropologia, se bucura probabil că găsisese cui să și le împărtășească în timp ce noi umblam ca niște sateliți în jurul Clopotniței de unde, părându-i suspecti, un milițian s-a apropiat și foarte jovial ne-a propus să spălăm putina, ceea ce am și făcut, fără a mai încerca să nu fim de acord.

– Ei, vezi? Îmi spuse poetul. Lui nu-i trebuie nici Clopotnița, nici Marea Sarmațiană, nici ce este antropologia, lui îi trebuia ca noi să eliberăm locul.

Ne-am îndepărtat puțin, dar ne-am așezat pe o bancă și continuam să privim la umbra de lumină a Clopotniței, umbră albă pe care mi-o descoperise Mihail Garaz.

Umbra albă de lumină magică a unei Clopotnițe care nu era altceva decât clopotniță. Dar numai clopotniță?

Istoria ține de noi și noi de istorie. Unul fără altul oamenii nu pot exista, chiar nici gândi nu pot, fiindcă orice intenție a gândului de a deveni gând pornește de la un punct de sprijin arhimedic pe care gândul se sprijină și începe să gândească lumea cu care este contemporan. Dacă privim filozofic ceea ce denumim clopotniță, apoi ea, clopotnița, este forma fenomenului dat, iar clopotul, sau clopotele, – sufletul acestuia, conținutul.

Fiecare clopotniță are o istorie a ei, proprie. Se bazează nu numai pe ctitorie, dar și pe însăși zidirea ei, ca un subiect care se impune de la sine, parcă s-ar zidi singură. Vom observa cum vorbesc oamenii despre zidirea unei biserici, a unei clopotnițe:

– Când s-a făcut biserica...

Sau clopotnița, sau o altă construcție, nimeni nu spune „când am zidit” sau „când am construit”, parcă acest gen de construcții, de fapt numai el, devine și subiect, și predicat, prin biserică sau clopotniță parcă însăși divinitatea se confirmă pe sine prin sine făcându-se.

Un sat, începând să se așeze într-un anumit spațiu tridimensional, începe prin a-și lăsa loc pentru biserică. Ea este, deja prin absența ei, ca o pornire a pornirii. Întorcându-ne în istorie, vom constata că însuși clopotul este mai vechi decât creștinismul, dar lumea exista până la creștinism și a fost creștinată acea parte care a acceptat ideea botezului de creștinare. Astfel au fost creștinate și clopotele, iar clopotele au adus cu sine și anumite elemente de „păgânism” în ele, dar nu în sens de sălbăticie, ci de închinare la alte chipuri, totemice sau de altă natură, și „păgânismul”, botezându-se, a primit creștinismul, elementul de bază rămânând același. În această bază s-ar putea scrie un tratat de mari proporții și adâncimi adunat sub un singur generic, numit „Clopote și destine”, sau „Clopote și clopotnițe”, sau, sau... Titlurile ar mai veni unul după altul, dar ieșind din aceeași idee – veșnicia, sau perenitatea spiritului clopotului, care a apărut cu menirea să vestească ceva tuturor celor care îl pot auzi, și el se vrea auzit.

În decursul istoriei clopotele au anunțat vremuri de bejenie, de năvăliri, să se ascundă toți pe unde pot din calea răutăților despre care vorbea cronicarul nostru, parcă toate acestea ar fi fost prevăzute din timp de ochiul presentimentului ce s-ar fi aflat la însăși turnarea clopotului, în aliajul din care a fost turnat. Și nu e vorba de vreo superstiție, deși o admitem și pe asta, fiindcă omul, tot ce nu a putut pătrunde cu cugetul său, a făcut să rămână în însuși cugetul său drept loc alb pe harta devenirii și trecerii lui cantitative în calitate dialectică.

În cele din urmă, toate formelează un aliaj din credință-superstiție-metafizică, și peste toate răsare din întunericul nopții cupola clopotniței și dimineața se aprinde de roșul răsăritului, făcându-se de aur în bătaia soarelui și în imaginația omului.

De undeva, din câte părți deodată, se intersectează într-un singur punct mai multe raze de soare, fac un scurtcircuit pe o câtime de secundă și simt fierbințeala lor rece scurgându-mi-se prin pupilele ochilor într-un hău de suflet în care nu am pătruns. Și de două ori ciudat, dar simt lumina asta proaspătă, neatinsă de nici un timp întâmplător trecător pe alături, o lumină reconstituită, reanimată și repusă într-un jgheab spre care vin la adăpat mânjii Duminicilor Mari cu brazde săpate cu tot cu iarbă și puse prin sulilele porților autohtone ca stil și ca interpretare.

Acest scurtcircuit de lumină se capătă, nu știu de ce, numai duminica, într-un mod deosebit, într-o porțiune din cupola aerodinamică a unei biserici, sau mai cu seamă a unei mănăstiri însingurate undeva la o margine, sau chiar într-o pădure spre care aleargă vederea și răsuflarea plămânilor noștri intoxicați de neadevăr și îmbăcseală de gaze de eșapament... Toți aleargă într-acolo, la o cruce înnegrită de vreme, pusă de nu se știe cine la vreo răspântie lângă vreo fântână sau lângă vreun izvor străjuit de privirile vreunei sălcii pe care o piaptână vântul cu degetele-i albastre binecuvântând venirea celor porniți să se împărtaşească din pacea și tihna rămasă ca o aducere aminte de la vreun schit de pe tărâmurile stinse și amurgite într-o lucire de soare adormind și ea peste satele noastre cu biserici de strajă la cumpăna dintre noapte și zi, dintre lumină și întuneric.

Acest scurtcircuit e de natură cosmică a Ideii absolute a bătrânului filozof german Georg Wilhelm Friedrich Hegel descrise în cele o mie două sute de pagini în **Știința logicii** care, după afirmația spaniolului Ortega y Gasset, poate încăpea într-o propoziție de trei cuvinte – *Ideea este*

absolutul – și parcă anume această Idee dăruie spațiilor neconținerea luminii pornite spre așteptarea celor însetați de ea.

Acest scurtcircuit de lumină.

Această aprindere a spiritelor de la flacăra candelor și lumânărilor prinse între degete în căușul mâinilor pentru a nu le stinge vântul, vântul, vântul care atâtea făclii a stins și nu le-a lăsat să se dăruie oamenilor.

Această strălucire de o miime de secundă care întoarce lumea cu fața spre propriul său suflet.

Această dăruire care vine prin circuitul secular al baladei *Meșterul Manole* în care până astăzi neconținutul născător de frumos prin faptele mâinilor celor cu care înalță edificiul îi tot grăbește prin vreme:

– VAR ȘI CĂRĂMIDĂ, CĂ-I PUSTIE MULTĂ!

Var și cărămidă, că-i pustie multă, aceste două versuri din *Meșterul Manole*, dacă am sta și am scotoci cu mai multă aprofundare în elementul nostru național și național, ar putea servi drept epigraf pentru vremurile de care ținem noi totdeauna și care cresc în noi ca o holdă ce ne împrejmuiește veșnicia și adevărul, nu știu dacă rezervat nouă, sau luat de noi întru înveșnicirea palmelor care și-au lăsat amprentele tari și netrecătoare pe tot ce e bun.

Știam la ce edificiu se referă *Meșterul Manole* și oricare ar fi el, ține de noi, chit că motivul vine din Balcani cu tot cu nume și idee prinzând rădăcini într-un sol foarte fertil întru găzduirea, apoi și primirea cu toate adâncurile. Să ne amintim de „Călușarii” cu istoria lor de peste două mii de ani veniți la noi și poate ca nicăieri au prins aici rădăcini. *Meșterul Manole* reprezintă jertfa întru numele frumosului, ideea că frumosul nu are margini, precum nici sufletul omenesc nu are margini. Deci pe parcurs se întâlnesc două nemărginiri într-un singur caracter național și într-un singur suflet crescut cu dorul de plai în niște împrejurări de istorie tragică și de cele mai multe ori nu a noastră, adică impusă.

Nouă meșteri mari, / Calfe și zidari, / Cu Manole zece, / Care-i și întrece / aveau misiunea istorică de a înălța Clopotnița de aur în vârful căreia va fi crucea, iar înăuntru ei – clopotnița ce interpretează pe notele cerului imnuri concepute de însăși intimitatea spiritului întru adevărarea faptelor și gândurilor pentru spre mai bine, spre un mai bine și al nostru, un bine care i-ar uni pe toți într-un mare demers către lumină, lumina fiind ceva mai mult decât ne putem uneori imagina. Aveau misiunea de a înălța simbolul luminii, al chemării către lumină, al personificării unor atribute

care cer a fi evaluate și reînțoarse celor cărora le aparțin.

Și Clopotnița strălucește.

Cu cât mai grele devin timpurile, cu atât mai tare strălucește. Balada se împletește cu actualitatea zilelor de azi și-și trăiește într-un fel deosebit plaiul, spațiul ondulat de care pomenește Blaga și ne face să căutăm infinitul chiar dacă acel infinit e un lucru în sine. În fond, adevărul infinit se află în noi și fiecare l-a simțit, l-a intuit și l-a trăit după posibilitățile sale, dar l-a trăit. De o sută, de o mie de ori l-a trăit.

Și Clopotnița strălucește.

Strălucește întotdeauna. Strălucește aieva, strălucește din însăși balada. Când o fi poposit *Meșterul Manole* pe la noi, prin părțile Bricenilor, Ocniței, Edinețului și prin împrejurimile lor? Eu o țin minte de mic copil, numai că bunică-mea Ilinca ne-o povestea în formă de narațiune, fără vreo versificare și tot ce se întâmplase în baladă, se întâmplase la noi. O biserică făcută din lemn a ars. Apoi a fost adusă alta, tot de lemn din Bucovina și cică acel Manole ar fi venit de pe undeva și el ne-a construit biserica. Bunica ne spunea că pe acoperișul bisericii s-o mai fi păstrând șindilă (șindrila) din aripile cu care a zburat Manole cu ai săi, fapt, amănunt care îi dădea povestirii veridicitate și credibilitate. Ceea ce mi-a rămas în minte a fost versul pe care bunica Ilinca îl repeta mereu și cu tot sufletul ei de om neștiutor de carte, dar care vroia să știe multe:

– VAR ȘI CĂRĂMIDĂ, CĂ-I PUSTIE MULTĂ!

Silvia GROSSU

MISIONAR AL SACRULUI ȘI AL CULTURII

Biserica, în calitatea ei de factor esențial în conturarea personalității spirituale a unui popor, a avut de îndeplinit o misiune dificilă în Basarabia după 1812 – și anume pe cea de apărătoare a ființei naționale a românilor de aici. Nu în zadar principala țintă a politicii de deznaționalizare a Imperiului țarist a fost biserica, apoi și școala din Basarabia. Prin rusificarea acestora se putea atinge obiectivul final, cel aspirat de „*eliberatori*” – modelarea conștiinței basarabenilor în direcția dorită, transformarea populației românești a Basarabiei într-o masă oarbă, supusă, care să uite de unde vine și din cine se trage. Această strategie de erodare a conștiinței naționale a fost pusă în aplicare în mai multe moduri. Cele practicate în Basarabia au fost deznaționalizarea camuflată și cea forțată.

Prima modalitate era mai ușor de aplicat și dădea rezultate formidabile. Ne-o demonstrează evoluția vieții social-culturale a Basarabiei pe parcursul veacului al XIX-lea. Chiar de la anexare (1812) se cultivă în permanență, pe mai multe căi, o atitudine de excesivă încântare față

de Rusia, eliberatoarea, chipurile, și ocrotitoarea credinței creștine, și o relație de dependență față de marele Imperiu Rus. Al doilea mod, cu mult mai ostil și violent, a fost promovat cu insistență începînd cu deceniul șapte al secolului al XIX-lea, o dată cu venirea în fruntea Bisericii basarabene a episcopului Pavel Lebedev (1871). Acest deziderat a fost susținut de biserică doar pînă la numirea episcopului șovin, promotor al rusificării forțate, care chiar de la „încăunare” a operat măsuri violente de deznaționalizare prin interzicerea serviciilor divine în limba „moldovenească”, prin suspendarea din funcție a preoților neștiutori de limbă rusă, prin colectarea la reședința Mitropoliei a cărților bisericești în limba română cu ulterioara lor distrugere, prin închiderea mănăstirilor moldovenești și transferarea celor mai îndărătnici călugări la mănăstiri îndepărtate din diferite gubernii ale Rusiei etc. Consecințele tragice ale acestei politici – inochentismul și alte forme dintre cele mai expansioniste de sectarism – au afectat grav conștiința națională (*conștiința de sine*) și stabilitatea confesională a basarabenilor pentru un timp îndelungat.

În această perioadă incertă, critică pentru biserica națională, s-au format în școala de pe lîngă mănăstirea Curchi, în cea pregătitoare pentru clerici de la Chișinău, apoi la Seminarul Teologic caracterul și personalitatea viitorului mitropolit al Basarabiei. În 1898, ca rezultat al absolvirii cu succes a Seminarului

Personalitatea Mitropolitului Gurie Grosu a suscitat un interes sporit în ultimii ani: dovadă stau articolele, studiile, conferințele care i-au fost dedicate. Autori consacrați, cum sînt Boris Buzilă, Ion Țurcanu, Andrei Eșanu, Iurie Colesnic, Ion Negrei, Nina Negru sau Liuba Bârsan, Veronica Boldișor ș.a., au reactualizat imaginea celui care a fost Mitropolitul Gurie al Basarabiei. Cercetătoarea Silvia Grossu, doctor în istorie, lector superior la Universitatea de Stat din Moldova, propune cititorului un fragment din studiul în elaborare, consacrat celui care a fost Primul Mitropolit al Basarabiei.

Teologic, beneficiază de o bursă de studii la Academia Duhovnicească Movileană din Kiev. În 1902, la 16 septembrie, Gheorghe Grosu, licențiat în teologie al Academiei din Kiev, călugărit cu numele Gurie, este numit misionar de către Sfatul conducător al *Frățimii Nașterii lui Hristos*. Mai târziu Paul Mihailovici (alias Mihail) avea să scrie în paginile revistei *Studentul*, pe care o conducea: „Numit ca misionar al eparhiei Chișinăului, pune multă chibzuință și dragoste în propovăduirea cuvântului Evangheliei, dar nu mai puțin sufletul în trezirea conștiinței naționale printre moldoveni” (*Studentul*, 1928, nr. 2, p. 7).

În calitate de misionar al ortodoxiei a demonstrat voință și devotament pentru cauza Bisericii naționale, cauză greu de susținut în condițiile vitrege ale stăpînirii țariste. Imperativul vieții sale de acum înainte va fi luminarea poporului prin carte și mîntuirea lui prin credința adevărată în limba maternă. În acest scop a colindat Basarabia în lung și în lat, ținînd predici și purtînd discuții cu credin-

cioșii de la sate și orașe, învățîndu-i să separe credința adevărată de cea falsă (cazul călugărului Inochentie), să rămînă fideli bisericii strămoșilor, s-o apere de uzură și surpare. În această ordine de idei este elocventă prezentarea materialelor despre activitatea misionară a viitorului mitropolit în paginile gazetei *Moldovanul* de sub conducerea lui Gheorghe V. Madan. În cîteva numere cititorii au urmărit discuția dintre ieromonahul Gurie și enoriașii din satul Corjova, care beneficiaseră de o vizită misionară. Această vizită avusese darul să fortifice sufletele mirenilor în cetatea drepte credințe prin *lumina* pe care le-o adusese în suflet, prin *vorba curat moldovenească după care au tinjit atît*, prin *cîntarea în limba-mamă*, pe care o uitaseră, prin *îndrumările creștinești frățești* de care aveau atîta nevoie (*Moldovanul*, 1907, 22 aprilie). În scrisoarea-i de răspuns, Gurie Grosu face declarații foarte curajoase: „O, cît de mare împiedicare se face pentru sporirea cuvîntului lui Dumnezeu prin propovăduirea lui în

limba puțin înțeleasă celor ce ascultă, prin slujire în limbă necunoscută celor ce se roagă. Cuvîntul Evangheliei și cîntările duhovnicești rămîn atunci nelucrătoare, nici nu bucură, nici nu întristează.” (Moldovanul, 1907, 6 mai).

În acest sens l-a însuflețit călătoria în România, întreprinsă în 1904 împreună cu preotul Vasile Gobjilă. La Iași a luat parte activă la comemorarea a 400 de ani de la moartea lui Ștefan cel Mare. A vizitat capitala, a mers apoi la Sinaia, unde s-a înfîlînit cu regele Carol I, a stat de vorbă cu principele moștenitor Ferdinand, a făcut cunoștință cu mai multe personalități ale bisericii și ale culturii românești. Sensibil la realizările culturale din România, constată cu durere marele decalaj între situația existentă pe cele două maluri de Prut. Revenit la baștină, ieromonahul Gurie decide să reducă pas cu pas din handicapul național-cultural al basarabenilor. Astfel, în congresele eparhiale ce urmează lansează mereu inițiative culturalizatoare – de a cere Sinodului rusec reintroducerea limbii române în programele de studii ale Seminarului Teologic și ale Școlii eparhiale de fete (cursurile acceptîndu-se, ieromonahul Gurie îl remunera pe profesorul Grigore Constantinescu din banii săi), revenirea limbii materne în serviciul divin, redeschiderea tipografiei eparhiale, la care pe timpul lui

G. Bănulescu-Bodoni, în perioada 1814-1821, adică până la moartea mitropolitului Bănulescu-Bodoni, conform profesorului A. Stadnițchi, s-au tipărit 19.320 exemplare de carte.

Tot în perioada 1904-1909 redactează, împreună cu alți preoți basarabeni, foi și broșuri pentru popor în limbile rusă și română, editate de *Frățimea Nașterii lui Hristos*, și cărțile ce urmau să se tipărească la tipografia eparhială, redeschisă în octombrie 1906.

Ideea editării unei publicații bisericesti în limba română, care urma să fortifice energiile creatoare ale clerului basarabean, de asemenea îi aparține. La 1908, în urma unui demers depus de către Gurie Grosu episcopului Vladimir al Chișinăului și înaintat Sfîntului Sinod, este permisă

224. 1918 11 Dec 1927

Cucernice Părinte,

Cu adresa Noastră No. 5371 din 21 Octombrie a. c. v-am înaintat 200 insigne cu rugămintea ca ajutor de Comitetul format din autoritățile comunale și în ziua de 20 Noiembrie 1927 să apelezi la publicul înțeleagător și binevoitor din acea comună pentru ca din vânzarea lor să se poată mări fondurile Asociației, spre a putea susține pe cei mai merițioși cetățeni ai Neamului—invalizi, orfani și văduve de război.

Din cauza însă că în această zi nu s'a putut face cheta în toate comunele—Oșor. Ministerul Sănătății și Ocrotirelor Sociale a aprobat să se facă o altă cheta în ziua de 23 Decembrie 1927 (a doua zi de Crăciun).

Fiind sărbătoare în această zi și toți elevii școlilor secundare fiind pe la căminurile lor în vacanță—creдем nemerij a vă reaminti de a organiza o serbare, eventual urmată de bal, în această zi cu caracter național cultural, cu care ocazie să se poată vinde locuitorilor lasignele trimise.

Noi am intervenit către Prefectura de județ și către Brigada de Jandarmi pentru a da dispozițiuni autorităților comunale în acest sens cât și către Revizoratul Școlar pentru a aproba ca Dirigințele Școlii Primare să vă dea tot concursul cu elevii cât și punându-vă la dispoziție localul școlii.

Creдем că animați de cele mai frumoase sentimente ca și până acum în ziua când în adevăr trebuie să renaștem suflătește—veți face ca să se aline durerile celor sacrificați pentru Patrie, pentru ca să li se poată schimba și lor starea suflătească și astfel credința noastră creștinească să fie însoțită de lapte creștinesci care este rodul ei.

Cu trimiterea sumelor rezultate se va proceda la fel—adică expediindu-se de Cucernicela Voastră pe adresa Asociației Generale I. O. V., str. Vasile Alexandri No. 6—cu menționea „Cheta în ziua de 26 Decembrie 1927”.

În așteptarea răspunsului S.-V. vă rugăm să primiți asigurarea distinciei noastre considerate.

Președinte de Onoare *[Signature]* Director General *[Signature]*
No. 6005.
 S. S. Preotului Comunei *Harjovca* Plasa *Branicea*
 Județul *Orhei*

editarea în limba română (evident, cu alfabet rusesc) a jurnalului bisericesc *Luminătorul*. Despre pregătirea acestui eveniment cultural a relatat mai târziu preotul Iulian Friptu în paginile *Luminătorului*: *Tot drumul spre Chișinău (de la Tighina pînă la Chișinău, n.n., S.G.) vorba noastră s-a învîrțit în jurul mișcării naționaliste, trezită de abia încetată din viață gazeta Basarabia*. „E nevoie ca mișcarea

pornită de *Basarabia* să fie continuată, și continuarea aceasta trebuie s-o ieie preoțimea”, spunea părintele ieromonah. „Aveți ceva concret în vedere?”, „Da, de mult am în inimă să se înființeze o revistă bisericească, unde am putea trata subiecte religioase și morale pentru popor în limba moldovenească. Cred că o astfel de revistă o să fie pe placul preoțimii. Ar putea să se numească *Luminătorul*,

pentru că ar avea scopul de a lumina poporul în duhul lui Hristos (*Luminătorul*, 1933, nr. 1, p. 63).

Luminătorul, prima revistă religioasă în limba română, avea să devină publicația periodică basarabeană cu cea mai lungă apariție – din ianuarie 1908 pînă în martie 1944. Deși inițial era concepută doar ca instrument de propagare a religiei creștine, cu timpul, grație eforturilor celor mai cărturari slujitori ai cultului: Constantin Popovici, redactorul permanent al publicației, Mihail Ciachir, Constantin Parfene, ieromonahul Gurie, mesajul ei este modificat astfel, încît în anii 1916-1917 devine o publicație clericală militantă. O dată cu izbucnirea revoluției burghezo-democratice în februarie 1917, axa activismului clerului se modifică radical, punctînd o nouă etapă pe itinerarul evoluției bisericii naționale. *Luminătorul* a mobilizat clerul, înrolîndu-l printre promotorii ideii autonomiei Basarabiei, separării ei de Rusia și ulterior a Unirii cu România.

Ostenelile cărturărești ale mitropolitului Gurie au fost relevate de mai multe ori. Rezumativ le-am putea enumera: **Bucoavna** lui Gurie Grosu a fost unicul manual școlar pentru toată Basarabia pînă la 1917. Al doilea manual, **Cartea de citire cu științe din gramatica moldovenească**, a fost tipărit la tipografia eparhială din Chișinău în anul 1910. Urmează apoi, la 1911, **Istoria mănăstirii Neamț**. După 1917, Mitropolitul Gurie elaborează **Abecedarul moldovenesc cu grafie latină**, partea I și partea a II-a, care a cunoscut în anii de după Unire 8 reeditări. Alte lucrări ale Mitropolitului tratează probleme de teologie și de morală creștină: **Rugăciunile și lămurirea lor** (1920), **Despre cinstirea sfințelor icoane** (1920), **Cîteva extrase din arhive despre școlile bisericesti din Basarabia,**

înaintea anexării ei de către Rusia (1921), **Starea clerului în Basarabia în timpul Mitropolitului Bănulescu-Bodoni** (1922), **Cartea pastorală** (1923).

Arhimandritul Gurie a fost confirmat ca episcop titular al Chișinăului la 25 decembrie 1920, prin decret regal, instalarea în scaunul arhiepiscopal făcîndu-se la 16 mai 1921. Pe parcursul celor opt ani ce au precedat înființarea în provincie a Mitropoliei, el a creat o nouă administrație eparhială, care corespundea realităților socio-politice de după Unire. La 6 mai 1925, Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a înființat formal Mitropolia Basarabiei, care își capătă statutul corespunzător abia la 28 aprilie 1928, o dată cu ridicarea lui Gurie Grosu la rangul de Mitropolit. Astfel, prin înființarea Mitropoliei Basarabiei, clerul și poporul ortodox din această parte a țării a fost pus pe picior de egalitate cu tot clerul și credincioșii ortodocși din celelalte provincii, iar Gurie Grosu a intrat în istorie cu titlatura de **primul Mitropolit de origine română al bisericii basarabene**, care astfel a căpătat recunoaștere ca valoare la nivelul țării.

Întreaga viață a Mitropolitului Gurie al Basarabiei a fost legată ineluctabil de această instituție – Biserica Ortodoxă Română.

Ștefan CIOBANU

CULTURĂ ȘI ÎNVĂȚĂMÂNT

Pe când în celelalte două provincii, care au trăit sub un regim străin, în Ardeal și Bucovina, s-a încheșat repede o viață culturală românească mai mult sau mai puțin intensă, Chișinăul zace într-o somnolență culturală care-l caracteriza și sub stăpânirea rusă. Aceasta se datorește, pe lângă condițiunile speciale ale vieții de aici, și lipsei unui focar de cultură românească superioară. O universitate ar atrage forțele culturale locale și ar coordona activitatea lor, servind ca un ferment binefăcător pentru trezirea din apatie a lumii intelectuale, în general indolente și pasive. Sforțările unor elemente de a crea o mișcare culturală, o presă locală, o societate științifică se lovesc de experiența descurajatoare a publicului, de pasiunile politicianilor locali, care sunt mult mai aprinse decât ale politicianilor de la centru, de neînțelegerile între intelectualii locali și cei veniți de peste Prut, neînțelegeri care n-au la bază interese superioare și naționale. Aceasta este cauza că, pe când orașele cele mai mici din țară, cum este Bârladul, Botoșanii, Calafatul etc., dau semne de viață culturală, scot reviste și ziare, Chișinăul nu dă decât efemeride care dispar imediat ce văd lumina. S-au pus bazele mai multor societăți culturale și științifice, s-a încercat scoaterea mai multor reviste și ziare, și Chișinăul nici până acum n-a produs nimic mai mult sau mai puțin important din punct de vedere cultural. Menirea însă a acestui

oraș ar fi ca, în noile condițiuni de viață ale provinciei, să stea în fruntea tuturor manifestărilor culturale.

Și sub regimul rusec Chișinăul nu era din orașele de cultură. Încercările culturale rusești, în cele mai multe cazuri oficiale, n-au adus, în acest oraș străin și rușilor, decât la o parodie de cultură rusească, care se manifesta, în partea exterioară a lucrurilor, în costume europene, într-o limbă pocită, într-un teatru mediocru, într-o școală moartă, în două-trei ziare de intrigi provinciale. Nici o lucrare mai mult sau mai puțin serioasă în domeniul literar sau științific n-a văzut lumina la Chișinău. Și rușii din centrele culturale adevărate erau în drept să disprețuiască această capitală a Vandeei, cum numeau ei urbea păzită de Dumnezeu a Chișinăului.

Din manifestările culturale sub stăpânire rusă ar merita să fie remarcată activitatea Tipografiei Eparhiale din Chișinău, care a fost deschisă în anul 1814. De sub teascurile acestei tipografii, care a fost închisă la anul 1883 și redeschisă la 1907, a ieșit un număr respectabil de cărți bisericești în limba moldovenească și o serie de abecedare moldovenești, cărți care au contribuit la menținerea unei continuități culturale românești în Basarabia. Până la anul 1843, când se deschide prima tipografie particulară în Chișinău, Tipografia Eparhială era singura tipografie în întreaga Basarabie. Astăzi, în orașul Chișinău se găsesc 18 tipografii.

Ca să pună bazele unui început de cultură, Primăria orașului Chișinău deschide la anul 1832 o bibliotecă orășenească.

În primele decenii ale existenței acestei biblioteci, activitatea ei era mai mult decât redusă din cauza lipsei de cititori. De la anul 1880 încoace, această bibliotecă, compusă aproape exclusiv din cărți rusești, ia o dezvoltare destul de mare. Biblioteca enumeră astăzi peste 100.000 de exemplare și are un număr mare de abonați. De la unire încoace, această bibliotecă începe să se îmbogățească

Fragment din cartea Chișinăul, Editura Museum, 1996. Prima ediție – 1925, Editura Comisiunii monumentelor istorice, secția din Basarabia.

că și cu cărți românești. La anul 1918, din inițiativa Directoratului Central de Instrucție, se înființează și o bibliotecă românească prin donația de către Universitatea din Iași a unui însemnat număr de duplicate din biblioteca ei. Această colecție prețioasă s-a îmbogățit în anii ulteriori cu un număr mare de cărți de la toate instituțiile grafice din țară. Numărul total al volumelor trece peste 30.000, și biblioteca care a fost cedată Universității populare din Chișinău este pe cale de a deveni unul din cei mai importanți factori culturali din Chișinău. În legătură cu biblioteca, este necesar să amintim și despre Arhivele Statului, care posedă un număr de câteva mii de dosare, privitoare la ocupația rusească a Țărilor Românești din anii 1806-1812 și la istoria Basarabiei din ultimul secol. Această arhivă, în special Arhiva Senatorilor, completată cu Arhiva Consistoriului din Chișinău, prezintă o valoare de neprețuit pentru istoria noastră națională și așteaptă sărguința unui cercetător.

Chișinăul n-a avut niciodată un teatru cu o trupă permanentă. Pe la anul 1820, din când în când se dau reprezentații teatrale în casele boierești de către amatori. Ceva mai târziu, Chișinăul începe să fie vizitat de către trupe venite din Odesa, trupe de actori Ruși, Italiani și Nemți, și Chișinăul are și un local special pentru reprezentații teatrale, într-o clădire „murdară, veche, în stare de ruină”, cum scrie Zașciuk la anul 1862. Abia la sfârșitul veacului al XIX-lea se construiește un teatru în sensul propriu al cuvântului, pe lângă clubul așa-zis al nobilimii, clădirea de astăzi a teatrului. Scena acestui teatru, pe lângă trupe de opere și de dramă venite din centrele rusești, a văzut și trupe românești venite din Vechiul Regat. De la unire încoace, se fac încercări de a organiza un teatru românesc cu o trupă permanentă și cu concursul Ministerului Cultelor și al Artelor, s-a reușit să se înjghebeze un teatru românesc destul de bun, care în curând va fi transformat în Teatru Național.

Chișinăul are două muzee. Unul din ele, creat de către Zemstva Gubernială, astăzi Muzeul Național, instalat într-o clădire frumoasă, are o secție de științe naturale, care ar putea face cinste oricărui oraș european. Mulțumită talentului fostului conservator al Muzeului, al lui Osterman, se organizează secția florei și faunei Basarabiei, cea mai bogată secție în Muzeu, iar cercetările făcute de către Zemstvă în domeniul agrogeologiei, prin savanții ruși Nabokin și Mihailovski, a dat secția Geologică și Arheologică. Pe lângă Muzeu există o secție Etnografică și Agrogologică, întemeiate tot în timpul când Muzeul aparținea Zemstvei, dar aceste secțiuni sunt aproape nule.

Al doilea Muzeu, Muzeul de Arheologie Bisericească al Societății Arheologice Bisericești, conține o colecție prețioasă de cărți vechi, icoane și obiecte bisericești foarte interesante pentru istoria artei moldovenești.

În Chișinău există și câteva Societăți cu caracter cultural și științific, cum este Universitatea Populară, Societatea de Arheologie Bisericească, Societatea Istorico-Literară „B. P. Hasdeu”, Societatea „Ateneul Popular al Moldovei dintre Prut și Nistru”, filiala Caselor Naționale din București, societăți și instituții care își au meritele lor în viața culturală a Chișinăului. Comisiunea Monumentelor Istorice, secția Chișinău, Instituție de Stat este la începutul activității sale, și, pe lângă chestiuni de ordin administrativ în legătură cu conservarea monumentelor istorice, își îndreaptă cercetările în domeniul trecutului Basarabiei.

Presa periodică a Chișinăului își are și ea istoricul ei. Administrația locală rusă pentru nevoile provinciei, de la anul 1860, scoate un ziar săptămânal *Buletinul regiunei* (mai târziu guvernământului) *Basarabiei*, primul ziar rusesc în Basarabia. La anul 1867 apare revista oficială a Arhiepiscopiei Chișinăului în limbile rusă și română, care de la 1871 începe să apară numai în rusește. Zemstva

gubernială și Primăria Chișinăului scot din când în când buletinele lor. Ceva mai târziu încep să apară și ziare neoficiale, cum a fost *Monitorul Basarabiei* (1889-1897), *Basarabeanul* (1897-1901), *Prietenul* lui P. Crușevan, *Viața Basarabiei*. După prima revoluție rusească, în Chișinău încep să apară și ziare în limba românească. Așa a fost *Basarabia* (1906-1907), *Viața Basarabiei* (1907), *Moldovanul* (1907-1908), revista *Luminătorul* (de la 1908 până în prezent), *Glasul Basarabiei* (1913-1914), *Cuvântul Moldovenesc* (1913-1918).

De la unire încoace, în Chișinău încep să se tipărească mai multe ziare și reviste românești, cum a fost *Ardealul*, *România Nouă*, *Sfatul Țării* și altele care apăreau mai mult sau mai puțin accidental, precum și revistele *Școala Basarabiei*, *Cuvântul Dreptății*, *Foaia plugarilor* etc. Lipsite de orișice sprijin, aceste întreprinderi culturale nu se pot menține, și după încercări zadarnice de obicei dispar. În prezent Chișinăul are o singură gazetă zilnică *Dreptatea*, ziar de partid, care cu greu își menține apariția. În schimb Chișinăul are șase ziare zilnice rusești, sprijinite de către politicienii locali.

Istoria învățământului în orașul Chișinău este ceva mai bogată în evenimente. Până la anul 1812, în Chișinău a existat o școală „domnească” și vreo două-trei școli pe lângă bisericile din Chișinău. Mulțumită intervenției Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, în anul 1813 se deschide Seminarul Teologic din Chișinău, pe lângă care la anul 1816 se înființează și un pensionat al nobilimii. Pentru seminar se ridică o clădire proprie la anul 1817, actuala clădire a seminarului vechi, refăcută la anul 1868; în anii 1900-1901 se ridică și noua clădire a seminarului. De seminar ținea o școală spirituală, un fel de școală pregătitoare pentru seminar, care trece în clădirea ei proprie la anul 1877.

La anul 1822 în Chișinău se înființează prima școală primară („pa-

rohială”), iar cu doi ani mai târziu o școală Lancasteriană, „*cea mai bună în Rusia*”, după afirmația unui călător de pe la anul 1841. Deschiderea unei școli medii „*ținutale*” a avut loc în anul 1829, iar la anul 1833 se deschide liceul regional din Chișinău, primul liceu în Basarabia. Până la anul 1861, liceul cu internatul se adăpostea „în trei clădiri particulare de piatră cu totul improprii”, cum scrie Zașciuk. Ministrul de Instrucție publică rus cumpără clădirea actualului liceu nr. 1, clădire în care era un spital militar. Această clădire în anul 1862, după un incendiu, se reface: coloanele în stil empir din fața liceului dispar și clădirea ia înfățișarea pe care o are acum.

Predarea materiilor în aceste școli se face în limba rusă, limba moldovenească predându-se ca obiect de studiu până la anul 1866, când a fost scoasă cu desăvârșire din învățământ. De la anul 1840 încoace încep să se înființeze și școli particulare de fete, cum a fost școala Anastasiei Rizo (1840), pensionatele Fori (1841), Jano (1843) și Balen de Balu. Pentru copilele de preoți se deschide de la anul 1864 și o școală eparhială de fete cu un program special, care se apropie de programul școalelor medii. Clădirea acestei școli mari se ridică la anul 1872. La anul 1871 Zemstva gubernială a luat pe seama sa liceul particular Beliugova, astăzi liceul de stat Regina Maria. Tot în acest an un gimnaziu particular se transformă în liceu, actualul liceu nr. 2 de băieți, iar la 1873 se deschide liceul Real, care la anul 1884 își ridică clădirea lui proprie. În clădirea frumoasă și temeinică a pensionatului nobilimii, ridicată la anul 1905, se deschide în anul 1908 liceul nr. 3 de băieți.

Din aceste școli care au rostul lor cultural pentru Basarabia, merită atenție Seminarul Teologic și liceul nr. 1 de băieți, care posedă câte o bibliotecă înzestrată cu un număr mare de cărți și reviste vechi rusești; liceul nr. 3 cu sala lui, pe peretele căreia este gravat pe o placă de marmoră actul Unirii de la 1918 și liceul real, cu o

frumoasă colecție de tablouri, cu un cabinet bogat pentru științele fizico-chimice și cu o stație meteorologică și observator astronomic.

Treptat se deschid și școli primare, care la anul 1889 au ajuns la numărul de nouă. Școli profesionale în Chișinău n-au existat în afară doar de școala de viticultură, care ia ființă la anul 1842, și o școală orășenească de meserii. În ultimii ani ai stăpânirii rusești, în Chișinău ia o dezvoltare destul de mare învățământul secundar particular, în special cel pentru fete, care în Chișinău a fost exclusiv particular. Se înțelege că predarea în toate școlile secundare și primare se făcea în limba oficială a statului rus. Revoluția de la 1917 și Unirea au adus un nou curent în învățământul din Chișinău. La 1917 se manifestă tendința de a crea școli în limba națională, dar, în lipsă de elemente didactice pregătite pentru școala națională, în lipsă de manuale, introducerea principiului naționalizării întâmpină dificultăți la minoritățile din Chișinău. Învățământul românesc, cum este și firesc, ia o dezvoltare mare în condițiunile noi de viață. Înființarea mai multor internate pe lângă licee, înființarea unor școli noi, cum este școala normală de băieți, școala de conducătoare de grădini de copii, școala profesională, o școală medie, mai multe școli primare și de grădini de copii, schimbă și caracterul populației școlare, care devine tot mai românească. Pe când sub regimul rus școala secundară era destinată numai pentru copiii de funcționari și de oameni cu dare de mână, pe când în aceste școli aproape nu erau copii de țărani și Moldovenii nu se găseau decât de la 3 până la 15 la sută, astăzi școala secundară este asediată de către elemente românești de la țară, democratizându-se și naționalizându-se și ca suflet. Numărul copiilor care urmează școala atinge cifre pe care nu le-a atins niciodată în trecut.

Învățământul normal, care de la unire încoace a luat o dezvoltare mare în întreaga Basarabie, se pre-

zintă foarte bine și în Chișinău. În afară de două școli normale, una de învățători și alta de învățătoare, există o școală de conducătoare de grădini de copii și o secție normală pe lângă școala Eparhială de fete.

Majoritatea covârșitoare a elevilor de la aceste școli, copiii de săteni, sunt adăpostiți în internate, cei mai mulți ca bursieri.

Dacă la acest număr de școli secundare adăugăm școala de viticultură cu 103 elevi, o școală comercială superioară, seminarul teologic și școala spirituală, o școală profesională de fete, toate în afară de școala comercială superioară, cu o populație școlară aproape exclusiv românească, căpătăm o impresie complectă asupra învățământului secundar din Chișinău.

Și învățământul primar cu introducerea legii obligativității învățământului de la 1918 încoace este în continuă dezvoltare.

Orașul Chișinău are 38 de școli primare, din care 14 școli de băieți, 15 de fete și 9 mixte.

În afară de aceasta, în Chișinău au fost înființate, de la anul 1918 încoace, 26 de grădini de copii care n-au existat în Chișinău sub stăpânire rusă. Numărul copiilor în grădinile de copii atinge cifra de 1.180, din care 380 români, 369 ruși, 399 evrei și 32 alte naționalități.

Paul MIHAIL

AU RĂMAS ÎN BASARABIA

Patriotismul este nu numai dragostea pentru pământ; este dragostea pentru trecut, pentru generațiile care ne-au precedat.

(Fustel de Coulanges)

Evacuarea Basarabiei după „cedare” s-a făcut în mod fulgerător.

Îndeosebi Chișinăul a trebuit să fie evacuat în câteva ore, pentru a nu fi surprinși de năvălitori.

Fiecare refugiat a lăsat bunuri materiale, uneori părinți, soția și copiii. Jalea și amărăciunea era mare. Iar cu cei ce se refugiau pleca o stăpânire românească, dar nu și o cultură națională și o religie creștină de două mii de ani.

Urmele trecutului românesc de veacuri, așezăminte creștine de sute de ani și bogăția sufletului poporului și a pământului au rămas acolo.

Au rămas cetățile de-a lungul Nistrului, Cetatea Albă, Tighina, Soroca și Hotinul, ca să mărturisească Cerului că până acolo s-a întins stăpânirea moldovenească încă din veacurile de întemeiere.

Înfipte în malurile Nistrului vor străjui mereu umbrele mari ale trecutului, sub zidurile cărora au luptat.

Vor spune aceste cetăți povestea neamului moldovenesc, de voievozii Ștefan cel Mare, Ioan cel Cumplit, de eroii și părcălabii lor.

Pietrele lor vor glăsuși de genezezi, greci, turci, tătari, cazaci,

suedezi, ruși și moldoveni cari și-au împletit istoria cu numele lor.

Au rămas vechile așezăminte ale credinței creștine, mănăstiri și biserici. Au rămas catedrale și peșteri în stâncile Nistrului, ca să mărturisească vechimea creștinismului.

Mănăstirile și bisericile pline de odoarele sfinte ale artei creștine, icoane, evanghelii, potire și cruci.

A rămas la Mănăstirea Căpriana mormântul primului mitropolit al Basarabiei, Gavriil Bănulescu-Bodoni, ca să mărturisească identificarea sa cu poporul păstorit, în biserica zidită de Petru Rareș.

Că va veni vremea, când se va scula ca să meargă cu soborul mănăstirii ca să sfințească noua Mitropolie.

A rămas Mănăstirea Curchi, giuvaier așezat în codrii Orheiului, mărturia dărnicii răzeșilor și lăcașul cel prea iubit al credincioșilor.

A rămas Mănăstirea Hârbovăț, păstrătoarea icoanei celei mai Sfinte a Basarabiei, icoana Maicii Domnului făcătoare de minuni, cetatea credincioșilor din Basarabia și de peste Nistru. Maica Domnului de la Hârbovăț, care de o sută de ani a umblat în toate satele și cătunele basarabene, care a intrat în palate și în colibe, care a văzut atâta jale și pustiire, care știe pe fiecare după nume, va ruga pe Fiul Său ca să scape pământul străbun de năvălirea cumpliților vrăjmași.

A rămas Mănăstirea Noul Neamț cu mormintele descălecătorilor călugări moldoveni, ca să vestească legătura tainică cu maica mănăstirilor moldovene, marea Lavră Neamțul.

A rămas Mănăstirea Dobrușa, cea cântată de izvoarele ce o înconjoară, cu vechi călugări psalți și cu bogata-i bibliotecă.

Au rămas o mie și câteva sute

de biserici, unele din bârne de lemn, păstrătoare de antimise vechi, de cărți și manuscrise.

Au rămas răzeșii harnici și evlavioși, cu bogatul suflet și cu zapisurile vechi ascunse în podul caselor.

A rămas doina noastră melancolică și plină de jalea codrenilor și plugarilor, ca să fie mângâierea în ceasul cel greu. Au rămas codrii și stepa Bugeacului, dealurile, râurile și izvoarele, crucile, fântânile și podurile, cu care s-a înfrățit moldoveanul și pe care le cântă în cântecele sale.

A rămas Muzeul istoric-bisericesc, cel plin cu cărți vechi și manuscrise multe, comoara trecutului istoric bisericesc al Basarabiei, cu documente, obiecte de artă și veșminte.

Atâtea mitre arhieresti, atâtea cărți și evanghelii îmbrăcate în aur și argint, atâtea cruci vechi de chiparos, atâtea odoare și icoane. **Cazania** Mitropolitului Varlaam, **Viețile Sfinților** ale lui Dosoftei, **Biblia** lui Șerban Cantacuzino, **Mărgăritarul Sf. Ioan Gură de Aur**, **Evanghelii**, manuscrise românești și slavone, grecești și rusești.

Au rămas Arhivele Statului și ale Mitropoliei, cu rarele documente voievodale de la Ștefan cel Mare, dosare cu actele familiilor moldovene, procese de judecări și acte privitoare la organizarea și administrarea Basarabiei.

Au rămas toate tipăriturile românești, pe care sufletele mari le-au tipărit în veacul trecut de stăpânire străină.

Au rămas crucile eroilor români luptători pentru eliberarea Basarabiei, au rămas cavouri și inscripții în marmoră cu caractere latine în cimitirul bisericii de la Râșcani.

A rămas patriarhul bisericii basarabene, iconom mitrofor Constantin Popovici, tatăl sufletesc al tuturor preoților ce au trecut pe sub mână sa timp de patru decenii. În a noua decadă a vieții sale a rămas ca să vestească cuvântul Domnului și să fie stâlpul văzut al credinței creștine.

A rămas apostolul săracilor și orfanilor, părintele Vasile Guma, cel prea cunoscut de toată Basarabia. La marea Catedrală a Unirii Basarabiei, glasul său răsună în mulțimea cea însetată după mila și ajutorul lui Dumnezeu.

A rămas duhovnicul cel iscusit al preoților și poporului, iconom stavrofor Vasile Petică, cercetătorul textelor biblice și al sufletelor. În singurătatea sa de auster duhovnic, continuă să depene cronică a vieții Basarabiei.

Au rămas atâtea documente, urme ale trecutului, ale vieții românești, ale sufletului moldovean, ale credinței creștine!

A rămas limba, dulcea grăire a cântecului, a vorbirii și a rugăciunii săteanului.

A rămas pământul plin de holde, de grădini, de pomi, de podgorii, de stupi și păduri.

A rămas Dumnezeu...

...Și în ziua cea mare a Neamului, tot ce a rămas va veni să se închine Învierii pe care o va face Domnul „ca să ne bucurăm și să ne veselim într-însa”.

(„Moldova”, Iași,
29 ianuarie 1941)

Sergius CIOCANU

CONSIDERAȚII PRIVIND BISERICA NAȘTEREA MAICII DOMNULUI (MĂZĂRACHE)

Secole la rând Chișinăul s-a dezvoltat pe malul de sud al râului Bâc, extinderea efectivă a localității peste această limită naturală și teritorial-administrativă (până la începutul secolului al XIX-lea pe Bâc trecea hotarul între ținuturile Orhei și Lăpușna) având loc doar în secolul XX. Hărțile și documentele care reflectă dezvoltarea orașului în secolul al XVIII-lea „sugerează” că unul dintre cele mai vechi așezămințe eclesiastice ale acestuia (posibil, chiar cel mai vechi) trebuia să se fi înălțat pe locul unde actualmente se află biserica Nașterea Maicii Domnului, cunoscută îndeobște după numele ctitorului sub denumirea de Măzărache. Ea este amplasată pe unul dintre dealurile care mărgineau în trecut localitatea dinspre râul Bâc.

Din păcate, nu dispunem de date suficiente despre viața și activitatea lui Vasile Măzărache¹, ctitorul bisericii. Nu sunt cunoscute nici documente care ar reflecta în vreun fel construirea de către acesta a bisericii. Știm, însă, că tatăl lui – negustor bogat în capitala Țării Moldovei, Iași, – e atestat în documente începând cu anul 1685². Vasile pentru prima dată este menționat într-un act de confirmare a vinderii unor dughene din Iași, datat 20 februarie 1724. Documentul a fost semnat de *Măzărachi neguțitorul* și de fiii săi: **Vasile** (subl. noastră, S.C.), Thoma și Dumitru³. De-a lungul vieții el a ocupat o seamă de dregătorii la curtea domnească, cum ar fi cea de al doilea jîtnicer, de al doilea vistiernic și de medelnicer și serdar

de Orhei. În anii '30 ai secolului al XVIII-lea (în documente din 1732 și 1738) el este atestat drept *părcălab de Chișinău*⁴. Nu se cunoaște nici anul învestirii în funcția respectivă, nici anul demiterii sale, cert însă este că la 21 octombrie 1741 el este numit – *Vasilachi Mădzărachi, ce au fostu părcălabu la Chișinău*⁵. Ultimul document cunoscut în care el apare menționat este datat cu 5 iunie 1751⁶. Nu am putut identifica anul morții lui, însă, conform documentelor, în 1756, V. Măzărache nu mai era în viață⁷. Este interesant că mama ctitorului din 1777 al bisericii Înălțarea Domnului (Sfinții Constantin și Elena) din Visterniceni (astăzi Chișinău), a marelui spătar Constantin Râșcanu, era sora dreaptă a serdarului Vasile Măzărache.

În ceea ce privește circumstanțele construirii sfântului lăcaș, vom expune următoarele considerațiuni. În timpul războiului ruso-austro-turc din 1735-1739, și anume al operațiunilor militare din anul 1739 de pe teritoriul Țării Moldovei, Chișinăul a avut de suferit foarte grav, *arzându-se toate casele târgoveților*. Se știe că atunci a fost *răsipită de tătari* biserica domnească Sfântul Nicolae, situată la o depărtare de doar câteva sute de metri de locul pe care actualmente se înalță biserica Nașterea Maicii Domnului. Astfel, considerăm îndreptățit a presupune că în mod similar a avut de suferit și biserica ce a precedat ctitoriei lui Măzărache. Nu trebuie de trecut cu vederea nici faptul că la 31 mai 1738, cu un an înaintea deschiderii operațiunilor militare de pe teritoriul principatului, Țara Moldovei a avut de suportat un puternic cutremur, care, bineînțeles, nu a ocolit Chișinăul (atunci, conform cronicarului, s-au prăbușit *multe casă și mănăstiri*, cum ar fi Golia, Răchitoasa etc)⁸. Părcălabul localității, Vasile Măzărache, după încheierea ostilităților, nu a putut lăsa în voia sorții acest lăcaș de rugăciune, ci, conform rigurilor timpului, a considerat de datoria sa să-și dea toată silința și interesul

întru refacerea lui. Când anume s-a produs evenimentul, cu regret, nu avem nici un indiciu sigur.

Unii cercetători au încercat să pună la îndoială exactitatea tradiției orale care lega construirea bisericii de numele lui Măzărache. Există însă o notiță reproducă în unul dintre studiile reputatului cercetător al istoriei noastre, Gheorghe Ghibănescu, care ne oferă un indiciu clar în această privință. Este vorba de o notiță de pe marginile unei Evanghelii: *Această sfântă Evanghelie au cumpărat-o ficiorii din mahalaua din gios să fie la biserica răposatului Măzărachi* (subl. noastră, S.C.) *pentru pomenirea lor și a părinților. Și să stea în biserică în veci. Iar de s-ar întâmpla ca să o fure cineva și ar mistui-o, să fie blestemat de sfinții părinți. 1786, april 6°.*

Anul 1752 care, de regulă, este indicat în diferite studii drept an al zidirii bisericii, nu-și găsește confirmare în vreun document. El a fost pentru prima dată pus în circulație la finele secolului al XIX-lea de către istoricul Pompei Batiușkov, care, într-o lucrare a sa consacrată Basarabiei, a publicat o legendă înregistrată în anii '80 ai secolului menționat de părintele Mihail Ciachir. Conform legendei povestite de un bătrân de vreo 70 de ani din Chișinău, biserica a fost zidită în anul 1752 sau 1772 de către *serdarul turcesc Măzărache* (aici – *turcesc* – din timpul aflării Țării Moldovei sub suzeranitatea otomană – *n.n.*, S.C.) în următoarele circumstanțe.

Dușmanii acestuia (el fiind creștin) au înaintat o pâra contra lui sultanului turc, care a ordonat ca Măzărache să fie fără tăgadă judecat. Înainte de a pleca la Tighina, Măzărache s-a rugat lui Dumnezeu, făcând totodată un legământ de a zidi pe dealul unde acum sunt fântânile o biserică întru cinstirea sărbătorii Nașterii Maicii Domnului ce se apropia, în caz dacă Dumnezeu îl va ajuta să-și demonstreze nevinovăția și să iasă de la valii achitat. La Tighina el a fost achitat pe deplin și, întorcându-se la Chișinău, a zidit lăcașul în cauză¹⁰. Bătrânul povestitor afirma că legenda a fost scrisă pe o piatră mare de lângă porțile bisericii. Însă și inscripția, și piatra deja de mai mulți ani erau dispărute. În lucrarea lui Batiușkov este publicată o gravură reprezentând biserica Măzărache și dealul cu cișmele¹¹ (fig. 1).

Relatarea bătrânului chișinăuian trebuie tratată cu o anumită doză de circumspecție, aici observându-se o seamă de inexactități. Ele se datorează, cel mai probabil, trecerii mai multor decenii de la citirea inscripției (din relatarea lui Ceachir nu este clar cine anume a avut ocazia să vadă și să citească inscripția: bătrânul povestitor sau unul dintre înaintașii lui), precum și „prelucrării”

Fig.1 Biserica Măzărache. Vedere (sec. XIX)

orale, în timp, a textului acesteia. Este vorba de faptul că biserica respectivă cel puțin până în anul 1789 a purtat alt hram, Sfinții Ioachim și Ana. Observăm și lipsa de siguranță a povestitorului în ceea ce privește anul edificării sfântului lăcaș, el „pendulând” între 1752 și 1772, mai exact, având dubii în memorizarea corectă a celei de-a treia cifre a anului finalizării construcției. Considerăm că bătrânul a greșit și în primul și, cu atât mai mult, în al doilea caz, în 1772 când Măzărache, precum am arătat deja, nu mai era în viață. Dacă pornim de la ideea expusă mai sus, că vechea biserică (reclădită ulterior de Măzărache) a avut de suferit distrugerii considerabile în urma cutremurului din anul 1738 și a ostilităților din anul 1739, atunci refacerea ei după scurgerea a 14 ani, în 1752, apare lipsită de veridicitate. Confuzia s-ar putea trage de la memorizarea defectuoasă a literei menite a marca zecile în anul inscripției. Deoarece literele M și N, prin care în scrisul nostru medieval se notau cifrele 40 și, respectiv, 50, în mai multe interpretări grafice sunt, practic, similare, presupunem că inscripția în cauză conținea anul AYMB (1742) și nu AYNB (1752).

În timpul războiului ruso-turc din anii 1789-1792, și anume în februarie 1789, rușii au executat o hartă a orașului Chișinău pe care au indicat lăcașurile de cult¹². Aici pentru prima dată apare specificat hramul bisericii – Sfinții Ioachim și Ana – și se menționează materialul de construcție al acesteia – zidăria de piatră.

Aceasta, precum și alte hărți ale târgului, realizate în secolul al XVIII-lea, reflectă amplasarea marginasă a bisericii respective față de cartierele localității. Sfântul lăcaș ținea de partea cea mai veche a Chișinăului, de *mahalaua din gios*, ce conținea nucleul din care în secolul al XVII-lea a pornit dezvoltarea târgului.

Harta Chișinăului de pe la 1800, fiind destul de aproximativă în ceea ce privește respectarea proporțiilor și raporturilor dimensionale ale

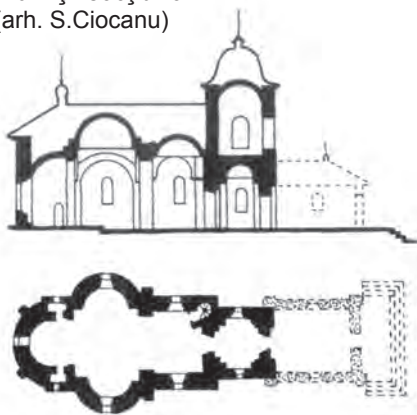
Fig.2
Biserica Măzărache. Fațada de nord (sec. XVIII)

elementelor reprezentate, conține prima imagine iconografică cunoscută a ctitoriei lui Vasile Măzărache¹³ (fig.2). Biserica este reprezentată cu două accente verticale – cu un turn-clopotniță deasupra intrării și o turlă deasupra naosului.

Nu știm în ce împrejurări sfântul lăcaș a rămas fără turlă și i s-a schimbat hramul. În 1812 el este atestat având hramul Nașterea Maicii Domnului, biserica fiind deja fără clopotniță. La mijloc trebuie să fi fost marele cutremur din 14 octombrie 1802 când în Țara Moldovei *ziduri vechi și mănăstiri vechi s-au sfărâmat și au căzut*, multe biserici rămânând „decapitate”, turele lor prăbușindu-se (un exemplu notoriu în acest sens este biserica Adormirea Maicii Domnului de la mănăstirea Căpriană¹⁴). Meșterii cărora li s-a încredințat reparația bisericii au hotărât să nu mai restabilească turla, scutind astfel corpul fisurat al sfântului lăcaș de împingerile substanțiale provocate de masa acesteia. În urma reparației (anume între anii 1789 și 1812) s-a decis și transferarea cu o zi înainte a hramului bisericii, Nașterea Maicii Domnului fiind o sărbătoare mult mai importantă.

Prima descriere din punct de vedere arhitectural și încercare de analiză a bisericii Nașterea Maicii Domnului aparține profesorului Va-

Fig.3 Biserica Măzărache.
Plan și secțiune
(arh. S.Ciocanu)

sile Kurdinovski. Tot el pentru prima dată publică un plan (fie și aproximativ) al acesteia¹⁵.

Sfântul lăcaș ține de categoria bisericilor de plan trilobat, înscriindu-se, prin particularitățile lui structurale și de plastică decorativă, în rândul bisericilor moldovenești din a doua jumătate a secolului al XVII-lea – prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Planul este segmentat în altar, naos, pronaos și pridvor (fig.3). Altarul semicircular este flancat de micile încăperi ale proscomidiei și diaconiconului. Naosul, mărginit de două abside laterale, este încununat de o boltă semisferică pe pendentivi. Similar este rezolvată boltirea pronaosului, încăperea fiind despărțită de naos printr-un arc larg. Pridvorul decroșat, precum se obișnuia în epocă, constituie și primul nivel al turnului-clopotniță al bisericii. Încăperea este boltită printr-o calotă semisferică pe pendentivi. La origini pridvorul era deschis spre exterior prin arce semicirculare sprijinite pe stâlpi și pilaștri dotați cu capiteluri prismatice. Arhivolta acestor arce și a arcelor deschiderilor camerei clopotelor situate la al doilea nivel al turnului, este subliniată prin retragere față de suprafața zidăriei. Accesul la camera clopotelor este asigurat de o scară elicoidală executată în grosul zidăriei colțului de sud-vest al pronaosului.

Amplasarea în pronaos a scării l-a determinat pe Kurdinovski să presupună că la origini clopotnița, dacă o fi fost, era situată deasupra pronaosului, actualul turn-clopotniță fiind o adăugire mai târzie¹⁶. Profesorul pornea de la premisa falsă privind lipsa turnului-clopotniță în structura bisericilor tradiționale din Basarabia, clopotnițele existente fiind, după părerea lui, niște intervenții târzii. În timpul reparației bisericii Măzărache din anul 2000, când pereții sfântului lăcaș au fost “despuiați” de tencuiele, s-a putut observa foarte clar țeserea perfectă a zidăriei pridvorului cu cea a pronaosului. Ceea ce este însă deosebit de important, s-a putut constata că brâul median de piatră în formă de tor de la clopotniță, inițial, încongea întreaga biserică. Putem data distrugerea brâului aproximativ cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, deoarece două desene ale bisericii din această perioadă surprind încă existența acestuia (fig.1 și 4).

Drept elemente arhaizante pot fi considerate contraforturile sfântului lăcaș. O pereche de contraforturi prismatice sunt situate la vest de absidele laterale, altă pereche, care sprijină vizual absida altarului, re-

Fig.4 Biserica Măzărache. Vedere (sec. XIX)

prezintă colonete angajate cu bază și capitel. Ferestrele bisericii, la origini mult mai înguste decât cele actuale, trebuiau să fi fost tratate similar deschiderilor turnului-clopotniță.

În secolul al XIX-lea deschiderile pridvorului au fost zidite, bisericii Adormirea Maicii Domnului adăugându-i-se dinspre vest o anexă cu rosturi de antepidvor. Intrarea în compartiment a fost amenajată în peretele de sud al acestuia (fig. 5). În anul 2000 zidăria ce bloca deschiderile laterale ale pridvorului a fost înlăturată, astfel asigurându-se accesul în două pridvorașe construite între timp.

Propun aici o variantă de reconstruire a fațadei originare a bisericii Nașterea Maicii Domnului din Chișinău (fig. 6).

În anii interbelici sfântul lăcaș

Fig.5 Biserica Măzărache. Foto (încep. sec. XX)

Fig.6 Biserica Măzărache. Fațada de nord. Variantă de reconstruire (arh. S. Ciocanu)

a fost reparat, fiind amenajată o nouă intrare în antepidvor, în zidul de vest al compartimentului. Evenimentul fu consemnat prin instalarea în interior, la dreapta de noua intrare, a unei plăci comemorative de marmoră:

Acest sfânt lăcaș – monument istoric// cu hramul Sf. Nașterea Maicii Domnu-//lui – („Măzărachi”) din orașul Chișinău// s-a renovat în exterior și s-a zugrăvit// în interior în zilele glorioasei domnii a// M.S.R. Carol al II a tuturor români-// lor, cu binecuvântarea I.P.S. Arhiepiscop-//copul Gurie, Mitropolitul Basarabiei, cu// ajutorul ctitorilor renovatori, jertfitorilor, instituțiilor creștine na-//ționale și culturale și cu stăruința// Consiliului parohial, paroh fiind pre-//otul Serghie Nic. Păduraru, cu mun-//ca zugravilor

B.Nesvedoff// și A.Cudinoff în anii Mântuitorului 1935-//1936. S-a sfințit acest locaș la// 14 Octombrie 1936.

Urmele vechiului cimitir al bisericii, practic, nu s-au păstrat. El a fost închis în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fiind treptat dezafectat. Totuși, în anii '20 ai secolului trecut aici se păstrau câteva pietre tombale de la finele secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea atestate de cercetătorul Ștefan Berechet¹⁷.

Actualmente, dintre acestea se mai păstrează, alături de vechea intrare în pridvorul sfântului lăcaș, piatra de mormânt a jîtnicerului lordache Haitul¹⁸. Textul inscripției de pe această piatră a fost reprodus în lucrările lui Ștefan Berechet și ale lui Gheorghe Ghibănescu¹⁹:

† *Is/Hs/Ni/ka.// Le(t) 1808 iuni(i) 21.//*

lordachi m-am numit.// În puțin(i) ani ce am t(r)ăit// soțu(l) mă iube. mă(n)gâere me ave.// așteptând ca să vadă// să mă bucur de a me roa-dă.// Că(n)d anii s-au găti(t),// ceasul mo(r)ții au sosi(t)// și punându-mă în mo(r)mânt// cu lut m-au acoperit// a fi vermilor mă(n)care// și soțului în-tristare.// Mă rog, soțule iubite.// să-ți aduci de mine ami(n)te.// Din ceea ce...// pe(n)tru...¹⁹

Pe partea din dos a pietrei tombale:

† *Is/Hs/Ni/ka.// Cinstiți(ori) ceti-tori,// mă rog să fiți rugători,// zicând: D[o]mnu(l) să mă erti// de a mele păcati.// lo(r)dachi Haitu(l),// jîtnice(r).*

La amenajarea în anul 2000 a pridvorașelor s-a dezgropat o altă piatră de mormânt (inedită) datată cu anul 1795:

† *Is/Hs/Ni/ka.// Aice odihnește roaba// lu(i) D[um]neze(u) Ecateri-na,// fiica lu(i) Vasilie si(n)// Ioniță Leu(l). 1795// fe(v)[ruarie] 25.*

Alături de placa comemorativă din anul 1936 din interiorul antepri-dvorului sunt încastrate în zid două pietre tombale cu inscripții inedite datate la finele secolului XVIII:

† ИС ХС// ПОМЕНИ ГДИ ДУШУ// ОУСОПШАГО

РАБА// ТВОЕГО БОЮ СИНЪ// ΘΕΟΔΟΡΟΦЪ ОТ КАЛО// ФЕРЪ. ЛЕТО// 1796. († *Iisus Christos. Po-menește Doamne sufletul răposatului tău rob Boiu, fiul lui Theodor din Ca-lofer. Anul 1796.*)

† ИС ХС// А ЧЗ СЕП А. // АИЧЕ ДИХНЕЩЕ// РОБИ ЛУИ ДМНЕЗЕУ// ДРАГАН ПЕНА ХРИСТО НИДЕЛЧО ФИИ Л//УИ ПРУТУ ПЕТКУ ШИ// МУМА ЛУИ СТОИАНА// ШИ СОКРА ЛУИ СТАН//КА. († *Iisus Christos. 1797 septembrie 1. Aice odihnește robi lui Dumnezeu Drăgan Pena, Hristo Nidelcio, fii lui Prutu Petcu, și muma lui, Stoiana, și socra lui, Stanca.*)

În anii care au urmat celei de-a doua conflagrații mondiale biserica Nașterea Maicii Domnului a fost închisă de către autoritățile sovietice, ea fiind transformată în depozit. În anul 1955 sfântul lăcaș a fost transmis comunității lipovenilor (ortodocși ruși de rit vechi) din Chișinău. Tot atunci bisericii i s-a schimbat hramul în Acoperământul Maicii Domnului.

Considerăm că este stringent necesară o reconsiderare a locului și importanței bisericii Măzărache în peisajul arhitectural-istoric al Chișinăului, avându-se în vedere că ea este cel mai vechi, mai exact, unicul monument de arhitectură medievală moldovenească păstrat în limitele orașului, care, pe deasupra, marchează locul de unde a început dezvoltarea localității. Pentru punerea în valoare a sfântului lăcaș este necesară efectuarea unor teme-nice săpături arheologice atât în interiorul bisericii, cât și în curtea acesteia. Astfel, ar putea fi urmărită trecerea în timp a bisericilor care s-au succedat pe acest amplasament și, totodată, elucidate o seamă de aspecte privind dezvoltarea istorică a Chișinăului. Biserica necesită o restaurare minuțioasă, atât prin înlăturarea anexelor diforme de la pridvor, cât și prin restabilirea elementelor pierdute (prin analogie, eventual, în baza materialelor recuperate în

urma săpăturilor). Este necesară o amenajare respectivă a terenului adiacent edificiului. Ar fi un act de justițe și restabilirea vechiului hram al sfântului lăcaș.

Ctitoria pârcălabului Vasile Măzărache, prin intermediul unei docte puneri în valoare, va ocupa, pe deplin meritat, locul cel mai de seamă printre monumentele de arhitectură ale Chișinăului, constituind unul dintre punctele de maxim interes turistic al urbei.

NOTE

¹ În documente numele lui a fost ortografiat în mai multe variante: Măzărache, Mazarachi, Măzărachi, Mădzărachi.

² *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.II, Acte interne (1661-1690) editate de Ioan Caproșu, Editura Dosoftei, Iași, 2000, p. 546.

³ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.III, Acte interne (1691-1725) editate de Ioan Caproșu, Editura Dosoftei, Iași, 2000, p. 643.

⁴ Gheorghe Ghibănescu, *Impresii și note din Basarabia*, Editura Civitas, Chișinău, 2001, p. 316-317.

⁵ Ibidem, p. 318-319.

⁶ Leon Boga, *Documente din Arhivele Basarabiei (1607-1806)*, Chișinău, 1931, p. 32.

⁷ Aurel Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orhei*, București, 1942, p. 334.

⁸ *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura Hyperion, Chișinău, 1990, p.458.

⁹ Gheorghe Ghibănescu, op.cit., p. 89.

¹⁰ Pompej Batjușkov, Bessarabija. Istoriceskoe opisanie, St. Petersburg, 1892, Anexe, p. 80-81.

¹¹ Ibidem, p.157.

¹² Lică Sainciuc, *Colina antenelor de bruiaj*, Editura Museum, Chișinău, 2000, p. 77.

¹³ *Trudy Bessarabskoj Gubernskoj Arhivnoj Ucennoj Komissii*.

¹⁴ Sergius Ciocanu, *Ctitoria voievoдалă de la mănăstirea Căpriana*, Arta '97, Chișinău, 1998, p. 41.

¹⁵ Vasile Kurdinovski, *Cele mai vechi biserici din Chișinău*. Partea II, în RSIAB, nr.16, Chișinău, 1925, p. 26.

¹⁶ Ibidem, p. 27.

¹⁷ Ștefan Berechet, *Cinci biserici vechi din Chișinău*, în CMISBA, nr. 1, Chișinău, 1924, p. 136-141.

¹⁸ Piatra respectivă, cu ocazia construirii anexelor din anul 2000, a fost mutată cu circa 1,5-2 metri spre sud-est de la locul său de origine.

¹⁹ Ștefan Berechet, op.cit.

²⁰ Au fost subliniate cuvintele inscripției care actualmente mai pot fi citite. Celelalte au fost restabilite conform textului acesteia publicat la începutul secolului XX.

FIRUL INCANDESCENT AL CONTINUITĂȚII FACE BINE ȚĂRILOR CIVILIZATE

Dialog:

Raisa BELICOV – Iulian FILIP

– *Domnule Iulian Filip, prilejul de „a lua pulsul” vieții spirituale din capitala Republicii Moldova împreună cu un om de cultură, dar și un reprezentant al factorilor decizionali privind destinul acesteia, în calitatea Dvs. de șef al Departamentului de profil din cadrul Primăriei municipiului Chișinău, este unul benefic. În chiar debutul dialogului, însă, intervin mai multe întrebări ce par a fi retorice:*

E justificat a vorbi despre perpetuarea valorilor culturale într-o societate aflată de mai mulți ani în profund declin economic?

*În atare condiții materiale, este posibilă identificarea și punerea în valoare a **voinței de cultură**?*

– Mai ales într-o asemenea societate *declinată* e necesar de a relua motivul perpetuării valorilor culturale și a tot vorbi despre calitatea factorului uman, inclusiv pentru redresarea economică, demonstrând permanent aberanța *căutării priorităților* în afara OMULUI. E justificat să vorbim mereu despre ceea ce e în firea lucrurilor, altfel vor vorbi cei care *grăiesc*.

Funcția salvatoare a *frumosului*, din fericire, se manifestă chiar și în afara *voinței de cultură*. Aplecarea spre cele frumoase de mult ne salvează. Voința de cultură, dacă ar fi să provină din rațiunea de stat (ca în statele mai veterane decât Republica Moldova – Japonia, Germania, Suedia), beneficiul pentru cultură și economie ar fi semne de normalitate, semne de *după tranziție*. Pentru că

în tranziție încă nu există rațiune de stat și poporul din *statul tranzitiv* e lăsat să se *descurce cum poate* (la cam toate capitolele), neamul nostru supraviețuiește în mod miraculos *cu mijloace modeste* (din neamul lui Ștefan-Vodă ne tragem, nu-i așa?). Categoria *puținului plin* la noi se aplică... din plin.

– *Și pentru că doar pornind de la realități concrete am putea atesta o stare de lucruri privind valorile spirituale naționale, să remarcăm și următorul fapt, deloc neglijabil. Principala condiție a dezvoltării unei culturi naționale autentice, ale cărei creații să poată aspira la universalitate, este respectul adevărului. Or, în acest spațiu geografic de la est de Prut, cei care se află în vârful piramidei puterii întreprind acțiuni pe cât de insistente pe atât de insolente tocmai împotriva adevărului irevocabil: că limba maternă a basarabenilor este româna, istoria, cultura, tradițiile sunt parte componentă și indisolubilă a spiritualității românești multimilenare.*

Acestea fiind în linii mari condițiile, instituțiile municipale și-au propus definirea unei strategii de dezvoltare a culturii naționale?

– Primăria Chișinău de ani buni și-a definit strategia de dezvoltare a culturii naționale și o aplică. Repatrierea în tot adevărul constituie un obiectiv axial, pe care se îmbracă majoritatea programelor municipale din domeniul culturii. Sper să se vadă acest efort, dar, mai ales, rezultatele.

– *Să încercăm a le pune în prim-plan, evidențiind însemnele elocvente de renaștere și dezvoltare a tradițiilor naționale. Care ar fi cele mai „de suprafață”, remarcate de oricine, ajuns la Chișinău, fără ca acesta să fie pus în situația de „a dibui” identitatea etnică a poporului băștinaș, adică sugerându-i fără echivoc apartenența lui la neamul românesc?*

– Cartea de vizită a Chișinăului e denumirea capitalei, sectoarelor, străzilor, piețelor, teatrelor, școlilor, oricât de *ospitalieri* ori *neglijenți* am fi, îngăduind avalanșa de firme în alte limbi, oricât de încrâncenați ar fi *grămăticii* neobosiți, care revin cu *alte opinii* pe pereții *Casei Limbii Române* ori pe *Porțile Sfinte* ale *Complexului Catedral* (*Куудоуес – рускуу зород!*). Ajuns la Chișinău, orice oaspete auzitor și văzător ne deslușește cartea de vizită, apartenența la neamul românesc. Lumea cu probleme de vedere și de auz e de compătimit. (Cu tratamentul se ocupă medicina.)

Nu am anulat duminicile, iar duminica se vede mai limpede ce frumos și ce rădăcini lucrătoare are Chișinăul. Sărbătorile date pe noi, cu noimele decantate până la noi, tot după asemănarea noastră-s. De câțiva ani a ajuns în statutul său deplin și *Hramul Chișinăului* – sărbătoare a localității, sărbătoare neaoșă, sprijinită pe doi piloni esențiali, pe doi stâlpi de poartă: cultul gospodarului și cultul oaspetelui. Dacă nu era atât de trainică poarta, dacă nu era atât

de înrădăcinat stâlpul porții, dacă nu era atât de adâncă și rezistentă (lucrătoare!) rădăcina, Chișinăul nu avea nici o șansă să rămână ceea ce este în calea *puhoiului de oaspeți*, canalizați metodic spre *grădina înfloritoare*, ca să ne fie grădina doldora de flori, împovărată de poame, dar... fără rădăcină. E păcat să nu se vadă ce lucrare se întâmplă în sărbătorile Chișinăului.

– *Dacă e să „împletim” rădăcini-le cu perspectivele, care ar fi principalele repere de program în acest sens?*

– Vederea adevărului și realitatea – un Chișinău real, o *așezare de răscruce*, unde-și dau întâlnire epoci diferite, guvernări din timpuri diferite, urmele timpurilor și guvernărilor diferite, iar în consecința acestei forfote *de răscruce* – **chișinăuienii**. O parte dintre locuitorii capitalei au părinții, bunici, străbunici în temelia a ceea ce e Chișinăul – *oameni ai locului, oameni acasă*. Din tagma acestora este *dinastia Sainciuc*, istorie întruchipată a urbei noastre (care e în cea mai mare măsură a lor). Maestrul Glebus Sainciuc de pe strada Grigore Ureche

se ține minte copil legănat de Maria Cebotari, prietena surorii mai mari. Iar Lică Sainciuc consideră că șansa Chișinăului să-și vină în fire e legată de trecerea administrației publice în partea istorică a orașului – să activăm rădăcinile, adevărul, să valorificăm moștenirile. Adevărul, ținerea de minte, protejarea patrimoniului doar prin educație – acestea ar fi reperatele esențiale, dacă pornim, cu adevărat, la drum.

– *Bucură ochiul, mângâie sufletul și răspund interesului de carte românească numeroasele biblioteci, centre de cultură înscrise pe harta capitalei prin contribuția directă a unor instituții similare din Țară, precum și a Guvernului României. Existența acestora în viața spirituală a chișinăuienilor fără îndoială că a influențat benefic prezența cărții românești în raport cu cea rusească. Oricum, el rămâne și în continuare defavorabil literaturii în limba română. Știu că nu doar urmăriți acest proces, ci Vă și implicați pentru a schimba situația.*

– Nu-s prea numeroase bibliotecile de carte românească, mai precis – nu-s suficiente. Precum nici bisericile capitalei nu-s îndeajuns. Dacă în biserică lumea se îmbulzește, oneori chiar dându-și coate în drum spre icoană, apoi în bibliotecile de carte românească lumea stă la rând după un volum necesar, existent într-un singur exemplar. Aici e foarte clară și ușor de calculat distanța dintre noi și Europa. Paralel cu *podurile de flori* s-a declanșat programul *podurilor de carte*, unde bibliotecarii de la Chișinău s-au întâlnit cu bibliotecarii din București, Cluj, Târgu-Mureș, Constanța, Târgoviște, Alba-Iulia, Iași, Baia Mare, iar podurile lor și ale administrațiilor acestor *centre de cultură și înțelegere* au culminat la Chișinău cu bibliotecile *Onisfor Ghibu, Transilvania, Târgoviște, Ovidius, Târgu-Mureș, Alba-Iulia, Maramureș*. Sunt considerabile fondurile de car-

te oferite de Guvernul României și centrele județene sensibile la *cartea lipsă* a basarabenilor, considerabile, dar insuficiente... Cum să califici altfel lucrurile, când fiecărui cetățean al Republicii Moldova îi revin doar 2 cărți în limba de stat față de 17 cărți în limba rusă? E nevoie de eficientizat aceste fonduri oferite Republicii Moldova de către România, fonduri destinate cărții românești *minoritare*, conjugându-le și cu eforturile editorilor *Asociației NOI*, prinși mai concret în relațiile cu bibliotecile din Basarabia, necesitând și ei sprijin și înțelegere la câte le fac pentru a redresa o situație de cataclism spiritual.

– *Este adevărat că în Republica Moldova majoritatea categoriilor sociale sunt vulnerabile, numeroase familii trăind sub pragul sărăciei. Însă modul în care își duc viața oamenii de cultură, mai cu seamă cei în etate, care deseori nu resimt cel puțin recunoștința pentru că s-au clădit cu dăruire în Templul Culturii, este cu totul dramatic. De câțiva ani Primăria municipală se străduiește să diminueze această dramă. În ce măsură îi reușește?*

– Eroic. Când lipsește rațiunea de stat în domeniu, când lipsește cadrul juridic-legislativ favorabil pentru oamenii de artă și oamenii veterani din domeniul artei, inițiativele Primăriei capitalei cu greu pot compensa lipsa acestor rațiuni. E bine să-și ducă crucea fiecare ori cel puțin să nu încurce ducătorilor de cruce. În foarte urâtă tranziție stărcim mai ales la acest capitol – al demnității omului, care și-a consacrat întreaga viață acestui pământ, ca să o încheie atât de umilit. Primăria nu are competențele Legislativului, iar în lipsa unor legi gospodărești pentru cultură și puținii slujitori ai spiritualității administrația publică locală trebuie să elaboreze un cadru juridic autonom. Subliniez: dacă partea Primăriei ar fi *suplimen-*

Diana Șvitchi. Oraș nocturn

tară la partea celorlalte componente administrative, nu am avea situația pe care o avem și nici umilirea veteranilor scrisului, artelor, scenei. Diversele programe de susținere, întâlnirile periodice ale Primarului General cu diferite *componențe* dintre oamenii de artă, colaborările permanente ale subdiviziunilor Primăriei cu această categorie sensibilă de chișinăuieni e o realitate cunoscută.

– În lipsa unei atitudini de stat față de oamenii care s-au dăruit culturii, învățământului, științei, pe când prezența acesteia ar însemna o încurajare pentru cei aflați la început de cale, să ne referim și la o altă categorie sensibilă. Cu atât mai mult cu cât municipalitatea dezvoltă nu doar în timp, dar și ca arie de cuprindere un program de susținere a tinerilor talentați. De la 10, câți au beneficiat de burse în 1996, iată că în 2002 numărul lor este de 170. Ați urmărit evoluția unora dintre ei?

– Statutul burselor municipale

pentru copiii și tinerii dotați – în domeniul artelor, sportului, învățământului, – e cu vectorul spre aceste daruri, care necesită investiții sau o cât de mică susținere, ca darurile să se valorifice, să perpetueze. Bursierii noștri, ajunși aproape 200 la număr, pot fi urmăriți la scenă deschisă, pentru că sunt mereu prinși în programe concertistice, la sărbători, la concursuri, olimpiade – testări și provocări (la creșterele!) permanente. Mă refer și la *artiști*, și la *sportivi*, și la *academicieni*. Sigur că-i urmărim cu atenție. Tamara Costrîțchi a crescut timp de cinci ani de *bursierat* până la cântecul *Piatră, piatră și iar piatră*, iar poetul Sandu Cosmescu a crescut până la poezii apreciate în concursuri internaționale și până la un program radiofonic de autor. La șahiști palmaresul e la fel de impresionant... Primăria încearcă să-i susțină și pe veteranii artelor, sportului, învățământului, instituind statutul de bursieri și pentru *bunei*.

– Și micii chișinăuieni, cei care vor merge departe în timp, din firescul motiv că au toată viața înainte... Contează în mod deosebit cu ce vor fi înzestrați copiii care (trecând peste banalitatea expresiei) vor însemna viitorul acestei extreme estice a romanității și de ce nu? a romanității. Se pare că deocamdată „ruga iezilor” nu prea este auzită?

– Cred că între toate programele de activitate ale Primăriei capitalei cele destinate COPIILOR și CĂRȚII sunt dominante. *Ruga iezilor* cei trei presupune auzire mai delicată, care, mă rog, depinde și de urechile fiecăruia. Președintele Mircea Snegur a emis chiar un decret prezidențial în 1994 despre *zona antreprenoriatului liber „SATUL TREI IEZI”*, dar Parlamentul de atunci (uita-i-aș numele!) l-a blocat. Urechile lui Serafim Urecheanu au auzit mai delicat ruga și... iată-ne cu proiectul „*Satului TREI IEZI*” la Calea Ieșilor (după ce socialiștii lui Șornicov ne-au alungat de lângă Circ), iar de cinci ani – chiar nu

se observă? – *Academia Duminicală pentru Copii și Părinți 2 ore + 3 iezi* și-a deschis porțile și... pasc iezi, cresc. Am înțeles întrebarea, dar... depășim alegerile și poate reluăm dialogul cu *neauzitorii*. Educația nu e o opțiune, e o obligație în orice rațiune de stat.

– *Să privim acum lucrurile din exterior: potrivit opiniei Dvs., cum se înscrie Chișinăul, sub aspectul spiritualității, printre capitalele europene? Ce interferențe are cu centre de cultură și civilizație din lume?*

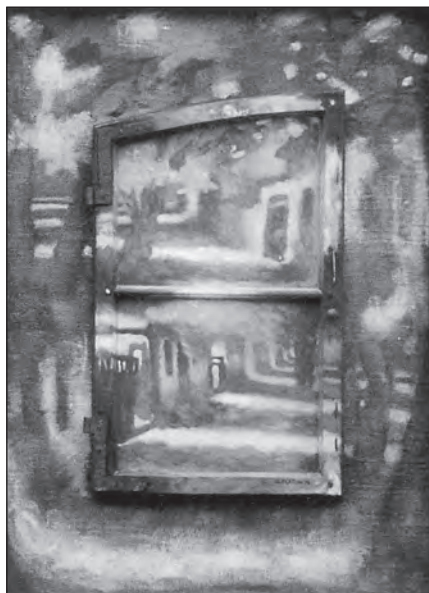
– Forfota tranzitivă și debutantă a Republicii Moldova se pare că pornește un răspuns descurajator, dar iată că lucrurile-s cam de altă natură grație potențialului intelectual și instituțiilor de *spiritualitate* mai longevive, neafectate esențial de experiențele din teatrul absurd politic-administrativ. Prin filiera personalităților de la noi, oameni de artă, scriitori, savanți, relațiile cu *alte* centre de cultură și civilizație *au beneficiat* de posibilitățile postsovietice și e păcat să nu se vadă proiectele comune și împlinirile *transfrontaliere* benefice pentru imaginea capitalei noastre. Chiar ni se cunosc și recunosc valoarea și frumusețea unor componente de viață spirituală a capitalei, între care ar fi de pomenit arta plastică, muzica academică, folclorul și programul nostru **2 ore cu ceilalți copii ai Chișinăului**. Evident, lumea știe *cam pe unde ne aflăm* și nu se prea grăbește să ne cunoască mai bine, iar delegațiile noastre, numeroase, insistă să ne *reprezinte* doar prin personalitățile politice (care, mă rog, pot ele ce pot în politică, dar la *carte de vizită* valabilă în Europa încă nu trag).

– *Oricât am vrea să evităm momentul, situația este de o asemenea natură încât următoarea întrebare se impune cu de la sine putere. Pe cât de argumentat, de amplu și previzibil este programul perspectiv de dezvoltare culturală a municipiului,*

astfel încât implementarea lui să fie continuată și de eventualii lui edili?

– Firul incandescent al continuității face bine în țările civilizate. Când am venit la Primărie, nu am găsit nici o concepție de activitate în domeniu. Am elaborat o concepție, am aplicat-o, activându-i majoritatea componentelor în mai multe programe *multianuale*. Oricât de ambițioși (să fie cu totul originali!) ar fi eventualii edili, nu cred să anuleze duminicile – lumea Chișinăului s-a obișnuit să le ia în calcul și *pe cele ale sufletului*. Elaborarea Planului General Urban al capitalei determină urgentarea elaborării sincronizate și a planului perspectiv de dezvoltare în domeniul culturii cu obiective educaționale prioritare mai categorice decât în tranziție. De obicei, asemenea planuri se respectă, se aplică, parțial se realizează, iar dacă apar idei mai geniale... cu atât mai bine nouă tuturor.

– *Și, ca să Vă păstrez formula, ideea genială ar fi acum consecvența și continuitatea. Vă mulțumesc pentru interviu.*

lurie Platon. **Amintiri**

Aurelian SILVESTRU

LICEUL „PROMETEU” – O TRADIȚIE MODERNIZATĂ

Ne incomodează oamenii nemulțumiți, dar tocmai ei fac lumea să se schimbe...

Acum zece-cincisprezece ani, nimeni nu era satisfăcut de ceea ce se întâmpla în învățământul de la noi. Și dacă la ora actuală putem vorbi despre anumite progrese în acest sistem, faptul se datorează, în parte, și „nemulțumiților”, celor care nu s-au conformat vechilor principii.

„Prometeu” s-a născut nu atât din negarea tradițiilor statornicite, cât, mai degrabă, din speranța că lumea poate fi schimbată prin schimbarea sufletului de copil. Speranța își are cuibul în lacrimă, iar copiii merită să plângă doar de bucurie. Școala trebuie să fie bucuria lor! O școală în care copilul se plictisește, se simte oprimat, nu poate deveni o „forjărie” a talentelor. Or, după mine, nu poți ajunge la personalitate fără a te sprijini pe aptitudini, pe talent. Fiecare copil poartă în sine o scânteie de la Dumnezeu. Și doar din vina noastră, a adulților, ea se stinge ca lumina unui licurici. Dacă adulții ar avea mai multă grijă de dezvoltarea capacităților copiilor, iar copiii ar persevera mai mult în realizarea lor, atunci cumpăna dintre talent și mediocritate ar înclina constant către dotare. Nu „zgârce-nia naturii” face ca talentul să fie o raritate, ci lenevia și nepriceperea noastră de a transforma învățământul în creativitate.

Noi, cei de la „Prometeu”, încercăm (pe cât e posibil) să depășim această nepricepere. Noi știm că oamenii nu sunt egali. Și nici talentele. Există unii copii dotați și alții mediocri, pe care nici cea mai perfor-

LICEUL „PROMETEU”:

– A fost înființat în 1991, din inițiativa și în baza conceptului elaborat de A. Silvestru.

– De la 2 clase, cu treizeci de copii în ele, câți erau în primul an de funcționare, s-a ajuns în prezent la 52 de clase cu un contingent de peste 1250 de elevi.

– Este singura instituție particulară preuniversitară din Republica Moldova care și-a creat, cu forțe proprii, o serioasă bază materială, construindu-și din nou aproape toate spațiile de școlarizare.

– Toți elevii învață într-un singur schimb, dispun de două biblioteci, două săli de sport, două cabinete de informatică, laboratoare de biologie, chimie, fizică, studiouri de creație etc.

– Este singura școală din Republica Moldova care a înălțat în curtea liceului o biserică – Sf. Treime de la „Prometeu”.

– Cadrele didactice sunt angajate prin concurs. Majoritatea lor au grade didactice (cinci sunt doctori în științe, 17 sunt autori de manuale).

– Rezultatele obținute de elevi la diferite concursuri și olimpiade școlare, medaliiile cucerite de sportivi (îndeosebi la șah), media la examenele de stat și faptul că toți absolvenții Liceului își continuă studiile la facultăți – toate acestea plasează Liceul „Prometeu” printre cele mai prestigioase și de calitate instituții preuniversitare din Republica Moldova.

PERSPECTIVE ȘI INTENȚII:

– De la 1 septembrie 2003, va fi deschis primul în republică laborator de informatică pentru elevii claselor primare.

– Instituția va trece treptat la sistemul autonom de încălzire.

– În perspectivă, intenționăm să construim o cantină modernă, un bazin de înot, o casă de locuit pentru profesori și un cămin pentru elevii supradotați din alte localități ale republicii care vor dori să-și facă studiile la „Prometeu”.

mantă instruire nu-i poate smulge din anonimat. Totuși, dacă natura face ocolul unei generații, ca să ajungă la câțiva oameni de talent, de ce să nu plasăm în calea ei o scurtătură – o școală, un liceu, o facultate în care să troneze grija pentru aptitudini? E șansa noastră, șansa generației de mâine. Trebuie să încercăm. Trebuie să luptăm pentru educarea unei elite intelectuale care să fie demnă, sănătoasă, competentă – o elită căreia să-i poți încredința senin destinul țării. E o mare tragedie când puterea nelimitată încapă pe mâna unor oameni limitați. Dacă vrem să fim bogați și liberi, dacă vrem morală și democrație, trebuie să investim masiv în viitor, adică în copii, în școală, în învățământ...

Cam acestea au fost ideile care m-au îndemnat să fondez Liceul Experimental de Creativitate și Inventică „Prometeu” – prima instituție privată din Republica Moldova. Evident, nu faptul în sine (crearea unei școli particulare) a fost ținta eforturilor susținute ale colectivului cu care lucrez. Școli private au existat la Chișinău și în perioada interbelică. Datoria noastră a fost să ne sprijinim pe tot ce este

mai progresist în învățământul din întreaga lume și, fără a nega tradiția, să facem un pas înainte, adică să plasăm în centrul atenției noastre copilul, caracterul, talentul și personalitatea lui.

Am știut de la bun început că liniștea copiilor se sprijină pe

neliniștea adulților. De aceea n-am căutat confortul personal, nu ne-am limitat doar să declarăm că e nevoie de o școală nouă, ci am creat-o, am construit-o din temelie (în adevăratul sens al cuvântului).

Copiii de la „Prometeu” nu sunt complexați, nu se tem să-și exprime liber opiniile. Ei știu să-și apere demnitatea. Știu ce vor. Știu că merită să fie învingători și să se bucure de toate drepturile pe care le au copiii din întreaga lume. Cel mai important, însă, e că nu se tem de muncă, de efort.

Munca și dorința de a face bine – iată cele două virtuți care alimentează personalitatea. Dacă îl faci pe copil să înțeleagă acest lucru de mic, înseamnă că dăruirea cu care, zilnic, te zidești în sufletul lui nu este zadarnică.

În marea majoritate a școlilor de la noi, cu regret, accentul se pune în continuare nu pe formarea calităților de care copilul va avea nevoie toată viața, ci pe acumularea cunoștințelor. Cunoștințele se uită, calitățile rămân. Până și succesul în cariera profesională depinde mult mai mult de însușirile personale ale omului, decât de cunoștințele pe

care le posedă. Contează, deci, nu să „poluezi” mintea elevului cu cât mai multe informații, ci să-l înarmezi cu deprinderea de a le căuta și aplica de sine stătător. Școala trebuie să-l învețe pe copil nu să facă totul, ci să creadă că poate face totul. Asta contează cel mai mult – încrederea în sine, în forțele proprii. Ca să te afirmi, trebuie să cutezi, să mergi înainte, să depășești rătăcirile și propriile tale slăbiciuni. Mai ales pe ele! Și, principalul – să nu te oprești, să nu dai înapoi, să nu te mulțumești cu victoria zilei curente. Talentul trebuie demonstrat în fiecare zi!

E poziția noastră principală, a celor de la „Prometeu”. Tocmai de asta, când trec pe la noi mai multe grupuri de învățători și profesori din alte școli pentru un schimb de experiență, eu le spun de fiecare dată:

– Oferiți copiilor cât mai multă libertate! Nu vă temeți de independența lor. Lăsați-i să greșească, să reinventeze bicicleta. Înelșniți-le cunoașterea de sine. Dați-le șansa să se simtă oameni. Doar așa veți putea spune că ați făcut ceva pentru personalitatea lor...

Silviu BEREJAN

AMINTIRI GRELE DESPRE ORAȘUL UNEI COPILĂRII ȘI ADOLESCENȚE FRĂMÎNTATE

Am avut și eu, ca mai toți oamenii maturi, o copilărie, pe care n-o pot considera nefericită din moment ce mi-a permis să ajung, teafăr și nevătămat, la venerabila etate la care mă aflu.

Ca orice copilărie a celor din generația pe care o reprezint, și a mea a fost adumbrită în multe etape ale ei de evenimente și trăiri triste, dureroase, ce nu se încadrează organic în această noțiune concepută, de regulă, și întipărită în memoria majorității ca o perioadă de permanentă euforie, de farmec inefabil, în stare să stoarcă la mulți lacrimi de nesfârșită duioșie.

Trăirile de felul acesta nu doarești, de fapt, să le reînvii, ci ai vrea să le lași să zacă nerăvășite într-o circumvoluțiune uitată a creierului pînă la un impuls puternic din afară.

O asemenea trăire oribilă mi-a venit în minte acum, în preajma alegerii celui care va dirija ramificata gospodărie a municipiului Chișinău, capitala unui stat apărut în urma unor accidente fatale ale evoluției istorice. Consider că primul ce va fi ales trebuie să cunoască, pe lîngă o sumedenie de lucruri legate de administrație, și momentele sumbre ale istoriei urbei pe care va veni să o conducă spre progres și civilizație.

O voi relata în cele ce urmează, dar e nevoie, cred, de un succint preambol mai întîi.

Vara anului 1940 a fost de tristă amintire pentru toți basarabenii de bună-credință, inclusiv pentru noi, copiii de atunci, căci, ea ne-a dat peste cap dezvoltarea normală (într-adevăr fericită!) de pînă atunci. Noile orînduiri aduse de Rusia Sovietică

pe acest meleag, erau absolut străine pentru mine (ca și pentru ceilalți copii ce învățau în pace la școli și licee în spiritul firesc al iubirii de țara în care ne născusem și ne dusesem traiul pînă la cedarea rușinoasă a Basarabiei din 28 iunie 1940). Ele ne-au bulversat modul obișnuit de viață, aruncîndu-ne pe nepregătite într-o cu totul altă realitate.

Deși la începutul noului an școlar, în luna septembrie, m-am prezentat tot acolo, unde făcusem deja două clase liceale (adică în aceeași clădire a liceului „B. P. Hasdeu”), ambianța în care m-am pomenit era absolut alta, una neobișnuită, ce m-a speriat de moarte de la început.

Acolo nu mai era liceul pe care îl cunoșteam, cu care eram familiarizat și îl simțeam cu toate fibrele sufletului meu de copil de 13 ani, ci cu totul altceva: școala medie rusă nr. 13, unde am fost nevoit să-mi continuu studiile, retrogradînd cu un an și trecînd brusc la limba rusă, pe care nu o cunoșteam decît foarte sumar (însușind cîte ceva de la bunicile mele).

Anul acela de învățămînt 1940-1941 a trecut ca un somn zbuciumat, ca un vis teribil, de care după trezire nu mai vrei să-ți aduci aminte. Singurele amintiri pozitive, ce s-au păstrat din acel an, au fost lecțiile cu Ramil Portnoi (l-am cunoscut mai apoi și l-am apreciat ca pe un fervent luptător pentru promovarea literaturii române) care ne preda „limba moldovenească” și ne amuza copios cu niște poezii primitive din R.A.S.S.M. și înțîlnirea cu noii mei colegi de clasă, printre care Alexei Simașchevici, devenit ulterior și coleg de Academie (care, fiind trimis chiar în ajunul războiului pentru reușită la învățătură într-o tabără de pionieri din Odesa, așa și n-a mai revenit acasă, rămînînd singur, fără părinți, într-o casă de copii din Rusia pînă la sfîrșitul războiului, lucru ce m-a afectat atunci enorm); Constantin Bobeică (pe care în iunie 1941 l-au deportat împreună cu părinții în Siberia, iar apoi, fiind învățător la Codreanca, s-a manifestat prin articole în presă ca un veritabil promotor al românismului); Leonid Ianovici, șeful nostru de clasă (pe care mult mai tîrziu l-am regăsit la redacția ziarului *Cultura*

Moldover), și cu alți câțiva ce ulterior au dispărut din câmpul meu vizual.

Fiind în clasa a VI-a, am terminat cursurile pe la mijlocul lui iunie și am plecat în vacanță la părinți, învățători la țară. Acolo m-a și prins începutul războiului și am trăit nespusa bucurie a revenirii Basarabiei la sînul Patriei (cu regret, pentru prea puțin timp!) și a reîntoarcerii la normalitate. Războiul pentru mine a durat atunci foarte puțin, practic pînă cînd, la început de iulie, în sat la noi au intrat trupele românești (soldați germani n-am văzut deloc în acel an). Bucuria a fost atunci nețărnută, cu toate că tata, ca director de școală care n-a plecat însă cu administrația sovietică (deși la începutul operațiunilor militare primise indicații în acest sens), a fost reținut pentru cercetări cîteva zile la postul de jandarmi (unde noi îi duceam de mîncare și stăteam de vorbă cu șeful de post). Apoi a venit acasă și și-a preluat funcțiile pedagogice.

În luna august am plecat la Chișinău, la bunica, să reintru la liceu. Între timp aici a revenit administrația românească, descoperind pe toate liniile urmele nefaste ale regimului totalitar bolșevic. Anume atunci am devenit și eu martor ocular al grozăviilor ce au rămas aici după anul de guvernare a „eliberatorilor” Basarabiei.

Bunica mea, la care am locuit toată perioada cît am învățat la liceu (pînă în toamna anului 1943, cînd ea a decedat, iar eu am trecut la internat), ca pedagog de formație veche, ce considera că tînăra generație trebuie să cunoască pe viu realitățile vieții, oricît de dure ar fi ele, m-a luat într-o zi cu dînsa acolo, unde venea lumea de bună-credință din Chișinău și din împrejurimi să vadă cu proprii ochi ororile comise de NKVD, mai exact, urmele crimelor descoperite după retragerea administrației comuniste din fața armatelor aliate ce trecuseră de mult deja pe teritoriul Ucrainei. Acele orori s-au făcut la sediul NKVD-ului (fosta Facultate de agronomie a Universității ieșene, azi Institutul de Arte, de pe str. Viilor).

Din beciurile lugubre, săpate în malul abrupt din spatele Facultății

de agronomie, autoritățile românești au deshumat multe zeci de cadavre de basarabeni arestați, semidescompuse, stropite cu var și acoperite în grabă cu cîteva hîrlețe de țărînă. Ele au fost înșirate în mai multe rînduri paralele pe iarba verde din curtea fostei facultăți și la multe dintre corpurile așezate pe o coastă se vedea distinct urma împuscăturii în ceafă...

Tabloul era oribil prin cruzimea realității sale, sentimentele de care erau cuprinși cei ce priveau uluiți rezultatele acelor odioase crime erau de-a dreptul cutremurătoare...

Unii, mai ales femeile, plîngeau înfundat în batiste, cei mai mulți însă stăteau muți de groază, înmărmuriți în fața măturiiilor de adevărată sălbăticie a unor ființe omenești, care nici nu știu dacă mai pot fi numite oameni, după ce au făptuit ceea ce au făptuit...

Pe mine, copil de 13 ani, ca și pe toți ceilalți cred, m-a impresionat extrem de profund groaznicul tablou și am rămas sub această impresie zile și nopți la rînd.

Mai tîrziu, cea mai mare parte din perioada adolescentină chișinăuiană a vieții mele m-a urmărit mereu spectrul cadavrelor semidescompuse și cînd mă întîlneam cu persoane făcînd parte din organele sovietice în cauză nu puteam să-mi stăpînesc spaima și neliniștea ce mi-o inspirau. Mi se încrîncena carnea parcă pe trup și apărea o cumplită înfiorare în suflet. Cu aceste sentimente apăsătoare am trăit mulți-mulți ani în șir...

Pînă în ziua de azi mi-e greu să-mi ascund sentimentele repulsive față de acest soi de oameni, deși timpurile s-au schimbat parcă și crimele NKVD-iste și KGB-iste au fost demascate și condamnate încă de organele de conducere ale fostei Uniuni Sovietice, organe ce au dispus, de fapt, comiterea acestor crime odioase.

Și totuși ele au fost comise, au fost posibile în țara ce a venit peste noi să ne „elibereze”, să ne aducă, așa cum se proclama, fericirea pe pămînt... Înspăimîntătoarele reverberații au rămas...

Ca un ecou sinistru de peste ani...

Sergiu I. CHIRCĂ

CHIȘINĂUL ROMÂNESC DE ALTĂDATĂ...

Sunt un chișinăuian cu rădăcini adânci. Bunicul bunicului meu e din Chișinău. Când vorbesc de Chișinăul de altădată, am în vedere și suburbiile lui. Patria mea mică e Valea Dicescu. Casa părintească se afla pe strada nr. 34, deoarece în sistemul românesc străzile din suburbii aveau numere, ca și în America.

Bunicul îmi povestea despre Chișinăul vechi, care ținea numai de partea de jos a orașului, iar în cea de sus, cum spuneam noi, în „Dealul târgului”, pe timpuri creștea pădure.

Suburbiile Chișinăului erau specializate în cultivarea fructelor, strugurilor, zarzavaturilor ș.a. pentru piața orașului, iar pe locul unde se află în prezent lacul din Valea Morilor era și un lot experimental al Facultății de Agronomie a Universității din Iași.

Familia noastră a fost una de muncitori, mama nu știa carte, în schimb era foarte religioasă și omenoasă. Tatăl avea patru clase și gradul militar de caporal, scria foarte frumos și mi-a cultivat dorința de a cunoaște adevărata istorie a neamului și a neamurilor ce înconjoară spațiul românesc. De la părinți și rude mi-a rămas acel românism pe care îl voi duce în lume cât voi trăi. Desigur, multe ar fi de povestit despre Chișinău și Basarabia de atunci, lucruri și evenimente ascultate și trăite, cu atât mai mult cu cât provin dintr-o familie de gospodari stimați...

Chișinăul din amintirile mele a fost un oraș cu tradiții românești frumoase, tradiții păstrate și în anii ocupației rusești, dar cultivate aici mai ales după 1918. O parte din acestea le cunosc pe viu. Voi apela doar la un singur exemplu. Prin 1942-1943 țărani veneau la târg cu căruțele și

cu care trase de boi. Mulți din ei purtau șapcă rusească, iar la întoarcere din târg plecau cu pălării pe cap. Țin minte în detalii începutul războiului, apariția primelor avioane germane de tip „Știucă”, fărâdelegile și brutalitatea sovieticilor, arestarea de către aceștia a multor basarabeni în vara lui 1941, printre care a fost și tata, care, până la urmă, a scăpat ca prin minune. Am fost martor la distrugerea organizată a orașului de către sovietici, în prima jumătate a lunii iulie 1941. Am fost martor și la retragerea armatelor germane (cinci zile și cinci nopți șoseaua Hâncești era un fluviu de militari), apoi intrarea sovieticilor la 24 august 1944 și ulterior reîntoarcerea, dar de data aceasta ca prizonieri, a armatei germane, convoiată de militari sovietici. Am trăit aieva foamea.

În istoriografia sovietică e scris că, chipurile, Chișinăul a fost distrus de germani. Realitatea însă e alta. În 1941 nemții au aruncat două-trei bombe în zona gării, dar au aruncat din avioane și butoaie de metal goale în care fusese motorină. Aceste butoaie, fără vrană, făceau gălăgie mare și băgau spaimă în oameni.

La retragerea sovieticilor, însă, aceștia au dat foc orașului și au distrus numeroase clădiri. Familia noastră a fost gazda multor refugiați din orașul ruinat de sovietici. După război, întâmplător, am dat de un oarecare Plaținda, director de moară din Lipcani, originar din Transnistria, care a fost și șef al unui pluton sovietic de execuție ce făcea ravagii prin oraș. Apoi, în noaptea spre Duminică Mare din 1944, avioanele aliaților (se spunea că sunt americane) au bombardat Chișinăul. Pentru noi acea noapte a fost una de coșmar, fiindcă și în Valea Dicescu au fost aruncate bombe, iar una din ele, ce căzuse în harmanul „Armeanului” (o familie de români cu rădăcini armenesti) nu a explodat. Au „pus-o în funcțiune” rușii ulterior.

Sigur, amintirile mele despre Chișinăul de altădată țin de cele mai grele perioade: războiul și foamea, deportările organizate de către sovietici în 1940, 1941, 1949. Dar și în acei

ani grei viața avea farmecul ei. Voi descrie un caz ce mi s-a întâmpărit în memorie pentru toată viața. Era vara anului 1943. Pâinea și produsele alimentare le procuram de la țărani veniți la târg sau din magazine. Stăteam la rând după pâine, pe bulevardul Alexandru cel Bun, actualmente Ștefan cel Mare și Sfânt; magazinul se afla pe locul unde în prezent e sediul Telecom-ului. Coadă era cam mare, un jandarm făcea ordine. Deodată jandarmul a spus: „Faceți ordine, dați-vă la o parte, treceți dle Zaichin”. Pentru prima oară am văzut un bărbat spătos și voinic, cu un baston cioplit cu figuri din lemn, venea spre noi cu un câine ținut de o curea. Acel Zaichin a intrat în magazin, a cumpărat o pâine, la ieșire s-a închinat și a plecat, iar cei care stăteau la coadă nu au scos nici un cuvânt. Venind acasă, am aflat că Zaichin era rusul de pe Volga, marele sportiv al vremurilor, omul minunilor... Deși era război și lumea flămândă, inteligența populației de rând, răbdarea și stima față de alții au fost pentru mine o școală de etică civilizată. Așa era la Chișinău chiar și în anii cei mai grei, pe timp de război.

În orașul distrus a fost, totuși, restabilită infrastructura, circula tram-

vaiul (în total patru linii), funcționau micile întreprinderi, cinematografele. Eu preferam cinematograful ambulant – o sală-camion, unde se proiectau filme despre război. Desigur, totul s-a schimbat după august 1944. Apropo de acel august. În după-amiaza zilei de 23 august 1944, deci în ajunul intrării în oraș a armatei sovietice, împreună cu ruda mea mai mare cu doi ani, Petru Ciobanu, am parcurs pe jos cam 1/3 din oraș, pornind de la gara centrală până la str. Arme-nească. Timp de vreo patru ore nu am întâlnit nici o ființă umană. Era o liniște înspăimântătoare. Seara tunurile rușilor au început să tragă și obuzele lor zburau deasupra Chișinăului, cădeau undeva mai departe de Ialoveni, Dănceni etc. În zori de zi, tot cu vărul Petru, am ieșit la șoseaua ce ducea spre Hâncești și am constatat că erau deja rușii. M-am adresat unuia, i-am zis „camarad”, alt cuvânt „internațional” nu știam atunci. Petru m-a pișcat și mi-a zis: „Măi, ăștia-s ruși, nu spune așa”. După acel an Chișinăul a început a-și pierde tradițiile și coloritul național. Veniseră rușii...

Agnesa ROȘCA

ORAȘ STRĂBUN DIN RUGĂCIUNI DE PIATRĂ

Poate cel mai cuprinzător, într-o clipă de cerească milostivire, am reușit să-mi concentrez cugetările și simțirile în cele șase strofe ale poeziei *Clopot întru veci*, închinată orașului meu natal Chișinău. Anume „din rugăciuni de piatră” mi-au înțeles a fi cuvântul și domniile de la Pretura Centru când au afișat în văzul lumii acest vers de Ziua Orașului – 2002, în aerul de taină al sărbătorii, inițiată, dacă nu greșesc, de primarul general care mai înainte a binevoit să-mi susțină financiar editarea cărții de poeme **Greutatea limbii materne**. Prin poezie și muzică, cum spunea o voce a primăverii, ne facem viața „mai prelungă”, subînțelegând, cred, nu atât longevitatea cât plinătatea trăirii, opusă indiferenței, păcat de moarte după spusa lui Dante, alături de lăcomia care nici pe fiare nu le mai caracterizează.

„În psalmii tăi de-olmaz e-o nouă țară”, scriam în același *Clopot întru veci*. E realitatea pură, dar și arzătoarea dorință de armonie a celei care am ajuns să fiu, cu rădăcinile fizice și spirituale adânc înfipte în plămada acestei străbune așezări.

Poate că suntem „cei mânați de mândria și durerea de popor sfâșiat” cam depășiiți ca expresie extravagantă, nevoind să fim cu orice preț ai tuturor și ai nimănui, noi, prin legea pământului și a soarelui (care nici el, precum afirma Shakespeare, nu prea strălucește prin noutate), păstrăm cu dârzenie aroma merelor de acasă, cu fiecă tresărare de zi nouă dând la iveală alți muguri, frunze, flori și rod, spre netrebnica invidie a celor puțini

de minte și cu totul lipsiți de suflet omenesc. Cel mai anevoios, imposibil chiar, e să stârpești rădăcinile moștenite din moși-strămoși, din viță în viță, din tată în fiu. „Aici de fulgere au ars străbunii mei” și tot aici „De scrum de sabie e osu-n vatră, / De ceară sfântă-s lumânările de tei”.

Toate aceste silabe sunt tot atâtea cărări ale copilăriei, adolescenței, tinereții fără bătrânețe ale unui spirit care s-a închinat în fiecă clipă la „Altarul de dor și veșnicie” al îndureratului Chișinău.

Mi se împrăștează răsuflarea gândind la tot ceea ce înseamnă leagănul de naștere și cel de veci pentru un om crescut în atmosfera atotcuprinzătoarei credințe în sfântul bine și adevăr.

Școala primară ortodoxă la care m-am format dintru început, Liceul Eparhial (clădire demolată) pe care n-am mai avut norocul, furat de împrejurările istorice bine cunoscute, să-l urmez până la capăt, Școala nr. 1 devenită mai apoi Liceul „Gheorghe Asachi”, Universitatea de Stat sunt nu doar trepte în urcuș, ci rugăciuni ale mântuirii sufletului care, alături de Casa părintească, s-au așezat în temelie nevăzută a noului oraș nedespărțit de ființa noastră.

Revista *Limba Română*, prin invitația la scrierea acestor rânduri, a răscolit adâncul adâncurilor și în asemenea condiții de furtună magnetică a vorbi la rece, pe puncte, despre ceea ce este flacăra magmatică e, după cum se știe, mult prea greu. Voi încerca, totuși, să dezvăluie barem câteva trăsături ale icoanelor de altădată ale urbei natale. M-am născut, după mărturia surorii mele mai mari, stabilită la Iași încă din anii '30, într-o casă impunătoare din preajma Cimitirului Central Ortodox, casă în care părinții închiriau un modest apartament. Apoi am copilărit vreo doi-trei ani într-o căscioară din Valea Morilor, până ce în sfârșit familia noastră s-a

Școala primară ortodoxă în care a învățat poeta

mutat în casă proprie, pe stradela Sfântul Andrei din Valea Bâcului, loc bine întipărit în minte, căci de aici am pornit spre școlile cele înalte.

Pe atunci, aici, nu era rai, dar îmi părea că este, fiindcă în casa părintească a domnit pacea, buna înțelegere, dragostea, muzica și lumina cărții. Tot în această vale, în nemijlocită vecinătate cu noi, în veacurile apuse trăise și lăutarul lancu Perju, apoi în secolul XX au locuit toți marii lăutari ai Chișinăului. Tocmai aici s-ar cuveni să fie o zonă muzeu, căci din mizeria materială s-a înălțat bogăția de talente a instrumentiștilor, a coriștilor

de biserică și de operă... De aici, de pe această vale a Bâcului, pornește „drumul de mătase” al Basarabiei spre Nistru și Marea Neagră în lumea cea largă. Și fiindcă acele așezări umile din valea amintită n-au putut fi minate, precum a fost minat întreg centrul Chișinăului în timpul celui de-al doilea război mondial, ele, sărmanele, au rezistat și rezistă ruinării și nepăsării, întruchipând un fragment semnificativ din destinul acestei fărâme de plai strămoșesc.

Biserica Sfântul Ilie, din care n-a rămas decât amintirea demolării, mi-a

permis botezul creștinesc oficiat de protoiereul Mihail Ciachir, biserica Sfinților Împărați Constantin și Elena, planetariul din zilele de tristă pomină, iar pe vremea copilăriei mele cunoscută și sub denumirea de biserică a Liceului Militar, mi-a permis cea mai curată îngenunchere, mărturisire, dându-mi împărtășanie de duh sfânt, Catedrala Chișinăului a însemnat pentru mine întotdeauna dumnezeiasca înviere cu corul arhieresc al lui Mihail Berezovschi, prieten al casei noastre prin tatăl meu, devenit și el mai apoi protoiereul Vasile Roșca.

În naufragiul social care a urmat

toate valorile s-au amestecat, peste ruinele fumegânde, după incendii, bombardamente, cutremure, Chișinăul, asemeni Plutei „Meduzei”, cu fața crispată de durere, a trecut de la desperare la speranța „ce mângâie... pe toți muritorii”. Tinerețea flămândă de pâine și vise a învins, dovedindu-se mai tare ca vitrega soartă.

Încet, dar sigur, când mai drept, când mai strâmb, au prins să se înmlădie pomii schingiuiți, viața înviind din cenușă precum pasărea Phoenix. Astăzi, când străzile orașului Chișinău tălăzuiesc de voci tinere, de pași iuți, de freamătul noii primăveri, e greu să crezi că cinci minute în urmă a fost alt timp, au existat alte moravuri.

Și totuși timpul a rămas același, aceiași sunt dintotdeauna oamenii. Straiele s-au schimbat, dar sufletul nu-l schimbă nici mileniiile trufașe. Peste „mărăcinii mărunți” ai zbulcuiului zilnic să ne întrebăm numaidecât ce spune sufletul truditor

„sub talpa orgolioasă a umanității”. Memoria care ne unește, „diafanele poduri”, ne învață că numai prin creație, prin cultură, prin sacrificiul altor meșteri Manole se va înălța în adevărata lui statură Chișinăul, nu acel plin de sine, ci acel trecut prin pârjolul operației anului 1944, manevră care, din nefericire, încă nu s-a încheiat.

Așadar, prin conștientizarea oscilațiilor dramatice ale prezentului, prin cinste și credință adevărată la toate nivelurile, Chișinăul va fi să fie cetate de reazem și nu monedă de schimb pentru care se duc încrâncenate bătălii și în zilele noastre. Chișinăul, cu rostul lui înalt de izvor dătător de viață și lumină spirituală, solicită imperios veghea și bărbăția demnității noastre de neam și de limbă străbună, pentru ca aici, acasă, să ne regăsim pe drept stăpâni.

Cu fiul Vlad la mormântul părinților. Primul monument funerar cu inscripție în grafie latină. Chișinău, 1974, cimitirul „Doina”

Paulina ZAVTONI

**„AICI E CASA MEA
DE ZI ȘI NOAPTE,
AICI EU CRED
ÎN VIAȚĂ ȘI ÎN ZEI”**

(monologul unei actrițe)

Întreaga mea viață e legată de Chișinău. Copilăria, școala, prietenii, teatrul... Aici a dat în floare dragostea mea. Aici s-au născut copiii mei. Aici l-am condus în ultimul drum pe soțul meu, actorul Spiru Haret, și pe alți colegi de teatru, oameni apropiați. Prin urmare, Chișinăul este viața mea de toate zilele.

De când mă țin minte, noi am locuit pe stradele și în căsuțe din jurul bisericii Sfânta Vineri sau Înălțarea Domnului. N-am avut casa noastră. Stăteam cu chirie, la început pe strada Voznesenskaia, acum Grigore Ureche. Mai târziu ne-am strămutat în altă parte, deja în spatele bisericii, pe strada Cahului. Acolo am avut domiciliul pînă am devenit studentă la Conservatorul de Stat „Gavriil Musicescu”. În acel an Primăria municipiului ne-a distribuit o cameră. Apoi, pe parcursul vieții, am avut apartamente în mai toate sectoarele Chișinăului și de aproape 30 de ani sîntem cu familia la Rîșcani, pe strada Matei Basarab.

Dar cele mai scumpe amintiri țin de casele din partea veche a orașului, de lângă biserica Sfânta Vineri. La această biserică merg și acum împreună cu fiica mea Lucia și nepoțica Lilia. Îi povestesc nepoatei despre casa noastră, unde acum se află o stație a tinerilor tehnicieni, în apropiere era situată grădinița nr. 5 în care lucra mama mea. Geamurile dădeau direct în curtea bisericii.

Mama s-a născut la Hîrtopul Mic, lângă Chișinău, în schit. S-a căsătorit la vîrsta de 16 ani. Tatăl meu era din Cetatea Albă și venise să lucreze la Chișinău conductor de tren. La gara Chișinău l-a cunoscut pe fratele mamei, care l-a invitat să vină la schit, într-o vizită. Și acolo, iată, a văzut-o pe mama. A fost o dragoste la prima vedere. Și s-au căsătorit. Ulterior, de cîte ori mergeam în sat, toți îmi spuneau: „Mama ta era așa frumoasă!”. O chema Ana Zavtoni.

Cea mai dragă ființă, mama

Primul loc de trai al familiei noastre a fost o clădire situată pe strada Alexandrovskia (azi bulevardul Ștefan cel Mare și Sfînt), între Hîncești și Armenească, unde actualmente se află Ministerul Afacerilor Interne. Era o construcție cu două etaje. La parter – magazine, ateliere de manufactură, iar la etaj se dădeau apartamente cu chirie. Îmi povestea mama că avea multe mușcate la geam... Mama știa cînd vine tata, și de fiecare dată tata sosea cu tramvaiul, pe care l-am apucat și eu. O idilă patriarhală... Apoi tata a plecat pe front. Se știe bine că primii, atunci

Cu Spiru Haret în spectacolul TV *Stele în luna mai*

cînd începe războiul, sînt mobilizați oamenii de la căile ferate. Mai tîrziu mama a primit o scrisoare prin care i se aducea la cunoștință că trenul în care se afla tata a fost bombardat în timp ce traversa rîul Don. N-a scăpat nimeni din cei aflați în tren. Îmi povestea mama că atunci cînd era însărcinată cu mine s-a fotografiat și i-a dat și tatei o poză. Nu l-am văzut pe tata, nu l-am cunoscut, nici măcar din fotografii. Blocul în care am locuit a fost și el distrus ca și tot centrul Chișinăului. Am copilărit doar cu mama, cu frații și cu surorile ei...

Dar să revin la casele de lîngă biserica Sfînta Vineri, la atmosfera din Chișinăul anilor '40. Eram prietenă cu Anișoara, fiica preotului, și învățam împrună la școala nr. 19, de lîngă biserica Sfîntul Gheorghe. În fundul grădinii era o livadă cu meri. Acolo, în mijlocul livezii, am improvizat prima noastră scenă. Eram tentată să fac teatru. Mama, fiind foarte ocupată, n-avea timp să se intereseze de pasiunile mele. Am crescut în libertate, mai mult în stradă. Așa că în cazul meu

afirmația că strada nu prea educă nu este valabilă. Eram năzbîtiosă, toate gardurile, cerdacele erau ale mele. De foarte multe ori am urcat și la clopotniță, și în podul bisericii. Mereu inventam ceva...

Am urmat școala nr. 1, considerată cea mai bună în oraș. Crescusem deja, îmi plăcea să organizez serate, să recit versuri, să-i antrenez și pe colegii mei în aceste activități. În urma unei asemenea manifestări, o învățătoare m-a luat cu ea la un magazin și mi-a oferit drept premiu o rochie. Mama nu avea posibilitate să mi-o cumpere. Trăiam timpuri grele. Deși eram destul de mare, umblam la școală iarna în sandale. Ca să-mi fie cald, mama îmi punea o talpă de blană, dar sandala se descosea și adeseori rămîneam fără ea. Am fost ajutată, tot de școală, cumpărîndu-mi-se și încălțăminte. E o amintire ce-mi răscolește și-mi tulbură sufletul. Și acum se fac diverse apeluri de susținere a copiilor. Sînt adepta unor asemenea gesturi, pentru că tot timpul îmi stăruie în memorie anii

grei ai copilăriei mele. De foame n-am suferit, pentru că mama, lucrînd la grădiniță, găsea o bucată de pîine și pentru mine. La absolvire, cînd a auzit că vreau să dau admiterea la Conservator, a început să plîngă. Ea ar fi vrut să fiu mai aproape de bunurile materiale decît de cele spirituale. La drept vorbind, nici eu, la rîndu-mi, n-aș fi vrut ca fiul meu, Constantin, să devină actor, dar s-au întîmplat toate fără știrea mea sau a lui Spiru. S-a prezentat la examene și le-a susținut cu brio. Și în toți anii de studenție s-a descurcat bine. Acum, fiind actor la Teatrul dramatic rus „Cehov”, zice că îi pare rău că nu ne permitea să venim în timpul studenției sale la spectacolele în care juca. De fapt, actoria se învață și se face pe cont propriu. Așa s-a întîmplat și cu

spune uneori, sînt cei mai utili dintre oameni – știu să dea totul, fără a lua nimic în schimb. Aici nimeni nu poate interveni în vreun fel, totul depinde de harul și de strădania pe care le depui în fiecare zi, în fiecare noapte, în fiecare clipă. E un adevărat travaliu, o trudă sisifică... Pentru că dacă vrei să faci ceva, care să rămînă în memoria oamenilor, trebuie să muncești mult. Ce este viața unui actor, ce înseamnă izbînda, gloria? Sîntem ca și fluturii. Dimineața ne naștem și seara murim.

Gîndurile mele sînt întotdeauna la Spiru Haret, marea mea iubire. L-am cunoscut în timpul probelor de admitere la Conservator. Era chipeș, activ, dinamic. Venise, de fapt, să facă studii la Institutul Agricol. Dar întîmplarea a făcut să treacă pe la Conservator. A fost mai mult o curiozi-

Scenă din spectacolul *O vînătoare de rațe*, partener – Vasile Constantin

mine, și cu Spiru. Am muncit enorm pentru a dobîndi roluri, pentru a avea succese în spectacole. Drumul pînă la ploaia de aplauze ale publicului e lung. Pentru aceste momente noi ne dăruim, fără menajamente, spectatorilor în fiecare seară, anulîndu-ne parcă pe noi înșine. Actorii, se

tate, dar m-a văzut pe mine și n-a mai plecat la Institutul Agricol. Făcusem deja cursuri la Studioul regizoarei Nadejda Aronețkaia de la „Moldova-film”. La încheierea lor fusesem recomandată pentru a merge la Moscova, la Școala de teatru „Șciukin”. Dar nu m-am putut împotrivi voinței

mamei de a rămîne la Chișinău. Apoi destinul ne-a îndreptat spre Teatrul „Luceafărul”, acolo unde am cunoscut o serie de actori talentați și dedați profesiei lor. Eram toți tineri și dornici să facem teatru, un alt fel de teatru. O opțiune firească și întemeiată pentru orice generație de începători. Unii artiști din acea generație nu mai sînt printre noi: Dumitru Caraciobanu, Veronica Savca, Ecaterina Malcoci, Pavel Iațovschi. E păcat că rămîn puține urme după ce actorii de teatru se strecoară în lumea umbrelor. Cînd pleacă un pictor, se păstrează pînzele sale, în urma trecerii din viață a unui scriitor – cărțile, iar de la actori ce rămîne? Doar vocea în înregistrări radio sau spectacole televizate. Am multe amintiri și mă gîndesc că poate va veni o zi cînd mă voi așeza să scriu despre mai mulți colegi de la Teatrul „Luceafărul”. Aș vrea să evoc și figura regizorului și profesorului Veniamin Apostol, pentru că am lucrat împreună și am avut mai multe intersecții. Revenind la Spiru, vreau să vă spun că am reunit între copertele unei cărți mai multe momente importante din viața și activitatea lui de actor, am selectat din ceea ce s-a scris în presă, aprecierile colegilor și ale criticilor de artă. Am ilustrat-o cu fotografii, multiple din spectacole pe care publicul nostru poate le mai ține minte.

În ultimul timp în teatrele de la Chișinău, dar și din alte părți se joacă mai mult vodeviluri, comedii, melodrame – texte mai ușor de asimilat. Dar eu întotdeauna optez pentru scriituri cu mesaje profunde, sentimente alese. Pentru că viața nu e numai cîntec și bucurie, ea înseamnă și răni adînci pe care omul le simte, le trăiește. Dacă măcar un spectator pleacă din sală cu un gînd sau o idee reținute dintr-un text, care nu-i dau pace, îl fac să mediteze, deja e un succes al spectacolului. Am jucat recent într-o premieră absolută la Chișinău – „Strigoii”

de Henrik Ibsen. E o dramă în care fiecare cuvînt are o anumită pondere, fiecare frază se cere reținută, se emit și se confruntă idei. Piesa lui Ibsen se distinge prin vigoarea și adîncimea viziunii, prin acuitatea dezbaterii și reliefurile dialogului. Am fost nominalizată la Gala Premiilor UNITEM la capitolul *Cea mai bună actriță*. Regia spectacolului este semnată de Silviu Fusu și în timpul primei noastre colaborări am avut bucuria unei comunicări ce m-a ajutat să „modelez” rolul. Silviu venea întotdeauna pregătit la repetiții, ne transmitea din ceea ce știa el și am constatat că iubește foarte mult actorii. Îl asculta atent pe fiecare. Ne oferea soluții pentru ceea ce ne angajasem să prezentăm publicului. Dar avem un public foarte divers. La „Luceafărul” vin și intelectuali, și elevi, și studenți. Studenții mei sînt buni spectatori. Am o practică îndelungată de lucru cu ei. Le predau arta scenică mai bine de 30 de ani. Le spun întotdeauna cum să-și antreneze memoria. Ea nu trebuie să obosească niciodată. Vara, cînd mergem prin sate cu spectacole, purtam cu mine mai multe cărți de poezie. Și permanent învățam pe de rost poezii din care alcătuiam recitaluri de sine stătătoare. Veneam cu ele în fața spectatorilor cu diverse ocazii. De fapt, tot ce are mai bun ființa mea a dăruit oamenilor. Dar și eu am simțit afecțiunea lor, pe care am prețuit-o mult. Am înțeles că aici e casa mea de zi și nopți, aici eu cred în viață și în zei.

„NOUL CHIȘINĂU MI-A DEVENIT FAMILIAR ȘI PRIETENOS”

Dialog:

Nadina GHEORGHÎȚĂ –
Irina CANTACUZINO

Omul sub vremi. Stăpâna unui modest apartament din zona veche a Botanicii trăiește aieva sensurile subtile ale acestui postulat, evenimintele secolului trecut, – zbcuiumat, violent, dar și deschizător de drumuri neumbrate – fiind parte din memoria ei uimitor de tânără la cele aproape nouă decenii de viață.

Irina Cantacuzino, ramură demnă a vestitului neam de domnitori, cărturari, politicieni, ea însăși descendentă din vițe nobiliare rusești și germane, păstrează în inimă imaginea intactă a Chișinăului de la 1927 încoace. Viața distinsei doamne s-a contopit cu biografia orașului care a fost și este pentru ea mai mult decât locul unde își duce existența. Despre evoluția în timp a frumoasei prietenii om-urbe am discutat cu Irina Cantacuzino într-o dimineață de prier, martori la discuție fiindu-ne oamenii dragi sufletului Domniei sale, coborâți din numeroasele poze de epocă, înrămate cu grijă, care constituie elementul dominant al interiorului auster, unde trecutul și prezentul coexistă armonios.

– *Stimată doamnă, cum a intrat Chișinăul în viața Dvs.? Vă întreb pentru că, din câte știu, nu V-ați născut aici.*

– Analizându-mi amintirile, ajung să cred că destinul mi-a oferit acest minunat dar, Chișinăul, drept recompensă pentru supliciu la care a fost supusă familia mea după revoluția bolșevică din 1917.

Tatăl meu, Lev Kareakin, fiul mareșalului nobilimii din Poltava, era colonel în armata țaristă și atunci când a început războiul civil

a luptat de partea Gărzii Albe. Mama provenea din cunoscuta familie de aristocrați germani, von Roth. Urgia războiului ne-a găsit la Kiev, orașul în care m-am născut, eu fiind mezină familiei Kareakin. Aveam două surori și un frate. Teroarea permanentă din partea noilor stăpâni ai lumii ne-a lăsat mai întâi orfani de mamă, apoi, la scurt timp, și de tată. Instinctul autoconservării ne-a făcut să căutăm o cale de salvare. Soțul surorii mele mai mari, Maria, Boris Bușilă, era originar din Basarabia. Ne-am îndreptat într-acolo...

Pentru multă lume bună – intelectuali, nobili – acest ținut binecuvântat de Dumnezeu a însemnat salvarea de tăvălugul bolșevic. Ospitalieri, basarabeni au găsit loc și pentru noi.

Aveam șase ani și eram un copil cu dureroase traume sufletești. În familia preotului Bușilă din sudul Basarabiei, unde eram tratată cu dragoste și înțelegere, am depășit aceste probleme, am absolvit școala primară de la Taraclia, iar atunci când s-a pus problema studiilor ulterioare, familia a decis să mă înscrie la un liceu din Chișinău, orașul în care locuiau rudele mele. Lucrurile se întâmplau în 1927. Deci, de 76 de ani, suntem prieteni, eu și Chișinăul.

– *La fel cum nimeni nu poate rezista tentației de a răsfoi un album cu poze vechi, în care însuși timpul, plecat fără întoarcere, pare să se regăsească, dorința de a afla, “cum a fost” ne face să căutăm tovarășia unor martori oculari, capabili să ne ia de mână și să ne plimbe, fie și imaginar, pe cărările întortocheate ale trecutului. V-aș ruga să acceptați postura de ghid prin Chișinăul de altădată.*

– Chișinăul copilăriei și tinereții mele era un oraș patriarhal, curat, cu un aer irepetabil, datorat, probabil, amestecului de culturi, coexistenței lor în pace și bună înțelegere.

Viața în urbe era bine orânduită. Fiecare își avea locul și atribuțiile sale. Dimineața, pe la orele 6-7, porneau pe străzile orașului platformele trase de cai care duceau marfa la magazine. După ele își făceau “intrarea”

vânzătorii ambulanți. Ușile caselor se deschideau la strigătele specifice ale târgoveților de covrigi, zarzavaturi, lactate. Ieșeau apoi în străzi băieții-vânzători de ziare, fiecare anunțând cele mai intrigante titluri de articole...

Treptat, orașul se trezea la viață, larma tramvaielor dând tonul susținut al unei noi zile de muncă. Tramvaiele Chișinăului sunt o temă aparte de discuție. Aparțineau unei societăți belgiene, iar președintele acesteia, Paul de Sterc, era și consulul Belgiei la Chișinău. Deoarece cumnatul meu era angajatul acelei societăți, mergeam și eu adeseori în familia consulului, un om de o inteligență și bunățate rar întâlnite.

Tramvaiele de pe cele patru linii circulau după un orar ireproșabil, asigurând cu transport în special centrul orașului (actualele străzi Pușkin, Armenească, Kogălniceanu, bulevardul Ștefan cel Mare), cea mai lungă rută fiind Gara – bd. Ștefan cel Mare – str. Toma Ciorbă – Bariera Sculeni. E păcat că s-a renunțat la acest mijloc de transport ieftin și ecologic pur.

Spre suburbii circulau autobuze mici. Mașini particulare erau câteva în tot Chișinăul, astfel că toată lumea știa a cui este fiecare.

Birjele și birjarii constituiau elementul neaoș al urbei. Vara lumea călătorea în faetoane decapotabile, iarna – în sănii cu zurgălăi.

Chișinăuienii se aprovizionau cu produse alimentare de la două piețe: cea Mare (azi Centrală), care era mai scumpă, și „Sfântul Ilie”, îndrăgită de orașenii cu venituri modeste. Numărul mare de magazine nu era o piedică pentru comerțul ambulant, foarte dezvoltat în Chișinăul interbelic. Îmi amintesc cu admirație de oltenii vânzători de lactate și zarzavaturi. Îmbrăcați curat, în haine albe din pânză de casă, ei își duceau marfa în coșuri, purtate pe umeri, asemeni unei cobilițe, alergând cu pas specific, dansant pentru a-și menține echilibrul.

Acum se vorbește mult de salubritate, orașul însă nu este tocmai curat. Și știți de ce? Pentru că fiecare așteaptă să-i măture cineva prin fața casei. Înainte vreme, gospodarii nu

se lăsau rugați: își țineau în bună ordine și casa, și curtea, și porțiunea de stradă adiacentă. Sigur, existau și măturători plătiți de Primărie, dar aceștia aveau în grijă doar locurile publice.

– *Cât de des mergeți acum pe străzile Chișinăului? Ce Vă bucură, ce Vă întristează?*

– În ultimii ani drumurile mele duc mai mult spre Cimitirul Central din strada Armenească, unde își dorm somnul de veci bunicul meu, sora Nina, soțul Pavel, cumnatul Sergiu. Această zonă a orașului îmi este dragă pentru amintirile scumpe pe care mi le trezește în suflet. Îmi opresc de fiecare dată pașii în fața clădirii din strada Bernardazzi, unde locuia familia surorii mele Maria și unde, din 1927, am locuit și eu. Acum, în acea clădire se află restaurantul „Ecuator”.

Emoțiile mă cuprind și atunci când parcurg strada 31 August, unde, în clădirea în care se află azi Muzeul de Arheologie, locuia o rudă de-a noastră...

Reîntâlnirea cu tinerețea întotdeauna este un prilej de amintiri frumoase. Dar mă întreb și ce mă întristează pe străzile centrale ale Chișinăului. Îmi lasă o senzație neplăcută casele particulare în două-trei niveluri, construite recent: multe dintre ele denotă o lipsă totală de gust și cred că autoritățile municipale ar trebui să facă ordine în acest domeniu. Mă mâhnește, de asemenea, starea clădirilor vechi. Bani pentru restaurarea și întreținerea lor, ca de obicei, nu se găsesc în vistieria publică și astfel edificiile degradează. E dureros să vezi în ce stare se află de mulți ani clădirea Muzeului de Arte Plastice de pe bd. Ștefan cel Mare. Și nici cea din strada 31 August nu pare să fie îngrijită așa cum trebuie. Apropo, în clădirea actuală a Muzeului Național de Arte Plastice, situată la intersecția străzilor 31 August și Pușkin, pe vremuri era Liceul de fete „Principesa Dadiani”, unde mi-am făcut și eu studiile.

– *Ce oportunități oferea Chișinăul, până la 1940, tineretului studios?*

– Oraș nu prea mare între cele

două războaie mondiale, Chișinăul avea o rețea dezvoltată a instituțiilor de învățământ. Școlile primare erau obligatorii pentru toți copiii. Liceele se împărțeau în de stat și private, atâta doar că studiile la cele private nu erau legalizate, absolvenții fiind nevoiți să mai susțină niște examene pentru a-și putea continua instruirea universitară.

Învățământul era separat pentru fete și băieți. „Principesa Dadiani”, „Regina Maria”, Liceul Eparhial erau instituții pentru domnișoare. Băieții își puteau face studiile la liceele: Comercial, „B.P. Hasdeu”, „Mihai Eminescu”, „Alexandru Donici” ș.a.

Cunoștințele liceale erau te-meinice, atenție sporită acordându-se limbilor moderne și clasice, religiei. Disciplina, în general, era un domeniu foarte serios, însă nu se prezenta ca ceva forțat, ci, mai curând, ca o necesitate firească, rezultată din educația în familie.

Mulți sunt nedumeriți: cum așa, fetele și băieții învățau separat! Eu însă cred că era un lucru bun. Exista un romantism în relațiile dintre tineri și tinere care astăzi nu se mai întâlnește. Nu era vorba despre izolare. Liceele de fete aveau relații de prietenie cu liceele de băieți, organizând împreună activități extrașcolare, serate dansante, spectacole. „Principesa Dadiani”, de exemplu, era în raporturi bune cu „B.P. Hasdeu”, instituție amplasată în actuala clădire a Muzeului Național de Istorie. După ore, pâlcuri de liceeni ne așteptau pe noi, fetele de la „Dadiani”, la intersecția străzilor Pușkin și 31 August, cu buchețele cumpărate de la florăreasa Niura care tot acolo își practica negoțul „parfumat”. Multe căsnicii reușite s-au înfiripat din acele relații romantice!

– *Cronicile timpului prezintă Chișinăul drept un important centru cultural al României interbelice. V-aș ruga să Vă referiți mai amănunțit la acest aspect.*

– După 1918 Chișinăul, într-adevăr, a devenit unul dintre cele mai importante centre culturale din regiune. Mulți dintre artiștii ruși găseau aici ceea ce pierduseră în patria lor după revoluția bolșevică – un public cult,

Împreună cu soțul. Anul 1964

capabil să aprecieze arta veritabilă, o libertate de expresie și de creație, niște relații interumane bazate pe ospitalitate și respect. Așa se făcea că la Chișinău veneau adeseori în turnee cântăreți de operă și operetă (Fiodor Șaleapin era doar unul dintre aceștia), muzicieni de talie europeană (George Enescu, de exemplu). La Chișinău exista o orchestră simfonică dirijată de Fiodor Lujanschi, iar după 1937-1938 – și un teatru dramatic. Una dintre sălile de concerte era amplasată în Casa Eparhială, situată în perimetrul actualelor străzi Pușkin, Bănulescu-Bodoni, 31 August și bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, patruleterul fiind considerat și cartier bisericesc, deoarece acolo se afla Mitropolia.

La intersecția străzilor Pușkin și Mateevici era amplasat așa-numitul Auditoriu „Pușkin”, unde, de asemenea, exista o sală de concerte. Este regretabil faptul că ulterior clădirea a fost distrusă în urma unui incendiu.

La Chișinău funcționa o rețea impunătoare de biblioteci. În curtea Primăriei era amplasată cea mai bogată bibliotecă publică, unde cărțile puteau fi împrumutate gratuit. Era locul preferat al liceenilor și studenților. La bibliotecile particulare serviciile erau cu plată. Dar oricum, la Chișinău se citea mult.

Cu regret, războiul s-a implicat violent atât în viața culturală a urbei, cât și în destinele locuitorilor ei.

– În timpul războiului V-ați aflat la Chișinău?

– Nu. Războiul a însemnat despărțirea de tot ce îmi era drag, de locurile copilăriei și tinereții, de bucuriile unei vieți bine orânduie, alături de rude, prieteni.

Fiind studentă la Agronomie, am fost nevoită să mă evacuez împreună cu profesorii, colegii și patrimoniul instituției, ajungând astfel până în Siberia. În 1944 am revenit la Chișinău, găsindu-l numai ruine.

Îmi amintesc și acum strângerea de inimă pe care am simțit-o la apropierea de oraș: cupola Catedralei, acoperită alteori cu foițe de aur, nu mai strălucea în razele soarelui, așa cum se întâmpla de fiecare dată când reveneam la Chișinău după scurtele mele escapade în afara orașului. Partea de jos a urbei era distrusă în totalitate. Clădirea Primăriei avea întregi numai pereții din față... Orașul era distrus nu numai din cauza bombardamentelor masive ale trupelor fasciste. Multe clădiri fuseseră dinamitate și de soldații sovietici atunci când, în 1941, se retrăgeau. Asta era tactica: să nu lase nimic adversarului.

Anii de după război au fost grei nu numai sub aspect economic. Luptele cele mari se dădeau în mentalitatea oamenilor, obișnuiți cu altă viață, cu alte valori. A fost dureros, a fost frustrant, dar am rezistat, am găsit forțe interioare pentru a lua viața în piept. Bună, rea, era a noastră și trebuia să o trăim.

– *Stimată doamnă, sunteți Cantacuzino prin alianță. Cum ați intrat în acest străvechi neam de nobili autohtoni?*

– Întâlnirea cu Pavel Cantacuzino, apoi căsnicia cu el care a durat 29 de ani, m-au făcut fericită. Mi-ar plăcea să cred că și Pavel a fost fericit alături de mine.

Era un om excepțional, un intelectual în adevăratul sens al cuvântului, un aristocrat prin origini și prin felul de a fi, de a aborda viața – cu multă demnitate și optimism.

Când ne-am întâlnit, era ultimul descendent în viață al Cantacuzineștilor basarabeni (acest neam foarte ramificat își are reprezentanții în 15 țări ale lumii). Avea în spate o condamnare pe viață în GULAG. A făcut 10 ani de lagăr, fiind eliberat de noul regim politic. Toate i s-au tras de la un denunț: cuiva nu i-a plăcut faptul că se trăgea din neam domnesc.

Ca să vă dați seama, cum a suportat umilițele și batjocura la care a fost supus în detenție, ce însemna pentru el onoarea și demnitatea, mă voi referi la exemplul fratelui său Sergiu. În anii '30, în urma unui litigiu profesional, a fost bruscat de un inspector abilitat să controleze activitatea băncii în care era angajat. Cazul l-a afectat atât de mult, încât, văzând că ofensatorul nici gând să-și prezinte scuzele în public, a scos pistolul, l-a împușcat, după care, în același mod, și-a pus capăt zilelor. Pentru membrii familiei Cantacuzino onoarea valora mai mult decât viața.

Calvarul GULAG-ului și-a lăsat, bineînțeles, amprenta asupra caracterului lui Pavel. Prefera să nu vorbească despre viața sa de deținut. Unde mai pui că putea fi și periculos, deoarece s-a simțit permanent urmărit de KGB-ul sovietic, provocatorii de tot soiul mișunau în jurul său. Abia după trei-patru ani de viață în comun, a început să-mi vorbească despre chinurile îndurate în lagăr.

Dar nici chiar așa nu aș putea spune că avea sufletul cătrănit, dornic de răzbunare. Era omul care încerca să rămână el însuși într-un mediu ostil, total străin principiilor de viață transmise din generație în generație tuturor Cantacuzineștilor.

– *Spuneți că neamul Cantacuzineștilor este deosebit de ramificat, că este dispersat pe tot globul. Ce relații există între ei? Se cunosc, se întâlnesc, comunică?*

– Conștiința de neam este caracteristică tuturor Cantacuzineștilor. Se întâlnesc o dată la doi ani, când se prezintă și bilanțul perioadei trecute: nașteri, decese, căsătorii,

schimbări în statutul social și profesional, modificări de adresă. Pavel Cantacuzino a fost implicat în acest circuit puțin timp; cronicarii familiei au aflat despre existența lui, ca fiu al lui Vladimir Cantacuzino, abia spre sfârșitul vieții. Când a căzut bolnav, rudele l-au ajutat enorm și nu numai prin susținere morală, dar și prin acele colete pe care le expediau cu regularitate la Chișinău.

Deja după moartea lui Pavel, în 1993, m-a vizitat Ion Mihai Cantacuzino sau, cum i se spune în Franța, unde este domiciliat, Jean-Michel Cantacuzene, autorul acelei uimitoare cărți despre neamul Cantacuzineștilor, intitulată **O mie de ani în Balcani (Mille ans dans les Balkans. Chronique des Cantacuzène dans la tourmente des siècles)** și devenită best-seller în întreaga Europă. Jean-Michel este profesor universitar la Paris și New York, diplomat de carieră cu ani mulți lucrați la ambasaderele Franței în S.U.A., Rusia și în alte țări. Dar dincolo de toate titlurile și onorurile de care beneficiază în

țara sa Jean-Michel este un om simplu, surprinzător de nepretențios la condițiile existenței cotidiene, înțelegător și subtil în relațiile cu cei din jur. Este omul care se simte bine și în vilele moderne din centrul Parisului, și în castelele din România care au aparținut cândva Cantacuzineștilor, și în mai mult decât modesta mea „hrușciovkă” de la Botanica. Probabil, această extraordinară capacitate de adaptare la condițiile nu întotdeauna favorabile fără a-și pierde propria identitate a și determinat dăinuirea în timp a neamului Cantacuzino care, iată, marchează un mileniu de la primele urme lăsate în spațiul nostru geografic. Apartenența la acest măreț neam m-a obligat și pe mine să “împrumut” capacitatea de acomodare a Cantacuzineștilor astfel că, puțin câte puțin, noul Chișinău mi-a intrat în suflet ajungând să-mi fie dacă nu tot atât de scump ca vechiul Chișinău, cel puțin la fel de familiar și prietenos.

Dinastia Cantacuzino în fața Muzeului „George Enescu” din București

Anatol CODRU

LĂTRAȚI DE ISTORIE

Am să fac absolut totul,
Să vă conving
Cât e de mare sufletul Câinelui
Și cât e de lanț umilința
La care e supus –
Voi să fiți cei lătrați
De istorie,
Cei încolțiți de evoluția
Căderii încontinuu pe labe.
Și tot voi să fiți cei împușcați
De turbare,
Mursecând hoitul timpului de peste gard.
Am să fac absolut totul,
Să vă conving
Că lingușirea ce o scheunați
E starea de fidelitate
A izbirii cu piciorul în burta Neantului
La care ați supt voi, jupuiții de vii
Ai plăcerii.
Dar mai întâi spălați-vă de morminte,
Dar mai întâi săriți din lacrimi.
Dar mai întâi scuturați spânzurătorile
De noduri și sudoarea mitologiei infracționale.
Închideți porțile.
Lătrați laptele ce ați supt
La lupoaica înfierii voastre pe Capitoliu.

* * *

Străzile vomită bețivani și rom.
MĂCELARI LA BURSĂ au tăiat curentul
S-a răcit în steaguri. POLIȚIȘTII dorm.
Din haznaua țării s-a furat procentul.

Torc pe acoperișuri miorlăind pisici.
Trag la colț, de mână, fufele copleșii.
Cei mari mai contează pe-acei proști și mici,
Poate vor alege la ales aleșii.

Pași se-aud în moarte. S-a făcut de morți,
S-a făcut de groapă, lanțuri și cătușe.
Cartofori mizează pe-un calic la sorți
Cu trotil de rasă, pus sub clampa ușii.

Nu vezi decât pata banului pe ochi,
S-a noptat lumina. Umbra e coruptă.
Venele își taie un gângav-proroc.
Soarta lumii umblă cu cămașa ruptă...

Arcadie SUCEVEANU

BARUL EVUL MEDIU

Deci m-au trădat și norii, și zăpada.
De-aceea trag zăvoarele la cer
Și ca un ultim, tragic cavaler,
Eu îmi înghit, c-un gest de-adio, spada.

Dau în arendă morile de vânt
Celor ce cred, mai cred, încă-n mistere,
Și-n schimb deschid la margini de cuvânt
Un bar de noapte cu scripcari și bere.

Acolo, în turnul-bar, care mi-e sediu,
Unde plâng patimi, grohăie viori,
Voi vinde, pe ascuns, până la zori

(Ca pe un drog, ca pe-un secret remediu
Pentru poeți, nebuni și visători)
În doze mici și pure, Evul Mediu.

VIZIUNE CU MAMA

Tot te mai văd la geamul dinspre lume
Stând ca și-atunci, în noaptea de colind.
Visezi iar rău... Mă vezi pe-o apă-n spume...
Bătut în cuie parcă și murind.

Nu poți să-adormi, și-n noaptea tot mai lungă
Te-ncearcă-un gând pustiu, și tot ascuți
Cum trece toamna asta ca o rugă
Murind pe tâmpla brazilor din munți.

Un înger orb se zbate-ntre obloane,
Și parcă-un gol te soarbe, nu știu cum.
Șmerită-nalți privirea la icoane
Spre un Iisus îngălbenit de fum.

Rămâi așa, cu gândul tot la mine,
Tăcută și zidită-n necuvânt.
Doar mâinile ți se-ntâlnesc străine,
Ca două șoapte aspre de pământ.

Leo BUTNARU

AMBASADE LA CHIȘINĂU

Uneori trec și eu (bineînțeleș invitat)
pragul câtorva ambasade. La recepțiile de aici
ca regulă salonul miroase a pantofi noi. „Tule-o
muică!” îmi zic în gând dar
nu se mișcă nimeni. Stană

cu pocalele de șampanie în mână
 își amână tuleala reprezentanții partidelor de
 stânga partidelor de dreapta partidelor de
 dreapta-stânga'mprejur. Cu (și eu)
 pocalul de șampanie în mână
 privesc în jur și înjur (în sinea mea)
 handi-capacitatea politicianilor basarabeni (de
 la A la Z). Între timp
 politica stă prin toate colțurile zicându-și
 parcă (nițel) roșind: „Poate
 a venit timpul să mă mai des(dez)-prostituez puțin?” Ce
 mai fac (eu să zicem) pe la recepții? Cum se și cade
 mă mândresc pe drept cuvânt cu deocamdată
 limba încă ne-engleză a statului nostru. Discut
 cu diplomați de la București
 întrebându-ne confidențial-frățește de ce
 unii dintr-ai noștri lasă lucrurile baltă
 în timp ce ăilalți le lasă de-a dreptul băltoacă. Mai
 (chiar dacă nu suntem în luna mai) discutăm subtil
 despre
 diferența dintre căderea umană și
 nevoia de josnicie a omului. Apoi
 se întâmplă să intervină în discuție și
 prietenul meu Ioan Mânăscuță cu care
 din incurabila noastră obișnuință de a... calomnia
 imperialismul rus și american sigur că până la urmă
 deregăm (puțin spus) respectiva recepție cosmopolită
 după care
 eu prind a înjura și poezii prea dați cu politicienii
 uitând de cititor. (Dar domnii mei
 care cititor?...)
 La vestiar
 îmi trag brusc fermoarul la geacă și el
 parcă mi s-ar prelungi peste frunte peste creier ca
 un fulger de gheață
 deloc metaforic...

DEȘI NU E VREMEA POVEȘTILOR

Ascultam acele povești

Deși nu era vremea lor.

George Bacovia

Feți și Cosânzene cu părul de aur merg la frizerii special
 amenajate
 la Ministerul de Interne sau la Banca Națională pentru
 ca tunsoarea-le să sporească rezervele de valută forte
 (tare) a statului. Respectivii Feți și Cosânzene au gardă
 de corp (mai ales dânsese...) și
 poartă obligatoriu cască sau perucă de camuflaj
 în vederea – lesne de înțeles – preîntâmpinării vreunui
 jaf prin păruială. Poliția municipală... Ba nu
 nu e cazul să intre și ea pe rol și deci
 rectific: în fiecare școală din Chișinău
 basmele populare românești ce au de protagoniști

Feții și Cosânzenele cu părul de aur
 se studiază la orele de alchimie economie politică și
 business. Uluiitor interes! Câteva ore de atare povești
 includ și programa de educație sexuală a adolescenților
 ore la care se analizează posibilitatea depistării
 partenerilor patrioți care ar putea aduce pe lume
 feți-logofeți cu perciuni valutari ca
 să nu mai vorbim de o eventuală clonare a lor. Japonezii
 cum să stea dom'lorăștia pasivi când
 (e vorba de un adevărat chilipir? Nu fiți naivi!) așadar
 japonezii studiază facultativ posibila dez-legătură dintre
 versul „munții noștri aur poartă” și
 curiosul fapt că dintre toți posesorii chi(ts)ciurilor de aur
 nici unul (de leac sau de răsul-plânsul lumii) nu are
 vocație de poet. Iar un alt proiect japonez vizează
 tainica interdependență razantă dintre
 creștetul româno-basarabeian și
 cereasca amiază.

(Deocamdată
 cam atât că doar nu poți ști berechet un secret
 etnic (aici ar fi fost cazul să pun o virgulă) de stat. Și
 ca în finalul oricărui basm
 încâlecai și eu pe-o șea... dar
 uitai de ce-o făcui... Mda...)

24-28 decembrie 1997

Irina NECHIT

GEOPOEM

Pământurile acestea negre
 nu dau multă literatură.
 Pe ele cresc arbori mari și scriitori mici.
 Dacă vrei să ai de pâine
 ia un teren în arendă
 stropește hectarele cu sudoare
 și nu-ți mai murdări mâinile cu cerneală.

Am fost o dată prima la prășit
 am făcut amiaza
 între două rânduri de porumb.
 Doamne, Tu erai Acela care mă legănai!
 Mi-ai dat atunci un somn adânc
 să nu mai pot ieși din ceața lui
 și uite scriu despre aceasta.

Cât stau acum la masă
 ținând cu pixul cerul
 o sapă taie undeva un deget
 și atâtea crengi se rup de rod.
 Sunt grele de pământ
 aceste rânduri.

ÎMBARCARE

Se visează mult în orașul
inundat de ropotul ploii,
pe străzile pustii tropăie
cail de apă înhămați
la o corabie leneșă.

Din casele încuiate
ies visele prin pereți,
a bătut ceasul îmbarcării lor
pe corabia mucedă
înnegrită de negură.

Urc și eu pe puntea lunecoasă,
cail de apă se smucesc din loc.
Plec din visul tău urât
ca să pot reveni
în casa
naufragiată în beznă.

Inesa Țăpina. **Pe stradelele orașului**

Călina TRIFAN

ZIUA A ȘAPTEA

Zilele consumate
haine ce nu le mai îmbrac
urmele mele văratice
sub molozul anilor zac.

Mă învață credința
ploile cu gheață
dar nici o amintire palidă
nu rătăcește prin ceață.

Năvalnice ca sângele
ele sunt viața mea,
nu mă atinge sabia vântului,
nu-mi pasă de vremea rea!

Interioarele mele linii,
ca dealurile sub ninsoare
se vor face văzute
într-o zi cu soare.

Trag adânc aer în piept
de pe culmi nevăzute
și continuu lucrarea
zilei a șaptea
fără aplauze și vorbe multe.

* * *

Materia-n fermentare
trece în luturi,
cele mai pătimășe-s
ale morții săruturi.

Cu buze de piatră,
în brațe de fier
trimite bezele
în eter.

Din tărâmurii albastre
semne îmi face
el este viu,
chiar dacă tace!

În alte oglinzi
chipul i se-încheagă
și alte-s ființele
care au ochi să-l vadă.

Petre Gheorghe BÂRLEA

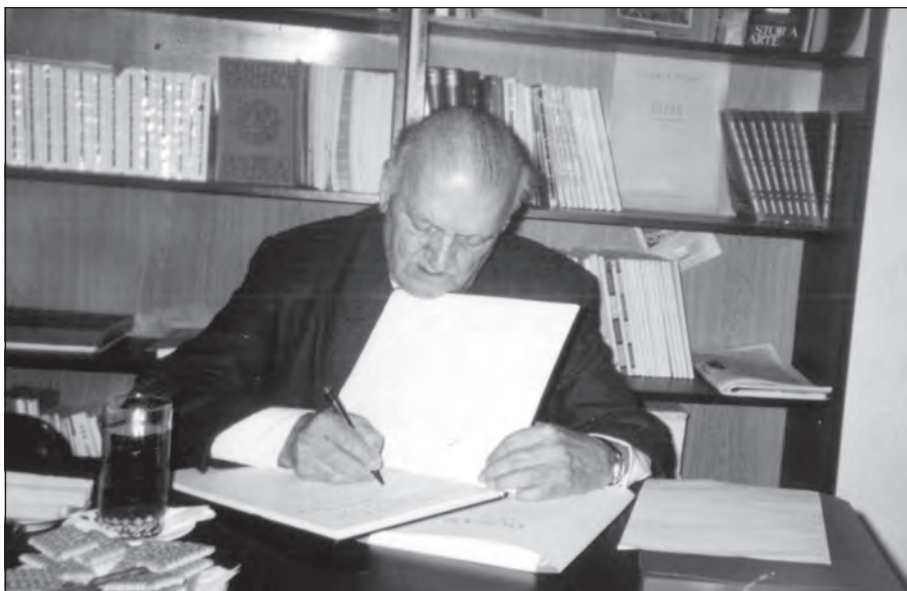
EUGENIU COȘERIU ÎN VECEHA CETATE DE SCAUN A ȚĂRII ROMÂNEȘTI

L-am cunoscut pe Eugeniu Coșeriu departe de țară, tocmai în Insulele Canare. Participam la un Colocviu Internațional de Semantică, organizat de către Universitatea La Laguna-Tenerife, cu ocazia centenarului apariției cărții **Essai de Sémantique** (1897) a lui Michel Bréal, fost profesor aici, o vreme. Eugeniu Coșeriu se afla la colocviu, ca invitat special, alături de alți lingviști de seamă, pe care organizatorii reușiseră să-i strângă acolo, pentru o săptămână (Francisco Rodríguez Adrados, Bernard Pottier, Horst Geckeler, Alberto Bernabé, Benjamin García Hernández, Gregorio Salvador, Ramon Trujillo, Gerd

Wotjak ș.a.). Se vedea clar că, pe lângă respectul datorat teoriilor sale lingvistice, în general, hispanicii, aflați în număr mare, bineînțeles, acolo, îl iubeau pentru studiile sale scrise direct în spaniolă, publicate întâi în spaniolă, unele, și pentru spaniola pe care o vorbea atât de frumos.

Comunicarea sa, prezentată imediat după alocuțiunile de deschidere a Colocviului, a avut ca temă contribuția lui Lazăr Șăineanu la apariția semanticii, ca ramură de sine stătătoare a științei cuvântului. Cu date și argumente certe și solide, E. Coșeriu făcea cunoscut celor ce nu cunoșteau încă acest adevăr, că semantica s-a născut în spațiul lingvisticii românești, cartea lui Lazăr Șăineanu, **Încercare asupra sema-siologiei limbii române...**, 1887, apărând cu zece ani înaintea **Semanticii** lui Bréal. De fapt, lucrarea lui Șăineanu apăruse încă în 1885, ca teză de licență, distinsă însă cu Premiul „Hillel”, ca tratat științific.

L-am abordat în pauză și apoi ne-am revăzut în toate zilele colocviului. M-a impresionat de la început mulțimea de cunoștințe pe care

Eugeniu Coșeriu, Cetățean de Onoare al municipiului Chișinău

o avea despre rolul Târgoviștei în istoria social-politică și culturală a românilor. Curând aveam să constat că știa foarte bine, până la amănunte accesibile numai specialiștilor, întreaga istorie a României, cu informații din țară și din afara țării. Studiase nu numai tratatele și sintezele mari, ci și documente originale, surse de primă mână, pe care le abordase cu instrumentele de cercetare ale lingvistului, dar cu interesul cărturarului patriot care a fost. Avea, în plus, o perspectivă largă în aprecierea evenimentelor, personalităților etc., perspectivă asigurată, pe de o parte, de formația sa filosofică, pe de altă parte, de o bună cunoaștere a istoriei universale. Căci, de citea ori începea studiul unei limbi, și n-au fost deloc puține, o făcea temeinic, însușindu-și sistematic și cunoștințele necesare despre istoria, geografia, cultura și civilizația comunității vorbitorilor respectivei limbi.

Așa încât evocarea Târgoviștei a constituit pentru mine un atu în apropierea de Coșeriu, căci căldura cu care enumera fapte și nume din trecutul Vechii Cetăți de Scaun a Țării Românești a topit gheața unei astfel de întâlniri, atenuându-mi considerabil emoția și ajutându-mă să fac față, măcar în mică măsură, discuției pe care am provocat-o. Cei din preajma sa, foști colegi, doctoranzi, studenți – unii deveniți ei înșiși, între timp, mari personalități și creatori de școli lingvistice în centre universitare din Europa, America Latină, Africa, până în îndepărtata Japonie – îl priveau cu admirație, puțin uimiți de limba stranie, vizibil romanică însă, pe care o vorbea cu subsemnatul.

Ne-am revăzut în România, la Constanța. Trebuie să precizez aici că îl mai văzusem și ascultasem la Constanța, cu ocazia edițiilor Colocviului de Lingvistică Integrală (Studii Coșeriene), organizate în acea vreme de către prof. dr. Marin Mincu, în ca-

drul Cursurilor de Vară de la Universitatea „Ovidius”. Dar în edițiile dinainte de 1999 nu avusesem ocazia să-i vorbesc. De data aceasta, discuția a pornit chiar de la referirile pe care le făceam la două studii coșeriene în comunicarea mea despre exprimarea opozițiilor lexico-semantice în latină. Profesorul voia să știe dacă cercetările mele confirmau sau nu o ipoteză pe care o lansase, în trecut, despre o anumită valoare a negației în câteva expresii latinești. Era un amănunt cu totul minor, căci studiul coșerian cu pricina trata, în principal, un alt aspect, așa că mirarea mea că își amintea un detaliu dintr-un articol publicat în urmă cu zeci de ani n-a fost deloc mică. Întâmplător, am fost în măsură să-i confirm ipoteza, din punctul meu de vedere, fapt ce i-a dat o mare satisfacție. Solida sa pregătire, experiența, fina intuiție lingvistică își spusese cuvântul și în această chestiune minoră, repet, dar nu lipsită total de semnificații pentru descrierea mecanismelor limbii. Din nou, constatam, pe de altă parte, că avea o memorie de invidiat, cu nimic alterată de venerabila vârstă pe care o avea deja, în 1999, spre acel sfârșit de veac și de mileniu.

În zilele următoare, am pus la cale prima vizită la Târgoviște, vizită care s-a și concretizat în mai puțin de o săptămână după încheierea Colocviului de la Constanța.

Timp de câteva zile, cât a durat acest prim contact cu Târgoviștea, l-am găzduit în casa mea, bucurându-mă de plăcerea cu care savura bucatele gătite de soția mea, de farmecul intelectualului care știa să-și etaleze în modul cel mai agreabil vasta-i cultură, de curiozitatea cu care răsfoia cărțile din bibliotecă, dar mai ales de comentariile pe care le făcea pe marginea câte unei cărți.

Emoția cu care a pășit pragul muzeelor, caselor memoriale, mănăstirilor, bisericilor din vechea capitală

era mai degrabă a unui tânăr învățacel decât a unui venerabil savant. La Curtea Domnească am întârziat o după-amiază întreagă, printre „ruinurile Târgoviștei”. A recitat fără greș din poeziile lui Cârlova, Heliade-Rădu-

rezultatelor, studiul său despre evoluția lingvistică a Rugăciunii Împărătești în română și în limbile romanice. În trecut fie spus, am remarcat că savantul respectat în întreaga lume și pe deplin conștient de valoarea sa nu

La o întâlnire cu cititorii din Târgoviște

Ilescu, Gr. Alexandrescu, l-a copleșit pe ghid cu întrebări, a făcut el însuși completări și observații la aproape fiecare informație care i se dădea. În aceeași manieră au decurs vizitele la Muzeul Scriitorilor, la Muzeul Tiparului și al Cărții Vechi Românești, în zilele următoare. Am aranjat primiri de protocol la Maica Stareță Eufrasia, de la Mănăstirea Dealu, precum și la vrednicul de amintire Î.P.S. Vasile Costin, Arhiepiscopul Târgoviștei și Muscelului. Din nou, m-a uluit pregătirea pe care o avea într-un domeniu „colateral” specialității sale. Cunoștea bine textul Bibliei, istoria bisericii ortodoxe române, cultura veche, religioasă românească și și-a uimit gazdele cu prezentarea succintă a

s-a sfiit să sărute mâna Maicii Starețe și nici pe cea a Vlădiciei Vasile, rod al educației primite în copilărie și adolescență, dar și al bunei cunoașteri a canoanelor bisericești.

Întrucât eram în plină vacanță de vară, prima prelegere pe care a ținut-o Eugeniu Coșeriu la Târgoviște s-a desfășurat într-o sală a Bibliotecii Județene, care era și sediul Bibliotecii Centrale Universitare, în același timp. Am organizat în pripă o întâlnire pe tema „Locul limbii române în lume”, cu participarea unui mic număr de studenți, asistenți și profesori universitari, ziariști și scriitori locali, public divers aflat în urbe. Întâlnirea a fost pe cât de intimă, pe atât de caldă și prietenească. Impresionat de un pa-

nou care înfățișa chipuri de domnitori și cărturari rezidenți la Târgoviște, Profesorul a făcut niște aprecieri care i-au câștigat definitiv pe localnici. Prelegerea a fost urmată de discuții ce s-au prelungit până seara târziu. Vastitatea cunoștințelor, judecățile profunde, tranșante, dar sincere și bine argumentate, citatele nesfârșite din memorie, din scrierile nu numai poetice, ci și din proza românească au produs un efect puternic asupra asistenței.

În ultima zi a sejurului târgoviștean din acea vară, Profesorul a vizitat și Universitatea. Îi propusesem deja să țină un curs sau două la tânăra noastră Universitate, care avea nevoie de personalități în jurul cărora să se formeze studenții, cadrele didactice. Desigur, am adăugat, Universitatea „Valahia” Târgoviște nu avea nici tradiție, nici statut definitivat, în comparație cu universitățile din țară și mai ales cu cele din străinătate prin care a trecut. Mi-a mărturisit atunci, cu tristețe și nedumescire, că este pentru prima oară când i se solicita o asemenea colaborare în România. Desigur, i se conferise deja titluri de Doctor Honoris Causa, începând cu cel din 1968, al Universității din București, fusese invitat peste tot în țară să țină prelegeri, să prezideze colocviu, ba chiar avusese o experiență (repede curmată, dacă am înțeles bine) de director onorific al Institutului de Lingvistică al Academiei Române. Dar nici una dintre universitățile românești nu i-a propus să țină un curs complet, ca profesor asociat sau măcar ca profesor-invitat. Se simțea în putere să facă acest lucru și era evident pentru oricine că o putea face mai bine decât mulți, foarte mulți dintre noi, titularii diverselor catedre de lingvistică din țară. Avea încă o putere de muncă ieșită din comun, fără să mai vorbim despre experiența la catedră și nivelul științific al cursurilor sale. Pentru noi, o asemenea colaborare era, pe cât de utilă, pe atât de onorantă.

Acestea fiind datele, întâlnirea cu rectorul de atunci al Universității „Valahia” Târgoviște a fost scurtă, dar foarte eficientă. Deși reprezenta un alt domeniu de activitate, prof. dr. ing. Florea Oprea a acceptat pe loc, cu perfectă intuiție și cunoaștere a valorilor și cu hotărârea care îl caracterizau în astfel de situații-cheie, toate condițiile formulate deschis, elegant, ferm de către distinsul oaspete. Era vorba, evident, despre condițiile materiale ale colaborării, respectiv transportul, cazarea, masa, salariul pentru cele două perioade de câte circa trei săptămâni fiecare, în care urma să vină la Târgoviște, câte una pe semestru universitar.

În ceea ce privește conținutul activității didactice, am convenit să începă cu un curs de Lingvistică generală, la anul I, pentru ca în semestrul următor să continue cu un curs de Gramatică comparată a limbilor romanice, altul de Filosofie a limbajului, și, în sfârșit, un curs de Limba română, cu privire specială asupra textelor vechi.

Numărul mare de studenți, de la toate facultățile și secțiile, care umpleau amfiteatrul dovedea că cel care vorbea își cunoștea bine și disciplina de studiu și meseria de dascăl. După câteva minute de punere în temă, expunerile sale se desfășurau sistematic, logic, în ciuda tuturor parantezelor și divagațiilor pe care le făcea. Bănuiam că unele dintre acestea aveau menirea să satisfacă și dorințele studenților de la facultățile de istorie, teologie etc., care veneau la curs doar de dragul prelegerii în sine. De fapt, toate lecțiile sale se transformau în expuneri de filosofie a limbajului. Știa însă să o facă păstrând un permanent echilibru între capacitatea de înțelegere a auditoriului și rigoarea științifică a unui expozeu academic. În sală se aflau, de obicei, și cadre didactice de la catedrele de litere, științe umanistice, limbi străine,

pedagogice, uneori și de la catedrele de științe tehnice, plus ziariști, diverși invitați etc. Profesorul era vizibil satisfăcut când tinerii care nu mai apucau loc în sală cereau voie să vină în jurul catedrei, iar unii se așezau de-a dreptul pe parchet, lângă tablă. Am avut ocazia să-l aud povestind, în mediile cu care se întâlnea în țară, pe unde l-am însoțit în câteva rânduri, despre „îmbulzeala” studenților de la Târgoviște. (Profesorul mă va ierta, poate, de acolo unde se află acum, dacă mărturisesc și eu că, văzând satisfacția cu care indica un locșor liber în sală câte unui întârziat, nu am planificat niciodată cursurile sale în cel mai mare amfiteatru disponibil la acea vreme în universitate.) Discuțiile continuau la masă, unde aveam grijă să fie însoțit de câte doi-trei colegi mai tineri, apoi la întâlnirile de la bibliotecă, în interviurile date în redacțiile ziarelor, la posturile de radio și televiziune.

Cu timpul, a devenit un personaj cunoscut în oraș. Fusese primit la Primărie, într-o ședință de Consiliu Local, se întâlnea cu diverse personalități, devenise familiar personalului de la hotel și de la cele două restaurante cu care Universitatea „Valahia” Târgoviște are și acum un contract deschis. I se cunoșteau gusturile, preferințele, în camera de la hotel i se instala întotdeauna o masă comodă pentru scris și o veioză bună. Într-o primăvară a locuit în apartamentul de protocol al prorectorului de atunci, actualul rector, prof. dr. Ion Cucui. A apreciat aerul curat al locului, dar prefera prezența oamenilor, așa încât în semestrul următor a revenit în oraș. Prefera transportul cu „Dacia” unui fost student la Teologie, pr. Răzvan Ioniță, în a cărui pricepere avea mare încredere, se împrietenise cu ziariștii și poeții locali. Mihail I. Vlad îi dedica numere întregi din „Târgoviștea” sa, nelipsitul G. Coandă îl vâna pentru interviurile sale cu „celebrități” ale

vremii. Se atașase atât de mult de oraș încât se gândea tot mai frecvent să-și cumpere o casă și să se stabilească aici.

Până să ia o hotărâre definitivă în acest sens, mașina lui Răzvan îl ducea periodic la București, la domiciliul surorii sale, la Academia Română, la Casa Oamenilor de Știință, sau la Cluj, Iași, Arad, Pitești, Sibiu etc., unde era invitat pentru diverse activități. După trei ani de colaborare cu Universitatea „Valahia” Târgoviște, ne-a întrebat dacă avem ceva împotriva stabilirii unei colaborări similare, ca profesor asociat cu alte universități. Pentru prima dintre ele am făcut eu însumi demersurile necesare, cu colegii și prietenii mei, prof. dr. Ștefan Găitânaru și conf. dr. Gheorghe Bănică, acesta din urmă fiind cel care și-a asumat întreaga responsabilitate a organizării sejurului Profesorului la Pitești. Evident, pentru tânăra și modesta noastră universitate, titlul de glorie pe care ni-l făcusem din a avea un asemenea asociat începuse să fie împărțit, întâi cu Piteștiul, apoi cu universitățile din Arad, Oradea etc. Oricum, atâta timp cât puterile îi permiteau să facă un asemenea efort, prezența Profesorului printre studenții români de la orice universitate a țării nu putea fi decât benefică.

Dar Profesorul călătorea pe distanțe mult mai mari. Corespondența care îi sosea pe adresa Universității „Valahia” Târgoviște îi aducea invitații în Spania, Italia, Franța, Bulgaria, Ungaria, Argentina, Rusia, Japonia etc., pentru conferințe, comisii de doctorat, conferiri de titluri academice, ședințe ale societăților și instituțiilor științifice din care făcea parte, pentru definitivarea unor traduceri din opera sa ș.a.m.d.

Curând însă, toate aceste eforturi, cumulate, și-au spus cuvântul. În iarna anului 2000 a făcut o formă gravă de pneumonie, care l-a ținut în casă, în Germania, timp de câteva

luni. Apoi și-a reluat activitatea, deși, după o călătorie în Basarabia natală, acuza dureri de stomac.

Invitasem deja la Târgoviște un prieten comun, pe clasicistul spaniol, Benjamin García Hernández, de la Universitatea Autonomă Madrid, căruia Universitatea „Valahia” Târgoviște i-a conferit titlul de Doctor Honoris Causa în aceeași ședință cu Profesorul însuși. Acesta avea cultul prieteniei, se străduia să apropie între ei oameni pe care îi considera compatibili, dedicați cauzei comune a Cuvântului. Printre alte asemenea fapte, nu pot uita că prin prof. Coșeriu l-am cunoscut pe prof. dr. Mircea Borcilă, de departe, cel mai bun exeget al operei coșeriene, dincolo de calitățile sale generale de lingvist, de cărturar și de om. Plănuiam organizarea unor cursuri de vară la Târgoviște, a unor colocvii care să-i strângă la un loc pe cât mai mulți dintre truditorii pe țărâmul științei limbii. Am și reușit, până la un punct, câte ceva. În mai 2001 am organizat un Colocviu cu tema „Lati-

nitare – romanitate – românitate”, cu ocazia primei ediții a Zilei Mondiale a Latinității (15 mai). Celelalte au rămas în fază de proiect... Pentru că, din păcate, boala care avea să-l răpună s-a reactivat, într-o ultimă lungă, dar fatală fază, tot la Târgoviște.

În același mai 2001, a apărut la curs obosit și îngrijorat. Avusese o noapte agitată, ceea ce nu i se întâmplase prea des. A insistat, totuși, să-și țină cursul, pentru că nu concepea nici măcar să întârzie sau să iasă cu câteva minute mai devreme, necum să „sară” peste un curs. Abia după aceea am reușit să-l conduc la un consult medical. Primele investigații i-au îngrijorat pe medici, care i-au propus să rămână internat câteva zile. Profesorul a refuzat categoric. Și-a ținut și cursul de după-amiază, cu care încheia seria prelegerilor din acel an (și, din păcate, seria tuturor cursurilor ținute cu atâta strălucire la Târgoviște sau pe orice alt meridian). L-am însoțit din nou la spital. Se simțea mult mai bine acum. Când dr. Georgeta

În casa familiei Bârlea

Dumitrache și colegile ei i-au explicat ce conține rețeta pe care între timp i-o eliberaseră, împreună cu rezultatele tuturor analizelor făcute, Profesorul a întrebat, cu o mină serioasă, de ce nu i-au prescris și un vin roșu, așa cum procedaseră și medicii din Spania. (Cu ocazia aceea, am aflat că mai avusese o asemenea criză, cu un an înainte, la Madrid.) Neștiind dacă glumea sau vorbea serios, doctorițele i-au răspuns, destul de fâstâcite, că vinul roșu nu figurează printre medicamentele ce pot fi recomandate într-o rețetă scrisă și semnată de către un medic din România....

Vitalitatea extraordinară, forța interioară și dotarea biologică de excepție au învins încă o dată atacurile bolii și ale timpului.

Pe deplin restabilit, Profesorul a decis că șirul de manifestări pe care le pregătisem pentru a marca sărbătorirea apropiatei împliniri a vârstei de 80 de ani putea începe, la Târgoviște, așa cum stabiliserăm din vreme. Bucuria cea mare însă, care i-a și dat, cu certitudine, puterea de a depăși repede acea criză rău prevestitoare, era că seria manifestărilor aniversare urma să continue în Basarabia, la Universitatea și la Liceul din Bălți, precum și la baștină, în satul Mihăileni. După mai multe discuții cu sora Profesorului, care se simțea prea slăbită ca să-l însoțească, dar care a acceptat că nimeni nu-l va putea opri să facă el însuși acea călătorie, am pornit spre Bălți, împreună cu prof. dr. Victor Grecu, sosit special de la Sibiu la Târgoviște pentru acest voiaj. Periplul lung, obositor, dar emoționant pentru Profesor, avea să continue apoi cu popasuri la Galați, Chișinău, București. A fost primit cu toate onorurile cuvenite, peste tot, de la studenți până la șefii de stat, din cele două state românești.

La cursurile din toamnă nu a mai putut veni. Am discutat doar la telefon, în mai multe rânduri. Continua

să facă planuri îndrăznețe. Materia pe care ar fi trebuit s-o predea în octombrie va fi reportată în mai, spunea. Tot atunci ar fi corectat și eboșa unui curs, ținut în anul anterior, redactat „la prima mână” de câteva studente, după notițele din caietele lor și după câteva înregistrări pe bandă magnetică. Dar mai ales, ținea să-l invităm la Universitatea „Valahia” Târgoviște pe fostul său elev, excelentul romanist și românist prof. Hugo Dietrich, căruia ar fi urmat să-i acordăm titlul Doctor Honoris Causa. Printre altele, avea grijă să stabilim, pentru cursurile și celelalte activități ale sale, un interval de timp, în mai-iunie, cât mai apropiat de vremea când se coc cireșele pe Valea Dâmboviței. Nici unul dintre aceste proiecte nu a mai putut fi realizat. Ultima sa legătură cu Târgoviștea a fost tot prin telefon, în toamna anului 2002. Mi-a dictat un mesaj de felicitare, cu ocazia sărbătoririi primului deceniu de activitate a Universității „Valahia” Târgoviște. O mențione în prima Istorie a Universității, câteva imagini pe un panou fotografic, cărțile cu autograf din Biblioteca instituției și, desigur, ecoul cursurilor ținute, modelul Cărturarului-Dascăl, îi vor păstra neștearsă amintirea în Vechea Cetate de Scaun a Țării Românești.

Stelian DUMISTRĂCEL

„GRAIUL PÂINII” ÎN LUMINA „LINGVISTICII INTEGRALE” COȘERIENE

În anii 1990-1995 a fost demonstrată falsitatea formulei „limbă moldovenească”, cu o evidentă motivație de politică (și chiar de „poliție”) lingvistică, iar, din perspectivă istorică și cultural-socială, atenția s-a dirijat în continuare asupra numirii idiomului propriu populației majoritare de la est de Prut în Constituția Republicii Moldova și, apoi, spre reflectarea opțiunii politice în numirea etniei în discuție și a limbii acesteia în manuale și în cursuri universitare.

La o întâlnire ca cea de față, când, sub semnul comandamentelor lui Cronos, se numără anii (85) de la Unirea cu Țara a Basarabiei, se cuvine ca problema coerenței faptelor din martie 1918 să fie reluată, *din punct de vedere lingvistic*, din perspectiva complementară, a evaluării istorice „evenimentiale” și a teoriei limbii, prin elemente esențiale pe care, pentru tema în discuție, chiar în anii la care ne-am referit, le-a impus în analiza latinității orientale Eugeniu Coșeriu, marele și regretatul absent de aici, astăzi.

În caracterizarea de ansamblu a situației limbii române din teritoriile ce constituie Republica Moldova sau au fost încorporate Ucrainei (Nordul Bucovinei și Ținutul Herței, respectiv, sudul Basarabiei) s-a vorbit, pe drept cuvânt, de agresiunea politică ce a dus, până prin 1957-1960, la impunerea, la nivelul normei, a unor construcții de retortă, în special în ceea ce privește lexicul (invadat de împrumuturi și de calcuri) și sintaxa (topica), dar, în cazuri extreme și izolate, chiar fonetica.

Termenii, patetici, prin care, în perioada de imediat de după 1990, a fost prezentată „starea limbii” din Republica Moldova (de tipul „jalnică”, „deplorabilă”, „precară”, „mizerabilă”, „dramatică”, „tragică”, „dezastruoasă”, „catastrofală”) au fost considerați de Mioara Avram, după care am citat respectivele calificative, de natură să acrediteze chiar „teza diferențierii limbii din R. Moldova față de cea din România actuală”¹.

Întru relativizarea importanței denaturării, prin rusificare, a limbii române scrise în Basarabia, Mioara Avram cita „analogii istorice generatoare de optimism”, printre care ilustrativă este, într-adevăr, *mutatis mutandis*, înlăturarea efectelor pătrunderii masive a rusismelor în limba literară din Principate produsă în perioada 1829-1853².

Comunicare prezentată la Sesiunea „Unitatea limbii române cu privire specială la Basarabia și Bucovina”, organizată de Academia Română pe 27 martie a.c. la București.

¹ *Considerații asupra situației limbii române în Republica Moldova*, în LR, XLI, 1992, nr. 5, p. 253 (în prima notă, de la p. 249, titlul este completat astfel: „valabile în parte și pentru situația limbii române din Ucraina”).

² *Art. cit.*, p. 255-257. Am susținut aceeași idee în ceea ce privește graiurile populare, din perspectiva istoriei limbii, în comunicarea *Împrumuturi lexicale rusești în graiurile de la est de Prut. Flux și reflux*; Al VII-lea Simpozion național de dialectologie, București, 15-17 octombrie 1992 (coautori: Doina Hreapcă, Valentina Corcimari și Ion-Horia Bîrleanu).

Prezintă interes faptul că, în această ordine de idei, mai mulți lingviști au invocat, pentru contrapondere, situația graiurilor populare din Basarabia. Este, printre alții, și cazul autoarei citate, care se referă, în trecut, la „conservarea limbii române în Basarabia... în primul rând *la nivelul exprimării rurale* atât în perioada ocupației țariste (1812-1918), cât și a celei sovietice (din 1940/1944)”, ceea ce explică „nuanța arhaic-populară a exprimării multor vorbitori, chiar în stilul elevat și în forma lui scrisă” (p. 255; *subl. n., S.D.*).

La același nivel s-au referit, tot numai sumar, și alți exegeți, de exemplu Ioana Vintilă-Rădulescu, trimitând, pentru a ridiculiza pretenția existenței așa-numitei „limbi moldovenești”, la „autentica limbă românească” în care și-a scris o țărancă din Bucovina, Anița Nandriș-Cudla, cartea de evocare **20 de ani în Siberia**³, precum și lingviști care au făcut comunicări la o manifestare comparabilă cu cea de astăzi, sesiunea științifică organizată de Secția de Filologie și Literatură a Academiei Române, din 31 octombrie 1994: Valeria Guțu-Romalo („variante locală, graiul moldovenesc, a continuat să-și realizeze funcția comunicativă, limitată la nivelul cotidian, mai ales la sate”)⁴ sau Adrian Turculeț („oamenii simpli, în special țărani, sunt cei care au păstrat limba română de pe teritoriul fostei U.R.S.S. la nivelele dialectal și popular”)⁵.

Față de asemenea aprecieri, trebuie să subliniem două aspecte. Mai întâi, este ușor de recunoscut că referiri de acest nivel nu depășesc, în fond, viziunea emoțională din cunoscutele versuri ale lui Alexie Mateevici, evocând o limbă pe „Care-o plâng și [pe] care-o cântă/ Pe la vatra lor țărani” (*Limba noastră*), aceeași în care „Durerea poți s-o mângâi / Iar bucuria / S-o preschimbi în cânt”, după tot atât de bine cunoscutele versuri ale lui Grigore Vieru (*În limba ta*).

În al doilea rând, la aprecieri generale de tipul celor citate, mai mulți colegi din Republica Moldova, mai ales în discuții pornind tot de la situația limbii „literare” „moldovenești”, au ripostat că și vorbitorii graiurilor și-au „stricat” limba: nu știu nici rusește, dar nu vorbesc corect nici „moldovenește”.

Date fiind acestea, am susținut, în două comunicări din anii 1992 și 1993, având în vedere constatări din anchetele de teren în Republica Moldova, începute în anul 1991⁶, necesitatea (chiar *obligația*) considerării unor distincții, derivând din conceptul coșerian de „limbă funcțională”, cu referire, în esență, la variația «diastatică» și «diafazică». Deoarece textul comunicărilor respective nu a fost publicat, revenim acum, cu noi precizări și exemplificări, asupra ideilor susținute anterior.

Din perspectiva conceptului de «limbă funcțională» românească (sau, ca ipostază pur tehnică de lucru, așa-zisă „moldovenească”), adică a unei limbi „fără diferențe în spațiu, fără diferențe socioculturale și fără diferențe stilistice”, „pe care o putem delimita noi, lingviștii”, după cum preciza E. Coșeriu, așadar raportându-ne la o limbă *sintopică*, *sinstratică* și *sinfazică*⁷, nu se poate afirma că moldovenii

³ Cf. *Lingviștii și „limba” moldovenească*, în LR, XLI, 1992, nr. 5, p. 277.

⁴ *Raporturile dintre limba literară și graiurile limbii române*, în vol. *Limba română*, p. 50.

⁵ *Limba română din Basarabia*, în vol. *cit.*, p. 106.

⁶ *Mărturia lingvistică a determinismelor primordiale. Etnotexte pentru aria dacoromânească est-carpatică*, a doua ediție a Conferinței naționale de filologie „Limba română azi”, Iași—Chișinău, 28-31 august 1992 (în colaborare cu dialectologii citați în nota 2); *Limba română ca instrument de comunicare interetnică în comunități plurilingve*, a treia ediție a Conferinței naționale de filologie „Limba română azi”, Iași—Chișinău, 28-31 octombrie 1993.

⁷ *Unitatea limbii române – planuri și criterii*, în *Limba română*, p. 12; într-un cadru mai larg, într-un text în limba română, vezi capitolul *Limba funcțională*, în *Lecții*, în special p. 257, 263-268.

dintre Prut și Nistru vorbesc „stricat” sau, în mod excepțional, după unii, „corect”, ori că o parte dintre ei, uneori, pot fi astfel diferențiator caracterizați din punctul de vedere al «competenței idiomatice». Ceea ce ne poate oferi explicația este analiza prin plasarea discursului acestor vorbitori în cadrul precis al comunicării, prin urmare se impune să ne referim la variația «diastatică» și «diafazică».

Obiectivul nostru fiind examinarea coerenței momentului istoric 1918 *din punct de vedere lingvistic*, pentru relevarea acestuia trebuie să apelăm la perspectiva unui anumit demers istoric, cel al „Școlii Analelor”, consolidat de Fernand Braudel, pentru care civilizația materială, elemente ale structurilor cotidiene cum sunt, de exemplu, felul în care oamenii se adăpostesc, se îmbracă și se hrănesc, în speță *pâinea* sau *vinul* sunt personajele principale.

Punctul de vedere al „lingvisticii integrale”, coșeriene, o lingvistică ce proclamă „primatul istoriei”⁸, poate fi și se impune conjugat cu perspectivele „istoriei totale” ca știință „despre oameni” a „Școlii Analelor”. O primă verificare ne-o oferă faptul că, de exemplu, relația dintre *muncă* și *limbaj*, cele două dimensiuni fundamentale ale omului descoperite de Hegel, a fost descrisă de Eugeniu Coșeriu prin trei elemente, construirea și utilizarea unei locuințe, confecționarea de îmbrăcăminte și prepararea hranei⁹, adică prin chiar elementele de bază reflectând „structurile cotidianului” ca forme de manifestare a „duratei lungi”, a timpului geografic, determinând organizarea raporturilor dintre om și mediu, ce constituie obiectul de studiu al lui Fernand Braudel din primul volum al lucrării *Civilisation matérielle, économie et capitalisme...*¹⁰.

Pomind de la relația (nu de la confuzia) dintre competența lingvistică și cunoașterea lucrurilor, trebuie să invocăm faptul, clarificat de Eugeniu Coșeriu, că limbajele tehnice, adică „tot ce într-o tradiție lingvistică este «nomenclatură»”, corespund „tradiției care se referă la cunoașterea lucrurilor înseși”, ceea ce se aplică și „lexicului științei și tehnicii populare”¹¹; așadar, pentru a trage concluzii asupra nivelului competenței idiomatică a vorbitorilor graiurilor „moldovenești” (ca parte a dacoromânei comune) dintre Prut și Nistru sau din teritorii situate până la Oceanul Pacific (ținutul Primorie), unde politica demografică a U.R.S.S. i-a forțat să trăiască, se impune, mai întâi, să facem distincția între tipurile de „discursuri” pe care le întrebuițează aceștia, în funcție de referență (competență idiomătică propriu-zisă), dar și în funcție de interlocutor și condițiile comunicării (competență expresivă).

Esențial, pentru caracterizarea limbii lor „istorice”, este discursul referitor la elemente de bază ale raporturilor om-mediului, dintre care ne-am oprit, în primul rând, la *hrană*, din acest punct de vedere pe primul loc situându-se *pâinea*, ca aliment rezultat din *grâu*, o plantă cultivată (după îndelungata epocă de predominare a nutriției cu carne) caracteristică civilizației materiale europene (pentru comparație, altor zone geografice le corespund *orezul* și *porumbul*, acestea două – apariții recente pe continentul european¹²).

Întrucât nu dispunem de texte *comparabile* din perioada de imediat după Unirea Basarabiei cu Țara¹³, mărturiile la care apelăm reprezintă răspunsuri-

⁸ Cf. *Lingvistica integrală*, p. 32, cu trimitere la studiul *Vom Primat der Geschichte* (1980) și p. 73-82, cu dezvoltarea temei formulate anterior, *Sincronia, diacronia și historia* (1968).

⁹ *Ibidem*, p. 100.

¹⁰ Publicat în limba română în două tomuri, sub titlul *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*; capitolele al II-lea și al III-lea din primul tom se ocupă de „Pâinea cea de toate zilele” (p. 112-205), respectiv de „Hrană și băutură” (p. 211-308), iar prima subdiviziune din tomul al II-lea de „Locuință, veșminte și modă” (p. 5-84).

¹¹ E. Coșeriu, *Limba funcțională*, în *vol. cit.*, p. 253.

¹² Cf. Fernand Braudel, în *Structurile*, I, în care *grâul* și *pâinea* sunt tratate între p. 116-159 (căci „grâul este rege”, p. 158), față de *orez*, p. 160-176, și *porumb*, p. 177-182.

descreri, din «anchete dialectale» din anii '70 pentru *Atlasul lingvistic moldovenesc*¹⁴, la întrebări ale anchetatorilor (dialectologi) având ca obiect teme de „Cum se coace/face pâinea?”, „Cum se lucra/-ează pământul/grâul?”, „Lucrul la vie”. Faptul are, în primul rând, o semnificație extralingvistică. Chiar numai răspunzând la acest tip de întrebări, într-un demers de înregistrare a „graiurilor moldovenești”, vorbitorii își recunosc apartenența lingvistică la un anumit idiom (indiferent de formula prin care este numit), fiind, de altfel, selectați după acest criteriu, al competenței idiomatice.

Se impune, apoi, și o precizare terminologică și de metodă: prin determinantul „dialectale”, pentru textele publicate ca supliment și la acest *Atlas*, se face referire doar la *codul* lingvistic al discursurilor înregistrate, dar se neglijează nu doar *canalul* (specificul de a fi „orale”), ci, mai ales, *mesajul*, conținutul acestor texte, unul preponderent etnografic¹⁵; or, proiecția «tematică» le conferă textelor în discuție capacitatea de a furniza, după cum se va putea constata, utile informații comparabile.

Dar recurgerea la etnotextele în grai moldovenesc înregistrate la aproximativ șase decenii după Unire, dintr-o aparentă disfuncționalitate cronologică, se constituie într-o exigență temporală sporită, căci imaginea acestor graiuri în anii următori Unirii trebuie să fi fost una chiar mai puțin „colorată” de rusisme decât aceea din 1960-1964, după aproximativ 20 de ani de înglobare în structurile sovietice, în special prin agricultura „colhoznică”. Elocvent în acest sens este, de altfel, lexicul general privitor la „Munca țaranului”, text tematic înregistrat de Emil Petrovici în anul 1932, în localitatea Boian, fostul județ Cernăuți; într-o descriere amănunțită a lucrărilor agricole, din primăvară până iarna, singurul termen strict „local”, de origine ucraineană, apare în sintagma „arătură de *parină*” (‘arătură de vară, a miriștii’; Petrovici, *Texte*, p. 169-170).

Pe de altă parte, discursurile pe care le analizăm, orientate, conform perspectivei de etnolingvistică a anchetei dialectale, spre înfățișarea specificului local, echivalat de vorbitori, pe plan lingvistic, cu aspectul conservator al limbajului, constituie terenul optim pentru cunoașterea „permanenței”. Prestația nu se înscrie însă, pe ansamblu, în registrul uzual-familiar, căci interlocutorul este, în fond, un *outsider*, astfel că, în principiu, putem recunoaște înregistrarea vorbirii dintr-un registru „public informal” (ceea ce, de pildă, putea antrena apariția unui număr mai mare de cuvinte și turnuri din registrul „public formal”, respectiv, din limba oficială).

După aceste precizări, trecem la o analiză sumară a profilului lexical al textelor publicate ca anexă, care vorbesc de la sine în ceea ce privește păstrarea, în anii '70, pentru descrierea unor elemente de bază ale civilizației materiale a țăranilor din Basarabia și a celor „colonizați”, din Ucraina până în Primorie, a cuvintelor din fondul de bază al dacoromânei numind făcutul și coacerea pâinii, cultivarea tradițională a pământului, creșterea oilor și lucrul la vie¹⁶.

¹³ Există însă o analiză generală a vorbirii unor locuitori din localitățile Nisporeni (fostul județ Lăpușna) și Cornova (Orhei), întreprinsă de lingvistul bucureștean D. Sandru; cf. *Cornova*, p. 92-96.

¹⁴ Conceput, de altfel, destul de surprinzător în anii '60, chiar ca aparținând seriei *atlaselor regionale românești*; cf. Vasile Pavel, *Preliminarii la Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*, vol. I, Chișinău, Știința, 1993, p. 6.

¹⁵ Cf. Stelian Dumitrăcel, *Texte dialectale, texte orale, etno- și sociotexte*, prefață la *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina – Texte dialectale*, vol. II, partea 1, culese de Ion-Horia Bîrleanu și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu; București, Editura Academiei Române, 2002, p. 12-13.

Textele propuse analizei (A, B, C, D), cu titlul general „Cum se coace pâinea” sunt publicate în *Anexă*.

Ce observații se pot face cu privire la lexicul prin care se descrie coptul pâinii? Pe fondul întrebunțării curente a verbelor, substantivelor, adjectivelor și a uneltelor gramaticale din lexicul de bază al dacoromânei (cu apariția unui singur cuvânt rusec, un termen general, *mucenie* 'munca, facerea', în textul D), termenii esențiali referitori la produsele finite, la materii, acțiuni, instalații și unelte sunt de origine latină sau creații pe teren românesc [a]; urmează împrumuturile vechi slave sau neoslave comune dacoromânei [b], apoi împrumuturi turcești și grecești, unele de asemenea cu circulație semnificativă cel puțin pe teritoriul Vechiului Regat [c] și, în sfârșit, împrumuturi din limbile rusă sau ucraineană cunoscute și în graiurile dintre Prut și Carpați (în special în nordul Moldovei), respectiv în Maramureș [d]. Specificul strict local îl dau termenii pentru produse finite reprezentând mai ales adoptarea unor „rețete” de la ruși sau ucraineni [e]. Precizăm faptul că nu inventariem deicticele și automatismele verbale.

În cele ce urmează prezentăm lista acestor cuvinte (din textele la care ne-am referit mai sus), notând pentru fiecare, în paranteză, numărul de apariții, un indicator de „prezență” cu valoare totuși relativă, căci antrenarea lor în discurs ține de „tipologia” informatorilor și de „idiostilul” acestora (precizia descrierii), dar și de specificul anchetei etnolingvistice (o situație de comunicare neobișnuită pentru vorbitori). De exemplu, este irelevantă absența, uneori, a numelor unor materii (*grâu, apă, sare*), instalații și unelte (*cuptor, lopată*) etc., ce trebuie subînțelese.

1. **Produse:** [a]: *pâine* (3), *plăcintă* (1), *vurtută* [= învârtită] (1); [b]: *chită* (1); [d]: *buhancă* (1), *palaneț* (1); [e] *pirohí* (1);

2. **Materii:** [a]: *grâu* (1), *făină* (4), *apă* (3), *sare* (1), *păpușoi* (1); [b]: *tărăță* (1), *hamei* (1);

3. **Materii în faza prelucrării:** [a]: *aluat* (3), *frecăței* (1); [b]: *uncrop* (2);

4. **Acțiuni:** [a]: (a) *măcina* (1), (a) *cerne* (2), (a) *frământa* (3) și *frământ/tătură* (1), (a /se/) *coace* (2) și *copt* (1), (a) *ațăța /focul* (2), (a) *arde /cuptorul* (1), (a) *trage /jăratul* (1), (a) *unge* (1), (a /se/) *răci* (1), (a) *rări* (2), (a) *mesteca* (1), (a) *fierbe* (1), (a se) *ridica /în covată* (1), (a) *răsări /aluatul* (1), (a) *sămânța* 'a presăra cu făină' (1), (a) *aduna /aluatul* (1); [b]: (a) *plămădi* (2), (a) *dospî* (3) și *dospit* (1), (a) *opări* (2) și *opăreală* (1), (a) *înveli* (1);

5. **Instalații, unelte, accesorii:** [a]: *moară* (2), *cuptor* (2), *oală* (1), *masă* (1), *scaun* (1), *melesteu* (1); [b]: *sită* (1), *lopată* (2), *plită* (1); [c]: *covată* (2), *tavă* (1), *tingire* (1), *sobă 'cuptor'* (1), *strachină* (1); [d]: *cociorvă* (1);

6. **Diverse:** [a]: *foc* (3); [b]: *jar, jărat* (1); [c] *harman* (1).

Lată reluarea unora din aceiași termeni într-o prezentare extrem de succintă a activității în discuție a unei informatoare („Alexandra a lu Ghiorgi Briciac”) dintr-o localitate („Leninskoe”) situată în centrul Asiei, în fosta Republică Socialistă Sovietică Kirghiză (înregistrare din anul 1963), în care se aduc laude... *tărăței*: „Fașim opară [= *opăreală*] de *tărăță*, ș-ap-o strecurăm, ș-apu punim făină, o plămădim ș-să ridică tari ghini cu *tărăță*... după *tărăță*. Ș-apui îi dăm două șiasuri și să ridică, ș-o frământăm, ș-o coașim. Tari bună pâni iesă din *tărăță*” (transcriere integrală; TD. Md., II/I, p. 192).

¹⁶ Precizăm că în transliterarea lor, cu alfabetul latin (românesc) în sistemul ALR și NALR, am simplificat transcrierea fonetică, renunțând la reflectarea unor nuanțe ale pronunției, dar am respectat trăsăturile fonetice ale graiurilor moldovenești. În lipsa posibilității (grafice) de a reda fricativele alveolo-palatale, surdă și sonoră, caracteristice acestor graiuri, notate în sistemul de transcriere fonetică al ALR și NALR cu / / deasupra literelor s și z, am folosit transcrierea *ś* și *ž*.

Valoarea ilustrativă privind păstrarea termenilor dacoromânești referitori la făcutul și coptul pâinii iese în evidență prin comparația cu apariția în alte texte ale aceleiași vorbitoare a numeroși termeni rusești privind nu numai felurile de mâncare (*plov* 'mâncare din orez', *pilmeni* 'colțunași', *pirojoași* 'pateuri', *pirojnâi* 'prăjituri', din categoria marcată mai sus prin [e]) sau pentru diverse produse (*tamat* 'pastă de roșii'), ci și numele unor acțiuni obișnuite (*zalivim* 'turnăm', *sâ polucești* 'iese' etc.).

Diferența, pe diferite planuri, o subliniază precizări ale Tudorei Calinicu, din zona Ismailului, cu privire la *chită*: „Pâinia îi pâini, toată pâinia. Dar o *buhancă* di asta îi o kită, însemniază o kită” (text B).

O situație în mare parte asemănătoare a lexicului de bază putem constata și cu privire la descrierea generală a lucrării pământului. Prezentăm, în *Anexă*, două texte (E și F), fragmente după înregistrări din anii 1962 și 1963, publicate sub titlurile „Cum se lucra înainte la câmp” și „Cum se lucra înainte grâu”, un domeniu pentru care, însă, răspunsurile sunt orientate retoric. Nu este vorba doar de formularea întrebării („Cum se lucra înainte...?”), deoarece interesul pentru „tradițional” constituie, așa cum aminteam, specificul anchetei etnolingvistice. Tema a reprezentat, după cum se știe, „calul de bătaie” al deposedării de pământ a țăranilor, în favoarea formării, sub presiune, și chiar teroare, a colhozurilor. Registrul vorbirii este sugerat de începutul textului unui informator, cu profil de... reportaj: „Grăiește Ion a lui Toader Macari. Eu m-am născut... în satul Scoreni... și... vreau să vă spun dumneavoastră...” (text F, a).

Așadar, chiar fără intervenția... anchetatorilor, discursul se organizează (nu numaidecât cronologic) pe două segmente: „înainte”, cu dominantele lingvistice afective *greu tare*, *foarte greu*, *mare chin* (aspect contrazis esențial de unul dintre subiecți, prin rezultate: „Șî podu [casei] era plin cu pâni [= cereale], text E, a), și „acum”, când este *mai ghini*, *ușor*, *foarte ușor* (chiar dacă oamenii primesc și ei *avanțu* abia după ce grâul a fost dus la magazie, la *cladovșcic*, după ce „s-a mântuit de hărmănit la colhoz” (aceiași text).

Trebuie să avem în vedere, însă, și un alt aspect. Secvențele inițiale [a] din ambele texte reflectă descrierea participativă a unor „actanți” (și, în ultimă instanță, este de înțeles lamentarea lui *Ionaș* al lui Toader Macari, obișnuit cu un altfel de sol la locul lui de baștină, Scoreni, din preajma Chișinăului, confruntat cu situația din Primorie, unde „pământu are multă cheatră”). Aceștia, cu uneltele pe care le numesc, au executat operațiile în discuție. Secvențele finale [b] reprezintă discursul unor „spectatori”, beneficiari relativi ai „progresului” în agricultură.

Iată lexicul tradițional [L¹] și cel neologic [L²] al agriculturii, prezentat pe categorii tematice și subdiviziuni reflectând originea cuvintelor, comparabile cu acelea din grupul anterior:

[L¹]

1. **Teren, spațiu:** [a]: *câmp* (1), *pământ* (2); [c]: *magazie* (1); [e]: *toc* 'arie' (1);

2. **Lucrări, procese:** [a]: (a) *ara* (2), (a) *semăna* (2), (a) *răsări* (1), (a) *vântura* (2), (a) *înjuga* (1), (a) *înhăma* (1), (a) *da* /cu grapa, cu borona, cu tăvălugul, cu cotorcul/ (5); tot aici trebuie plasate și verbele create pe teren românesc de la împrumuturi din limbi străine (cf. 3): (a) *boroni* (1), (a) *hărmăni* (1);

3. **Plante:** [a]: *grâu* (1), *orz* (1), *pâine* 'cereale' (1);

4. **Unelte, instalații:** [a]: *moară* (1), *tăvăluc* (1); [a¹]: *grapă* (2; acesta un cuvânt din vocabularul autohton); [b]: *plug* (1); [d]: *boronă* (2); [e]: *cotorc* 'tăvălug' (1).

[L²]

1. **Sisteme tehnice, instalații:**

- termeni internaționali pătrunși prin filieră rusească: *combaină* (2; < engl. *combine*), *mașină* (1), *motor* (1), *elevator* (1), *tractor* (1), *tehnică* (1);
- termeni tehnici rusești: *sortirovcă* 'trior' (1), *veielcă* 'vânturătoare' (1);
- 2. **Agenți, relații economice:** *cladovșcic* (1), *colhoz* (1), *avant* (1).

Tot numai la nivelul structurilor și al agenților apar cuvinte noi, de proveniență rusă (cuvinte internaționale sau rusisme propriu-zise), într-o descriere intitulată „Cum am organizat ferma de oi” (textul G):

- structuri: *colhoz*, *firmă*, *zoufirmă*;
- agenți: *prisedateli* și *tovarăș* (ca semantism);
- acțiuni: (a) *organiza* (și *arganiza*).

Notăm și locuțiunea verbală *a da în primire* (din limba română literară, dar poate și calc după rusă).

Și, în sfârșit, trebuie să subliniem faptul că, în prezentarea unei ocupații, de asemenea de tipul „structurilor aproape ireversibile”¹⁷, specific românească pentru această zonă¹⁸, viticultura, nu apare nici un termen de origine rusă și doar un adjectiv neologic: *altoit*, referitor la o practică în îngrijirea viței de vie nobile (vezi, în *Anexă*, textul H).

Atrag atenția și se impun comentate două aspecte: subiectul descrie cultura la nivelul gospodăriei țărănești (la care nu sunt folosite mașini) și faptul că, la început, referirea se face chiar la vița de vie de soiul „vechi românesc”, cu „tufe” de dimensiuni impresionante (se plantau până la 25-30 de araci de susținere a corzilor). Imaginea generală pe care o comunică vorbitorul este aceea a permanenței, prin anotimpuri: primăvara „a venit viia iară-napoi să-nceapă a se lucra, și-a trebuit dată jos de pe haragi, curățată toamna și-ngropată-napoi în pământ” (pentru iarnă).

Așadar, atunci când se referă la ocupațiile tradiționale, reflectând cunoașterea „lucrurilor”, „cunoașterea non-lingvistică”, vorbitorii limbii române de la est de Prut aduc mărturia că nu s-au îndepărtat de ceea ce Eugeniu Coșeriu numește „configurația și funcționarea limbajului” ca expresie a respectivei tradiții lingvistice¹⁹. Astfel, descriind rezultate ale „timpului geo-istoric”, ale „duratei lungi”, ei se servesc de achiziții ale unei manifestări aparținând „timpului lent”, „duratei medii”, utilizarea idiomului romanic al populației din această zonă a Europei (nu ne putem opri aici asupra respectivelor concepte ale lui Braudel și ale școlii sale). În consecință, revenirea din perspectiva structurii statale, în 1918, a „moldovenilor” în spațiul lor cultural original are semnificația unei coerențe (chiar milenare) de civilizație materială, trecând peste evenimente ce reprezintă „crize și paroxisme” ale „timpului scurt”, „fluxuri și refluxuri” la acest nivel²⁰. Firește, aceste convulsii, după cum am constatat, au lăsat amprente, ce nu trebuie însă exagerate, chiar asupra lexicului unor ocupații primordiale, dar astfel de achiziții pot fi și se dovedesc a fi de durata fazelor (scurte) al căror efect sunt.

Pentru a le aprecia locul, vom apela și la constatări pe care le făcea Sever Pop, pe baza anchetelor pentru *Atlasul lingvistic român* (desfășurate

¹⁷ Braudel, *Structurile*, I, p. 115.

¹⁸ Vezi observații ale lui Fernand Braudel: „Vinul implică întreaga Europă, atunci când e vorba să fie băut și numai o anumită Europă, atunci când e vorba să fie făcut” (*Structurile*, I, p. 268-269); autorul vorbește chiar de „setea violentă dar inexpertă a rușilor” (p. 271).

¹⁹ Eugeniu Coșeriu, *Socio- și etnolingvistica. Bazele și sarcinile lor*, în *Lingvistică antropologică*, p. 134.

²⁰ Cf. partea I, *Rolul mediului*, la Braudel, *Mediterana*, I, p. 188.

începând din anul 1929) pe tema *Cum dispar termenii vechi administrativi și cum se încetățenesc cei noi*²¹: după numai un deceniu de la Unire, dispăreau din uz atât astfel de cuvinte (*uiăzd* în Basarabia, *varmeghe* în Transilvania, *bețirc* în Bucovina, în favoarea denumirii *județ*; *prefect* lua locul lui *șpan* în Transilvania, iar în Basarabia, sintagmelor *zemski* sau *voiski nacialnic*), precum și numeroase altele, mărci ale vechilor suprastructuri: *soldat* înlocuia pe *cătană* în Transilvania și pe *moscal* în Basarabia, iar *chibrit* se impunea pe seama termenilor *moșini*, *ghiufe*, *răipețuri*, *țibric* (în Transilvania și Bucovina), respectiv, *sărníc* (în Basarabia).

Am citat acest ultim exemplu, deoarece cuvântul revine într-o frază prin care Eugeniu Coșeriu, în comunicarea *Latinitatea orientală*²², își completa argumentarea privind locul, în acest cadru, al așa-zisei „limbi moldovenești”: „Cu câteva *cleioance*, cu câteva *sărnice* și cu niște *baistruci*, nu se face o limbă”.

Este un diagnostic perfect aplicabil mai ales în analiza sociolingvistică a *marker*-ilor lexicali ce reflectă așadar perspectiva varietății și variației limbajului în relație cu structura socială²³. Lăsând la o parte numeroasele exemple de discursuri având ca obiect diverse manifestări ale „timpului scurt”, „individual”, cel „dominat de evenimente, «o agitație de suprafață»”²⁴, înregistrate în textele dialectale din seria publicată ca supliment la *Atlasul lingvistic moldovenesc*, în care reflexele „fluxului” de rusificare sunt considerabile²⁵, putem aprecia locul unor astfel de împrumuturi în texte contemporane referitoare la dărâmarea caselor din satul Costești, de pe Prut, sau la deportările în Siberia (*Anexă*, textele [I] și [J]).

Firește, substantive și sintagme cum sunt *trivogă* 'alarmă' (și verbul *la/trevoji*), *peredaci* 'pachet, pentru deținuți', *zamestiteli* 'loctiitor', *nacialnic* 'șef', *trudavóe ármi* 'stagiu militar efectuat la muncă' etc., ca și elementele de intertextualitate idiomatică (reproducerea vorbirii unor ruși: „náși bráti”), din descrierea unor realități trecute, din dimensiunea «intersubiectivă» a limbajului, aparțin deja vocabularului pasiv al vorbitorilor contemporani (există însă perspectiva menținerii în lexicul activ a cuvintelor reprezentând clasa deicticelor, personale, sociale și textuale). Măsura și chiar sensul schimbării ne sunt sugerate de discursul unui subiect din Costești – Râșcani, de pe Prut, Efim Șoșu, născut în anul 1922 (așadar în România!) și care a învățat „patru clase *la români*”, un statut sociocultural relevant și apreciat în mod deosebit de informatorii de la care, în anii 1991-1996, am înregistrat etno- și sociotexte. Acesta, relatând o conversație din '71-'72, îi atribuie deja unui „zamestiteli *președintelui* [și nu *presedatelia*] răs-polcoma” formula de adresare „*domnu* Șoșu!”, chiar dacă păstrează denumirile *nacialnic*, *dacia* 'cabană' și deicticul adverbial *polnosti* 'în întregime' (*Anexă*, text [I]).

Dimensiunea originară, «obiectivă», privitoare la „felul de a fi al lucrurilor” (Coșeriu), este cea pe care ne-a înfățișat-o analiza discursurilor având ca obiect împletirea manifestărilor timpului geografic („durata lungă”) cu cele ale timpului social („durata medie”), ca mărturii incontestabile ale celei mai largi accepții a conceptului de «language loyalty». Din această perspectivă, se impune reevaluată explicarea menținerii, la basarabeni, a dacoromânei comune prin acte

²¹ În „Dacoromania”, VIII, 1931-1932, p. 61-71.

²² Prezentată la al V-lea Congres al Filologilor Români, Iași-Chișinău-Cernăuți, 6-10 iunie 1994. Împrumuturi din rusă, *cleioancă* înseamnă 'mușama', iar *baistruc*, 'bastard', numit, în graiurile populare, și *buruienar*, *urzicar*, *copil de gard* etc.

²³ Eugeniu Coșeriu, *Socio- și etnolingvistica*, în *vol. cit.*, p. 133.

²⁴ Adrian Riza, *Postfață* la Braudel, *Structurile*, II, p. 399.

²⁵ Vezi, în special, narațiunile pe teme biografice, cum sunt cele intitulate, de exemplu, „Din biografia informatoareii” sau „Cum învățam înainte la școală”; TD. Md., I/I, p. 148-149, respectiv, 183-188.

de voință, de conștiință și de sensibilitate; aceste aspecte nu pot fi, desigur, nici ele trecute cu vederea, dar ca dimensiuni complementare și în situații excepționale. Astfel, este măcar hazardat să invocăm, în această ordine de idei, o „înverșunare aparent pașnică de a nu ceda, dovedind atașamentul instinctiv față de elementul cel mai durabil al specificului național”. Dacă „mamele sătence” [femei născute după 1918 și care au învățat școala „la români”] au fost cele care au asigurat „prin graiul transmis, fundamentul formației patriotice a noilor generații de intelectuali din Republica Moldova”²⁶, pentru fondul problemei trebuie să-i considerăm printre agenții păstrării basarabenilor în romanitate pe toți cei legați de ocupațiile majore, ale civilizației materiale specifice zonei, o realitate întrevăzută chiar de un poet, deja citat, Mateevici, pentru care „limba noastră” este și „graiul pâinii/ când de vânt se mișcă, vara”, așadar o limbă a pământului, a ocupației de bază a locuitorilor. După cum, și pentru Grigore Vieru, „În limba ta... / Și vinul e mai vin / Și prânzul e mai prânz”.

În sfârșit, trebuie să avem în vedere, în afară de vitalitatea dacoromânei în Basarabia, și puterea ei de regenerare, din perspectivă sociolingvistică și din cea a variației «diafaze», în etape ale „refluxului” rusismelor. Printre subiecții din Cornova (Orhei) de la care, în 1931-1932, a înregistrat texte „orale” Dumitru Șandru se află și o tânără de 19 ani, Olga Svetlova, zisă „Lyolea”, al cărei tată era rus, iar mama, bulgăroaică; aceasta era căsătorită a doua oară cu un român (din păcate, nu se precizează instrucția școlară a subiectului; *Cornova*, p. 92). Din fragmentul dintr-o poveste pe tema „Cenușăresei” înregistrată de la „Lyolea” s-a publicat aproximativ o pagină, de limbă română vorbită fără cusur, dar, desigur, cu o coloratură regională (în *Anexă*, sub [K] reproducem un extras din acest text; precizăm că am respectat sistemul de transcriere fonetică al originalului). Așadar, dacoromâna avea, în epocă, statutul de instrument de comunicare interetnică și o asemenea realitate schimbă semnificația unei cunoscute zicale ironice privind condiția de „moldovan” a unui Ivan, cu părinți ruși („tata, rus, mama, rus, da’ Ivan, moldovan”); Olga Svetlova, prin limbă, nu este doar „moldovancă”, ci chiar „româncă”, deși tatăl natural era rus, iar mama, bulgăroaică!

Prin analiză lingvistică funcțională, ținând seama de determinismele primordiale ce reflectă relația dintre om și mediu, 27 martie 1918 constituie împrejurarea producerii unei manifestări de coerență, de revenire a populației aparținând unei etnii la matca civilizației materiale originare, de refacere a echilibrului durabil dintre oameni, pământ și plante, așadar prin relațiile „care statornesc posibilitățile și limitele civilizației”²⁷ înseși.

În ciuda convulsiilor paroxistice din contemporaneitate, deschiderile reale configurate de structurile socio-economico-politice ale viitoarei Europe pot reprezenta condiții ale păstrării unității *reale* a dacoromânei comune, o limbă „mai unitară decât toate celelalte limbi romanice”²⁸, profil la menținerea căruia a contribuit Unirea din 1918.

* * *

În încheiere, ținem să reamintim abordarea temei din dubla perspectivă, complementară, anunțată la început, adăugând câteva precizări.

Ca explicație directă privind *lexicul* analizat, nume de „personaje” din galeria duratei lungi a „istoriei totale”, ne-am situat sub autoritatea viziunii lui

²⁶ Mioara Avram, *art. cit.*, p. 250, puncte de vedere reluate de Vasile Pavel, care se referă la „rezistența colectivă opusă pe parcursul secolelor, în condițiile unei istorii vitrege, de către țăranii din Basarabia, de mamele țărance întru păstrarea graiului strămoșesc, a datinilor și tradițiilor”; *Graiul românilor basarabeni, expresie a continuității teritoriului de limbă română*, în vol. *Limba română*, p. 90.

²⁷ După o formulă a istoricului Maurice Aymard, citat de Adrian Riza, în Braudel, *Structurile*, II, p. 399.

²⁸ Eugeniu Coșeriu, *Unitatea limbii române...*, în *Limba română*, p. 16.

Fernand Braudel; or, în introducerea la capitolul al II-lea din *Les structures du quotidien*, al cărui titlu are rezonanța discursului religios („Le pain du chaque jour”), istoricul nu se sfia să convoace proverbul francez „Dis-moi ce que tu mange, je te dirai qui tu es”, căruia i-l asociază pe cel german (atribuit, ca formulare, lui Feuerbach), „Der Mensch ist was er isst (l’homme est ce qu’il mange)”²⁹.

Dar valoarea acestei abordări, de aparență materialist antropologică, poate fi acceptată considerând componente ale cadrului „lingvisticii integrale” coșeriene.

Așadar, drept criteriu de apreciere a semnificației discursurilor analizate în funcție de textele – martor, invocăm faptul că acestea sunt un produs al preocupărilor geografiei lingvistice, disciplină care „descoperă un aspect esențial al relațiilor dintre viața socială și culturală a omului și mediul său natural”, după cum, tot în viziunea Magistrului, „etnografia limbajului”, la nivel istoric, este capabilă să reflecte „«cosmoviziunea» exprimată de o limbă”³⁰.

Sunt proiecții ce ne-au orientat demersul și, în măsura unei corecte aplicări, ni-l pot credita.

ABREVIERI

I. Surse documentare

1. Cornova = Dumitru Șandru, *Enquêtes linguistiques du Laboratoire de Phonétique Expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest. I. Bessarabie* [Nisporeni, dép. Lăpușna, et Cornova, dép. Orhei], în „Bulletin linguistique”, publié par A. Rosetti, București, I, 1933, p. 89–107.

2. Graiuri = *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, Nordul Bucovinei și Nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar* [culese și publicate de Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel]; Institutul de Fonetica și Dialectologie «Al. Rosetti», București, 2000.

3. TD. Md. = I/I: *Texte dialectale* culese de V. Melnic, V. Stati, R. Udler, volumul I, partea I, supliment la *Atlasul lingvistic moldovenesc* (ALM), Chișinău, 1969; I/II, de aceeași autori, volumul I, partea a II-a, Chișinău, Editura Știința, 1971; II/I: publicate sub conducerea și sub redacția lui R. Udler, de A. Dumbrăveanu și E. Constantinovici, volumul II, partea I, Chișinău, Editura Știința, 1971; II/II: publicate de A. Dumbrăveanu, sub redacția lui V. Stati, volumul II, partea a II-a, Chișinău, Editura Știința, 1981.

4. Petrovici, *Texte = Texte dialectale*, culese de Emil Petrovici, supliment la ALR II, Sibiu–Leipzig, 1943.

II. Exegeze

1. Braudel, *Mediterrana* = Fernand Braudel, *Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. I; traducere de Mircea Gheorghe, prefață de Alexandru Duțu; București, Editura Meridiane, 1985.

2. Braudel, *Structurile* = Id., *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*, vol. I-II; traducere și postfață de Adrian Riza; București, Editura „Meridiane”, 1984.

3. Coșeriu, *Lecții* = Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*; traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcilă; Chișinău, Editura Arc, 2000.

4. Coșeriu, *Lingvistica integrală* = Id., *Lingvistica integrală*. Interviu cu..., realizat de Nicolae Șaramandu; București, Editura Fundației Culturale Române, 1996.

5. Coșeriu, *Lingvistică antropologică* = Id., *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel; Chișinău, Editura Știința, 1994.

6. *Limba română* = Academia Română, *Limba română și variațiile ei locale*. Lucrările sesiunii științifice organizate de Secția de Filologie și Literatură, 31 octombrie 1994; București, Editura Academiei Române, 1995.

²⁹ Trimitem la originalul lucrării deja citate, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle*, Armand Colin, Paris, 1979, p. 81.

³⁰ *Geografia lingvistică*, respectiv, *Socio- și etnolingvistica...*, în *Lingvistică antropologică*, p. 35, 146.

ANEXĂ

I. Etnotexte aparținând subdialectului moldovenesc

(De pe teritoriul moldovenesc, bucovinean și din „diaspora moldovenească”)

„Cum se coace pâinea”

[A]

„Ieu și fașim uncrop, pun în covată uncropu. Dacă văd că-i șerbinti întrecut, i-adauș puțină apă, și-l rarești. Aduc sîta și trec faina prin sîtă și răresc aluatu, dupa cum trebu di facut. Diminiața mă scol și ieu și-o frământ. Dupa și-o frământ frumos, prindi-a doski, ațîț focu în cuptiori, aduc coșiorva, ghinișor, scot focu, jaru cum trebuiești. Dupa și-o ars focu ghinișor, întindz jaru pi cuptiori, pi urmă trag jaraticu frumos, ung tinzirili. Pun pânia în cuptiori și stau două ori în cuptiori pân sâ coași. Pi urmă o scot, o ieu și-o pun în dulap și-o învălesc cu șeva ca ie sâ sâ mai moaii. Asta-i tot”.

[Înregistrare din anul 1962]

PANCIU Vârvara Mitrofanovna
Născută în 1923 (nu se menționează alte date personale)
Vancicăuți, raionul Novoselița, Cernăuți, Ucraina
TD. Md., II/II, p. 82

[B]

„A fost bărbatu la moară. A făcut făiină, a adus făiina acasă, am cernut, am plămădit. Am pus puțină apă acolo, am pus aluatu, am plămădit aluatu acolo, l-am mestecat cu apă caldă, l-am plămădit. A doudzia diminiața m-am sculat, am frământat-o, ea a doskit. Am pus apă, am pus sari, făiină am pus, am frământat-o, am făcut-o vîrtoasă, ca di pâini, ca sâ pot s-o adun pâinia. Am frământat-o bini, am lasat-o di ea a doskit. S-a rîdicat în covată bini. Când s-a rîdicat în covată, ieu am luat-o, și-am adunat-o așa, câti-o kită, câti-o kită, și-am pus-o în tavalii. În tavă s-a rîdicat. Dipa ci s-a rîdicat, am ars soba [= am făcut foc în cuptor] cu crangă, cu paii, cu ci-o hi. Am ars soba bini, am bagat pâinia în sobă. Am ținut-o un cias în sobă. Dipă un cias, am scos pâinia coaptă, frumoasă. Kitili cu lopata li-am băgat. Kită îi spuni la noi. Pâinia îi pâini, toată pâinia. Dar o buhancă [= pâine de formă dreptunghiulară] di asta îi o kită, însemniază o kită”.

[Înregistrare din anul 1961]

CALINICU Tudora Nicolaevna
Născută în 1907; „puțin știutoare de carte”
Dolinskoe, raionul Ismail, regiunea Odesa, Ucraina
TD. Md., I/II, p. 90

[C]

„Dușim la moară, mașinăm. Fașim fanină, adușim fanina. Nu, zărâz [= repede, îndată], oparim oparială. Muiem friacațai [= aluat uscat din hamei, folosit la coptul pâinii, explică autorii]. Friacațaii îi fașim din țarîță. Muiem hemei: hemei crești la noi în harman. Nu, și-apoi oparim, și di trii ori rasari, și-o samântăm [= cernem făină deasupra, presurăm cu făină]; și di framânturâ încă di câtivai ori framântăm, și-apoi fașim palașiț și-o punim pi lopată și-n cuptiori.

[?] Pirohî [= pateurî] coașim și di toati, așa vârtută [= învărtită – coptură], plașinti, pirohî”.

[Înregistrare din anul 1960]

ȘIOCAN Dosia Dimitrevna
Născută în 1905; 4 clase rusești
Vlașskoe, regiunea Dnepropetrovsk, Ucraina [pe Nipru]
TD. Md., I/II, p. 182

[D]

„Ieu an vrut sâ vă spun nîvoastră cum sâ coași pânia pi la noi. La noi pânia așa, vrazdzică, s-coași, mucéniia [= munca, făcutul] pâinii, vrazdzică. Noi di cu disarâ o

plămădim. Fașim focu în plită și șierbim oliacă di apă, într-o oală. Ș-apu uncropu șiala șerbim făină di păpșoi și opărim cu uncrop di-așiala ș-o mesticăm. După și-am mesticat-o cu melesteu făina șeia, apu-o dăm di-o parti ș-oliacă ie să răsēști. Dacă s-o răsīt făina șei di păpșoi, apu luăm și mai șernim oliacă di făină di grâu, ș-o plămădim. După și, vrazdzică, am plămădit-o cu aluatu șial doskit, apu o dăm dioparti și ie doskești piști noapti pân dimănița. Da dimănița noi ni sculăm, și iar șernim făină pi masă, ș-punim strakina șei cu aluat pi scaun...”.

[Înregistrare din anul 1963]

Frăsina lu Nichita TOMA

Născută în 1910; două clase rusești

Chișiniovka, raionul Vladimiro-Aleksandrovskoe, ținutul Primorie, R.S.F.S.R.

TD. Md., II/I, p. 281

[E]

„Cum se lucra înainte la câmp”

[a]

„Foarti greu iera înainte la câmp di lucrat. Întăi samanai, arai și samanai, cu borona dădei, ca grapa dădei, ș-ap-pi urmă și cu *cotórcu* [= tăvălugul] dădei. Iara mari kin înainte di lucru iara. Pi urmă, după și răsără grâu sau ordzu, pomântu iera crăpat ș-s-đușe iar, și-l boroné al dadé cu borona, ca să-i strîși coaja... și foarti greu iera, și cu copii să đđușeu la dial...”

Și podu iara plin cu pâni”.

[b]

„Da acu să lucriadză cu *combăinili*. Combăinili lucriadză ș-aduc grâu curat la *toc* [= *arie*]. Și n-au niș-on nacaz, și mașinili al vântură, cu motoru al vântură, și vin mașinili, ș-încarcă di pi toc grâu foarti curat, ș-al duc pi la ilivatori, pi la magazii, li đđuși la *cladovșcic* [= *magaziner*]. Ș-apu pi urmă-nșep, dac-o mântuit di hărmănit la colhoz, îșep a da la oamini avantu [= *avansul*]. Și așa că-i foarti ușor acu la lucrat la pământ”.

[Înregistrare din anul 1962]

BALAN Istina Antonovna

Născută în 1910; „nu a învățat la școală”

Dimitrovka, raionul Chilia, regiunea Odesa, Ucraina

TD. Md., II/I, p. 265 [a] – 266 [b]

[F]

„Cum se lucra înainte grâu”

[a]

„Grăiești Ion a lui Toadir Macari. Ieu m-an-născut în-Bășărabi[a], în satu Scoreni. Și ieu, iaca, vreau să vă spun dumevoastră cum s-fași la noi pânia, ș-cum o lucrăm. Noi primavara ni đđușim și gatim pomântu, ș-apu-nzugăm boii, înhamăm caii și ni đđușim ș-arăm. Ș-apui boronim cu boroni di lemn pământu șiala. Ș-apu sămănăm grâu, ș-apu, după și l-an-sămănat, iară boronim, ș-apu dăm cu grapa, ș-apui dăm pământu cu tăvălucu, s-s-apesă ketrili, bolohani, că la noi pomântu ari multă kiatră...”.

[b]

„Aiașta-nainti vremi iara, da amu îi mai ghini, c-amu o iışt tehnică mari: *trăctari*, *cămbăini*, *sartiróvsi* [= *trioare*], *véielși* [= *vânturătoare*]. Și noi, *znáciit* [= *prin urmare*] prișim pânia gata vânturată, numa usuc-o și du-o la moară. Da-nainti la noi o fost greu tari. Da amu ni-i ușor. Amu o prișim gata, ș-o mănčăm, și lucrăm la *liuboii* [= *orice*] lucru. Lucriadză cu tehnica la dial amu dzăși - șinspreși oamini numa, da înainte fișticari om merzē în urma plugului... Da amu di tăt pintru noi îi ușor”.

[Înregistrare din anul 1963]

Ionaș a lui Toader MACARI [fără date personale]

Chișiniovka, raionul Vladimiro-Aleksandrovskoe, ținutul Primorie, R.S.F.S.R.

TD. Md., II/I, p. 291 [a] – 292-293 [b]

[G]

„Cum am organizat ferma de oi”

Vreu să spun, tovarăș, câțiva cuvinti din partia, când am, s-arorganizat colhozu la noi, și-am organizat o firmă și noi di oi. Din prima- oi s-o strâns la noi opsridzăs oi în anu o miii nouă suti șindzăs s-o arorganizat firma di oi din opsridzăs oi și-on berbec. N-avân șini li-ngrijî, știindu-ma, m-au știut pi mini că-s on șioban, m-au kemat pi mini, mi li-au dat în primiri. Așa ieu m-am stăruit într-așii cîțivai ani c-am ažiuns la o firmă din opsridzăși oi la patru suti șindzăs în trii ani di dzîli. S-o făcut firma asta. Da cum s-o făcut? Că ieu șadem într-însâli dzi și noapti și videm că caru aduși az puțin mîncari, da ieu mă dușem la prisădatili colhozului și la zoufirmă [explicat în nota de subsol „șeful fermei”]; probabil: ‘fermă zootehnică’].

– Fraților, nu-i di șăguuit, c-afară iesti zer. Oiili mînâncă tari. Dacă nu li-om da amu cât ieli mînâncă, di-amu cîn-s-ancâlzi putem să li dăm cât di mult, că dižiaba noi li-om da lor... [în cele două paragrafe ce urmează, nu apar termeni «tehnici» sau cuvinte rusești].

[Înregistrare din anul 1962]

RAEVSCHI Vladimir
Născut în anul 1905; „n-a învățat la școală”
Cișmea, raionul Orhei
TD. Md., I/I, p. 218 - 219

[H]

„Cum se lucrează via”

Din partia ziiilor tot așă la noi să lucra: primăvara, când ieșăm, întâi s-o luat omătu, noi imediat li-am dizgropat, li-am liagat, li-am corațit; luam foarfăși , înainti și cu cosoară șelia ni dușem acolo și corățăm. Fășem patrudzăs, șinsdzăs di tufi, da ierau corațâti bini, ca să dzacă că-i corațat, frumos di tot. Li-am corațat, imediat din urmă trebui-să șiii șă liagati, li-am liagat. Li liagam di haraz, punim câti doudzăsins – triidzăs di haraz la o sîngură tufă... Amu, dacă li-am liagat, ni-am luat grija, ni-am dus, n-am avut într-ânsa și căuta. Când am înșeput să videm că dau lăstari, dacă o fost ziii hultuită, o trebuit să ni dușim s-o strokim. Am strokit-o numa dădăori [= de două ori] în timp, da am luat poamă foarti bună și multă.

[?] Cu kiatră vînată și cu var, altșeva într-âns[a] nu punem nică [= nimica]. Pi urmă, dacă fășem două prășituri buni, dacă iera locu buruienos, prășăm di trii ori, ca să șiii tătă vremia într-ânsa curat. Ažunzém toamna, la august când ažunzém, tîiem vîrfurâli la ziii, scotém afară, ca să s-coacă poama, cât să șiii mai bună și mai dulși. Pi urmă așteptam la cules. Culesu, o culezém, adușem acasă cu coșnițili, da-nainte o fost mai mult în poloboasi, puné două poloboasi pi car, culezé și puné... în siubăr, și turna-n poloboc. Polobocu adușé acasă și-o da-n cadă. În cadă, pi urmă șadé trii-patru dzîli, înșepé să șiarbă. Dacă înșepé să șiarbă, iera obișeiu că iera sac, și puné-n sac, în călțatoari [= călcătoare], în sac și di călțatoaria șeia iera o zerbă, iera un om anumi cu șiboti roșă. Li călca în satu [sacul!] șela... I-o călcat oliacă, I-o dat la altă cadă, ca să mai putredzască și-aișia, o pus în altă cadă, pân-să muntuié cada. S-o muntuit și-o pus zinu în poloboc, și pi urmă, dacă s-o pus zinu în poloboc, s-o muntuit, și-o mai trecut un timp, și-o o vinit zîia iară-napoi să-nșiapă a să lucra, și-o tribuit dată zios di pi haraz, corațită toamna și-ngropată-napoi în pământ.

[Înregistrare din anul 1964]

STRATAN Nicolai
Născut în anul 1907; „două clase rusești”
Nișcani, raionul Călărași
TD. Md., II/I, p. 152 – 153

II. Texte autobiografice contemporane

[I] Fragmente din relatarea privind „dezafectarea” satului Costești

„În anu șaptizășidoi – eu trăiam de-amu aici, am trecut în șaptzășiuunu, și-n șaptzăjdoi, eram la fântână. Vini zameștîteli [= loçtiitorul] președintelu răs-polcôma [= organ raional de partid!]... cu o grupă di oamini.

– «Bună zîua!»

- «Bună ziua!»
 – «Ci mă[i] faci, domnu Șoșu?»
 – «Da' ci să fac, iaca scot oleacă di apă, câ... pâi, soția să-m[i] facă mâncare!»
 – că venisâm de la lucru, de la fermă...
 – «Afară de asta?» – zîce, mă-ntreabă el - «ce-ai făcut cu casa di divalie?» Zîc:
 «Casa di divali ii-n picioari... pólnosti [= în întregime], și nu-i rîsikîtă!»
 – «Ce ai de gând mai diparti?». Zîc:
 – «Am de gând ... ficioru faci armată, și am să-l căsătoresc să-l las în casă, și eu
 mă duc înapoi în dáciia [= cabană] vekî!». Da' el spuni c[ă]:
 – «Am să te-mpușc!»
 – «Da' câ... cu care pușcă, de soc, or[i] de...di plop?!». El rîde. Zîci:
 – «Uiti mata! Au vinit să ni construiască... baraju ăsta di apă!»
 – «Foarte bini! Dac-o vinit, noi...»
 Acuma, era un naciálnic [= șef] mai mari întri dânșî, și zîci....”.

[Înregistrare din anul 1991]

ȘOȘU Efim
 69 de ani; 4 clase „**la români**”
 Costești, raionul Râșcani, Republica Moldova
 Text inedit din Arhiva Institutului de Filologie Română „A. Philippide”

[J]

Fragmente din evocări despre anii de război și despre deportările în Siberia din anul 1940

[a] „... refugiaz-de-aicea dim-Basarabea / noi le spuneam-/ la ruș cîn le-a spus că sîntem dim-Basarabea «he! nași brăți, nășe brăte!» [= frații noștri] nu.. nu ne trăvojeu [= sâcâiau, tracasau] pi noi”.

[Utkonosovka, raionul Ismail, regiunea Odesa, Ucraina]

[b] „... și m-an-duz-dipi vadavoi // ... om cu copkii [...] k-iel o fost luat la trudavóe ârmi [= stagiul militar efectuat la muncă] știț / la fabrica di moniție”.

[Igești, raionul Storojineț, regiunea Cernăuți, Ucraina]

[c] „... o strâns tăț bărbați / o făcut așă ca trivógă [= alarmă] / o strâns tăț bărbați / și i-o loat / și i-o dus uni iaca uni-i înkisoarea asta la Cernăuț // io am fos-la tata aculó cu peredáci [= pachet, pentru deținuți] // și i-o-nkis aculó...”.

[Probotești, raionul Herța, regiunea Cernăuți, Ucraina]

[Înregistrări pe bandă de magnetofon din anii 1992 – 1993]

Graiuri, p. 44, 204, 219

III. Fragment dintr-o poveste înregistrată de Dumitru Șandru

(Pe tema «Cenușăreasa»)

[K]

„Da așeya yera fata moșnyagulu. Da fata moșnyagulu fașe, dzîșe: «Șî yo, dzîșe, m-am suit pi poyată ș-am vădzut tot»; sî ye baba și strîkă poyata. Kînd kolo yakă ntr-o dimnyatsă: «Čini s-a skula dimnyatsă tare oy luwa-o la biserikă». Kînd kolo o trimete pi fată tot ku yitsika. Să ntoarce napoy și-o trimete pi fată cu yitsika și ye să dușe yară... Sî koboară niște porumbey și dzîșe: «du-ti ăn kopaku șyala și ye haynile șelya și ti mbrakă yară și ti du la biserikă». Kînd kolo s-dușe... s-dușe la biserikă s-ntoarșe napoy, vini-akasă ku jitsika ș-ce:

- «Bună dzîwa, mamă!»
- «Bini-ay vinit, fată!»
- «Am fost ku yitsika, mamă».
- «G'ini-ay făkut, fată»... ”.

[Înregistrare din anii 1931 – 1932]

Olga SVETLOVA (Lyolea), 19 ani
 Cornova, p. 104.

Vlad POHILĂ

SE AUZEA CÎNDVA LA CHIȘINĂU UN CUVÎNT MOLDOVENESC...

Aflat în drumeție prin Basarabia, la începutul secolului trecut, Nicolae Iorga, firește, dorea să ia cunoștință și de presa periodică ce se edita aici, eventual în limba băștinașilor. „Tocmai se vînd pe Alexandrovșcaia gazetele, de niște hamali greoi cu șăpci, ruși care știu și ceva „moldovenește”. Au ziare din Kiev, din Odesa, din „Iujno-Rossia”, din această Rusie de Jos, în care intră și gubernia Basarabiei. *Besarabeș*-ul pare că-l vîd la unul, dar, cînd îl cer, mi se oferă altă foaie, *Drugu* (...).”

Parcă Marx sau Engels a zis, nu? – că istoria se repetă de două ori: o dată ca farsă, și a doua oară ca tragedie.... Era anul 1904 cînd scria Nicolae Iorga rîndurile de mai sus, pentru viitorul studiu *Neamul românesc din Basarabia*, tipărit un an mai tîrziu la Iași. Și atunci, ca și acum, pe bulevardul central al Chișinăului se vindeau gazete – cîte vrei și de oriunde dinspre Răsărit, dar și locale, în limba „muscălească”. Trecerea anilor a făcut, totuși, anume rectificări: prezența ziarelor și revistelor rusești, fie de la Răsărit, fie din capitala basarabeană, a crescut vertiginos. Ce-i drept, în condițiile în care vîd lumina tiparului mai multe publicații periodice și în limba băștinașilor. „Ba chiar foarte multe!”, ar exclama cineva, poate cu invidie, poate cu încîntare. Și ar fi incorect să nu-i dăm dreptate, mai ales dacă ne amintim de teoria relativității cu care a devenit celebru Albert Einstein: doar pe timpul cînd faimosul cărturar și patriot străbătea, semiclandestin, pămînturile basarabene, aici nu apărea nici un ziar în limba majorității românești a provinciei.

Basarabia, emblematicul deschizător de drumuri în presa națională din spațiul pruto-nistrean, avea să vadă lumina tiparului abia în luna mai 1906; alt ziar, *Moldovanol* – din primele zile ale anului următor, 1907; „jurnalul bisericesc” *Luminătorul* – peste încă un an – în 1908.

Pînă la tulburile an 1917 – cînd la Chișinău, dar și în toată provincia, au început a răsări, aidoma mugurilor în luna lui Prier, ziare și reviste rusești de cele mai incredibile orientări, dar și o serie de periodice cu o subliniată tentă național-democratică, în limba română – reacțiunea rusă, deranjată rău de avîntul spiritului naționalist, crease, se pare, un vid, sau, de vreți, un zid în fața doritorilor de a comunica și prin intermediul cuvîntului scris cu populația istovită de un secol lung de ocupație muscălească.

Totuși, în acest răstimp au mai apărut la Chișinău cîteva organe de informare vrednice de a fi menționate în analele presei basarabene. *Făclia Țării* din 1912 a fost stinsă după chiar apariția primului său număr – evident, nu pentru simpatii față de imperialismul rus. În anul următor, mai exact în luna mai 1913, la Chișinău își anunța apariția o altă revistă, *Cuvînt Moldovenesc*, poate cea mai norocoasă publicație națională din Basarabia, căci a ajuns să-și vadă realizate opțiunile (libertatea asociațiilor naționale și democratice, învățămîntul, presa și serviciul divin în limba băștinașilor, utilizarea alfabetului latin, dreptul de a purta și arbora Tricolorul ca steag național și de a intona public Imnul „Deșteaptă-te, române!” etc.), inclusiv opțiunea cea mai mare, cea mai arzătoare: Unirea din 27 martie / 9 aprilie 1918. Căci, așa cum aprecia unul dintre fruntașii mișcării național-democratice de la noi, Pan Halippa, „pînă la 1917, *Cuvînt Moldovenesc* a fost singura candelă națională în Basarabia”. Iar colegul său de aspirații, Ștefan Ciobanu, alt basarabean remarcabil prin sinceritatea și intransigența cu care promova românismul, i-a dat publicației o notă și mai înaltă, scriind că „n-a fost chestiune mai mult sau mai puțin importantă ce privea viața românilor basarabeni, care să nu fi fost atinsă de *Cuvînt Moldovenesc*”. Avea o echipă formidabilă, cu adevărat de elită: Vasile Stroescu, Nicolae Alexandri, Simion Murafa și Pan Halippa ca redactori; iar în calitate de colaboratori permanenți – pe Alexe Mateevici, Tudose Roman, Ion Pelivan, Vasile

Harea, Ion Buzdugan și alți basarabeni, cărora li se alătură, din 1917, Onisifor Ghibu.

De fapt, *Cuvînt Moldovenesc* nu a fost un singur organ de presă, ci un adevărat „holding de presă”, cum s-ar spune astăzi (ținînd seamă, firește, de anvergura ce i-o permiteau exigențele epocii). De la 1 ianuarie 1914 comitetul de redacție al revistei începe să editeze și o „gazetă săptămînală pentru Moldovenii din Basarabia și de peste Nistru”, cu același titlu, și tot din acel an mai scoate, cu aceeași denumire, un calendar, care, ceva mai jos, va constitui obiectul atenției noastre.

Nu vom exagera spunînd că această „Sfîntă Treime” a presei naționale din Basarabia aflată sub stăpînire rusească a fost, într-o epocă decisivă pentru existența noastră ca parte a românimii, un far ale cărui raze se întindeau, de la Chișinău, spre toate orașele și județele provinciei, pînă în cele mai îndepărtate comune, din preajma Hotinului sau a Cetății Albe. Din aprilie 1917, ziarul *Cuvînt Moldovenesc* devine organ de presă al Partidului Național Moldovenesc, din care, se știe, a răsărit Sfatul Țării. În această ipostază, publică materiale despre și de la congresele ostașilor, țăranilor, învățătorilor, studenților, cooperatorilor etc. basarabeni, comentează amplu și pe înțelesul tuturor revendicările acestora, care prevedeau nu numai ușurarea condițiilor de viață, dar și stoparea rusificării, legalizarea drepturilor de a folosi limba maternă, alfabetul latin, de a avea drapelul și imnul național... Amintim că în *Cuvînt Moldovenesc* s-a tipărit, la 21 iunie 1917, poemul *Limba noastră* de Alexe Mateevici. Încă în 1914 revista publicase cu rol de slogan aceste versuri de St. O. Iosif: „Va răsări cîndva și steaua / acestui neam nefericit”, urmate de numeroase poeme și nuvele de scriitori clasici și contemporani, povestiri și documente din istoria neamului românesc.

Un laitmotiv al preocupărilor redacției l-a constituit de-a lungul anilor de apariție „dilema” *moldoveni / români*. Iată ce scria în acest sens, în 1917, *Cuvînt Moldovenesc*: „De o sută de ani ne-au fost astupate gurile să nu putem grați cu frații noștri. De acum lacătele de la gură ne-au căzut și strigăm din răspulare ca să ne recunoaștem frați cu toți românii din toate țările. Noi sîntem români basarabeni din același sînge cu românii transilvăneni, bănățeni și maramureșeni, cu românii din România”. Era, se vede, o frumoasă obsesie a timpului să se repete aceste adevăruri, doar, parcă nu aceeași declarase și preotul poet Al. Mateevici, fiind frenetic aplaudat de participanții la Congresul Învățătorilor Basarabeni, din luna mai 1917? Astăzi, cînd printr-o amară ironie a sorții, aceste axiome se mai vor repetate, cei care au alergie la ele scriu în ziare oficiale și în monografii pseudoacademice, vorbesc de la cele mai puternice microfoane că în 1917-1918 trezirea conștiinței naționale și opțiunea pentru Unirea Basarabiei cu România s-a făcut sub influența („nefastă”, desigur!) a unor purtători de cuvînt veniți din România sau, și mai și – sub presiunea unor purtători de armă, tot de peste Prut veniți. Falsitatea acestor „teorii” o dezgolesc chiar și puținele publicații periodice naționale, apărute anterior în Basarabia, cînd trecea extrem de anevoios Prutul spre Chișinău orice ziar, orice carte, ca să nu mai zic de vreun „misionar” din Vechiul Regat. (Cine crede altfel, nu are decît să (re) citească jurnalul de călătorie în Basarabia al lui Nicolae Iorga, la care ne-am referit în chiar debutul acestui articol). De ce a publicat, în 1907, ziarul *Basarabia*, în prima pagină, imnul *Deșteaptă-te, române!*, cînd putea, la o adică, să insereze, „patriotic și fără probleme”, o versiune „moldovenească” a imnului imperial *Doamne, ocrotește-l pe țar...?* De ce a tipărit *Făclia Țării* un editorial (unicul! pentru că după aceasta publicația a fost suspendată de „miloasele” autorități țariste) din care relieșea că *Țara basarabenilor* este alta decît „imperiul fără început și sfîrșit” și anume: un pămînt dinspre Vest, cu aceleași biserici, cu aceleași priveriști, cu aceleași datini, dar principalul, cu aceeași istorie și limbă, ca și spațiul geografic pruto-nistrean? În fine, de ce tipăreau calendarele *Cuvînt Moldovenesc* date generale despre țările lumii (inclusiv despre Imperiul Rus), și materiale amănunțite despre Regatul Român?

Am descoperit în fondul de carte rară al bibliotecii de la Casa Limbii Române „ediția a treia”, pentru 1916, a *Calendarului Moldovenesc*, „alcătuit de redacția *Cuvîntului Moldovenesc*”. Este tipărit cu litere chirilice (mai exact, rusești), însă materialele sînt scrise într-o română impecabilă, dacă facem abstracție de unele rusisme ce se strecurau, firește, în textele din presa basarabeană a epocii, ca să dispară în 1918, pînă în iunie 1940, cel puțin: *kaznaceistva* = *administrație financiară*, *convert* = *plic*, *perevod* = *mandat poștal*, *uezd* = *județ*, *voloste* = *plasă*, „*subunitate administrativă*” etc. Precizăm că „ediția

a fost alcătuită” în 1915, pe vreme de război, când influența, „presiunea” românească putea trece Prutul la fel de greu ca și cu un deceniu în urmă, când ne vizita plaiurile și sufletele, mai mult pe furis, marele Nicolae Iorga. Această dificultate se explica și prin motivul că Ferdinand, preluând sceptrul României de launchiul său, Carol I, încă nu intrase în război de partea puterilor aliate – prilej excelent pentru ruși de a-i trata pe români cu și mai multă suspiciune decât cea tradițională, „istorică”, de vreți. În aceste condiții, *Calendarul Moldovenesc* pentru 1916 se deschide cu niște versuri de-a dreptul „subversive” în accepție rusească: „**Mult e dulce și frumoasă/ Limba ce-o vorbim,/ Altă limbă armonioasă/ ca ea nu găsim... (...) O, vorbiți, scriți românește / Pentru Dumnezeu!**” „Veridicitatea” acestor versuri de George Sion este „întărită”, parcă, de un verset din Sfânta Scriptură: „**Cunoașteți adevărul și adevărul vă va slobozi**” (Evanghelia după Ioan, 8, 32)... Altă „confirmare” o aflăm la pag. 16 a *Calendarului*, prin poezia unui autor necunoscut nouă pe nume I. Barbu, intitulată *La carte*: „**Măi țărane de la țară/ Vreme e să prinzi la minte!/ Nu vezi tu, sărmâne, oare, / Că-ntunicul se-ntinde? // (...) Căci copiii-ți sînt lipsiți/ De știință-n limba mamei/ Iar în școli is necăjiți / Într-un fel, cam de pomană? // De aceea, măi române,/ Iar gîndește, ian socoate / Și te-ntreabă, oare cine / Din-ntunicu-ți te-ar scoate? // Nimeni altul decât cartea / Cartea cea moldovenească / Care știe să-mpărțească / Foc din raza cea cerească. // Deci la carte, măi țărane! / Roade, bre, din scoarță-n scoarță!.. / Că de nu, te rod dușmanii / Mulți și deși ca deasa ceață...**”

Aceste versuri, ca și celelalte texte din *Calendar Moldovenesc* din 1916, nu au fost tipărite clandestin, aidoma *Glasului* basarabean din 1989. Pe chiar foaia de titlu a calendarului e scris negru pe alb, în rusă și în română: „Dozvoleno voennoi țenzuroi – Dezlegat (= acceptat, admis) de cenzura militară”. Să fi fost pe atunci cenzura țaristă mai puțin vigilentă sau poate, totuși, mai îngăduitoare decât cea bolșevică din toate timpurile?!...

Cinci pagini din *Calendar* sînt consacrate operei de cultivare a beneficiarilor prin prisma geografiei: aflăm numeroase date succinte despre țările lumii (teritorii, populații, capitale), despre religiile cele mai mult practicate pe glob, despre cele mai mari orașe din lume. Diagrama din urmă se deschidea atunci cu Londra (7,5 mil. locuitori), Parisul fiind pe locul al patrulea (2,9 mil.), Moscova – pe poziția 10 (1,7 mil.), iar Istanbulul și Beijingul încheiau lista cu 1,5 mil. și, respectiv, 1,1 mil. trăitori. Dar cum să treci cu vederea rubrica intitulată *Cît cheltuiesc pe învățătura unui om pe an țările lumii?* S-a scurs de la publicarea acestei statistici aproape un secol, dar starea de lucruri s-a schimbat atît de puțin! Judecați și Dvs.: la 1915 în S.U.A. se cheltuia în acest scop echivalentul a 8,1 ruble, în Elveția – 5,4 rub., Anglia, Germania și Franța – între 3 și 4 rub., pe cînd în Rusia... „tocmai” 67 copeici.

Nu putea să nu ne rețină atenția articolul (nesemnlat, prin urmare, poate fi considerat redacțional) *Neamul românesc și țările locuite de el*, pe cinci pagini de *Calendar*. Nu vom insista asupra acribiei cu care e prezentat materialul statistic, nici asupra aprecierilor de-a dreptul emoționante, date situației social-culturale în care se aflau românii pe atunci, infinit mai dispersați prin

lume decît în prezent. Ni s-a părut curios că alături de românii din Regat, de cei din Ungaria, din Bucovina, putem citi și despre „Românii de peste Dunăre și Nistru și din Macedonia”. Cei 300 de mii de români din Serbia, 500 de mii din Macedonia sînt identificați cu „400.000 români de peste Nistru – din guberniile Herson, Podolia și Ekaterinoslav”, care „s-au mutat în Rusia pe vreme cînd Moldova era supusă Turciei”. Alături de aceștia, sînt prezentați și „Moldovenii din Basarabia”. Dar... spre marea decepție a moldoveniștilor de ieri și de azi, tocmai în acest compartiment s-a strecurat fraza „fatală” pe care o cităm numaidecît: „Se îndeletnicesc românii noștri din Basarabia, ca și frații lor din România, Transilvania și Bucovina, cu gospodăria sătească...”. Crema, floarea intelectualității basarabene de la începutul sec. XX înțelegea perfect ceea ce nu pot și/sau nu vor să înțeleagă unii descendenți ai acesteia, la debut de secol XXI!

Este firesc să ne întrebăm de ce nu au prezentat atît de amănunțit, autorii *Calendarului Moldovenesc* din 1916, alte națiuni, mai mari, mai puternice, mai dezvoltate? Dacă nu pe francezi sau pe britanici, „noblețea le sugera” (dacă nu-i „obliga”!) să le dea atenție rușilor, care porniseră și ei a se împrăștia prin lume: rămăseseră în Alaska, emigraseră în căutarea unei bucăți de pîine peste Ocean, mulți dintre cei persecutați din motive religioase își găsiseră adăpost în zeci de țări, inclusiv în Dobrogea românească... Și totuși, redactorii acestui valoros calendar basarabeian au găsit de cuviință să-i prezinte aparte pe români. Cu certitudine, nu numai de aceea că „locuiesc în Dacia și în afară de hotarele ei, peste 15 milioane” și „astfel neamul românesc este un neam mare”. Adevărul e că sîngele apă nu se face... oricît de mult ar dori această „metamorfoză” crotopitorii și împilatorii din toate timpurile și de pretutindeni.

NEAMUL ROMÂNESC ȘI ȚĂRILE LOCUITE DE EL

Neamul românesc, din care ne tragem și noi moldovenii, locuiește întinderea mare de pămînt între rîurile Nistru, Tisa și Dunăre și Marea Neagră. Această întindere de pămînt, cu o suprafață de peste 270.000 vrîste pătrate, în vechime se numea Dacia, iar în vremea noastră se împarte în următoarele țări: România, Transilvania, Țișana, Crișana, Maramureș, Bucovina și Basarabia.

România

România are o suprafață de vro 120.000 vrîste pătrate și este așezată între munții Carpați, rîurile Dunăre și Prut și Marea Neagră. România este o țară de sine stătătoare și după felul de ocîrmuire este o crăie constituțională, adică se ocîrmuiește de către un crai, mărginit în puterile lui de o lege temeinică, numită constituție. În puterea constituției, trebile țării sînt povățuite de miniștri, care lucrează după legi, întărite de Adunarea deputaților țării și de Senat.

România se alcătuiește din patru bucăți mari: Moldova, Muntenia, Oltenia și Dobrogea. Acestea la rîndul lor se împart în județuri (ținuturi). Județuri de acestea România are 34. Fiecare județ se împarte în plăși (volosti), iar acestea în comune. În fruntea fiecărui județ stă un slujbaș înalt – *prefectul*. El povățuiește trebile județului, fiind ajutat de ocîrmuitorii plășilor, de primarii comunelor și de o adunare de 24 fețe, alese de locuitorii județului dintre cei mai pricepuți și mai cu stare dintr-înși.

Numărul locuitorilor României ajunge la vro 8 milioane de oameni, din care neromâni de baștină sînt la o jumătate de milion. Românii, ca și moldovenii din Basarabia, mai mult se îndeletnicesc cu gospodăria sătească: seamănă

popușoi, grâu, secară, orz, ovăz, și alte felii de semănături. O parte de pîine se lasă pentru hrană în țară, iar cealaltă se vinde în streinătate. După mulțimea de pîine, ce vinde România, ea merge după Statele Unite și Rusia. România mai are în munții Carpaților pădure de brad, păcură (din care se scoate gazul) și sare, o mare parte din care se vînd în streinătate. Mult se îndeletnicesc românii și cu vieritul. Fabriци în România nu-s prea multe; dar ea mereu sporește în treaba aceasta. În timpul de față România are peste 700 fabrici mari și multe mici, în care lucrează peste 70.000 oameni.

Îndeobște vorbind, România face pași mari pe calea propășirii. Ca stat (împărăție), ea este luată în samă de împărățiile cele mai mari. Iată cîteva cunoștințe asupra stării lucrurilor în România. Veniturile și cheltuielile României în anii de pe urmă se încheie la suma de vro 200 milioane ruble. Drumurile de fier ale României au o întindere de vro 3.500 vrîste, telegraful – vro 7.000 vrîste și telefonul – vro 25.000 vrîste. Vase de negoț România are la vro 550 cu pînză și 120 cu aburi; aceste vase sînt în stare să ridice peste 200.000 de tone greutate, adică peste 12 milioane de puduri. Vase de război pe mare și pe Dunăre România are vro 35, cu peste o sută de tunuri. Armata României în timp de pace este de 105.000 soldați, iar în timp de război de 310.000. Acest număr însă poate fi sporit cu oaste de gloată pîn' la 700.000 suflete. Tunuri România are peste 800.

Din orașele României însemnăm următoarele: *București* – capitala României, cu vro 350.000 locuitori, *Iași* – capitala Moldovei, cu vro 80.000 locuitori, *Craiova* – capitala Olteniei, cu vro 55.000 locuitori, *Galați* – port pe Dunăre, cu vro 75.000 locuitori, *Brăila* – alt port pe Dunăre, cu vro 70.000 locuitori, *Ploiești* – orașul fabricilor și păcurei, cu vro 50.000 locuitori și *Constanța* – port pe malul Mării Negre, cu vro 25.000 locuitori. Bucureștii și Iașii stau în fruntea culturii românești, fiecare din aceste orașe avînd cîte o universitate și o mulțime de alte școli speciale și mijlocii. Celelalte orașe, numărate mai sus, în frunte cu Bucureștii, au însemnătate ca orașe de negoț și de fabrici.

Românii din Ungaria

Întinderea de pămînt dintre Carpați, Dunăre și Tisa, locuită de români, se împarte în 4 părți: Transilvania, Temișana, Crișana și Maramureș, și are o suprafață de peste 100.000 vrîste pătrate. Pe întinderea aceasta locuiesc vro 8 milioane de oameni, jumătate din care sînt români, iar ceilalți – unguri, nemți, jidani, sîrbi și maloruși. Românii din părțile acestea au fost supuși de unguri la anul 1003. La anul 1600 vestitul voievod român, Mihai Viteazul, a cucerit Transilvania și a unit-o cu țările românești Muntenia și Moldova. După moartea lui Mihai românii din Transilvania iar au căzut sub stăpînirea ungurească și rămîn sub ea și pîn' acuma. Viața lor e destul de grea, cu toate că ei au școli românești, și nu numai de cele mici, dar cîteva și de cele mijlocii. Limba în biserică în Transilvania este cea românească; ocîrmuirea bisericească este și ea românească, și în fruntea ei stă un mitropolit și doi episcopi români. Se îndeletnicesc românii din Ungaria cu gospodăria sătească; cresc vite și mai ales oi și cai; în munții Carpaților taie pădure, scot aur, argint, aramă, fier și altele.

Orașele mai însemnate în Transilvania sînt: *Cluj* cu 60.000 locuitori; *Brașov* cu 40.000 locuitori, cel mai frumos dintre toate orașele Transilvaniei; *Sibiu* cu 35.000 locuitori, și cu scaunul mitropolitului românesc din Transilvania; *Oradea-Mare* cu 60.000 locuitori – pe malul drept al Crișului; *Arad* cu 65.000

locuitori – pe malul drept al Mureșului; *Timișoara* cu 60.000 locuitori și cel mai mare oraș al Banatului și *Debrețin* cu 80.000 locuitori, din care cei mai mulți unguri.

Românii din Bucovina

Ținutul românesc, care poartă numele de Bucovina, se află între Carpați, Galiția, Basarabia și Moldova. Bucovina are o suprafață de vro 9.000 vrste pătrate, cu 800.000 locuitori, din care aproape de jumătate sînt români. Pînă la 1775 Bucovina a fost un ținut al Moldovei, dar de la acel an a fost cu înșelăciune cuprinsă de Austria, sub stăpînirea căreia se găsește și pînă acuma. Românii bucovineni au mai multe drepturi, decît românii transilvăneni, dar o duc și ei greu din pricina jidanilor și rutenilor. Bucovinenii au școlile lor, limba în biserică românească, în fruntea ocîrmuirii bisericești stă un mitropolit român. Se îndeletnicesc bucovinenii mai mult cu gospodăria sătească. Din pîine seamănă mai mult popușoi, ovăz, orz și secară; grîu seamănă mai puțin. Livezi în Bucovina sînt foarte multe, iar vii puțin, din pricina că ele acolo sufăr de răceală.

Orașele mai însemnate în Bucovina sînt: *Cernăuți* cu 70.000 locuitori, așezat aproape de malul Prutului, e capitala Bucovinei și scaunul mitropolitului; *Rădăuți* cu 20.000 locuitori; Suceava 15.000 locuitori, vechea capitală a Moldovei; *Siret* 12.000 locuitori; *Cîmpu-Lung* 10.000 locuitori și *Vatra-Dornei* 8.000 locuitori.

Moldovenii din Basarabia

Întinderea de pămînt dintre Prut, Nistru și Marea Neagră se cheamă Basarabia. Pînă la 1812 a fost parte nedespărțită a Moldovei; în acel an a fost luată de ruși, sub stăpînirea cărora se găsește pîn' în ziua de azi.

Basarabia are o suprafață de vro 40.000 vrste pătrate cu vro 2.700.000 locuitori, din care aproape la 2 milioane sînt moldoveni.

Se îndeletnicesc românii noștri din Basarabia, ca și frații lor din România, Transilvania și Bucovina, cu gospodăria sătească: seamănă popușoi, grîu, orz, secară, ovăz și altele. Dar gospodăria, după cum se face la noi în Basarabia, lasă mult de dorit. Înainte în Basarabia au fost multe vii, dar acuma o parte bună dintr-însele s-au uscat. Acuma oamenii pun vie nouă, mai ales de cea de soiuri franțuzești, dar vieritul în Basarabia merge cam greu.

Orașele din Basarabia sînt: *Chișinău*, capitala Basarabiei cu 130.000 locuitori, *Accherman* – 35.000 locuitori, *Bender* – 40.000 locuitori, *Ismail* – 35.000 locuitori, *Hotin* – 25.000 locuitori, *Soroca* – 20.000 locuitori, *Bălți* – 25.000 locuitori și *Orhei* – 20.000 locuitori.

Românii de peste Dunăre și Nistru și din Macedonia

În partea de răsărit a Sîrbiei, în valea rîului Timoc, locuiește un număr de români de peste 300.000 locuitori. Mulți români locuiesc în țara Bulgărească pe de-a lungul Dunărei. Peste Nistru, în guberniile Herson, Podolia, Ecaterinoslav se găsesc de-asemeni mulți români. Aceștia s-au mutat în Rusia pe vremea cînd Moldova era supusă Turciei. Numărul lor este la vro 400.000 de oameni.

În sfârșit, în Macedonia locuiesc peste vro 500.000 de români, care se cheamă aromâni; limba lor îi românească, dar se deosebește mult de-a noastră, avînd multe cuvinte streine și vorbindu-se altfel, decît a noastră.

Românii din Serbia, Bulgaria și de peste Nistru se îndeletnicesc cu gospodăria sătească, iar românii din Macedonia se îndeletnicesc mai mult cu creșterea vitelor și negustoria.

În totul numărul românilor, care locuiesc în Dacia și în afară de hotarele ei, trece peste 15 milioane. Astfel neamul românesc este un neam mare.

Ion CIOCANU

CTITORI ȘI OCROTITORI AI LIMBII STRĂMOȘEȘTI

Din păcate, nu știm cu toată exactitatea cine a fost primul purtător/ctitor al limbii române pe teritoriul actual al municipiului Chișinău. Cert e doar că acesta nu putea fi decât un român. Reprezentanți ai altor etnii atunci, la începuturile urbei de azi, dacă au și locuit pe aici, nu puteau decât să încerce a ne-o sugruma. Sau poate credeți că se străduiau să contribuie la „înflorirea de mai departe a limbii naționale a... moldovenilor”?

Pentru a nu căuta prea mult, îl numim aici pe Alecu Russo, a cărui naștere este legată de Chișinău (17 martie 1819). Drept că Russo – în studiul *Critica criticii* (1846) – zice „haine moldovenești”, afirmă că piesa *Băcălia ambițioasă* „este scrisă moldovenește” și întrebuițează în chip natural împreunarea de cuvinte „în Țara Moldovei”. Mai mult, în remarcabilele sale *Cugetări* Russo scrie: „Noi, moldovenii, treptați de întâmplările istoriei, mazili, neamuri, bresle, gloate; boieri și feciori de boieri, vițe prăpădite în întunericul descălecării, nu putem forma o familie patriarhală ca cea ardeleană de la 1848...”.

Dar toate acestea vorbesc despre Moldova geografică și istorică, despre locuitorii ei. Nicăieri, în întreaga creație a scriitorului, Moldova nu este contrapusă României, moldoveanul – românului, limba moldovenească (în sensul de limbă vorbită pe teritoriul Moldovei geografice și istorice) – măreței limbi române. Moldova, Ardealul și Țara Muntenească sunt

înțelese de Alecu Russo ca trei țări **românești**: „...Câți flăcăi și fete mari sau codane în **țările românești**, toți și toate se împodobesc cu flori, cari la pălării, cari la codiță, cari la sân: **Moldova**, Ardealul, Țara Muntenească în acea zi sunt flori mișcătoare...” (subl. noastră, I.C.).

Cu cât ne apropiem – de la Russo încoace – de prezent, cu atât mai multe personalități care s-au născut, au locuit sau au lucrat la Chișinău sunt demne de a fi pomenite printre ctitorii și ocrotitorii limbii române. Să-l mai numim aici pe Alexei Mateevici, clasicul care la Congresul Învățătorilor Basarabeni din 1917, tot aici, la Chișinău, afirma răspicat că „n-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut...”.

La Chișinău, în epoca interbelică, au activat scriitorii Nicolai Costenco (adevărat martir al cauzei limbii române), Andrei Lupan, George Meniuc și alții.

Temporar aici au cultivat limba română, în diverse instituții, Gala Galaction, Ionel Teodoreanu, George Topârceanu etc.

În pofida unui secol și mai mult de rusificare acerbă, în 1918-1940 Chișinăul a fost un centru al românismului sănătos și al dezvoltării intense a limbii române.

Mai greu a fost după cel de-al doilea război mondial, când tăvălugul rusificării a mers nemilos peste limba neamului nostru, împetriștând-o groaznic cu barbarisme deocheate (gen: „o crujcă de pivă” sau „un pucioc de petrușcă”). Orice referință la originea autentică a limbii noastre, orice încercare de a o pune în atenția lumii era strangulată în fașă, iar autorii lor – ostracizați cu strășnicie rusească. Ar fi suficient sa-i nominalizăm în acest context pe Ion Tofan, Gheorghe Bogaci, Gheorghe Gogin,

Aureliu Busuioc, Mihai Cimpoi etc. Un întreg congres al scriitorilor – al treilea, din 1965, la care ultimii doi invocați aici au atins problema românității graiului nostru și a necesității revenirii scrisului nostru la caracterele latine, – a fost declarat naționalist.

Abia de prin 1985, în urma restructurării inițiate de Mihail Gorbaciov în întreg imperiul sovietic, am căpătat posibilitatea de a discuta, întâi timid, apoi tot mai liber – despre limba noastră cea română și despre alfabetul nostru latin. O cuvântare a subsemnatului, într-o sală arhiplină a Palatului Republicii, la 18 martie 1988, în prezența satrapului moscovit Viktor Smirnov și a unor satrapi locali, a fost ovaționată îndelung. Un eseu – *Veșmântul ființei noastre* de Valentin Mândăcanu, tipărit curând după aceea în revista *Nistru*, nr. 4 din 1988 – a devenit operă de referință în epocă, pentru ca esențialele contribuții ale lui Ion Dumeniuk, Nicolae Mățaș, Ion Borșevici și ale altor oameni de

cultură cu adevărat neînfricați să stea la baza istoricelor hotărâri ale Parlamentului de la Chișinău, din 31 august și 1 septembrie 1989, cu privire la declararea limbii noastre drept limbă de stat, revenirea scrisului nostru la alfabetul latin și la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii.

Am evidențiat acești reprezentanți iluștri ai științei filologice autohtone, dar nu lăsăm fără atenția cuvenită pe ceilalți filologi, istorici, cercetători în alte domenii, ziarști (nu putem să nu pomenim aici despre epocala *Scrisoare deschisă* adresată Comisiei interdepartamentale pentru studierea problemelor istoriei și dezvoltării limbii noastre, publicată inițial la 17 septembrie 1988 în ziarul *Învățământul public*, condus de Anton Grăjdieru, și avându-i printre semnatari pe Bogdan Istru, Valentin Mândăcanu, Marcu Gabinschi, Arcadie Evdoșenco, Nicolae Raevschi, Constantin Tănase, Valeriu Cupcea, Glebus Sainciuc, Vasile Vasilache,

Un deschizător de drum spre adevăr – lingvistul Valentin Mândăcanu

Nicolae Esinencu, Dumitru Matcovschi, Leonida Lari, Emil Mândâcanu, Vlad Pohilă, Ion Conțescu – în total 66 de personalități.

Curând toată presa de la Chișinău, radioul, televiziunea, editurile din capitala republicii s-au dovedit angajate plenar în inimaginabila până atunci operă de făurire a unui climat lingvistic demn de înaltașii neamului nostru. *Literatura și arta, Glasul Națiunii, Limba Română* au mers în fruntea organelor de presă militante pentru adevărul istoric și științific. Evenimente importante sub aspectul contribuției la reabilitarea limbii noastre strămoșești au devenit cărțile: **Povară sau tezaur sfânt?, O luptă, o suferință și...** (ambele 1989), **Adevărul, ca aer al renașterii** (1990), apoi alte și alte culegeri colective sau de autor, consacrate diferitelor probleme ale originii, evoluției, perspectivelor limbii noastre. Este de-a dreptul imposibil să le enumerăm, cel puțin, pe toate. De aceea ne limităm la câteva absolut excepționale ca **Limba română este Patria mea. Studii. Comunicări. Documente**. Antologie de texte publicate în revista *Limba Română*, Chișinău, 1991-1996, (1996), **Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul** (1998) de Nicolae Mătcaș, **Punctuația limbii române** (2000) de Anatol Ciobanu, **Dicționar de dificultăți ale limbii române** (2000) de Andrei Crijanovschi, **Încadrarea lingvistică în realitățile europene** (2001) de Nicolae Corlăteanu, **Dar făcut de Dumnezeu – materna** (2003) de Vasile Melnic. Lista poate fi lesne continuată cu alte scrieri de valoare.

La Chișinău funcționează Institutul de Lingvistică al Academiei de Științe a Moldovei, Centrul Național de Terminologie, alte instituții care își aduc obolul la implementarea limbii române în toate sferile de activitate

ale statului. În 1992-1994 a activat cu succes Departamentul de Stat al Limbilor, iar în 1998-2001 – Departamentul relații interetnice și funcționarea limbilor. La primăria capitalei a fost creată, cu ani în urmă, o Comisie municipală pentru realizarea Planului complex de funcționare a limbilor (coordonator-șef, prof. univ. dr. Vasile Melnic).

Prin cele înșirate aici nu susținem nicidecum că starea limbii române în municipiul Chișinău ar fi pe deplin satisfăcătoare. Persistă multe neajunsuri, sunt comise regretabile greșeli, realitatea ne pune în fața unor încercări noi, cărora nu este deloc ușor să le găsim soluționare optimă. Dar Chișinăul, chișinăuienii, instituțiile și organizațiile de resort „dislocate” în capitală nu cedează în fața lor. Urmăriți, de exemplu, revista *Limba Română* și manifestările pe diferite planuri (științific, didactic etc.) ale Casei Limbii Române, instituție fondată de primăria municipiului Chișinău, ca să vă convingeți o dată în plus de acest adevăr...

Anatol EREMIA

SCHIMBAREA LA FAȚĂ A CAPITALEI PRIN TOPONIMIE

Toponimia e istoria nescrisă a țării, e graiul viu de secole și milenii al poporului. Prin numele topice pământul strămoșesc prinde glas. Denumirile de locuri și localități reflectă principalele momente din viața materială și spirituală a oamenilor: ocupațiile, tradițiile, obiceiurile, credința. Unele nume evocă evenimente, fapte și întâmplări demult petrecute, altele redau starea socială, fiscală sau juridică a locuitorilor. Numeroase sînt numele topice legate de particularitățile fizico-geografice și naturale ale terenului. Deseori denumirile geografice reprezintă cuvinte și forme rar folosite în limba noastră sau de mult ieșite din uz, date uitării, dispărute. De aici și interesul oamenilor de știință din diferite domenii (istorici, geografi, etnologi, lingviști s.a.) față de toponimie.

Fiece nume topic exprimă un anumit conținut semantic, ne comunică o anumită informație. Nume lipsite de semnificație onimică nu există, după cum nu există cuvinte fără utilizare, fără valoare funcțională în limbă. De aceea numele topice (de orașe, sate, străzi etc.) nu pot fi modificate, adaptate sau substituite la întâmplare, cu orice ocazie, după placul oricui. Toponimia, ca disciplină lingvistică, dispune de anumite legi și norme, care trebuie cunoscute și respectate. Or, de aceasta, pînă nu demult, nu s-a ținut cont, denumirile noastre tradiționale fiind adeseori substituite, modificate, denaturate.

Chișinăul a moștenit un sistem de nume topice bine constituit. În toponimia urbei și-au găsit reflectare atît tradițiile istorice și culturale, cît și realitățile vieții actuale. Oaspeții

care ne vizitează capitala sînt plăcut impresionat de aspectul edilitar al orașului, de privilegiile atrăgătoare ale cartierelor și suburbiilor, de frumusețea și prospețimea naturală a parcurilor și scuarurilor, dar și de semnificativele și captivantele denumiri de străzi, bulevarde, piețe, zone urbane. „Un oraș cu adevărat european, cu tot ce-i aparține, în plan istoric și contemporan. Trecutul și prezentul lui vorbesc prin denumirile de locuri și obiective urbane” – și-a destăinuit impresiile în cadrul unui forum științific internațional Walter Hoffmann, un oaspete din Germania. Această stare de lucruri, însă, durează ceva mai mult de un deceniu, pînă atunci bătrîna noastră urbe fiind „pardosită” cu denumiri de străzi gen *Partizanski proezd*, *Krutoi tupik*, *Ussuriiskaia ulița*, *Sovietski raion* etc.

Ne-a salvat **toponimia**, cea ramură a lingvisticii, dar înrudită cu istoria, geografia, etnologia etc., care dispune de un arsenal de principii și metode specifice de cercetare a numelor topice, în plan sincron și diacronic. De aceste principii a ținut cont Comisia pentru reglementarea fondului toponimic orașenesc, care a activat fructuos, mai cu seamă în anii 1990-1993, și funcționează și astăzi pe lîngă Primăria Municipiului Chișinău.

Unii dintre cei puțin versați în domeniu susțineau că orașul și-ar începe istoria abia din 1812 și că, prin urmare, de o toponimie veche autohtonă ca atare nici nu poate fi vorba. Nu știu ei, și, probabil, nici nu vor să știe sau să recunoască faptul că locurile din perimetrul orașului datează, dimpreună cu denumirile lor, de cînd există localitatea, unele avînd o vechime chiar și mai mare. Ca așezare rurală, Chișinăul e cunoscut în documente din anul 1436, ca tîrg – din 1666 și ca oraș – doar din 1818. Hrisoavele din secolul al XV-lea vizează în această zonă nume topice ca *Seliștea Chișinăului*, precum și microtoponimele *Chișinăul lui Albaș*, adică *Izvorul lui Albaș*, *Feredeul* sau *Baia lui Albaș* (feredeu – „baie”). Din secolele XV-XVII datează denumirile

unor suburbii și cartiere ale orașului: *Visterniceni* (1437), *Bubuieci* (1489), *Buiuani* (1608), *Muncești* (1642), *Ciocana* (1757), *Rîșcani* (1772) etc. Sute de ani s-au aflat în circulație numele topice: *Otavasca*, *Ghețjoani*, *Vovințeni*, *Petricani*, *Sculeni*, *Schi-noasa* (altă- dată – nume de moșii, sate, așezări suburbane); *Fantalul*, *Valea Crucii*, *Drumul Căprienii*, *Dealul Tîrgului*, *Șleahul Hînceștilor* (microtoponime).

Chișinăul este una dintre cele mai vechi și mai importante localități din Basarabia. Este orașul cu începuturi de viață strămoșească, geto-dacă și romană, de peste două milenii, cu înălțări și căderi în zăbuciumatul Ev Mediu și în următoarele secole ale epocii feudale, cu ascensiuni în dezvoltarea comerțului și meșteșugurilor, cu evidente schimbări de ordin economic și cultural în perioada de transformare a vechiului târg de provincie într-un oraș de prosperitate modernă.

Cu 300 de ani î. Hr., pe dealul bisericii Măzărache, a existat o cetate cu două rânduri de fortificații, ce constau din șanțuri și valuri de apărare, de jur-împrejurul unei așezări a autohtonilor. Urmele a trei așezări antice au fost descoperite în diferite zone ale orașului: la Petricani (sectorul Rîșcani), pe Valea Trandafirilor și pe Valea râului Bîc (sectorul Botanica). Pe aceste vetre străbune s-au găsit obiecte tipice epocilor geto-dace și romane. Vestigiile de cultură materială probează faptul că procesul de romanizare a populației băștinașe s-a desfășurat și în acest spațiu geografic. Există mărturii sigure și în ce privește prezența, continuitatea și modul de viață ale daco-romanilor în epocile următoare (secolele V-XIII).

Prima atestare documentară a Chișinăului este considerată cea din ziua de 17 iulie 1436, când e menționată o veche așezare „Îngă Bîc, de cealaltă parte, pe valea ce cade în dreptul Cheșeneului lui Albaș” (1, p. 219). Ca punct de plecare în crearea toponimului a servit un izvor din partea locului. „Izvor, cișmea, fîntînă arteziană” – această semnificație ar

fi avut-o străvechiul cuvînt românesc *chișinău*, astăzi dispărut din graiul nostru viu, păstrat doar în toponimie.

Denumirii orașului Chișinău i s-au dat, ce-i drept, și alte explicații: ung. *Kis leno* „leno cel mic”, cuman., tăt. *Keșene* „capelă pe mormînt”, „mausoleu” etc. Din lipsa de argumente solide și dovezi sigure, aceste interpretări etimologice au fost abandonate.

Următorul document de valoare pentru istoria Chișinăului este cel din anul 1466, prin care Ștefan cel Mare confirmă unchiului său (pe linia mamei) Vlaicu, Pîrcălab de Cetatea Albă, o seliște cu întreaga moșie și cu moară pe Bîc, „la Chișinău, la fîntîna Albișoara, ce s-au cumpărat de la Toader, feciorul lui Fedor, ...drept 120 de arginți tătărești” (2, p. 187). De aceea nu este îndeplător faptul că străzii din partea de jos a orașului, care însoțeste pe dreapta cursul râului Bîc, i s-a dat actuala denumire *Albișoara*.

În 1576, aprilie 25, moșia Chișinăului, care mai bine de un secol s-a aflat în stăpînirea urmașilor lui Vlaicu Pîrcălab, devine proprietate a lui Drăguș: „Vasutca, ...strănepoata lui Vlaicu, de bună voie a ei, de nimeni silită, nici asuprită, și-a vîndut ocina și moșia ei dreaptă, un sat cu numele Chișinău, pe Bîc, în ținutul Lăpușnei, și cu mori în Bîc, din ispisocul de întăritură, pe care l-a avut strămoșul ei Vlaicu de la Ștefan Voievod cel Bătrîn, și l-a vîndut slujii noastre, lui Drăguș, ce a fost ureadnic în Iași, drept 500 de galbeni tătărești” (3, p. 90). Mai tîrziu, în anii 1640-1641, Chișinăul, cu unele sate din apropiere, devine posesiunea mănăstirilor *Sf. Vineri* și *Galata* din Iași. Vlaicu, deci, a fost, conform informațiilor documentare, primul protector oficial al localității, cu alte cuvinte, primul „primar” al Chișinăului. Iată motivarea istorică a denumirii străzii de astăzi *Vlaicu-Pîrcălab*, pe care e situată și Primăria Municipală. Motivate istoric sînt, prin urmare, și urbonimicele *Sf. Vineri* (stradă în sectorul Centru) și *Galata* (suburbie în sectorul Botanica, fostă *Poliot*, apoi *Aeroport*).

Pe la mijlocul secolului al XVII-lea, în timpul domniei lui Vasile Lupu, Chișinăul era cunoscut deja ca principal centru economic pe noul drum comercial moldovenesc Cetatea Albă – Tighina – Iași. La 2 martie 1666 localitatea este menționată ca târg în ținutul Lăpușna, iar locuitorii ei ca târgoveți (4, p. 141). În cel de-al patrulea sfert al secolului al XVII-lea Chișinăul continua să se dezvolte și să crească în spațiu, ocupînd noi teritorii din cuprinsul moșilor mănăstirești, pe Dealul Galben, pe Văile Mălina și Schinoasa. De aici istoricele urbonimice *Dealul Galben*, *Mălina Mare*, *Mălina Mică*, *Schinoasa*. La 1677, în **Cronica polonă** de Miron Costin, Chișinăul este menționat printre principalele așezări din Țara de Jos a Moldovei. În **Poema polonă** cronicarul precizează că în ținutul Lăpușnei se aflau târgul Lăpușna și târgușorul Chișinău.

Către sfîrșitul secolului al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea Moldova devine arena unor cumplite războaie duse pe teritoriul ei de către străini, între polonezi și turci, tătari, între ruși și turci etc. În 1683 Chișinăul este ocupat și devastat de cazaci. În repetate rînduri, la 1690, 1739 turcii și tătarii îl ard și-l ruinează în mare parte. De aceea Dimitrie Cantemir, în opera sa istorico-geografică **Descrierea Moldovei**, amintește de Chișinău, dar nu-l tratează ca oraș de aceeași mărime și importanță ca Tighina și Lăpușna.

Conform unui plan-schemă din anul 1739, târgul, ca și satul Chișinău de mai înainte, se află pe malul drept al Bîcului, în partea sîngă a rîului fiind indicate cele două așezări rurale: Visternicenii și Rîșcanii. Moșia Visternicenilor e cunoscută documentar încă din secolul al XV-lea. În 1437 această „ocină de pămînt” aparținea pisarului Mihai Oțel și urmașilor săi. La 1517 o jumătate de moșie este cumpărată cu 130 de zloți tătărești de către vistiernicul Ieremia, după al cărui titlu de rang a fost desemnată mai tîrziu localitatea. La origine, toponimul *Visterniceni* a însemnat „oameni de pe moșia sau din satul

vistiernicului” (în epoca feudală *vistiernic*, *vistiernic* – „demnitar care avea în sarcina sa administrarea financiară și păstrarea vistieriei statului”). La 1525 Ieremia „vistiernicul” donează o parte din moșia sa Mănăstirii Moldovița. Donația cuprindea pămînturile de la „Zăgazul Chișinăului de pe Bîc”. În 1817 satul avea circa 170 de gospodării țărănești. Localitatea și-a ameliorat întru cîtva situația economică la sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd devine stație de cale ferată pe traseul Chișinău-Ungheni.

Ulterior, celelalte părți din moșia Visternicenilor ajung în posesia mai multor latifundiați. În 1772 stăpîn peste pămînturile din sud-estul acestei moșii devine Constantin Rîșcanu. Numele acestuia îl preia mai tîrziu noua localitate *Rîșcani*, devenită în secolul al XIX-lea o suburbie a Chișinăului. Pe un deal de pe malul sîng al Bîcului s-a păstrat pînă astăzi biserica *Sfinții Împărați Constantin și Elena*, ctitorie din 1777 a „biv velvornicului și spătarului” Constantin Rîșcanu (5, p. 90).

De la începutul secolului al XVIII-lea datează satul Buiucani, în prezent unul dintre cele mai mari sectoare ale urbei noastre. Prin hrisovul din 18 decembrie 1610 se întăresc lui Dumitrache Chiriță două părți din satul Buiucani, vîndute acestuia de mai mulți posesori de pămînturi, între care și „Andronic Roșca, feciorul lui Drăgăluș, nepotul Nastei Buiecoaie” (6, p. 77). Antroponimul *Buiecoaie* ne trimite la o rubedenie a lui Buiuc, probabil unul dintre proprietarii mai vechi sau fondatorul satului Buiucani. După 1620, moșia acestei localități trece în posesia mănăstirii *Galata* din Iași.

La sud-est de Chișinău se afla satul Măncești, Munceștii de astăzi din componența sectorului Botanica. Primul document referitor la acest sat datează din 1642. La 1812 moșia locală devine proprietate a Mitropoliei din Iași, iar la 1817 – a moșierului I. Bartolomeu. Pe atunci localitatea avea circa 50 de gospodării, o biserică de lemn, o moară de apă pe Bîc, mai multe grădini, livezi. Denumirea ei inițială *Măncești* poate fi pusă în

legătură cu numele de persoană *Mancu (Manciu)*, care, prin derivarea cu formantul *-ești*, a dat naștere toponimului *Măncești*, modificat apoi în *Muncești*, prin apropiere formală de apelativul *muncă*.

Cartierul *Poșta Veche*, din partea de nord a orașului, a apărut pe locul unei așezări rurale, cu același nume, de la începutul secolului al XIX-lea, denumită astfel după o veche stație de poștă, situată la periferia târgului de altădată, la intrarea pe drumul dinspre Orhei. *Sculenii*, alt cartier din partea de nord a urbei, și-a luat numele de la vechea Barieră a Sculenilor, o intrare în târgul Chișinăului dinspre Sculeni, fost mare centru comercial din Basarabia, așezare vamală la trecerea peste Prut. De vechile șleahuri ne amintesc astăzi magistralele orașului *Calea Orheiului* și *Calea Ieșilor* (odinioară a *Sculenilor*).

La începutul secolului al XIX-lea, pe locul sectorului Centru erau terenuri virane și de pășunat. Prin actul din 25 aprilie 1813 administrația Mănăstirii Galata donează Chișinăului aceste terenuri pentru extinderea spațiului orașului, proiectat de oficialitățile ruse, și „pentru zidirea Mitropoliei și a Școlii duhovnicești”. Curînd începe construcția planificată a orașului. Pe cele dintîi străzi (azi Alexandru cel Bun, Columna ș.a.) apar primele case mari de tip conac, aparținînd moșierilor Bartolomeu, Haralambie, Minco (Mincu). Pe locul destinat Grădinii Publice își fac apariția primele localuri de distracție – *Cazinoul* și *Hanul Verde*, parcul fiind plantat cu începere din 1818. După planul general de dezvoltare a orașului, aprobat oficial de-abia în 1834, noile străzi se orînduiesc, la vest de vechiul târg, în linii drepte, treptat luînd contur principalele artere și cartiere. Este construită *Catedrala*, cu monumentală-i *Clopotniță* în preajmă (1830-1836), și *Arcul de Triumf* (1840-1841), azi *Porțile Sfinte*. Sînt inaugurate cîteva școli: *Lancasteriană*, *Liceul Regional* (1833), *Școala Pomicolă* din *Basarabia* (1842) etc. Este amenajată fîntîna arteziană cu șipotele din apropierea *Bisericii Măzărache* (1829-1834),

care se mai numea *Fantalul*. Au fost înălțate *Biserica Luterană* (1834), *Biserica Romano-Catolică* (1840-1843), rezidite și refăcute *Biserica Înălțarea Domnului* (1830), *Biserica Sf. Haralambie* (1836). Este edificat *Castelul de Apă*, se pune în funcție primul apeduct al orașului.

În 1851 Chișinăul avea deja 102 străzi, 20 de stradele, 269 de „cvarțale” (intersecții de artere). Existau 644 de case noi, inclusiv 100 din ele mari, spațioase, unele cu două niveluri (7, p. 28). Noile obiective urbanistice au generat apariția noilor denumiri (de străzi, piețe, cartiere etc.), acestea fiind în majoritate absolută în limba rusă, trăsătură caracteristică a întregului secol XIX. Drept punct de plecare în desemnarea străzilor noi, din partea de sus a orașului, sau în renominarea celor vechi, autorităților țariste le-au servit: numele împăraților ruși (*Alexandrovskaia, Nikolaevskaia, Ekaterinovskaia*); denumirile unităților militare dislocate în preajma târgului de altădată (*Kievskaia, Podolskaia, Moskovskaia*); numele demnitarilor, cinovnicilor și negustorilor care își aveau casele pe străzile respective (*Haralampievskaia, Iakimovskaia, Haruzina*); alte denumiri și cuvinte rusești (*Krutaia, Ogorodnaia, Svecinaia, Sadovaia*).

Anii 1917-1918 și perioada imediat următoare au dat un impuls proaspăt vieții publice urbane. Chișinăul devine centrul mișcării de eliberare socială și de renaștere națională. Se intensifică mișcarea pentru drepturile naționale, se regroupează forțele democratice, iau ființă societăți și instituții publice, renaște cultura și arta națională, se dezvoltă învățămîntul mediu și cel specializat, la Chișinău este transferată *Facultatea de Științe Agricole* din Iași, își fac apariția mai multe ziare și reviste în limba română. Este revăzută nomenclatura topică urbană, obiectivelor locale atribuindu-li-se denumiri în limba populației băștinașe majoritare.

În perioada postbelică (1944-1960) toponimia orașului este răvășită și revizuită în spiritul politicii și ideolo-

giei regimului sovietic. Astfel ne-am ales cu o toponimie urbană revoluționară, militarizată, ideologizată: *Dzerjinskogo, Iskrî, Kirova, Komunî, Kubinskoi revoluții, Rozî Liuxemburg, Pavlika Morozova, Okteabrskaia, Proletarskaia, Ceapaevskaia, Armeiskaia, Krasnoarmeiskaia, Malinovskogo, Orujeinaia, Partizanskaia, Pogranicinaia*, bd. *Sovietskoi Armii, Drujbî, Kolhoznaia, Komsomolskaia, Karla Marksa, Fridriha Enghelsa...*

Prin anii șaptezeci-optzeci, deci, pînă la reglementarea fondului toponimic urban, din cele 720 de străzi și stradele din Chișinău doar 12 purtau nume românești, dar și acestea se aflau undeva departe de centrul orașului, pe la periferii și în suburbii. Dată fiind situația prea bătătoare la ochi, s-a procedat într-un timp la adaptarea (traducerea) lor în limba noastră: bd. *Armatei Sovietice*, str. *Komsomolului*, str. *Dzerjinski*. Or, tocmai aici s-a greșit de multe ori. *Kuznecinaia ulița*, fosta str. *Fierarilor*, a devenit peste noapte str. *Greierașilor* (!). *Ulița Iskrî* a fost tălmăcită prin str. *Scântei*, pentru care fapt în Executivul Orășenesc izbucnise un adevărat „pojar”, unii demnitari alegîndu-se cu mari neplăceri.

Se știe că prin anii cincizeci-șaizeci, cu autorizarea conducerii locale, în partea de sud-vest a orașului luase ființă o nouă „Siberie”. Pitorescul cartier fusese inundat de bizare denumiri orientale: *Altaiskaia, Amurskaia, Barnaulskaia, Eniseiskaia, Novosibirskaia, Omskaia, Tomskaia, Ussuriiskaia...*

Comisia pentru reglementarea denumirilor de străzi a reușit să stopeze această înstrăinare a urbonimiei Chișinăului. Incomoditatea în rostirea numelor respective a fost unul din argumentele suprimării lor. Rolul principal l-au avut, însă, cererile locuitorilor din această parte a orașului, precum și scrisorile cu oferte din diferite instituții: uniuni de creație, școli, întreprinderi. Bătălia cea mare se dădea în ședințele Consiliului Municipal, pentru că aici se aflau mulți dintre adversarii înverșunați ai reglementării. Până la urmă au învins totuși dovezile documentare, argumentul științific (8, p. 8).

Restabilirea și reglementarea fondului urbonimic național s-au făcut în urma unor cercetări minuțioase ale

surselor istorice, ale materialelor de arhivă. Principiul de bază aplicat a fost cel *istoric-tradițional*. Ca sursă onimică de nominalizare, ca punct de plecare în desemnarea obiectivelor urbane au servit: (1) numele personalităților istorice care pun în valoare cuvîntul și fapta predecesorilor noștri, păstrînd amintirea proeminențelor figuri ale neamului: *Ștefan cel Mare, Matei Basarab, Mihai Viteazul, Al. I. Cuza, V. Alecsandri, M. Eminescu, Al. Russo, A. Mateevici* ș.a.; (2) toponimele istorice care evocă importante evenimente și fapte din trecutul nostru: *Alba-Iulia, Cetatea Albă, Hotin, Soroca, Orhei, Lăpușna* etc.

Principiul *topografic* a fost aplicat la desemnarea unor străzi și stradele, ținîndu-se cont de particularitățile fizico-geografice și naturale locale, de specificul faunei și florei ținutului: *Dumbrăvii, Luncii, Cucorilor, Montană, Pădurii, Liliacului, Teilor* ș.a.

Edificatoare prin conținutul lor figurat, metaforic și metonimic, prin funcția onimică referențială sînt denumirile simbolice: *Primăverii, Toamnei, Dimineții, Mărțișor, Mesager, Speranței*.

Actualele urbonimice sînt denumiri autentice românești, firești limbii noastre, corespunzătoare tradițiilor istorice și culturale și, nu în ultimul rînd, în conformitate cu legislația lingvistică în vigoare.

Referințe bibliografice

1. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*. București, 1975, vol. I, p. 219 (în continuare – DRH).
2. DRH. A. Moldova. București, 1976, vol. II, p. 187.
3. *Moldova în epoca feudalismului*. Chișinău, vol. I, p. 90 (în continuare – MEF).
4. MEF. Chișinău, 1987, vol. V, p. 141.
5. Anatol Eremia. *Chișinău: orașul vechi și nou. Monografie-album*. Chișinău, 1998, p. 90.
6. MEF. Chișinău, 1982, vol. III, p. 77.
7. Anatol Eremia. *Chișinăul în vîltoarea secolelor. // Cugetul*. Revistă de istorie și cultură. Chișinău, 2000, nr. 3, p. 28.
8. Anatol Eremia. *Chișinău. Ghidul străzilor*. Chișinău, 2000, p. 8.

Nicolae DABIJA

ALEEA CLASICILOR

În fiecare zi a anului, locul nostru drag, de vis și zăbovire a pașilor, este Aleea Clasicilor...

...aici veșnicia e-atât de aproape
c-o poți atinge cu mâna...

Aici și-au dat întâlnire marii cititori ai literelor române. Istoria a vorbit cu glasurile lor.

Timpul și-a încetinit mersul în preajma paginilor scrise de ei. Graiul s-a purificat rostit de buzele acestora.

G â n -
durile le sunt neatinse de cărunție.

T i m p u l
lor este altul.

Aerul din preajma acestor busturi e curat și limpede, ca aerul din preajma munților.

Ei au însemnat trecerea vremurilor cu cele scrise.

Ei au trăit în logos, ca într-o țară.

Nicolae Milescu-Spătaru, Dimitrie Cantemir, Gheorghe Asachi, Constantin Negruzzi, Alexandru Hâjdeu, Alecu Russo, Alexandru Donici, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Mihai Eminescu, George Coșbuc, Ion Luca Caragiale, Alexei Mateevici, Lucian Blaga, Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, George Bacovia, Constantin Stere, Mircea Eliade, Octavian Goga, George Călinescu, Nichita Stănescu, ale căror nume le poartă și le vor purta, fără a osteni să le tot rostească,

„...secolii din gură-n gură”.

Ca meșterii ce se modelau după catedralele pe care le-au zidit, ei s-au modelat după chipul și asemănarea operelor pe care le-au scris.

Ca și cum vremuri trecute și viitoare s-au întâlnit aici.

Veacuri s-au concentrat într-o clipă.

Istoria însăși – într-o pagină de carte.

Aici, chiar frunzele au în foșnetul lor ceva dintr-un răsfoit de cronică.

Aici, arborii par mai îngândurați și mai demni...

Aleea Clasicilor...

Respirația orașului în acest loc e mai domolită. Ca și cum ne-am afla undeva pe un țărm de ape ori la un mijloc de codru.

Sau la o margine de Veșnicie...

Irina CONDREA

STUDIA LINGUISTICA IN HONOREM PROF. VALERIU RUSU

La sfârșitul anului trecut s-a tipărit, sub egida Catedrei de Limba Română, Lingvistica Generală și Romanică a Universității de Stat din Moldova, volumul **Probleme actuale de lingvistică. Omagiu profesorului universitar Valeriu Rusu***. Faptul că această importantă culegere de materiale de specialitate a fost publicată prin eforturile catedrei sus-numite nu este întâmplător – profesorul Valeriu Rusu a fost în repetate rânduri oaspetele Facultății de Litere, unde a ținut prelegeri, a participat la întruniri științifice, a avut întâlniri cu profesorii și studenții, molipsindu-i de fiecare dată pe cei ce-l ascultau prin entuziasmul său luminos, prin optimismul și încrederea neștrămutată că, muncind conștiincios și perseverent, se pot obține lucruri mari, chiar și cu mijloace mici. Prezența Domniei sale la Facultatea noastră a fost totdeauna marcată de originalitatea ideilor expuse, de gesturile pline de generozitate, prin care a demonstrat mereu dorința sinceră de a contribui la animarea activității științifice a studenților și profesorilor. Cu franchețea ce îl caracterizează, în ultima sa vizită, a instituit chiar premiul „Valeriu Rusu” pentru câștigătorii concursului de traducere, care a avut loc la facultate, iar studenții premianți au avut posibilitatea să vadă atunci, pentru prima dată, cum arată moneda europeană euro.

În cadrul Facultății de Litere cea mai importantă manifestare legată de profesorul Valeriu Rusu a fost conferința organizată cu prilejul împlinirii a 65 de ani de la naștere. La întrunirile și sesiunile de comunicări științifice au participat atunci zeci de profesori,

doctoranzi, cercetători științifici atât de la Universitatea gazdă, cât și de la alte centre universitare și științifice din republică – Universitatea Liberă Internațională, Academia de Studii Economice, Universitatea Pedagogică „Ion Creangă”, Academia de Științe a Moldovei. Secțiunile conferinței au fost axate pe tematica ce reflectă cele mai importante preocupări științifice ale profesorului Valeriu Rusu: fonetică și dialectologie, gramatică, vocabular, traducere, sociolingvistică, didactică.

Textele comunicărilor, însoțite de discursurile de omagiere și o serie de aprecieri ale unor cunoscute personalități din R. Moldova și din Franța, au fost înmănunchate într-un impunător volum de 365 de pagini, care constituie, într-un fel, materializarea relațiilor profesorului Valeriu Rusu cu conaționalii săi, cu colegii de breaslă, cu prietenii și tovarășii de idei.

Partea I conține compartimentele *Articole omagiale și Aprecieri*. Ea se deschide cu un impresionant *Curriculum vitae* al celui omagiat, din care merită să reținem: doctoratul pe care l-a luat în 1969 cu ilustrul profesor Al. Rosetti, funcțiile de lector de limba română la universitățile din Toulouse, Belgrad și Provence, iar în prezent – profesor titular de Limbă, Civilizație și Lingvistică Română la Universitatea Provence (Aix-Marseille I); participarea la numeroase colocvii și congrese internaționale; un vast nomenclator de lucrări publicate – cărți, articole și studii științifice, comunicări la congrese și colocvii, prezentări, cronici și interviuri – lista cuprinde 16 pagini de carte! Un loc aparte îl ocupă materialele ce-l prezintă pe savantul, pedagogul și omul Valeriu Rusu. Toți cei care le semnează – prietenul omagiatului, prof. univ. dr. hab. Anatol Ciobanu, membru corespondent al A.Ș.M.; conferențiarul dr. Vl. Zagaevski, Irina Condrea, Nelu Vicol și ziaristul Al. Bantoș – scot în evidență trăsăturile pregnante ale operei sale de savant, dar și ale firii sale de om cu poziție activă, cu iubire de adevăr, de neam și de țara natală. Sunt pline de considerație aprecierile personalităților care l-au cunoscut și care îi aduc sincere elogii – acad. Nicolae Corlăteanu, acad. Silviu Berejan, acad. Mihai Cimpoi, dr. Ion Melniciuc,

* Probleme actuale de lingvistică. Omagiu profesorului universitar Valeriu Rusu. – Chișinău: Centrul Editorial al U.S.M., 2002. – 365 p.

dr. Ana Bantoș, poeții Vasile Roman-ciuc, Dante Cerilli, Iulian Filip, ziarista Valentina Butnaru, de asemenea prof. Antoni-Lluc Ferrer, dr. Estelle Variot, doctorandul Adrian Chircu – toți trei de la Universitatea din Aix-en-Provence.

Prima parte se încheie cu o emoționantă confesiune a profesorului Valeriu Rusu, intitulată *Inima mea tremură pentru Basarabia...*, în care își găesc loc dureroasa nostalgie după locurile natale, purtată în suflet în timpul celor peste 50 de ani de absență de acasă, grija și neliniștea pentru cele ce se întâmplă acum cu neamul, limba și spiritul acestui me-leag, de care mereu îi este și veșnic îi va fi dor – Basarabia. Și ca un ade-vărat filolog, încheie cu definiția celei mai fascinante și mai „intraductibile” noțiuni ce ține de spiritul poporului român – **dorul**: «Le sentiment de **dor**, chez les Roumains (il y a même des toponymes: **Vârful cu Dor** „le pic avec de la nostalgie”) est nourrit par la montagne et il caractérise la vie des berges en pratiquant la transhumance, qui ont la nostalgie de leur village, de leur famille, qui les poussent irrésistiblement é y revenir, dès que le printemps, **mama noastră**, „notre mère”, ainsi qu'on l'appelle dans la poésie populaire, s'approche.

Et ce sentiment est douloureux (**dor** vient du lat. **dolus!**), car le chemin pour retrouver le village natal, sa bien aimée, sa famille, est bien long:

„Foale verde-a dorului,
Lung e drumul codrului,
Dar mai lung al dorului.
Drumul codrului sfârșește,
Al dorului se lungește...”

Această palpitantă aserțiune este ca un preludiu pentru materialele imediat următoare din volum, în care autorii pun degetul pe rana mereu sângerândă a Basarabiei, simțită atât de acut și de distinsul profesor Valeriu Rusu – situația limbii române.

Partea a II-a a volumului cuprinde articole și studii de lingvistică și se deschide cu compartimentul *Sociolingvistică*. Tematica materialelor inserate aici este de o stringentă actualitate pentru societatea noastră, deoarece vizează, în primul rând, situația limbii române, a glotonimului, a vorbitorilor acestei limbi – lucruri reflectate în studiul prof.

univ. dr. hab. Anatol Ciobanu *Privire retro- și prospectivă asupra situației lingvistice din Republica Moldova*. În contextul sociolingvistic al republicii noastre prezintă interes aspectele expuse de prof. dr. Mihail Purice în comunicarea intitulată *Legislația lingvistică și limbile minoritare din Republica Moldova*, în care se iau în discuție noțiunile și termenii de **limbă regională**, **limbă minoritară**, **limbă oficială** și statutul acestora în R. Moldova. Dr. hab. Teodor Cotelnic în studiul *Situația lingvistică în așa-zisa „Republică Nistreană”* examinează situația vorbitorilor de română din Transnistria, aducând ca argument o serie de date statistice și comentând felul cum se pun problemele în școlile din această regiune. O serie de *Aspecte ale bilingvismului în R. Moldova* sunt relevate de conf. univ. dr. Irina Condrea, care arată cum se desfășoară comunicarea – concomitentă, paralelă, alternativă – în cele două limbi vorbite curent în R. Moldova – româna și rusa. Conf. univ. dr. Petru Butuc scrie *Despre realizarea legislației lingvistice în unele sate*, referindu-se, în special, la localitățile cu populație mixtă, care se orientează și se reorientează în conformitate cu politica lingvistică promovată. Aspecte ale propagandei antiromânești și antinaționale, abordate de unele publicații periodice de limbă rusă, sunt luate în discuție de cercetăt. șt. Tamara Răileanu în articolul *Lingvistica, politica și buna-credința*.

Compartimentul *Gramatică și vocabular* inserează lucrări în care sunt examinate o serie de probleme, cu referire la limba română și sistemul lexico-gramatical al acesteia, cum ar fi: *Considerații privind blocurile sintactice* de Emilia Oglindă, *Despre valorile multiple ale lui de*, semnat de Adrian Chircu, *Perfectul compus futural* de Vitalie Marin, *Începuturile și continuitatea alfabetului latin în limba română* de Vladimir Zagaevski, *Les fêtes latines de Forcalquier et Gap* de Estelle Variot, *Caracteristici ale limbajului economic* de Maria Graur-Vasilache, *Modelări structurale ale unor îmbinări terminologice (limbajul financiar-bancar)* de Svetlana Bârsan, *Limbajul actelor juridice* de Mariana Postolachi, *Erori lexicale în limbajul vorbitorilor din Basarabia* de Eugenia Dodon, *Despre corelația retori-*

că-stilistică-limbaj figurat de Sabina Corniciuc, *Unele echivalente românești ale verbelor aspectuale cu prefixul no- în limba rusă. Sincretism sau eurisemie?* de Anatol Lența și Nicolae Chiricenco, *Concurența dintre a deveni și a se face (în componența echivalentelor analitice eventive)* de Silvia Maznic, *Observații asupra utilizării unor neologisme de Maria Onofraș, Originea românescului codru* de Gheorghe Rusnac, *Procedee de renovare a sensului frazeologismelor și efectele stilistice obținute în urma acestor transformări* de Gheorghe Colțun, *Valoarea temporală a infinitivului* de Victor Axente, *Despre terminologia economico-administrativă românească de la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea* de Lucia Cepraga.

Tematica abordată denotă marea diversitate a preocupărilor științifice pe care le au cercetătorii și modul de abordare a problemelor luate în discuție.

În compartimentul *Didactica* sunt cuprinse materialele semnate de: Lidia Strah – *Dezvoltarea competențelor comunicative ale studenților străini la lecțiile de limba română*, Nelu Vicol – *Ortologia între teoria și didactica limbii*, Tamara Boico – *Școala și educația lingvistică*, Ana Cozari – *Limbajul elevilor în mediul dialectal*, Ioana Axenti – *Actualitatea concepțiilor pedagogice elaborate în perioada interbelică*, Maria Barbă – *Viziuni privind unele principii ale educației*, Rima Gurău – *Promovarea deschiderii spre schimbare la lecția de limbă română*, Ana Vulpe – *Unele considerații privind procesul de predare a limbii române ca limbă străină*.

Toți autorii prezenți în volum au fost animați de molipsitoarea energie a profesorului Valeriu Rusu, care, prin studiile, conferințele și întrunirile al căror protagonist a fost, a știut să-și găsească adepți în problemele de știință, audienți fideli în sălile de curs și prieteni de nădejde printre colegii de breaslă. Toți aceștia subscriu la următoarele cuvinte ale strămoșilor noștri romani, pe care i le adresează profesorul Anatol Ciobanu:

Vir doctissime, venerandissime,
philologe illustrissime Valeriu Rusu!

Vivas, crescas, floreas, tu, qui
iustissiman venerationem apud nos
omnes habes!

Semper sitis in flore!

RADIOGRAFIE LA ZI A ROMÂNEI VORBITE PE MALURILE PRUTULUI

Cele două volume intitulate *Limba română vorbită în Moldova istorică** reprezintă o lucrare unicat, deoarece este consacrată unui domeniu, practic, nestudiat până acum – realizarea limbajului standard prin exprimarea orală în mediul urban, o atenție sporită acordându-se formelor interactive de comunicare – dialogul, diversele tipuri de convorbiri, intervenții etc.

Studiul acestor probleme a durat din 1996 până în 1999 în cadrul proiectului *proDrum*, sponsorizat de către Fundația Volkswagen din Hanovra (Germania) și a fost realizat de un grup de la diverse centre științifice. Din România au participat Adrian Turculeț, Ana Maria Minuț, Luminița Botoșineanu, Aurelia Merlan – Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași; din Republica Moldova – acad. Silviu Berejan, Vasile Botnariuc, Galaction Verebceanu, Constantin Strugăreanu, Vasile Pascaru de la Institutul de Lingvistică al A.Ș. a Moldovei, Gheorghe Popa de la Universitatea Pedagogică „A. Russo” din Bălți. Partea germană a fost reprezentată de Vasile Dumbravă (coordonator), Sabine Krause – Universitatea din Leipzig, Jürgen Erfurt – Universitatea Johann Wolfgang von Goethe din Frankfurt pe Main, Bärbel Techtmeier – Universitatea din Potsdam, Larisa Shippel – Universitatea Humboldt din Berlin.

Inițiatorul și coordonatorul lucrării este Klaus Bochmann, prof. dr. academician de la Universitatea din Leipzig, un excelent cunoscător al limbii române (a făcut studii la Universitatea din București), având ca domenii de cercetare: sociolingvistica, politica lingvistică, lingvistica română, canadistica, francofonia. A publicat numeroase articole, studii, cărți privind lingvistica română, cele mai cunoscute fiind *Soziolinguistische Aspekte der rumänischen Sprache (ed)*, Verlag

* Limba română vorbită în Moldova istorică/ Klaus Bochmann, Vasile Dumbravă (editor). Vol. I, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2002, 202 p.; Vol. II. Texte, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2000, 332 p.

Enzyklopädie, Leipzig, 1980; *Gramatik der rumänischen Sprache der Gegenwart* (colab.), Verlag Enzyklopädie, Leipzig, 1986; *Lebendige Philologie. Studien zur Soziolinguistik, Gesellschaftstheorie und zur Wissenschaftsgeschichte der Romanistik*. Hrsg. von Jürgen Erfurt und Falk Seiler, Leipzig Universitätsverlag, Leipzig, 1999.

Grupul de cercetători a avut ca obiective următoarele aspecte: definirea situațiilor reprezentative de limbă română vorbită, colectarea materialului documentar prin înregistrarea discuțiilor și discursurilor respective și transcrierea lor, precum și analiza datelor, recurgându-se la experiențele obținute în cercetările despre oralitate din domeniul altor limbi. Limba română vorbită în cele două teritorii, care au constituit cândva un tot întreg – partea moldovenească a României și Republica Moldova – a fost tratată ca un subiect unitar, ce denotă aceleași trăsături dialectale comune.

Volumul I al lucrării conține studii referitoare la diverse probleme de sociolingvistică, ce vizează aspectul vorbit, oral al comunicării, în particular, al comunicării în limba română din teritoriile menționate. Abordarea lor se bazează pe cele mai noi realizări ale științei lingvistice, autorii luând în discuție o serie de noțiuni mai ales din domeniul comunicării, cum ar fi limba vorbită, textul, tipuri de texte orale, dialogul, mărcile interactive ale dialogului etc. Sunt, de asemenea, examinate particularitățile limbii române vorbite (în Moldova istorică), în special fenomenele ce țin de sintaxă, fonetică și fonologie, o serie de aspecte lexico-semantice.

Volumul se deschide cu o *Introducere* a prof. **Klaus Bochmann**, în care este arătată importanța studierii aspectului vorbit al limbilor și faptul că „tratarea împreună a limbii vorbite în Republica Moldova și în partea moldovenească a României permite deocamdată să obținem o primă bază de date, care face posibilă compararea realizărilor limbii vorbite din cele două teritorii românofone care odată au format un tot întreg, iar, din punct de vedere dialectal, identificarea atât a trăsăturilor comune, cât și a deosebirilor dintre ele”.

În capitolul I, intitulat *Dimensiunile sociolingvistice ale limbii române vorbite*, **Jürgen Erfurt** face o amplă caracterizare a condițiilor social-istorice și politice în care s-a dezvoltat limba română din acest teritoriu, referindu-se la: 1. *Evoluția culturilor și stabilirea*

granițelor sociale și politice în Moldova istorică; 2. *Structura socială, modernizarea societății și relațiile lingvistice în secolele al XIX-lea și al XX-lea*; 3. *Variația lingvistică și transformarea spațiului discursiv*; 4. *Limba și însușirea limbii în instituții*. Sunt prezentate numeroase date statistice, se fac referințe la cele mai importante evenimente sociale și culturale din istoria regiunii, care au condiționat mobilitatea socială și, o dată cu ea, modul de exprimare al diferitelor pături ale populației. Autorul comentează o serie de termeni sociolingvistici cum ar fi *graiuri locale și dialecte, sociolectul, idiolectul, cronolectul, limba literară, standardul* (și relațiile acestuia cu alte forme de existență a limbii, inclusiv cu referire la ceea ce în Québec este numit *un standard d'ici*). Nu sunt trecute cu vederea nici spinoasele probleme legate de situația lingvistică din R. Moldova, inclusiv cea a glotonimului *limbă moldovenească vs/limbă română*. În legătură cu socializarea lingvistică sunt examinate problemele legate de *limba maternă, limba primară, monolingvism, bilingvism, multilingvism, limbă dominantă, limba a doua sau a treia*.

Menționăm că multe dintre aceste noțiuni sunt utilizate la noi doar sporadic, abordate rar și inconsecvent în lucrările lingviștilor, de aceea studiul lui Jürgen Erfurt poate servi drept sursă sigură pentru o bună inițiere în problemele de sociolingvistică, inclusiv în cele referitoare la situația din R. Moldova. Oarecum neobișnuit pare faptul că procedând la o analiză a situației și politicii lingvistice din Basarabia, autorul prezintă numai propriile opinii, de altfel, foarte bine și corect argumentate, sau îi citează în anumite cazuri tot pe conaționalii săi și nu apelează deloc la materialele scrise și publicate de lingviștii din R. Moldova (în special, în ceea ce privește denumirea glotonimului, bilingvismul, politica lingvistică etc.). Face acest lucru probabil, în primul rând, din motivul că în multe dintre lucrările apărute la noi autorii dau frâu liber emoțiilor și probleme, adeseori complicate și dificile, sunt tratate cu o mare doză de subiectivism. Este de presupus că poziția de implicare sentimentală și de obidă personală cu critici gen „ne-au furat limba”, „ne-au luat graiul” „ei ne-au împilat, noi am suferit” etc., ce apare în materialele științifice de lingvistică, nu este luată în serios de savanții care cercetează fenomenul, nu efectele cu tentă publicistică. Pe de altă parte,

această totală trecere sub tăcere a celor ce s-au scris aici poate fi o modalitate de a evita patriarhalul nostru „partizanat științific”, de care poate fi acuzat cineva ce îl citează pe X, dar nu amintește de Y și nu îl laudă/critică pe Z.

Limba vorbită – astfel este intitulat capitolul II, semnat de **Larisa Shippel**. Autoarea pornește de la concretizarea conținuturilor ce se dau termenului *text* în lumina teoriei bazate pe caracterul activ și interactiv al comunicării, astfel că un text poate fi realizat atât grafic (scris), cât și oral (fonic). Conform concepției semiotice expuse de autoare, *textul este limba realizată ca acțiune comunicativă, ca semn*. În acest compartiment mai sunt examinate *oralitatea și particularitățile textului oral* (coerență, coeziunea, intenționalitatea, acceptabilitatea, informativitatea, situaționalitatea, intertextualitatea).

Adrian Turculeț este autorul capitolului III, *Tipuri de texte orale*, în care abordează tipologia textelor și face o caracterizare/clasificare provizorie a textelor din corpus. Cercetătorul menționează că „în cadrul documentării empirice a proiectului s-a urmărit înregistrarea de texte orale uzuale în trei mari domenii ale interacțiunii comunicative urbane: în instituții (școală, universitate, judecătoria, tribunal, primărie, policlinici, spitale ș.a.), în mass-media orale (radio, televiziune) și în situații neinstituționalizate (pe stradă, la piață, în familie, în căminul studentesc etc.)”. Spre exemplu, ca „tipuri” de texte/convorbiri sunt enumerate: raport/dare de seamă, discuție/dezbatere (oficială), dispută (controversă), hotărâre (rezoluție), discurs, rechizitoriu, pledoarie, interogatoriu, depoziție (mărturie), expunere, prelegere, referat, convorbire de verificare, narațiune /povestire, relatare, tranzacție, reclamă, solicitare (cerere) de informații, discuție (particulară), dispută (ceartă), conversație familiară – fiecare având parametrii respectivi.

În capitolul IV, intitulat *Structuri și forme*, de compartimentul *Dialogul – forma cea mai complexă de manifestare a limbii vorbite* este responsabil **Bärbel Techtmeier**. Sunt examinate problemele legate de *dialog* pentru care se evidentiază prezența emițătorului și a receptorului, iar în calitate de criterii pentru definirea dialogului sunt considerate *caracterul hic-et-nunc și spontaneitatea schimburilor verbale*. Clasificarea structurilor considerate ca

acte verbale se face în baza teoriei actelor de vorbire (Searle), distingându-se astfel acte reprezentative, explorative, directive, comisive, expresive și declarative. Abordarea se face, de asemenea, după criteriile funcționale și pragmatice. În același capitol este inclus compartimentul *Mărcile interactive și funcțiile lor în dialog*, semnat de **Aurelia Merlan**. Sunt examinate mijloacele lingvistice cu funcție de reglare a spațiului interactiv, numite în literatura de specialitate *marcatori discursivi, particule enunțative, mărci de discurs, mărci de structurare a conversației, mărci conversaționale* ș.a. Ele sunt cuvinte simple sau compuse (*păi, bun, da, vasăzică*), locuțiuni (*în primul rând, nici vorbă, referitor la*), frazeologisme (*ferească Dumnezeu!, asta-i bună!, ce mai la deal, la vale*) etc. Acestea sunt clasificate în mărci de deschidere, mărci de menținere și mărci de închidere a dialogului, examinându-se, de asemenea, mărcile fatice, mărci ale rândului la cuvânt, mărci ale ezitării, mărci ale corectării, modalizatori.

În capitolul V, *Dialogul – un proces interactiv dinamic*, **Bärbel Techtmeier** studiază tipurile de *Activități ale interlocutorilor în vederea asigurării succesului interacțiunii*, cum ar fi crearea și menținerea unei ordini în desfășurarea dialogului, precum și *Enunțurile metacomunicative (EM) – constituenți importanți ai structurilor conversaționale*.

Intitulat *Sintaxa românei vorbite în Moldova istorică*, capitolul VI, realizat de **Aurelia Merlan**, cuprinde analiza particularităților specifice sintaxei orale. Se menționează că datorită caracterului spontan, alternativ, imediat enunțul oral se deosebește de cel scris, de multe ori acesta nu mai este produsul unui singur emițător, ci a doi sau mai mulți. De aici și conceptul de *sintaxă dialogală*, care reflectă comportamentul cooperativ al participanților la dialog. Pentru textul oral sunt caracteristice în mare măsură tendința de economie lingvistică (elipsa), caracterul redundant (reluările de tot felul), repetiția, structurile-bumerang, cummul de termeni, rectificările, reformulările, abundența propozițiilor exclamative, interogative, retorice. În cadrul propoziției sunt examinate fenomenele specifice care țin de acordul semantic, acordul prin atracție, reluarea predicatului, mai multe categorii de structuri anacolutice. Sunt, de asemenea, prezentate particularitățile specifice limbii vorbite la nivel de frază și la nivelul părților de propoziție.

Capitolul VII, *Fenomene lexico-semantică*, are două autoare: **Luminița Botoșineanu** și **Angelica Hobjiță** și este consacrat examinării componentei vocabularului limbii vorbite, care „este, în anumite situații de comunicare, determinat spațial și cultural, fapt demonstrat de prezența dialectismelor, a cuvintelor argotice, a „străinismelor” în diferite mesaje, spre deosebire de vocabularul limbii scrise, ale cărui elemente componente sunt condiționate, într-o mai mare măsură, de autocenzură”. Se iau în discuție: *Variația sintagmatică redusă a vocabularului. Cuvinte iterative; Deicticele* (reprezentate de adverbe, pronume, elemente verbale); *Prezentativele; Imprecizii în referențialitate. Cuvinte passe-partout; Cuvintele de umplutură: Structurile sinonimice; Repetițiile; Aproximarea în denumire/exprimare; Elipsele lexicale; Mijloace de realizare a expresivității; Apelativele.*

În capitolul VIII, *Fenomenele fonetice și morfologice*, **Adrian Turculeț** tratează despre *Observațiile preliminare* și examinează o serie de probleme legate de unitățile numite *sintagme intonaționale*, se referă la *pauză, accentul secundar, accentul forte, accentuarea dublă a unui cuvânt, adverbul de negație nu, cuvintele neaccentuate, transferul accentual*. Ca fenomene fonetice generale de limbă vorbită sunt prezentate *reducerea duratei sunetelor, afonizarea sunetelor, dispariția unor sunete, acomodarea regresivă, hiatul și evitarea hiatului, diftongarea vocalelor*. În același capitol, **Galaction Verebceanu** semnează studiul *Fenomene fonetice ale limbii vorbite în R. Moldova*, în care constată că „limba română vorbită la Chișinău și Bălți prezintă foarte puține fenomene fonetice deosebite în raport cu limba vorbită la Iași... Specificul fonetic al vorbirii din Republica Moldova, „accentul basarabean” este dat în special de diftongarea frecventă și pronunțată a vocalelor în cuvinte vechi și în neologisme, de palatalizarea mai puternică a consoanelor urmate de (semi) vocale anterioare, de rostirea cu / velar; la aceste particularități se mai adaugă accentuarea sau/și forma fonetică deosebită a unor cuvinte, care dovedesc originea rusească a lor”.

Capitolul IX, *Considerații finale*, este scris de **Klaus Bochmann**, care constată că: 1. Rezultatele cercetărilor confirmă ipoteza că limba vorbită are legitățile ei și recurge la o gamă

largă de mijloace expresive, care le depășesc cu mult pe cele lingvistice în sensul mai strict. 2. Comunicarea orală se realizează printr-o mulțime de texte de factură diversificată care formează un continuum ce se întinde de la textele redactate în scris, pentru a fi citite, până la textele conversației private, familiale, intime. 3. Numeroase sunt fenomenele așa-zise „universale” din textele analizate, care se întâlnesc în toate limbile purtătoare de cultură modernă. Altele sunt specifice pentru limba română vorbită în general și, în sfârșit, există și un set de trăsături regionale moldovenești. 4. Existența românei regionale moldovenești nu ne permite să trecem cu vederea deosebirile evidente dintre felul de a vorbi în teritoriile din stânga și din dreapta Prutului. Diferența nu constă în faptul că în zonele din stânga și din dreapta Prutului se utilizează sisteme lingvistice distincte sau se vorbesc dialecte ori chiar limbi diferite, ci în faptul că pe ambele maluri ale Prutului aceeași limbă română este vorbită altfel: cu criterii de selecție diferite se recurge la inventarul uneia și aceleiași limbi.

Volumul I se încheie cu o binevenită rubrică „Autorii noștri”, în care sunt prezentate informații despre statutul socioprofesional, studiile, preocupările științifice și lucrările tipărite, mai importante ale fiecărui cercetător care a participat la elaborarea acestei valoroase și prestigioase culegeri.

Volumul II al lucrării, apărut cu doi ani mai înainte decât vol. I, reunește o selecție de texte din corpusul înregistrat în cadrul programului *proDrum*. Fiecare fragment este pașaportizat, astfel că cititorul poate stabili unde, când și de cine a fost înregistrat și transcris textul respectiv. Este de remarcat faptul că fragmentele sunt prezentate în transcriere fonetică, prin intermediul căreia se pot recupera toate particularitățile de pronunție, accentuare, pauzele de diferită lungime, anumite aspecte ale intonației, adică tocmai acele caracteristici care sunt specifice prin excelență limbii vorbite.

Fără îndoială că cele două volume intitulate **Limba română vorbită în Moldova istorică**, editate sub redacția lui Klaus Bochmann și Vasile Dumbrovă, vor fi de un real folos pentru cercetători, studenți, doctoranzi, pentru toți cei interesați de problemele de sociolingvistică în aspectul lor teoretic modern și aplicativ.

Ana BANTOȘ

LITERATURA ROMÂNĂ DIN BASARABIA: DESCHIDERE SPRE UNIVERSALITATE. CHIȘINĂUL LITERAR (2)

Dincolo de interesele de grup, Chișinăul literar la începutul unui nou secol își dispută o imagine marcată de lupta pentru ieșirea din provincialism. Zbaterile sisifice cunoscută nu de azi sau de ieri sunt acum mai spectaculoase. Lucrul acesta se întâmplă și din cauza că „provincia” a devenit o noțiune mai relativă ca oricând. Că ne aflăm la margine, „la Nistru la mărgioară”, după cum spune cântecul popular, sau „pe marginea vuindelor fruntarii”, după cum scria poetul Liviu Damian, Basarabia fiind „răspântia răspântiei” (Al. Zub), e un lucru cunoscut. Alta a devenit însă raportarea la „centru”, care acum se relativizează și se abstractizează chiar. De fapt, relativizarea acestuia din urmă este cea care duce în mod inevitabil la apropierea noțiunii de „provincie”. Ca o consecință, în peisajul literar pruto-nistean, așezarea temeinică a eului artistic în sine este determinată, inclusiv, de modul în care autorul știe să dea expresie acestui raport: „margine-centru”, „închidere-deschidere”.

Altă dată, mai exact prin anii '60, scriitorul își proiecta eul și năzuințele pe un fundal urban panoramic „ca pe grele talazuri”, peisaj în care el se vedea încadrat perfect cu toate trăirile sale tumultuoase, războindu-se cu anii și cu noianul zilelor, „urmat de ochii iubirilor mari și setea bântuind fără alean”. Poetul, identificându-se cu „ciudata fire”, așa cum se întâmpla în cazul lui Andrei Lupan, își vedea rostul în „harul năstrușnic al înnoirii”.

Grandioasa figură afișată de poetul grav, „stăpân pe a graiului taină și faptă și nebiruit făurar de poemă” era priincios adumbrită și dedublată, în cheie șăgalnică, ușor ironică, de către o altă ipostază a poetului „prea risipit” prin bucurie și „prea neadunat pentru tristețe”, alias Aureliu Busuioc. Biografia personajului său liric, mereu aceeași, se află sub semnul „tăierii buricului” și al „planificării” destinului. Viitorul lui este în mâinile Parcelor „tot încurcând fuiorul”. Unde s-ar putea afla în aceste condiții centrul spre care ar trebui să se îndrepte personajul liric din poezia lui Aureliu Busuioc, tentat și el, la rândul-i, de înnoire, însă de o înnoire altfel înțeleasă? „Râsul” celor tari și lipsa de apărare a celor slabi care nu au scuturi – iată cei doi poli între care se consumă, ca într-o „mazurcă de altă dată”, spectacolul trăirii autorului **Îmblânzirii mașinii de scris**. Sub „pavăza” unui atare crez jocul destinului e înscenat cu dezinvoltură:

*Când trece pe stradă Bătrânul Poet,
Bătrânul, grozav de bătrânul poet,
se scurge și timpul atunci mai încet,
ei bine, cu mult mai încet.*

(Aureliu Busuioc, *Bătrânul poet*)

Vizarea parodică de către Aureliu Busuioc a „absenteismului” Bătrânului Poet nu lasă nici un dubiu:

*Dar el e atât de voinic și absent,
Poetu-i atât de absent,
că nu mai desparte trecut de prezent.*

*El vede, dar unde anume în timp,
ei, unde anume în timp?*

Echilibrul situației se restabilește, însă, prin tinerele voci, „îngânând ca în vis un cântec de glorie încă nescris”, care are menirea de a motiva nevoia de revenire permanentă a poetului la uneltele sale, cu alte cuvinte, circumscrierea procesului de creație într-o continuă necesitate de perfecționare.

Este evident că procesul convertirii timpului social în unul artistic nu este mai puțin anevoios decât convertirea „marginii” în „centru”. Drept dovadă, iată un fapt ce ține de istoria culturală a urbei noastre. Mi l-a relatat chiar zilele trecute prozatorul Vladimir Beșleagă, care își amintește cu exactitate că la Chișinău prima grădiniță în limba pe atunci moldovenească a fost deschisă abia în 1957. Dornici să-și educe copiii în limba maternă, părinții de prin toate cartierele capitalei își aduceau odraslele la această instituție amplasată la periferia Sculeni. Grigore Vieru, care la fel ca și Vladimir Beșleagă își ducea copiii la singura grădiniță moldovenească din capitală, a scris primele poezii pentru copii în scopul de a susține instituția respectivă cu „materialele didactice” necesare. Astfel începea calea de creație a unei generații, „îngânând ca un vis un cântec de glorie”, pe atunci „încă nescris”. Tinerele voci aveau să se contureze cu tot mai multă certitudine și mai distinct în corul literaturii vremii dislocând timpul social. În linii mari, generația scriitorilor șaizeciști, cei mai mulți dintre ei veniți de la țară, se lăsa antrenată în procesul de orășenizare, în timp ce Chișinăul își acumula imaginea sa de capitală a culturii autentice, inclusiv din cioburile adunate din straturile cele mai adânci ale ființei naționale pe care scriitorii le făceau să zuruie în auzul fermecat al copiilor. Intrând la facultate, viitorii scriitori aduceau cu sine cei șapte ani de la „universitățile” de acasă. Cele patru clase românești pe care le aveau majoritatea părinților, experiența dură a războiului, a foametei și a deportărilor au stat la baza formării unui „cod” al rezistenței la „încercări și la situații”. Titlurile volumelor publicate în anii '60 vorbesc de la sine: **Darul fecioarei și Ursitoarele** de Liviu Damian, **Numele tău** de Grigore Vieru, **Aripi pentru Manole** de Gheorghe Vodă, **Piatra de citire** de Anatol Codru, **Casă părintească** de Dumitru Matcovschi, **La ruptul**

apelor de Victor Teleucă etc. Lansat pe la sfârșitul anilor '60, îndemnul poetului Petru Zadnipru

*Veniți, băieți, veniți la carte
De pe la Nord, de pe le Sud,
Că-n pașii voștri de departe
Eu pașii proprii mi-i aud*

exprima deja instituirea unei continuități în sensul stabilirii unui cadru clar al autohtonizării culturii în urbea Chișinăului. Delimitarea între vechi și nou trece de pe planul strict ideologic, cu frecvent pomenitele, în primul deceniu postbelic, diferențe de clasă, pe unul al necesității de a revendica valorile culturii. Investigația în planul culturii deschidea alte perspective susținute și de accesul la literatura română de bună calitate care se difuza prin intermediul librăriei „Meridiane”, aflată în cartierul Botanica. Aici, până în anul 1968, când după evenimentele din Cehoslovacia librăria a fost închisă, atât scriitorii cât și cititorii, în special studenții, procurau, la un preț accesibil, literatură română și universală. Păstrez ca pe o relictă în biblioteca mea câteva volume din Vasile Alecsandri, Liviu Rebreanu, Tudor Arghezi, dăruite mie, pe atunci elevă, de către sora mea care era studentă la Facultatea de Biologie a U.S.M. Studiul autodidactic completându-l pe cel din instituțiile de învățământ superior se va dovedi a fi decisiv pentru ieșirea din lumea împesăritată și împielităată a unui provincialism programat. Comunicarea pe viu cu scriitorii din alte foste republici unionale, în special cu cei din Țările Baltice, de asemenea a contribuit în mare măsură la cunoașterea de sine prin raportarea la celălalt. Stigmatizată de regim și reprimată pe plan public, conștiința de sine lucra în adâncurile unui eu care, în fond, se rezema pe gândul la cei de acasă, termenul „acasă” fiind foarte încăpător și comportând nuanțe și subtilități de interpretare. În intimitatea sa personajul literar conceput de scriitori, acomodându-se la ritmurile unei civilizații urbanizate, nu-și are rupt definitiv gândul de la

sat, cu alte cuvinte, de la continentul civilizației rustice. Orașul ca modalitate de ieșire într-un alt plan al exprimării, al punerii în valoare va continua să rămână un tărâm care trezește reticențe. Fenomenul ține de un proces sinuos de adaptare la o altă lume. Itinerarul acesta începea, în anii imediat postbelici, la George Meniuc, bunăoară, în felul următor. Întors de pe front și găsim ruinat cuibul casei părintești din oraș, scriitorul își va căuta bunicii de la țară, singurele rude rămase în viață. Îi va căuta ca pe o certitudine a nevoii de a o lua de la capăt, provincia fiind locul ideal unde se realizează un sfârșit după care trebuie să urmeze un început. Spre deosebire de personajul lui George Meniuc, care păstrează și unele trăsături de orașean, cel din poezia lui Grigore Vieru rămâne un incurabil reprezentant al civilizației rustice. Ipostaza ideală a acestuia este mama. Venită de la țară la oraș, ea până la urmă rămâne inadaptată. Poetul își face o *mea culpa* pe care o adresează casei de pe margine de Prut:

*Ți-am luat-o și pe mama
Și-ați rămas acuma, ia,
Vai, nici tu în rând cu lumea
Și nici orășeancă ea.*

Un dialog de o manieră similară este susținut de către poetul Vasile Romanciuc, pe care îl vizitează sus, la etaj, vița de vie, amintindu-i de rădăcinile de acasă. Iar Liviu Damian va închipui o serie de **Dialoguri la marginea orașului**, volum de publicistică axat pe teme de filozofie, literatură și etică cu scopul investigației lumii unui personaj desprins de sat și neancorat definitiv în niște realități stabile.

Anul 1989 a constituit momentul de cotitură: orașul identificându-se cu Agora – Piața Marii Adunări Naționale. De aici au fost lansate poezii și texte în care se răzbuca o jumătate de secol de reducere la tăcere. Scriitorii au posibilitatea să-și asume deschis responsabilitatea identificării cu însăși conștiința de sine a neamului, valul de poezie patriotică devansând

unda lirismului și a căutării de ordin estetic din deceniile trecute. Interpretat prapit, în derularea fierbinte a evenimentelor al căror ecou nu s-a stins definitiv, fenomenul a fost răstălmăcit. Este clar că elita scriitoricească în peisajul nostru interrivenan este de neconceput fără asumarea din partea-i a realităților concrete de aici cu problemele spinoase pe care le conțin. „Arhivele Golgotei” și biblioteca – spațiul ideal al universului protector și izolat în același timp – se întâlnesc în literatura anilor '80-'90. Jocul intelectual, ludicul, în poezia lui Leo Butnaru, Eugen Cioclea sau Emilian Galaicu-Păun ajunge să se ia la întrecere cu sine însuși. Chișinăul în varianta lui Emilian Galaicu-Păun fiind „C-hău”. Plictisul de pe plan ontologic trecând spre cel filozofic. Fără, însă, a ajunge aici, el staționează de mai multă vreme pe planul filologic.

În concluzie, Chișinăul care este centrul literar cu cea mai mare pondere în spațiul dintre Prut și Nistru și-a însușit atât calitățile, cât și deficiențele literaturii de aici. Acum se conturează o imagine completă: de la adâncirea într-o interioritate ancestrală folclorizată și până la avântul către cele mai sofisticate tûrnuri și turnûri de limbaj. Avânturile cele mai temerare spre orizonturile imaginare sunt trase către terestru de niște realități care nu sunt altele, decât cele care sunt. „Tânguirea” câștigă în intensitate și poate, pe ici, pe colo, în spectaculozitate, umor și dexteritate de limbaj, însă nicidecum în originalitate. Pesimismul și relativismul, care în Occident se resimțeau încă în anii '60, drept consecință a discreditării revoluționarismului, la noi abia acum începe să se manifeste plenar.

11 mai 2003

Ion STICI

„SÎNT BUCUROS
CĂ AM FĂCUT ACEST
LUNG DRUM
DE ACASĂ-ACASĂ!”

În anul 1976, toamna, au avut loc **Zilele literaturii sovietice în R.S.S. Moldovenească** și timp de o săptămână capitala basarabeană a fost „inundată” de poeți, prozatori, dramaturgi, critici literari de pe toate meridianele colosului roșu. Au participat la sărbătoare și cîte doi literați din Polonia, Ungaria, Bulgaria, România, Iugoslavia, Mongolia... Marea delegație sovietică, sosită cu un tren special de la Moscova, era condusă de academicianul V. M. Ozerov, critic literar, secretar al Comitetului de conducere al Uniunii Scriitorilor din U.R.S.S. Erau somități: Margarita Aligher, Valentin Kataev, Lev Oșanin, Viktor Astafiev, letona Daina Avotina, armeanul Ghevorg Emin, calmicul David Kugultinov, abhazul Fazil Iskander și mulți alții.

Am fost „înregimentat” la oglindirea, în oficiosul *Moldova socialistă*, a **Zilelor** și în fiecare dimineață urcam în unul din autobuzele delegației, plecînd spre alte orașe, sate, unde aveau loc serate literare. M-am alăturat chiar la început grupului de scriitori condus de Pavel Boțu, în care se aflau și Nichita Stănescu și Mircea Tomuș, scriitorii din România, trăgînd cu urechea mereu la vorbele lor miezoase, pitorești și dragi inimii mele. Citisem cîte ceva din opera poetului și-l consideram cu adevărat extrem de mare. Mi-l imaginam așezat într-un crîng de lumină, alături de Eminescu. N.Labiș decedase de timpuriu și altă mare stea pe bolta literaturii române nu prea se vedea. Oricum, la așa nivel eram noi informați aici, în Moldova sovietizată.

Nichita era fermecător: tînăr, voinic, ca un haiduc cu plețe blonde, cu gesturi largi, sociabil, deschis ca o carte. Îi plăcea să comunice cu toți: cu fetele de la fermă, cu elevii din școli, cu viticultorii din plantații. Avea pentru fiecare o vorbă duioasă, rostindu-i un vers, fluierîndu-i o melodie. Nici un fel de complexe sau aere de superioritate, era liber, se simțea stimat și iubit pretutindeni.

La Sărata Galbenă l-am auzit recitînd în rusește versuri din Nekrasov, rugînd ca să fie traduse de către cineva în română. Și-a oferit imediat serviciile, cine credeți? Ivan Kalin, secretar al c.c. al p.c.m., actualmente parlamentar. Și Nichita s-a bucurat că s-a găsit atît de repede un translator pe aproape.

La Mingir, la o masă copioasă, se ridică și închină un pahar pentru „V.I. Lenin, care m-a făcut poet român”. Toți îl priveau cu interes, dar și consternați, nu prea înțelegeau sensul vorbelor sale. Fabula era simplă: poetul lămuri că după revoluția din octombrie în Rusia, condusă de Lenin, bunicul său cu toată familia, inclusiv mama viitorului poet, s-au refugiat în România. Aici dînsa, ulterior, s-a căsătorit cu un român. Și așa s-a întîmplat „că Lenin l-a ajutat să devină el, Nichita Stănescu, poet român”.

A fost impresionant recitalul său de poezie de pe balconul casei-muzeu Alexandru Donici. De fapt, așa era Nichita, devenise în cîteva zile

nucleul acelu „desant” scriitoricesc. Când, la inaugurarea casei-muzeu, a spus: „Sînt nespus de bucuros că am făcut acest lung drum de acasă – acasă!”, poetul academician Andrei Lupan a scăpat bereta din mîină, evident, nu se aștepta la așa ceva...

Și iată că într-o dimineată îi telefonez maestrului la hotelul „Codru”.

– Alo, Vă deranjează cutare, Vă rog să-mi acordați un mic interviu pentru ziarul *Moldova socialistă*.

– Nimeni nu mă deranjează, rosti poetul de la alt capăt al firului, cu un fel de asprime în voce.

Repet: – Scuzați-mă, Vă deranjează...

Stănescu, și mai tare: – Nimeni nu mă deranjează!

Am înțeles că-i disponibil să mă primească chiar atunci, la 9.00, în odaia 406 a hotelului „Codru”. L-am găsit la o măsuță, cu două sticle de vin în față, cu două pahare alături de ele. M-a rugat să-i ajut a trece masa pe balcon, de unde se deschidea o panoramă minunată. „Ce frumusețe, ce minunăție de grădină publică!”, făcu el.

„Așa ceva n-am văzut la București! Publicăm interviul în anul trecut ori în cel viitor?”, mi-a aruncat replica.

M-am fisticit puțin, deoarece îmi cunoșteam vina: cu câteva zile în urmă, la rugămintea lui P. Boțu, am adus în autobuzul cu scriitorii, care pleca spre Hîncești, un maldăr de ziare. Să vadă participanții cum sînt oglindite în presă **Zilele literaturii sovietice în R.S.S. Moldovenească**. Și Nichita, cum a deschis publicația noastră, m-a și sfătuit să fug la redacție și să vin cu ziare proaspete, din anul curent, căci adusesem exemplare din anul 1975. De fapt, era o eroare tehnică, muncitorii tipografii greșiseră anul ediției. Mă uit atent, văd că-i vorba numai de frăție literară în pagini, dar anul într-adevăr e greșit. „Citiți, maestre, 1976, în loc de 1975, căci e la mijloc o glumă a muncitorilor tipografii”, m-am scuzat cu jumătate de gură...

Am închinat cîte un pahar de „Românești”, Nichita Stănescu vorbind cu admirație de colegii săi, scriitorii din Chișinău. Mi-a spus că seara a stat pînă tîrziu în ospetie la Grigore Vieru, unde s-a simțit minunat, avîndu-l alături și pe Liviu Damian.

În continuare redau într-o formă prescurtată interviul cu marele poet, păstrînd, evident, intactă atmosfera documentului de epocă, de la 1976...

Și în Basarabia acasă... Cu Aureliu Busuioc

...CU OCHII CITITORI DE CUVINTE

În cadrul Zilelor literaturii sovietice în R.S.S. Moldovenească îi avem ca oaspeți și pe scriitorii români – poetul Nichita Stănescu și criticul literar Mircea Tomuș, redactorul-șef al revistei *Transilvania*, profesor universitar.

Poetul Nichita Stănescu s-a născut în anul 1933 la Ploiești. Prima carte îi apare în 1960, purtând titlul **Sensul iubirii**. Până la ora actuală a semnat circa 25 de cărți, printre care menționăm **Dreptul la timp**, **Necuvintele**, **Măreția frigului**, **Clar de inimă**, **O viziune a sentimentelor**, **Starea poeziei...**

Multe din versurile acestui înzestrat poet au fost traduse în Uniunea Sovietică, Polonia, Iugoslavia, Italia, Franța și în alte țări ale lumii.

Nichita Stănescu este laureat al Premiului Uniunii Scriitorilor din România și al Premiului european pentru poezie Herder.

Solicitat să răspundă la câteva întrebări, domnia sa a făcut-o cu plăcere.

– *În ce măsură sînteți familiarizat cu literatura sovietică?*

– Am avut bucuria să recitesc de nenumărate ori „Tînăra gardă” și „Înfrîngerea” de Fadeev, schițele lui Isaak Babel, cele două romane ale lui Ilf și Petrov, versurile lui Evtușenko, pe care le-am putut îmbrățișa nu doar cu ochii cititori de cuvinte, ci și cu brațele.

– *Cu ce impresii „călătoriți” pe plaiul moldovenesc?*

– Inima mea a pogorît pe plaiul acesta, ca raza pe plaiul stelelor.

Aici fiecare deal mi se pare o frunte de muncitor. Acest lucru m-a impresionat în mod deosebit, întrucît aici cuvîntul este lipit de realitate. Vița de vie stă atît de frumos pe spalier, de parcă ar fi un cîntec. M-a impresionat tinerețea și sinceritatea oamenilor din acea veche localitate Hîncești. Deși ploua, chipul lor era ars de soare, iar cuvintele lor – albe ca luna. Pe această cale le aduc încă o dată mulțumiri pentru primirea călduroasă pe care mi-au făcut-o: am avut clipe de neuitat.

– *Ați avut, desigur, întîlniri și discuții cu unii poeți din R.S.S. Moldovenească?*

– Am avut fericirea să-i întîlnesc pe acești maeștri ai cuvîntului. În măsura în care am talent, talentul meu s-a îmbogățit de talentul lor. Toți, pe care i-am întîlnit, sînt frumoși, îndrăgostiți de poezie, adevărind încă o dată că inima lui Eminescu bate aici pretutindeni.

Dragul și scumpul poet Zadnipro – nu-mi vine a crede că s-a stins din viață. În cuvintele gîndului meu poezia lui înflorește în continuare. Cer iertare cititorului, că spun cuvinte stingherite de lacrimi...

– *Care Vă sînt planurile de creație pentru timpul apropiat?*

– Îmi doresc și cred că o să realizez în curînd, împreună cu stimatul meu prieten, criticul Mircea Tomuș, o antologie a poeziei Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești. Această antologie are în conștiința noastră semnificația stimei reciproce și a îmbogățirii spirituale, stima prietenilor pentru prieteni și pentru munca ce naște cîntecul.

P.S. Am locuit un timp în același bloc cu poetul Liviu Damian de la care am aflat că făcuse o vizită în România, plecînd de la Moscova în componența unei delegații a scriitorilor sovietici. Poetul se afla în frumoasa cîmpie maramureșeană, cînd aflase că a murit Nichita. A plîns și a scris atunci poezia despărțirii de acest mare prieten. A și publicat-o într-un ziar maramureșean, plecînd de urgență la București. Ceilalți scriitori sovietici din delegație, se vede, nu înțelegeau de ce Liviu a plîns tot drumul. Cînd s-a întors acasă, mi-a povestit detaliat despre călătoria sa și mi-a spus că pe Nichita Stănescu l-au înmormîntat la cimitirul Bellu din București, aproape de Eminescu...

A plecat pe calea neîntoarcerii și Liviu Damian, vecinul meu bun și Omul de suflet cu care am împărțit atîtea clipe scumpe mie. Doamne, de ce-i duci pe cei mai buni?!

I.S.

Liviu DAMIAN

ELEGIE PENTRU SOȚUL NECUVINTELOR

Bucuria de a fi a cărui ochi lacrimă este?
Nichita Stănescu

Dintr-un sentiment de rușine – se pare –
Poetul și-a ascuns cartea-i de durere
după starea poeziei, transparenta, care,
peste ruperea de oase, se vrea mângâiere.

Din când în când, din gând în gând,
bătea la ușă de cuvânt:
lasă-mă să intru, să nu mor
cu visele, cu tot, cu dor.

Eliberat de rime,
el se lega tăcut
ca robul, ca zeul, ca nime
de foc și de lut.

El rupt a fost – cum s-a aflat –
rupt între zbor și dor.
Fără margini conturat.
Al nimănu, al tuturor.
Din stea descălecat.

În cinstea zilei harul său nuntea.
În cinstea serii care se lăsa.
Nu mă priviți, nu mă priviți, zicea.

...Vulture, sol al bolții luminoase,
Și tu, eterna, blânda mea furnică –
Luați povara lacrimii apoase
de pe Nichita care se ridică.

Serafim BELICOV

DUMNEZEU ÎȘI IA LEGENDELE ACASĂ

Pornit în călătoria din care nu s-a existat vreodată întoarcere, Nicolae Sulac lasă în urma sa un meleag și un popor cu o istorie încă nescrisă pe adevăratele, cu un letopiseț ferfenițit de vânturi cu direcții imprezvizibile și avînd, letopisețul, tivături cu roșu persistent și amenințător la toate timpurile și anotimpurile, inclusiv la cel de-al cincilea nedorindu-se a fi deconspirat – prăbușirea. Nouă, căror pe-alocuri abia de ne reușește descifrarea rostului și rotirii lumii, s-ar cuveni să ne ia teama că nu vom ajunge nicicînd la conștientizarea, în toată dimensiunea, a pierderii suferite sau care ne-a suferit, cîte generații mai sîntem ori reprezentanți ai lor, căci nu e val să se ridice și să nu ne treacă în trupul sau mai spre locul de unde izbucnesc; s-ar putea întîmpla, zic, să ne cutreiere și mai apăsător deșertul, ca rod al anilor din urmă, și *amnezici* să ne dezicem de noi înșine. Dar odată și odată ni se vor întoarce munții acasă și ne vor întreba unde le stă ecoul trimis încoace cu invizibila lor imagine ca să nu fie depistați. Și noi ce le vom spune? L-a luat Sulac să se însoțească reciproc printre aștri, să îmblînzească în eterna Sa

drumeție fulgerul și tunetul, ca ploaia să picure în jos, clară și liniștită, neanticipată de celelalte două fenomene. Dar ce-i vom răspunde mării atunci cînd străniile sihastre îi vor mîna valurile spre casă? Unde li-i vuietul sculptat cîndva aici și semnificînd zbuciumul necuten al patriei? Ce-o să le spunem alcătuirilor de arbori în perene păduri ce acoperă cu alin și respirație neîntreruptă glia strămoșească semnată de Ștefan Voievod? Ce-i vom răspunde coltelui în răbufnirea sa afară, izvorului tănuind în prundișuri flacăra lunii și ziua, pe cînd amiaza, precum i-ar fi lucrarea, macină verdele ierbii și al spicului prunc aruncînd punte între Pămînt și Înalt, între decepție și speranță. Și care, în fine, ne-ar fi justificarea că n-am știut să păstrăm trăirile Sale aici, între noi, la răspîntia celor mai dure asperități cu toate țevile îndreptate înspre idealul ce ne ține locului întru locul cel sfînt și-atît de al nostru, urmînd să ne permanentizeze de-a pururea la un loc?

Și-a grăbit Nicolae demisia din *baladă* și din *doină* și durerea ni-i cu atît mai multă, cu cît vocea Sa de aur turnată în cîntecul de dor și de ființa ce ne este a înlocuit preț de patru decenii uneori pîinea, alteori sarea; uneori apa și focul și a dat jos (fără putință de tăgadă) de pe soclu orgoliul, fățarnicia, ignoranța, minciuna și, nu în ultimul rînd, goliciunea și aroganța unor falși idolatri, birfa ș.a. neextirpate,

din păcate, din interiorul unor prefăcuți ctitori ai viitorului, unde poemul să se scrie, chipurile, singur în dreptul faptei.

Cu nici două săptămîni înainte, Dumnezeule, într-o joi de martie, l-am întîlnit în imediata vecinătate a Sălii cu Orgă, spațiu în care profesioniști și amatori își comercializează lucrările. Și ne-am îmbrățișat strîns, sărutîndu-ne ca doi frați de sînge, ca doi visători naivi, gest aducînd aminte evenimente dispărute în neguri cu efigia și participarea amîndurora... Au fost de toate, ce mai vorbă? Nicolae (și o zic fără falsă modestie) găsi de cuviință să-mi mulțumească (de ce tocmai atunci?!) pentru faptul de a-i fi oferit de-a lungul timpului umărul să plîngă, gesturi pe care, la drept vorbind, mi le înnămolise uitarea. l-am exprimat grațitudine, la rîndu-mi, ca-n acei ani, alături de nebunul frumos Victor Copacinschi, cînd prin dimineți dinaintea răsăritului de soare îmi acorda asistență sufletească la punerea inimii la loc uitată seara la Filarmonică. Știam, ce-i drept, la ce oră ațipește geamul cutărei sau cutărei interprete, care locuia în vreo odaie de cămin, știam că a doua zi îi voi afla în curtea cu pricina pe re-dutabilii rapsozi populari, cu ultimul, Victor Copacinschi, dragul de el, la niște „ceaiuri” ad-hoc, aventurîndu-mă în dialoguri ce nu și-au pierdut nici azi actualitatea.

Dar să revin la Nicolae.

– Ai dus pe întreg mapamondul tot ce poate silabisi izvorul, îi spun. Ai reprezentat pasărea și cerul ce o tănuia, te-a adoptat mitul mioritic, ai doinit ca și Banatul (moș Achim Nica)... Ești un om fericit, Niculuță. Dar tocmai aici artistul n-a vrut să-mi dea dreptate.

– Și la urmă... cu 160 (una sută șazeci) lei pensie? Ca după o pauză să mă întrebe și pe mine:

– Dar tu cum te descurci?

– Ca mai toată lumea de rînd...

– Apoi, dacă și tu n-ai fost și tu ești... (Din motive etice opresc aici constatarea sau considerația lui Sulac...)

Am mai vorbit despre o eventuală carte a sa în manuscris, urmînd s-o parcurg...

Și așa ne-am luat rămas bun.

Îmbrăcat într-o pelerină ponosită, prea triști mi se părură ochii lui. Era stresat. Și supărat era pe întîrzierea primăverii. Iar primăvara stîrcea în pomii încă neînfrunziți. Niște copaci istoviți ca la Minulescu, ca în poveștile triste...

– Să nu uit, mi-a mai spus: ăștia după ce-au ras de pe fața Basarabiei toate bisericile și mănăstirile, după ce-au pus cătușe pe mîinile tuturor clericilor și au umplut taigalele cu ei, ăștia să-și amintească de Căpriană?! De ce n-au făcut-o pînă la mijitul electoralei?.. L-ar fi urmat ce-l puțin pe Urecheanu, care a înălțat printre prea puțin inspiratele lor „spectacole”, denigratoare și fără de scrupule, Clopotnița Neamului – monument al întregii sale semînții... Se vede că onestitatea și spiritul gospodăresc nu fac parte din vocabularul guvernanților... Ah!...

Și-așa ne-am despărțit, dînsul uitîndu-se lung în urma mea, eu regretînd că rar de tot, amar de rar neîntîlnim ca să vorbim... Iată cum și într-o clipă de risipe nu mai știm, vîrfuită cu risipă trece viața ce-o trăim...

Mă despărțeam de Nicolae Sulac și, ajuns la un colț după care nu se mai zărea interpretul, privirile mi-au fost prinse de ploaie. M-am gîndit la moment că-i posibil să-i fi greșit cu ceva. Tinerețile greșesc, mă rog, inevitabilele inerențe prin care le e sortit să treacă (dar de ce, m-am gîndit, anume în ziua și la întrevederea cu pricina?!). Foarte curînd, buna mea prietenă de peste o viață, regina cîntecului popular din cuprinsul nostru cultural, Zinaida Julea avea să-mi plîngă lung-prelung și plînsul ei parcă ar fi prefațat înverzirea aleilor ce nu-l vor mai vedea pe Nicolae. Orele își începuseră numărătoarea inversă și cînd Zinaida s-a oprit pe o clipă din plîns, i-am sugerat, rugînd-o, să-l ținem minte pe Nicolae Sulac la ceasul oprit al Mioriței de inima Celui care n-a reușit să-l întoarcă la timp. Și la ora doinelor Sale ce-au ținut loc de pîine, de sare, de lacrimă, de veșnicie.

Atunci cînd pămîntul nu încape de ele, Dumnezeu, a adăugat Zinaida, își ia legendele acasă. Dar așa și nu prindem la minte. Din păcate.

Aureliu BUSUIOC

BĂTRÂNUL POET

Când trece pe stradă Bătrânul Poet,
bătrânul, grozav de bătrânul Poet,
ce scurge și timpul atunci mai încet,
ei bine, cu mult mai încet.
Bătrâni și bătrâne în scuaru-amurgit,
pe scaune-n scuaru-amurgit,
încep să-și declame cu glasul dogit,
cu glasul extrem de dogit.
Când versuri știute demult pe de rost
răsună și-acum pe de rost,
se face și scuarul pădure ce-a fost,
pădure, exact cum a fost.
Iar zgomotu-acestui oraș estival
(auzi ce cuvânt: estival!)
e ca o mazurcă pe vremuri la bal,
la cine mai știe ce bal.
Priviți-l bătrânul acel desuet,
e-un tânăr acum desuet,
căci trece pe stradă Bătrânul Poet,
bătrânul, bătrânul Poet.

Când trece pe stradă Bătrânul Poet,
bătrânul, extrem de bătrânul Poet,
copiii se joacă și ei mai încet,
(aiurea: copiii – încet!)
Ba fug chiar din urmă-i și-l strâmbă grozav,
ei bine, îl strâmbă grozav,
și nici că le pasă că-i poate bolnav,
mai știi, poate chiar e bolnav!
Dar el e atât de voinic și absent,
Poetu-i atât de absent,
că nu mai desparte trecut de prezent
și nici viitor de prezent.
El vede, dar unde anume în timp,
ei, unde anume în timp? –
un cap cu gambetă de piatră și nimb,
cu plete de piatră și nimb.
Iar jos, lângă soclul spre nimb suitor,
o, tocmai spre nimb suitor,
copiii aceștia c-un don' profesor,
c-un foarte sever profesor!
Și-aude cum tinere voci ca prin vis
îngână anume ca-n vis
un cântec de glorie încă nescris,
un cântec, cum nu s-a mai scris.

Și iată-l se-ntoarce Bătrânul Poet
și-aleargă Bătrânul Poet
să scrie, să rupă același caiet,
de-o viață același caiet...

EPITAF

Mă ocolește moartea. Bine face.
 Ce-ar mai putea să-mi ia decât un trup
 Pe care nu mai pot nici să-l corup,
 Nici pentru sfinte moaște a-l mai coace?

Mai schimb prin el, ce-i drept, câte-un șurup,
 Dar nu ca s-o îmbii pe Cea Vorace:
 E-un nu știu ce pulsând sub carapace
 Și nu mi-i datul meu să-l întrerup.

Apus. Zenit. Și Răsărit de soare!
 E invers șirul. Știu. Dar nu-l repar.
 O, Moarte. Moarte! Dacă-ai ști măcar:
 „Non omnis moriar” nici în uitare!

Drept care-mi scriu eu însumi,
Încrunțat:
 „A fost cândva. S-a dus. Nu v-a uitat.”

Mihail Ion CIUBOTARU**NOI, PICĂTURA DE SÂNGE**

*Mă gândeam la poetul
 Grigore HAGIU*

Noi
 picătura de sânge
 picul
 cel pe care poți pune capul și plânge

am tot mers
 pe ce drum pe ce lume
 rătăciți în răscrucea
 propriilor urme

ce era
 ce dușmani ai norodului
 în ce trai în ce grai
 la voia irodului?

unde stăm
 frați cu frații din naștere
 în îmbrățışare ca în întunecare
 abia ne putem recunoaște

noi
 picătura de sânge
 picul
 cel care la un loc ne strânge

prin noi
de după borne de gheață
memoria
trece în față

AM GRIJILE PLOII

Am grijile ploii. Platanul din curte
s-a descojit în văzduh ca o sfântă gorgonă.
E criză de nori printre știrile scurte.
Și generalul – aduceți furtunul! – ordonă.

Aduceți furtunul – copiii răstoarnă
ordinul generalului din ecou în prelungi ecouri
prin cartier, prin oraș, și mai dincolo, peste
câmp, înspre iarnă,
pe toți curenții de aer, exploratorii de nouri.

Dar generalul demult e-n retragere, practic
nu-l mai ia nimeni în seamă, tuturor geamăn;
ordinul său e-nțeleș doar ca simplu joc tactic.
Și grădinarul doarme nepăsător peste seamă.

Pe iarba prăjită ca o cafea, pe-o galbenă umbră
doarme-n tre șipuri, cu pieptul deschis, disperat
grădinarul,
sub tot anonimatul răspunderii ce îi incumbă,
iar lumea bate-n ritmul altor simțuri trotuarul.

Și se vestește profetul. Și peste vise și-obide,
prin bălciul furnicător, îndesat ca un ciucur,
barbă-n curbare, cruce de foc, picioare
goale-n crepide,
glăsuiește-n ger și toți spun: iată-l pe
Bucur! Bucur!

El glăsuiește apocaliptic în târg la Râșcani, unde
cu bunii în caleașcă maică-mea încă-i o copilă,

pocăiți-vă, zice, soarele vostru de voi înșivă
se ascunde,
vin zile de-apoi, și-or fi, și ne-or lipsi de milă,

pocăiți-vă,
voi aprinzând mânia Domnului Dumnezeu sfântul
și de la voi întorcându-și el fața,
hăurile s-or căsca și-n hăuri scapă-or pământul,
și unul scarabeul va fi, și una bezna, și gheața.

Și generalul insistă: aduceți, aduceți furtunul!
Dogor e, robinetele varsă roșcate nisipuri.
Deziluzie-a tuturor, viitorul își scuipeș ajunul
chiar în curtea cu grădinarul frânt între șipuri,

chiar unde platanului coaja pe trunchi îi crapă
 și el nu va mai filtra-n spații lumești respirații,
 și unde izvoarele se identifică prompt
 cu tunul de apă,
 vărsând sudori mitingurile, polițaii, soldații...

Am grijile ploii

1990

Gheorghe VODĂ

MUSTRARE

Azi noapte
 mă trezi din somn
 la „celular”
 ziua de mâine.
 Zise:
 Gheorghe,
 nu mai vreau să pierd
 timpul cu tine.
 Ți-am dat
 șase decenii și cinci ani,
 crezând
 că vei câștiga ceva bani.
 Vei lua un prieten,
 pe cartea aia,
 cum spusesei,
 scrisă pe nemâncate,
 să te sature,
 să te sature
 și tu o dată.
 Minciunosule!
 Nu mai vreau să pierd
 timpul cu tine.
 Stai acolo, absent
 în eternul tău prezent,
 nerușinatule!

UN SINGUR DOR

Dați-mi voie să cânt
 Din frunză.
 Cuvintele nu au culoarea
 sincerității lor.

E luna mai și vreau
 Să mă satur de viață.
 Dați-mi voie...

Nicolae ESINENCU

CUIUL NAȚIUNII

Moș Ion,
Dumneata ești
Cuiul Națiunii.

Dacă te rupi Dumneata, moș Ion,
S-a rupt
Cuiul Națiunii.

Să-l păzim pe moș Ion,
C-am rupt
Cuiul Națiunii.

TIMP NEFOLOSIT

De când am descoperit
Sub o piatră
Timp nefolosit,
Umblu și tot cosesc pietrele.
Care, bre, n-are timp?
Poftim!

CUB DE LINIȘTE, CUB DE SINGURĂTATE

M-am retras într-un
Cub de liniște,
Într-un cub de
Singurătate.

Cineva zgârie încet
Cu unghia
Cubul.

Tu?

Leonida LARI

COD

Frații mei de sânge, plânșii mei de stea,
Strângători de suflet, lăsători de vrere,
Nu-i nici o durere care ne-ar uita,
Nu-i nici o durere.

Frații mei de sânge, prinșii mei de lut,
Roditori de pâine, neavani de nume,
Nu-i un neam pe care să nu-l fi-ncăput,
Nici un neam pe lume.
De-ncercări atâtea câte ne-au încins,

Fără să ne scadă greul din simțire,
Nu e nici o stare care-n necuprins
N-am avea-o-n fire.

Călători prin viață ca-ntr-un cerc vrăjit,
Întăriți de aștri că ieșire este,
Nu e nici o veste ce ne-a ocolit,
Nu e nici o veste.

Și fiindcă toate le prefacem cânt,
Și fiindcă răul îl curmăm cu bine,
Nu e nici o jertfă care pe pământ
Nu ne-ar aparține.

Frații mei de sânge, de-am ajuns aci,
De ne este codul de-o putere-aparte,
Nu e nici o moarte care ne-ar muri,
Nu e nici o moarte.

PĂDURE DE ACASĂ

Pădure de acasă, tânără,
cu o driadă legându-se în frunziș
pe o rază trecută prin lacrima mea.

Lan dulce-amăru de floarea-soarelui
cu trupul meu îngropat în țărâna moale
ca un corn bântuit de sunete.

Șes vesel, zăpăcit de copii și de miei,
drum obosit, abia cotilindu-se spre sat
cu bătrâne venind de la târg.

Luați-mă înapoi, neapărat luați-mă
să aleg încă o dată calul cel mai umil
din grajdul tatălui meu.

Serafim BELICOV

ORAȘE PLEcate LA ȚARĂ

Mâine vom fabrica tichete
pentru mersul pe jos
uitând transportul în comun.
Orașele neîmbulzite în troleibuze
vor ajunge de la serviciu în suburbii
o dată cu cântatul cocoșilor.

La fiecare intersecție de străzi
va fi postat câte-un robot
gata să te amendeze
dacă nu respecti legea
compostării tichetelor

la doi-trei kilometri
făcuți cu pașii.

În caz de nesupunere
vei fi lovit cu bastoane de cauciuc
peste față de către mercenarul
lăsat să facă ordine
în dezordinea mișcării turbate,
copiind-o de fapt pe cea a troleibuzelor
dispărute ca într-o antichitate.

Și nici nu vom prinde de veste
cum orașele obișnuite cu îmbulzeala
din troleuri cu stopările involuntare
își vor ridica foarte curând pe spate
toate cele avute și-ncă ne-avute
și vor reveni la seninele matrici,
la cele necoapte, pe-un spic invizibil lăsate,
la cele multe, departe, aproape, durute.

Câștigate de sat,
juma' din orașe-ntr-acolo-s și plecate.

PROCESUL LUI NARCIS

Vin să v-anunț: renunț
la milenara mea preocupare
dintr-un motiv banal,
dar totodată grav,
că altă-alegere nu este.

Căci, de o vreme lungă,
uitându-mă în apa mea,
nu pot să-mi identific fața
din cauza crâncenei desimi de fețe.

Tot m-am gândit: copii nu am,
de unde, naiba, s-au plodit atâtea
și toți furându-mi numele. De ce
narcis urma să fie unul, unul singur;
pe când acum, fiecare ins adevărat
cu siguranță e dublat
de un Narcis.
De-aceea renunț pân' și la
nume.
Renunț la tot, acesta mi-i protestul!

Deunăzi, într-un secol,
în semn de alt protest,
am aruncat o piatră în blestemata apă
și împrejurii n-treg fu mutilat
de cioburile fețelor stătute.
Eu vă anunț: renunț, renunț!

UN VERITABIL TEMPLU AL CĂRȚII: BIBLIOTECA MUNICIPALĂ „BOGDAN PETRICEICU HASDEU”

Pe la mijlocul lunii martie a.c. am avut ocazia să asist la susținerea unei teze de doctor mai puțin obișnuită. Neobișnuit suna însuși subiectul lucrării: „Evoluția serviciilor de bibliotecă pentru persoanele dezavantajate în contextul democratizării sociale”. Un alt aspect inedit al acestui test științific consta în faptul că persoana ce candida la titlul de doctor era o bibliotecară. Vorba e că la noi mulți, foarte mulți își imaginează că bibliotecarii nu fac decît să dea cititorilor cu împrumut cărți, ziare, reviste; eventual, să pună în ordine rafturile ticsite cu volume, aranjîndu-le pe domenii, poate chiar conform cotelor – înălțimii și grosimii tipăriturilor.

La acea susținere m-am convins o dată în plus că bibliotecarii pot fi și oameni de știință, că cercetarea ocupă un loc important în viața, în activitatea multor dintre ei. Convingerea mi-a fost întărită atît de modul cum se discuta pe marginea tezei de doctor cu subiectul amintit mai sus, cît și de felul degajat, sigur, documentat cum răspundea la întrebările puse de specialiști din Chișinău, București și Moscova, făcînd ample și argumentate comentarii, candidata – dna Lidia Kulikovski, directorul general al Bibliotecii Municipale „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, președinta Asociației Bibliotecarilor din R. Moldova, concomitent – lector la Universitatea de Stat din Moldova, la facultatea pe care a absolvit-o cîndva.

Lidia Kulikovski este de mai de mult un nume de referință în bibliografia, biblioteconomia și managementul bibliotecar din republică. Așa cum mărturisește chiar d-ei, de o viață trăiește printre cărți, între colegii de breaslă, mereu preocupată de ameliorarea serviciilor de bibliotecă, a accesibilității cititorilor la tipărituri, iar în ultimul deceniu – și la tot felul de materiale audiovizuale.

Absolventă a Facultății de Biblioteconomie și Bibliografie a U.S.M. (1973), a lucrat cîțiva ani în sistemul de biblioteci din Cahul, ca să revină la Chișinău

la începutul anilor '80 și să-și lege destinul de principala bibliotecă a capitalei basarabene. Din anul de grație 1989 deține funcția de director al Bibliotecii Municipale, care include ca filiale toate bibliotecile publice din Chișinău.

Relativa democratizare ce s-a produs în societatea noastră în ultimii 12-14 ani i-a permis Lidiei Kulikovski să-și fructifice cunoștințele, experiența acumulată, să-și manifeste din plin harul și – de ce n-am spune-o? – ambițiile de manager și biblioteconomist de forță.

A inițiat proiectul colecției „Bibliografii basarabene”, în scopul valorificării moștenirii biblioteconomice naționale, apoi al elaborării de noi bibliografii consacrate creației unor personalități marcante ale literaturii și culturii contemporane de la noi.

Lidia Kulikovski este animatoarea organizării la Chișinău a unei salbe de biblioteci de carte românească: sub conducerea ei nemijlocită, prin concursul energetic al unor biblioteci județene și municipale din România, a fost posibilă apariția pe harta culturală a Chișinăului a unor importante focare de spiritualitate națională. Grație altui proiect, al cărui autor este de asemenea dna Lidia Kulikovski – „Servicii de bibliotecă pentru minoritățile naționale” –, la Chișinău s-au deschis biblioteci de carte rusă, ucraineană, bulgară, evreiască, găgăuză.

Serviciul biblioteconomic al Bibliotecii Municipale a fost transformat într-un Centru automatizat de Informare și Documentare (C.I.D.), ai cărui angajați oferă persoanelor interesate informații despre orice chestiune referitoare la viața capitalei: de la istorie și cultură la business și legislație, din care motiv C.I.D. este supranumit „Enciclopedia ambulantă a Chișinăului”. Adăugăm aici că această enciclopedie virtuală se înnoiește, se completează, se îmbogățește, practic, pe zi ce trece.

Lidia Kulikovski a participat la numeroase conferințe și seminare internaționale (Moscova, Beijing, Copenhaga, Budapesta, Washington, Helsinki, Londra etc.), unde a putut studia pe viu experiența avansată a colegilor de breaslă pentru a implementa, în măsura posibilităților, anumite elemente definitorii, indispensabile și în activitatea Bibliotecii Municipale, dar, concomitent, dînsa a prezentat în lume fațete ale chipului spiritual al poporului nostru, starea de lucruri existentă la noi atît în ramura biblioteconomiei/bibliografiei, cît și în alte domenii ale culturii, vieții sociale, spinoasei căi spre democrație. Lista lucrărilor științifice scrise de Lidia Kulikovski depășește cifra de 50, inclusiv un manual universitar (în colaborare), cîteva ghiduri și cîteva bibliografii, capitole din istoria bibliotecii. A îngrijit și a prefațat 10 bibliografii și alte 10 volume tratînd diferite aspecte ale bibliografiei, biblioteconomiei și managementului bibliotecar. O carte ce își așteaptă editorul este chiar teza de doctor a Lidiei Kulikovski – o lucrare științifică cu un subiect inedit, cu o tratare judicioasă a problemelor ridicate și cu o incontestabilă valoare aplicativă, de natură să amelioreze nu numai accesul la carte, dar chiar însăși existența unui segment de populație mult timp neglijat – persoanele dezavantajate fizic sau intelectual, numărul și nevoile cărora sînt în toată lumea și, poate cu deosebire, în Republica Moldova cu mult mai multe decît s-ar crede.

Am făcut aceste hașuri la chipul dnei Lidia Kulikovski, directorul general al Bibliotecii Municipale din Chișinău, pentru a contura mai bine un tablou ce ne interesează – instituția pe care o conduce protagonistul nostru. Căci, așa cum apreciază mulți colegi de breaslă, dar și unii oameni de cultură, factori de decizie, munca și crezul Lidiei Kulikovski se identifică în bună parte cu însăși activitatea acestui veritabil centru de cultură și de spiritualitate numit oficial Biblioteca Municipală „Bogdan Petriceicu Hasdeu”.

UN VERITABIL TEMPLU AL CĂRȚII: BIBLIOTECA MUNICIPALĂ „BOGDAN PETRICEICU HASDEU”

– Conform unor evaluări, fiecare al doilea locuitor al Chișinăului apelează într-un fel sau altul la serviciile oferite de Biblioteca Municipală. Nu cred că toți au o imagine clară ce „mașinărie spirituală” reprezintă azi această bibliotecă, cea mai veche, cea mai bogată bibliotecă a capitalei noastre. Tocmai de aceea, V-am ruga să ne prezentați o carte de vizită a Bibliotecii Municipale „Bogdan Petriceicu Hasdeu”.

– Biblioteca Municipală este una dintre cele mai vechi și mai prestigioase din Chișinău și chiar din Basarabia. Unii tind să o identifice cu Sediul Central, situat într-o clădire-monument istoric de pe bulevardul Ștefan cel Mare și Sfânt, la intersecția străzilor Bănulescu-Bodoni și Teatră. De fapt, Biblioteca Municipală este

compusă din 38 de filiale, situate în toate sectoarele capitalei și în multe comune suburbane. Fondul total de carte depășește un milion de tipări-turi și alte documente audiovizuale în peste 20 de limbi, cu o pondere substanțială a literaturii în română și rusă. Nu voi exagera afirmând că sîntem, în pofida vechimii aprecia-bile, o instituție culturală modernă. Cuprinzînd prin activitățile sale cel mai larg spectru social – chișină-uienii, în totalitatea lor – Biblioteca Municipală s-a dovedit un spațiu pu-blic comunitar foarte respectat și bine utilizat: 58,2% din populația Chișină-ului sînt utilizatorii bibliotecii. Auditul social efectuat ne demonstrează că și alți indicatori de performanță – cărți împrumutate, vizite, vizite vir-tuale sînt la nivel european. Conform standardelor europene este și timpul mediu de funcționare, care a crescut de la 48,5 la 54,1 ore pe săptămînă. Sîntem unica instituție de cultură care funcționează 7/7, și 24/24 prin www.hasdeu.md, iar pentru publicul care nu are acces la tehnologii – 11/24.

Numărul de vizite în Biblio-teca Municipală este în continuă creștere. Astfel, în anul 2002 fiecare din cei 311.640 de utilizatori activi au vizitat biblioteca și au beneficiat

de serviciile ei în medie de 10 ori, numărul total de frecvențe constituind 3.097.919.

Utilizatorii sînt principalii noștri judecători. Considerăm dorințele beneficiarilor niște ocazii favorabile pentru susținerea activității noastre, luăm în considerare sugestiile utilizatorilor; cîștigăm loialitatea lor; măsurăm succesul în raport cu așteptările lor, ceea ce justifică indicatorii de performanță obținuți de BM în ultimii ani.

Avem o echipă inteligentă de lucrători. Potențialul nostru profesional îl pot caracteriza prin următoarele calificative: flexibil, competitiv, competent. În anul 2002 numărul bibliotecarilor a crescut de la 351,5 la 362, fiind recrutate 41 de persoane noi, în condițiile în care s-au concediat 37.

Teoria și practica biblioteconomică la BM sînt într-o permanentă coeziune și se completează reciproc. Biblioteca se orientează spre întinerirea personalului prin recrutarea tinerilor specialiști. Salutăm integrarea în „echipa Hasdeu” a acestora, mizăm pe gîndirea lor proaspătă, pe elanul și entuziasmul lor.

În fine, Biblioteca Municipală tinde spre a deveni o instituție performantă, de excelență. Acest deziderat ne obligă să aplicăm și să promovăm o politică proprie în domeniul calității. Atributele de bază ale politicii noastre sînt: promptitudinea, corectitudinea și competența – pentru servicii, iar încrederea, amabilitatea și respectul constituie fundamentul relațiilor dintre noi și beneficiari. Deviza „**Prin experiență și eficiență la nivel de excelență**” este înalt apreciată de utilizatorii noștri. Experți independenți de la Uniunea Europeană au apreciat calitatea activității noastre prin conferire Bibliotecii Municipale a distincției internaționale „**Clasa europeană a calității**” în nominalizările „**Managerul secolului XXI**” și „**Instituția secolului XXI**” în cadrul proiectului „UE-XXI”. Activitatea BM a fost apreciată și de Guvernul Republicii Moldova prin conferirea titlului de **Instituție de**

o semnificație deosebită pentru societate, al cărui impact a fost majorarea cu 40% a salariului angajaților.

– În anii '20-'30 ai secolului trecut, deci cînd Basarabia era parte integrantă a României, actuala BM era supranumită „bibliotecă rusească”. În anii '80, cînd biblioteca purta numele unui sinistru ideolog sovietic – Jdanov – era o problemă să găsești aici plachete de versuri de poeți din R.S.S.M., nici vorbă de cărți editate la București...

– Faptul că fondul de carte al Bibliotecii orășenești ruse, „țariste” din Chișinău s-a păstrat, practic, intact „pe timpul românilor” (au fost eliminate sau puse la index doar unele mostre de propagandă bolșevică) e o dovadă clară a toleranței culturale ce exista în România interbelică. În anii de putere sovietică, cînd s-a numit Jdanov, cărțile de autori locali – în română cu grafie chirilică – nu constituiau decît 8% din fondul de carte al principalei biblioteci din Chișinău.

Noul concept al BM, trasat prin 1989-1990, prevedea, pe de o parte, deideologizarea fondului de carte și în genere a activității bibliotecare, pe de alta – formarea unei instituții multiculturalale, cu accentul pus, firește, pe creșterea și diversificarea fondului de carte în limba națiunii titulare. S-a renunțat la numele lui Jdanov, politician aruncat la lada de gunoi și a istoriei rușilor, Bibliotecii Municipale a Chișinăului atribuindu-i-se numele marelui cărturar român, originar din Basarabia, Bogdan Petriceicu Hasdeu. Caracteristica enciclopedică, de universalitate culturală, patronează simbolic, dar și eficient, benefic, activitatea BM de 15 ani. Din 1989 s-a procedat la o îmbunătățire constantă a segmentului de carte românească, încît astăzi procentual aceasta prezintă în BM 46%, ceva mai mult decît cea în limba rusă. Nu e lipsit de importanță nici faptul că deținem o colecție bogată de literatură și în alte limbi, aceasta constituind 11%. În unele filiale procentajul de carte

românească atinge cota de 80-90.

– *Tocmai despre bibliotecile de carte românească am dori să vorbim ceva mai mult. Apariția lor se datorează, neîndoios, și spiritului de inițiativă, perseverenței Dvs.*

– Avem la ora actuală în Chișinău șapte biblioteci românești, pe care le voi enumera în ordinea întemeierii, deschiderii lor: „Transilvania”, „Onisifor Ghibu”, „Ovidius”, „Tîrgu-Mureș”, „Tîrgoviște”, „Alba-Iulia”, „Maramureș”. Este bogată și variată colecția de carte românească și la Sediul Central al BM. Aceste focare de spiritualitate națională au fost dotate cu cărți, mobilier, alte accesorii indispensabile cu concursul unor biblioteci județene din România – fapt ce poate fi întrezărit în denumirile lor, precum și de Biblioteca Municipală „Mihail Sadoveanu” din București, în cazul bibliotecii „Ghibu”. Este greu de estimat aportul direcțiilor respective, dar și al unor personalități concrete ale culturii române. Mă voi rezuma, în acest sens, la doar câteva nume: familia Ghibu de la București – Onisifor (testamentar) și Octavian, tatăl și fiul, precum și dna Constanța Ghibu; nu pot să nu evoc și figura luminoasă a scriitorului și bibliotecarului Traian Brad din Cluj, care ne-a părăsit prematur, dramatic, anul trecut, fără a avea, deocamdată, un echivalent ca integritate, verticalitate, dăruire profesiei și afecțiunii pentru noi, basarabeni.

– *Un barometru al corectitudinii și, de vremeți, al înțelepciunii politicii culturale pe care o promovează B.M. „Hasdeu”, de comun acord cu Primăria Chișinăului, rezidă și în deschiderea și dezvoltarea în capitala moldavă a unor biblioteci de carte pentru minoritățile etnice de la noi...*

– Apariția și funcționarea acestor biblioteci au fost posibile datorită proiectului „Servicii pentru minoritățile naționale”, inițiat și materializat în formă incipientă în anii 1990-1991. S-a pornit de la ideea că renașterea națională a românilor basarabeni ca populație titulară, majoritară, nu poa-

te să nu țină cont și de satisfacerea necesităților spirituale ale grupurilor etnice conlocuitoare. Astfel au început să funcționeze: Biblioteca rusă „Mihail Lomonosov”, una dintre cele mai solide în capitalele republicilor ex-sovietice; Biblioteca evreiască „Ițic Mangher”, și ea una dintre cele mai bogate în spațiul C.S.I.; Biblioteca ucraineană ce poartă numele poetei iubite a rutenilor, Lesia Ukrainka; Biblioteca găgăuză, căreia i s-a dat numele lui Mihail Ciachir, un cărturar basarabean de seamă, de origine găgăuză; Biblioteca bulgară cu numele poetului național al Bulgariei, Hristo Botev, care a trăit un timp în Basarabia. Aceste biblioteci în prezent pot concura cu unele centre culturale de tipul Alianței Franceze, care există și la Chișinău, sau al Institutului German Goethe, Institutului Spaniol Cervantes – cu filiale în majoritatea capitalelor din Europa și din America. Experiența noastră în soluționarea necesităților de carte și culturale în genere ale reprezentanților diferitelor grupuri etnice conlocuitoare a suscitât interesul colegilor de breaslă din metropolele post-sovietice, precum și din unele țări dezvoltate ca Elveția, Finlanda și chiar S.U.A.

– *Aveți în cadrul BM „B.P. Hasdeu” și câteva biblioteci specializate...*

– Cam puține, deocamdată: Biblioteca de Arte, care a funcționat și în anii de regim sovietic; Centrul Academic Internațional Eminescu; Biblioteca de Drept, recent deschisă, foarte bine dotată; Serviciul pentru informații de afaceri; Sala de lectură germană. Aș aminti aici și de biblioteca din Cricova, ce deservește un segment specific de populație – deținuții, care în virtutea statutului lor, nu frecventează biblioteca și lucrătorii acesteia merg cu cărțile la ei.

– *Se știe că la noi bibliotecarii nu au lefuri din cele mai grozave. Cum reușiți să-i mențineți într-un colectiv destul de constant de buni specialiști, fluctuația de cadre nefiind la BM o problemă ca atare?*

– Cred că principalul în această situație – colegii mei de breaslă sînt cu adevărat prost, nemeritat de slab remunerați –, e faptul că majoritatea angajaților noștri o formează bibliotecarii prin vocație, oameni care țin mult la carte și la profesiunea lor, punînd mai presus dragostea, atașamentul pentru activitatea aleasă. Dar, pînă la urmă, bibliotecarele trebuie să se îmbrace frumos, să procure o carte preferată, să aibă grijă de propriii copii... De aceea, căutăm și găsim diferite modalități, „tertipuri” manageriale de stimulare a muncii. Tîndem să creăm un climat spiritual propice, de a remunera angajații după coeficientul de muncă depus. Încurajăm proiectele, ca o motivare în acest sens, deplasările la stagii și schimb de experiență în străinătate. Ne-am făcut deviză de lucru următorul principiu: **ca să reușești, trebuie să fii bine informat.** Perfecționarea continuă a devenit un criteriu de evaluare a personalului, ceea ce a condus la o creștere substanțială a gradului de profesionalism – tot mai mulți doresc să reușească în mediul nostru atît de turbulent.

Susținînd dezvoltarea profesională, tîndem să contribuim la creșterea performanțelor angajaților; adaptarea acestora la schimbările structurale, sociale și tehnologice; perfecționarea capacității de rezolvare a problemelor; executarea unor activități specifice; îndeplinirea unor sarcini noi; șlefuirea aptitudinilor de comunicare; pregătirea pentru noi reforme. Numai în 2002 au beneficiat de multiple forme de instruire specializată 108 persoane. Au contribuit mult la dezvoltarea profesională vizitele și stagiile de documentare peste hotare: în Crimeea (Sudak, Bahcisarai), la Glasgow (Marea Britanie), Budapesta (Ungaria), în S.U.A., Finlanda, Turcia, România, Rusia, Bulgaria, Ucraina, Israel, Portugalia.

– În 2002 ați sărbătorit 125 de ani de la întemeierea BM. V-aș ruga, doamnă directoare Lidia Kulikovski, să faceți o succintă trecere în revistă

a principalelor manifestări culturale organizate cu această frumoasă ocazie.

– Anul 2002 a fost marcat printr-o suită, cred, impresionantă de activități și programe culturale. Promovarea dialogului cultural, social, susținerea diversității culturale s-a soldat cu desfășurarea în ritm susținut a diferitelor saloane literare, de arte, ateneuri, cluburi, cenacluri, lansări de carte, expoziții de arte plastice etc. La activitățile culturale din anul trecut au participat mii de persoane – utilizatori, oameni de cultură, oficialități, oaspeți din străinătate.

Anul Caragiale a cuprins manifestări culturale de anvergură la filialele „O. Ghibu”, „Ovidius”, „Transilvania”, „Tîrgu-Mureș”, „Alba-Iulia”, „Tîrgoviște”, Biblioteca de Arte etc. Ediția a 12-a a Concursului republican „La izvoarele înțelepciunii”, consacrată irepetabilului Caragiale, a fost organizată la nivel de cartier de către filialele „Transilvania”, „Ovidius”, Centrul Academic Internațional Eminescu. Etapa municipală a Concursului, avînd genericul „Caragiale – întemeietorul realismului critic”, a fost organizată la Centrul Academic Internațional Eminescu.

Festivalul cărții evreiești a devenit o adevărată sărbătoare de valorificare a cuvîntului scris și rostit, incluzînd expoziții de carte, recitaluri de poezie, programe literar-muzicale, reviste bibliografice, spectacole etc.

În anul trecut, jubiliar, Biblioteca Municipală a realizat mai multe proiecte editoriale de valoare. În context, aș menționa următoarele apariții editoriale: catalogul **Presa basarabeană de la începuturi pînă în anul 1957** (Editura Epigraf, 2002, 652 p.), lucrare ce s-a plasat pe locul I la Concursul Național pentru cea mai bună bibliografie; monografia **Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu” din Chișinău (1877-2002): Etape, contexte, conexiuni și incursiuni istorice. Partea I (1877-1950)** de M. Vieru-Ișaev, Chișinău (Editura Colograf-Com, 256 p.) – locul II la

Concursul pentru cea mai bună lucrare în biblioteconomie; **Biblioteca Municipală B. P. Hasdeu: 125 ani de activitate. Bibliografie** (Editura Colograf-Com, 2002, 160 p.), locul II în același concurs; **Mihai Cimpoi: Biobibliografie** (Editura Litera, 2002, 192 p.), locul I la compartimentul cea mai bună bibliografie. O premieră editorială absolută a constituit-o volumul **Cărți cu autografe în fondul BM**, în care au fost descrise 1000 (prima mie!) de donații făcute bibliotecii noastre de către autori sau de către unii bibliofili, printre aceștia evidențiindu-se familia Clara și Pavel Balmuș. Am avut surpriza de a descoperi dedicații făcute de majoritatea scriitorilor basarabeni contemporani, de multe personalități ale literaturii și culturii din România, Rusia, Israel și din multe alte țări. Cum asemenea cărți constituie atât un document al memoriei, cât și un gest de recunoștință față de cei care au făcut aceste donații, intenționăm să tipărim și în continuare volume similare, fiecare incluzând prezentarea/descrierea a o mie de cărți cu autografe. Țin să menționez și lansarea, în 2002, a revistei trimestriale de specialitate *Bibliopolis*: multe biblioteci municipale, metropolitane au asemenea publicații, dar și mai multe și-ar dori să le aibă.

– *Se pare că anul 2002 a fost anul de vîrf și în ceea ce privește achiziția de carte la BM.*

– Rata de achiziții a fost determinată de mărimea bugetului alocat, dar influențată și de alți factori ca: numărul de cărți publicate în limbile locale și la editurile locale, interesele solicitanților, gradul de utilizare a serviciilor de bibliotecă; diversitatea multiculturală și lingvistică a utilizatorilor; nevoile speciale, cum ar fi cele ale persoanelor cu dizabilități, de vîrstă a treia, copiii din familii vulnerabile. În anul 2002 în colecția BM au intrat 48.911 tipărituri. Domeniul prioritar îl deține beletristica – circa 50%. După criteriul lingvistic, circa 80% de documente sînt în limba română, 14,1% în limba rusă, cam 10% în alte limbi.

Edițiile periodice se cifrează la 489 de titluri, dintre care 185 în limba română. La 1 ianuarie 2003 colecția BM constituia 1 mln. 102 837 documente. Conform structurii după limbi a colecției se simte o creștere semnificativă a documentelor în limba română, în comparație cu anii precedenți: în română – 40,0%; în rusă – 57,6; în evreiască – 0,2; în bulgară – 1,4; în ucraineană – 0,6; în găgăuză – 0,1; în alte limbi – 0,1 la sută.

– *Cum justificați afirmația că BM este o bibliotecă modernă?*

– Ar fi mai corect să spunem că BM tinde să fie o bibliotecă modernă, tot mai mult comparabilă cu instituțiile similare din capitalele unor state din Europa Centrală și de Sud-Est, căci pînă a ne alinia la sistemul bibliotecilor din Occident mai avem multe de făcut. Voi ilustra această tendință spre modernitate prin cîteva elemente ce definesc activitatea actuală a BM.

Astfel, am putut formula misiunea și pregăti setul de valori acceptat ca pe o filozofie a instituției noastre, care ne ghidează activitatea, prin promovarea strategiilor la unele direcții prioritare, prin elaborarea instrumentelor manageriale – **Politica de acces, Referențial BM, Evaluarea activității, Strategii de instruire BM**, conceptul „**BM și persoanele dezavantajate**”, manualul **Motivarea personalului, Strategia de marketing BM, Politica de achiziții BM, Strategia de dezvoltare a colecției BM, Manualul calității, Rețeaua Metro, Strategia de automatizare BM.**

Elementul pozitiv reținut și valorizat de mine, ca directoare, din această muncă dificilă este că profesioniștii noștri, managerii, au învățat să gîndească strategic, se pot orienta mai bine în aria lor de responsabilitate, au devenit mai competenți și mai competitivi. Toate acestea ne vor ajuta să finisăm aceste instrumente deja în anul curent, să le publicăm și să le oferim fiecărui bibliotecar din rețeaua noastră. Alt aspect pozitiv pe care l-am sesizat din această lucrare

colectivă este faptul că managerii sînt pregătiți și motivați să participe foarte activ la elaborarea strategiei BM 2003-2010.

Instrumentele manageriale se bazează pe conceptul de edificare durabilă a BM, pe dimensionarea ei polivalentă la cerințele societății informaționale, conceptelor despre comunitate și societatea civilă, incluziune socială, libertatea accesului la informație, libertatea intelectuală și de expresie – documente care delegează bibliotecii un rol social sporit, iar activității ei responsabilitatea de conciliere a libertății individuale și a necesității de cooperare a indivizilor din cadrul comunității.

Efortul pentru îmbunătățirea Web-ului BM, pentru calitatea și eficiența paginii Internet s-a încununat cu locul I în cadrul concursului WEB Top 2002, organizat de Fundația Soros, și de recunoștința utilizatorilor – la 1 ianuarie 2003 PW a fost vizitată de 46.341 ori.

Implementarea sistemului automatizat TINLIB s-a făcut în filialele „Maramureș”, „Alba-Iulia”, „Transilvania”, „O. Ghibu”, iar sistemul IRBIS – în bibliotecile „I. Mangher”, „Lomonosov”. Departamentul „Automatizare. Informatizare” a elaborat ghidul „TINLIB pas cu pas. Modulul Catalogare” – un instrument deosebit de necesar bibliotecilor noastre.

Un pas important spre modernizare îl constituie crearea infrastructurii unei rețele unice – rețeaua metropolitană BM. La 01.01.03 – Biblioteca Municipală deținea 56 de calculatoare conectate la Internet, din care 24 sînt pentru utilizatori și 32 pentru bibliotecari. Acest număr reprezintă deocamdată o cotă mică (11,2%) în raport cu necesitățile noastre – avem nevoie de minimum 500 de calculatoare.

Catalogul electronic al Bibliotecii Municipale s-a mărit cu 7.364 de descrieri bibliografice. În total catalo-

gul on-line al BM conține 43.528 de descrieri și a fost accesat de 29.246 de ori. Servicii electronice de referință inedite oferă Biblioteca Publică de Drept (www.pll.md). Întrebă bibliotecarul sau intreab@bibliotecarul este un serviciu informațional inovator în lumea bibliotecară din Republica Moldova. El are ca scop ghidarea și orientarea utilizatorului în găsirea informației prin indicarea celor mai bune resurse informaționale și documentare cu caracter juridic. Răspunsurile cuprind informații sumare bibliografice și factologice prin consultarea de către bibliotecarul de referință a resurselor electronice oferite via Internet, precum și a colecției și a bazelor de date locale ale BPD și BM.

Esența activității de marketing BM în 2002 a fost identificarea necesităților de informare ale utilizatorului, anticiparea lor, prestarea serviciilor culturale și informaționale de înaltă calitate și armonizarea lor cu preferințele și interesele consumatorului.

Folosind cele mai relevante metode în cercetarea pieței culturale chișinăuiene – sondaje sociologice, sondaje de opinii, interviuri –, a fost identificat cu exactitate locul bibliotecii în viața socială, spirituală, multiculturală a colectivității.

Forma electronică de feed-back plasată pe pagina Web a bibliotecii a constituit o comunicare virtuală eficientă între utilizator și bibliotecă: *Cartea de vizită a Bibliotecii Municipale „B. P. Hasdeu”*. Utilizatorul are posibilitatea să scrie un mesaj cu privire la activitatea bibliotecii și să aprecieze site-ul nostru după diferite criterii: design, conținut, ortografie.

De altfel, ideea de profesionalitate este convergentă nu numai cu o bună pregătire ci și cu responsabilitatea individuală a perfecționării, cu competența și performanța, gîndirea dinamică și asumarea unor decizii dificile. Calitățile acestea le știu la

doamnele Ludmila Pînzaru, Tatiana Fiodoruc, Zinaida Pahomi, Genova Scobioală, Tatiana Coșeriu, Ana Bațmanov, Parascovia Onciu, Elena Vulpe, Elena Butucel, Claudia Șatravca, Elena Roșca, Elena Dabija, Valentina Tofaniuc, Ecaterina Nedzelski, Angela Olărescu, dl Alexandru-Horațiu Frișcu. Calitățile și caracteristicile acestea le au cei 10 lucrători învingători în concursul „Cel mai bun bibliotecar”, atare însușiri le întrunesc și echipele de la filialele și departamentele învingătoare în concursul „Cea mai bună bibliotecă, cel mai bun departament”. Aceleași caracteristici i-au determinat pe bibliotecarii noștri (rezultatele interviului „Activitățile stimulative și inhibitoare”) să identifice – ca stimulative și motivaționale – libertatea în activitate și tendința spre performanță.

Parteneriatele constituie succesul instituției noastre. BM și-a coordonat activitatea cu centrele biblioteconomice ca membri ai grupurilor de lucru: Comitetul Tehnic nr. 1 Biblioteconomie. Informare. Documentare, Consorțiul EBSCO, Consorțiul TINLIB. Pînă în luna mai 2002 biblioteca noastră a prezidat Comitetul Tehnic nr. 1, care a coordonat activitatea de standardizare în biblioteconomie, informare și documentare din țară. La nivel internațional relațiile s-au extins prin proiectul PULMAN XT.

Un moment important și semnificativ a fost lansarea ideii de a crea Consorțiul Centrelor de Resurse Juridice și al Specialiștilor în Informare de Drept din Europa Centrală, de Sud-Est și din Asia, care are ca scop partajarea resurselor informaționale de drept (carte, baze de date, ediții periodice) între membrii consorțiului, sprijinirea și dezvoltarea instruirii specialiștilor în informare din domeniul dreptului. Ca administrator, pentru perioada 2002-2004 a fost aleasă Biblioteca Publică de Drept din Chișinău.

– *Nu pot să nu Vă întreb – mai ales în această primăvară! – cum se manifestă, cum se realizează colaborarea dintre BM și Primăria Chișinăului?*

– Sîntem o bibliotecă favorizată într-un fel, față de bibliotecile din provincie, bunăoară, și aceasta se datorește conlucrării cu Departamentul Cultură al Primăriei, cu Municipality Culturală al Primăriei, cu Municipality Culturală în ansamblu. Conducerea municipiului nostru înțelege bine ce înseamnă cultură, carte, tratează cu atenție și competență problemele dezvoltării culturale a Chișinăului, inclusiv multe din cele ce stau în fața BM. Departamentul cultură, în persoana scriitorului Iulian Filip, alte subdiviziuni ale Primăriei – de la Direcția financiară și pînă la cea juridică, însuși dl Primar General Serafim Urecheanu reacționează adecvat la solicitările noastre, ba chiar se implică adeseori în activitatea instituțiilor de cultură.

Această disponibilitate se explică prin faptul că la Primărie lucrează oameni de cultură. Am convingerea că tocmai oamenii cu un grad avansat de cultură sînt indicați să lucreze în asemenea structuri, căci numai cei care înțeleg afirmația lui Dostoievski că „frumosul va salva omenirea” sînt dispuși și capabili să rezolve cele mai diferite și mai dificile probleme.

Mai concret, Primăria municipiului Chișinău se implică în procesul de achiziționare a cărții pentru biblioteci – caz nu prea des întîlnit la noi, cel puțin eu nu cunosc altele similare. De asemenea, conducerea municipală susține tipărirea cărților de autori autohtoni, avînd un plan editorial pe mai mulți ani, patronat de Primarul General. Este edificatoare în acest sens conferința cu genericul „Neliniștea dialectică a bibliotecii”, organizată în cadrul Primăriei și la care au fost invitate să participe bibliotecile din teritoriu. Nu pot să nu menționez și acest detaliu semnificativ: datorită

concursului Primăriei, BM a inițiat în 1991 editarea unor bibliografii cu care se poate mândri orice bibliotecă. Am început prin valorificarea moștenirii noastre în acest domeniu – mă refer la proiectul „Basarabiana”, realizat în 1992 prin reeditarea ulterioară într-o colecție specială a volumelor:

David A., **Tipăriturile românești în Basarabia sub stăpînirea rusă**, 1993;

Draganov D., **Ucenaia, literatura i hudojstvennaia Bessarabia**, 1993;

Moghileanski N., **Materialy dlia ukazatelia literatury po Bessarabii**, 1994.

Am procedat apoi la întocmirea unor bibliografii ale scriitorilor și altor oameni de cultură basarabeni. Simbolic, prima bibliografie a fost consacrată operei și vieții cîntărețului limbii noastre, **Alexie Mateevici**. Au urmat: **Eugeniu Doga**, 1993; **Grigore Vieru**, 1995; **Glebus Sainciuc**, 1996; **Ion Vatamanu**, 1997; **Leo Butnaru**, 1997; **Nicolae Dabija**, 1999; **Ion Hadârcă**, 1999; **Agnesa Roșca**, 1999; **M. Cimpoi**, 2002; **Pușkin în Basarabia**, 1999; **Bibliografia Municipiului Chișinău**, 1996 ș.a.

Calitatea acestor lucrări, însuși „luxul” de a le edita trezesc încîntarea colegilor de la București, Iași, Cluj-Napoca, dar și din alte țări.

– *M-a surprins o declarație făcută de Dvs. într-un interviu recent: Lidia Kulikovski, un om prin excelență al cărții, tentației de a scrie o carte ar da preferință construirii unei clădiri moderne. Ce edificiu visează să înalțe dna directoare a BM?*

– Evident, e vorba de un sediu nou pentru biblioteca noastră, actualul fiind depășit, din mai toate punctele de vedere. De altfel, prima tentativă de a construi un nou sediu pentru BM are o vechime de 30 de ani, realizarea acestui proiect fiind stopată de cheltuielile direcționate pentru Olimpiada din Moscova, din 1980. Alt proiect ce începuse a se contura – fusese pus deja fundamentul, solid, în valoare de 200 mii

ruble vechi, „tari” – a fost înghițit de Ambasada Rusiei, tocmai pe locul acestei „Bastilii diplomatice” urma să se afle noul sediu al BM!

Cu doi ani în urmă a fost emisă o hotărîre specială a Primăriei municipiului Chișinău privind edificarea noii clădiri a BM, alături de actualul Sediul Central: pe bd. Ștefan cel Mare, între Opera Națională și strada Teatrală. Deocamdată ne putem bucura doar de existența acestei decizii. Cît privește proiectul... Mi-a fost dat să văd multe sedii moderne de biblioteci municipale/metropolitane – la Helsinki, Copenhaga, Ierusalim, în S.U.A. etc. – și totuși cel mai impresionant, dar și mai funcțional mi se pare noul sediu al Bibliotecii Județene „O. Goga” din Cluj, dat în folosință anul trecut. Este într-o apreciazabilă măsură opera vieții marelui om de omenie și de cultură, a statornicului nostru prieten, regretatul Traian Brad. Autorul proiectului fiind un arhitect basarabean, Traian Brad ne-a sugerat să-l realizăm și la Chișinău sută la sută, fără vreo cheltuială suplimentară pentru ideea arhitectonică originală și practică.

Nu pot spune deocamdată în privința noului edificiu pentru BM decît atîta: realizarea lui depinde extrem de mult, dacă nu întru totul, de rezultatele scrutinului din 25 mai...

– *Vă mulțumim pentru dialog și Vă urăm să se realizeze așa cum doriți visul, proiectul unui edificiu nou, potrivit pentru biblioteca pe care o conduceți.*

– Să ne audă și Cel-de-Sus toate dorințele...

Consemnare: Vlad POHILĂ

Ana BANTOȘ

PROMISIUNEA ȘI FAPTA

Înființată în 1959, sub auspiciile Academiei de Științe a Moldovei, Editura Știința a publicat până în prezent circa 6300 titluri, într-un tiraj general de aproximativ 17.000.000 de exemplare. În condițiile de azi, când cenzura economică influențează piața cărții, o instituție ca aceasta ar fi putut să nu supraviețuiască. Editura a rezistat datorită unui mai vechi cercetător de la Institutul de Fizică Aplicată al A.Ș.M., dr. Gheorghe Prini. Angajații editurii îl caracterizează ca pe un bun cunoscător al activității editoriale: elaborare de programe, planificare, contabilitate, tehnoredactare și, mai presus de orice, stabilirea unor relații de colaborare eficientă cu oamenii. În prezent editura tipărește lucrări de istorie, politologie, estetică, psihologie, economie, ecologie etc.; traduceri din limbile de largă circulație, manuale, dicționare, enciclopedii; literatura clasică națională și universală, cărți pentru copii. Scopul pe care și-l propune editura este de a face față nevoii de echilibru, spre binele tuturor, între volumul de carte în limba rusă și cel în limba română și de a satisface necesitățile bibliotecilor din Republica Moldova. Un alt obiectiv este tipărirea scriitorilor la care cititorii basarabeni nu au avut acces în perioada postbelică. În acest scop a fost inaugurată în 1990 colecția **Moștenire**, care include opere ale lui Ion Neculce, Iacob Negruzzi, B. P. Hasdeu, Lucian Blaga, Mihail Sadoveanu, Alexei Mateevici, Petre Ștefănuță etc. Un plus al acestor volume este respectarea riguroasă a criteriilor științifice de editare. Publicarea traducerilor unor importante lucrări semnate de autori francezi, precum **Criza identităților** de Claude Dubar sau **Mondializarea culturală** de Gérard Leclerc, apărute în colecția **Liantul social**, precum și cele dintr-o altă prestigioasă colecție, **Opera aperta**, toate având menirea de a face ca editura să fie competitivă și pe piața internațională.

Planuri de viitor? Vom aminti doar două momente elocvente: editarea, în colaborare cu Academia Română, a operei lui Dimitrie Cantemir, precum și publicarea unor antologii de texte din literatura română din Basarabia, acțiune ce urmează a fi realizată împreună cu Editura ARC.

Trecerea de la patriotismul afișat ostentativ, de la afirmațiile patetice, de la promisiunile abstracte la fapte concrete este lucrul cel mai dificil de realizat. Gheorghe Prini este unul dintre cei care știe să-și țină promisiunile.

Urăm Editurii Știința și dlui Gheorghe Prini, directorul acesteia, ajunși la treapta împlinirii a niște ani:

Vivat, crescat, floreat!

Gheorghe PRINI**ACTIVITĂȚEA
EDITORIALĂ CA
O ȘANSĂ PENTRU
UN VIITOR
MAI CIVILIZAT**

Editarea de carte, cu toate piedicile impuse (ori autoimpuse), în comparație cu alte posibilități de afirmare (economică, politică, militară etc.), ar fi sfera cu șanse de afirmare a noastră în context cultural european.

Constat cu regret că, pe timpuri, o ramură prosperă și apreciată în spațiul sovietic – cu edituri puternice, cu tipografii bine înzestrate și cu tehnologii moderne, cu o rețea de desfacere a cărții bine pusă la punct – astăzi este la noi una care se bucură cel mai puțin de atenția Statului. Tot ce s-a întreprins în ultimii ani în vederea ameliorării situației în acest domeniu al economiei naționale și al culturii s-a realizat, în cea mai mare măsură, la nivel de întreprinderi aparte, fără implicarea Statului printr-o politică editorial-poligrafică la nivel național. Ca rezultat, bibliotecile care au mai rezistat sînt pustii, în special la sate, fără carte în limba română. Statistica demonstrează că fiecărui locuitor în Republica Moldova îi revin 17 cărți în limba rusă și numai 2 în limba română (dintre acestea, majoritatea cu grafie rusească).

Fosta rețea de stat de distribuție a cărții practic nu mai există. Societățile comerciale (pe acțiuni sau private)

Comunicare prezentată la Simpozionul „Destinul cărții în Republica Moldova”, desfășurat pe 6 mai 2003, la Biblioteca Națională a Republicii Moldova în cadrul Zilelor Editurii Știința.

de distribuție a cărții sînt foarte puține, ineficiente și nu acoperă tot teritoriul republicii.

Trebuie să menționez cu regret că sînt centre județene care au numai una sau două librării, iar municipiul Ungheni, de exemplu, nu are nici una. Aproape toate fostele „Luminițe” de la sate, după privatizare, au devenit baruri, crîșme, alimentare etc.

O situație dramatică s-a creat în munca de editare a cărții științifice, de specialitate, a celei universitare, pentru colegii, școli profesionale și chiar de cultură generală. Academia de Științe primește pentru editarea de carte cîteva zeci de mii de lei. Cum putem vorbi de o Academie de Științe, fără posibilitatea publicării rezultatelor cercetărilor științifice?

În asemenea condiții fiecare editură își rezolvă problemele legate de comercializarea cărții în mod individual și, desigur, ineficient. Capacitatea de cumpărare a eventualului cititor este egală aproape cu zero, salariile fiind mizere, în special la sate. Este adevărat că și prețurile la carte sînt relativ mari și de multe ori inaccesibile pentru o bună parte a populației. Dar ele nu pot fi mai mici, pentru că materia primă este importată, iar costurile serviciilor poligrafice sînt aproximativ aceleași în toată lumea. Și dacă în Occident prețul de cumpărare este de 5-7 ori mai mare decît prețul de producere, la noi îl depășește doar cu 15-20% și, în cazuri aparte, este cu 50% mai mare decît prețul de cost.

Așa sînd lucrurile, mai putem spera să vindem romane, cărți de poezie, albume de artă? Astăzi se mai vinde cartea didactică, dicționarele, manualele, parțial cartea pentru copii, enciclopediile... și cam atît.

Totuși, s-a realizat cîte ceva, în anii de după 1990, în domeniul editării și difuzării cărții.

Au fost adoptate *Legea cu privire la cultură*, *Legea activității editoriale*, *Legea bibliotecilor*, *Legea dreptului de autor*, alte acte legislative

și normative. Ele în multe cazuri corespund standardelor internaționale și recomandărilor Consiliului European. Din păcate, însă, legile în cauză nu funcționează pe deplin și nu au impulsionat substanțial activitatea în sferele respective. De domeniul împlinirilor ține și existența producătorului de carte autohton – a editurilor și tipografiilor. Ne bucură faptul că, într-un fel, datorită condițiilor minime, în alt fel, în pofida lor și a multiplelor piedici și interdicții, editurile au găsit căi de afirmare în plan cultural și pragmatic-economic, completând nișele unor „mișcări tectonice” de ordin spiritual și economic, imprevizibile.

Nu cred că e cazul să numesc editurile și tipografiile importante producătoare de carte. Aceste case de editură sînt bine cunoscute. Esențial este ca potențialul intelectual, profesionist, concentrat în ele, să fie utilizat pe deplin.

Din punctul nostru de vedere, cea mai serioasă realizare în domeniul editării cărții este asigurarea cu manuale a învățămîntului primar și gimnazial, acțiune ce va fi finalizată în anul curent în cadrul reformei învățămîntului general obligatoriu, cofinanțată de Banca Mondială. Cu toate carențele apărute la implementarea acestui proiect, noi am putut asigura școala cu manuale prin schema de închiriere, care, gestionată eficient, va asigura învățămîntul cu manuale și pe viitor.

Cît privește manualele pentru licee, acestea sînt tipărite din contul editurilor în baza concursurilor organizate de Ministerul Educației. Avînd în vedere contingentul mic de liceeni și posibilitățile reduse de cumpărare, tirajele sînt mici și ca rezultat prețul de cost și cel de vînzare devin relativ mari. Inițiativa Ministerului Educației, susținută de edituri, de a extinde schema de închiriere și pentru ciclul liceal, în scopul micșorării sumei achitate de părinți pentru setul de manuale, încă nu a fost legiferată nici de Guvern și nici de Parlament, cu

toate că această problemă se discută de mult timp.

Statul, în persoana Ministerului Educației, dorește să primească de la edituri un credit de circa 20 mil. de lei, acesta fiind costul manualelor pentru tot contingentul de liceeni, să-l ramburseze, din contul taxelor de închiriere, într-o perioadă de trei ani și să nu achite nici o dobîndă pentru acest credit.

Acceptînd în principiu ideea de creditare a Ministerului de resort, editurile producătoare de manuale pentru liceu au condiționat următoarele: în perioada de creditare a învățămîntului liceal, Statul, în locul dobînzii, acordă anumite facilități în activitatea editorial-poligrafică a agenților economici antrenați în producerea manualelor destinate liceelor. Este vorba de scutirea de taxele vamale și de TVA la importul hîrtiei, cartonului, utilajului, altor materiale și piese de schimb, folosite în procesul de pregătire pentru tipar și de tipărire a cărții de cultură, știință și învățămînt. Noi, un grup de editori și poligrafiști, am avansat această propunere către Guvern încă în decembrie 2002. Din păcate, nici pînă astăzi problema n-a fost soluționată. Nu voi invoca motivele acestei rețineri, însă aș vrea să accentuez încă un moment ce merită a fi cunoscut. În alte țări din fostul lagăr socialist (România, Ucraina, Rusia etc.), cu o populație incomparabil mai numeroasă și cu un potențial de cumpărare mult mai mare, dispunînd de materie primă și chiar de utilaj editorial-poligrafic autohton, Statul a creat un climat economico-financiar favorabil și condiții preferențiale activității editorial-poligrafice și vînzării de carte. Drept exemplu poate servi *Legea cu privire la susținerea de către stat a activității de editare a cărții*, adoptată în Ucraina.

Dacă am generaliza gîndurile expuse mai sus, ar trebui să menționăm următoarele:

– pe de o parte, capacitatea redusă de cumpărare a populației,

cărți puține, relativ scumpe, biblioteci fără cărți noi, rețea de distribuție parțial dezvoltată, dar nesuținută de nimeni;

– pe de altă parte, cititori avizi de carte, deci, potențiali cumpărători, în special din rândul noii generații, edituri și tipografii active – poate cele mai active instituții din domeniul cultural;

– dacă ar avea o susținere din partea Statului, această ramură, aparținând în egală măsură culturii și economiei, ar putea să prospere și chiar să aducă beneficii substanțiale în bugetul Statului, cum se întâmplă astăzi, bunăoară, în Rusia.

Care ar fi rolul Statului și ce ar trebui să întreprindă, în situația creată, instituțiile de stat abilitate și responsabile de acest domeniu?

În primul rând, să fie creat un cadru legislativ și normativ favorabil cărții, ținând cont de practica altor țări, de convențiile și acordurile internaționale, recomandările Consiliului European și de starea de lucruri existentă în acest domeniu în Republica Moldova.

Având în vedere că unele acte legislative au fost deja adoptate, credem că e necesar să fie adoptată primordial Legea *Cu privire la susținerea de către stat a activității editoriale-poligrafice*, după exemplul Ucrainei. Un atare act legislativ este necesar cu atât mai mult cu cât Republica Moldova nu dispune de materie primă și tehnica necesară pentru activitatea editorial-poligrafică.

În al doilea rând, după o analiză a completării tuturor bibliotecilor publice, școlare, științifice, universitare și... a pieței de carte din Republica Moldova, să fie elaborate Programe Naționale ale editării de carte pe compartimente: pentru copii, de cultură, științifică, didactică, de specialitate, de promovare a imaginii Statului în străinătate etc.

Odată elaborate de comun acord cu Ministerele de resort, cu Academia de Științe, cu cele mai prestigioase universități, cu uniunile de creație, cu producătorii de carte și

adoptate de către Ministerul Culturii cu calculele de rigoare, respectivele programe trebuie să fie prezentate la Președinție, Parlament, Guvern, organizațiilor naționale și internaționale interesate, fundațiilor culturale, ambasadelor, potențialilor sponsori naționali și din străinătate etc. pentru ca editurile să fie sprijinite și finanțate sub diferite forme. Realizarea acestor Programe urmează a fi efectuată prin concursuri și licitații conform următoarelor criterii: prețul, calitatea și termenul de editare. Avem deja multe exemple încurajatoare de sprijinire a editării cărților: poate cele mai elocvente ar fi, în opinia noastră, Programele de editare elaborate și susținute de către Fundația Soros-Moldova.

În al treilea rând, se impune facilitarea exportului și importului de carte. A exportului – pentru lărgirea pieței de desfacere atât în scopul majorării tirajului și micșorării prețurilor de cost, cât și în scopul lărgirii volumului de producție, precum și pentru a extinde geografia difuzării cărții din Moldova. Avem cel puțin două piețe externe de carte, deschise, cu numeroși potențiali cumpărători: cea din România și cea din Rusia; ar putea fi explorată cu succes și piața cărții din Ucraina, în zonele unde este solicitată literatura în română și/sau în rusă.

Oricât de active ar fi editurile noastre și chiar dacă le-am dubla numărul, în următorii 10-15 ani nu vom fi în stare să acoperim necesitatea de carte în limba română în diferite domenii ale culturii, științei, învățămîntului. Nu mai puțin problematică e starea editării cărților în limba rusă și în limbile altor minorități naționale de la noi. Cu totul dificilă e situația în ceea ce privește editarea cărților de specialitate și științifice în limbile moderne, traducerea și editarea cărora la tiraje mici pur și simplu nu este rațională cel puțin din punct de vedere financiar. În consecință, se impune stringent necesitatea facilitării importului de carte.

În al patrulea rând, revitalizarea

sistemului de distribuție a cărții, în principal în orașe, în centrele de județ și de sector. De problema difuzării cărților la sate trebuie să fie preocupată, credem, administrația publică locală.

Un exemplu cum trebuie soluționată această problemă ni-l oferă municipiul Chișinău, unde în fiecare an, la 31 August sau de Zilele Orașului, se deschide câte o librărie, gestionată de una din editurile Asociației NOI.

În al cincilea rând, organizarea la nivel de stat a Saloanelor și Tîrgurilor de carte la noi și participarea editorilor noștri la manifestări similare în străinătate. Nu mai e cazul să insist asupra importanței Saloanelor și Tîrgurilor specializate, care constituie, concomitent, și un bilanț, și un examen, și schimb de experiență, și o șansă deosebită de atragere a atenției asupra propriei producții de carte.

Dacă la Saloanele, Tîrgurile și Expozițiile naționale de carte, de ani de zile, Ministerul Culturii și Ministerul Educației figurează ca organizatori, de multe ori la aceasta reducîndu-se rolul Statului în desfășurarea unor atît de importante manifestări culturale-educative, despre implicarea Statului în promovarea activității editoriale din R. Moldova la manifestări similare de rang internațional nici nu putem vorbi. Dacă la Tîrgurile de carte de la București, Moscova sau Frankfurt pe Main îi poți vedea an de an pe președinții și prim-miniștrii acestor țări, apoi la noi nu vezi, de regulă, pe nimeni dintre conducători.

Dacă organizarea participării editurilor la Tîrgurile internaționale de carte în alte țări e o chestiune de stat, fiind abordată la cel mai înalt nivel atît în ceea ce privește organizarea și finanțarea cît și participarea ca atare, la noi așa ceva e o chestiune exclusiv particulară a editorilor, deși aceștia prestează, indiscutabil, o muncă spre binele cetățenilor, iar în ultimă instanță – și al Statului. Vom cita cîteva exemple semnificative.

Chiar și în perioada de război în fosta Iugoslavie, toate republicile ce formau cîndva acel stat erau prezente cu standuri naționale la Tîrgul de la Frankfurt pe Main. Din Republica Moldova la acest prestigios forum expuneau numai cinci-șase edituri, pe un stand de 4 m². Alt exemplu. Din 1991 pînă în 2002 Republica Moldova nu a participat la Tîrgul Internațional de carte din Moscova, și acesta un forum important.

Există și alte probleme ce așteaptă o rezolvare echitabilă în domeniul editorial-poligrafic și de comercializare a cărții, dar cred că cele enumerate mai sus necesită în primul rînd o atenție deosebită din partea Statului, în persoana Ministerului Culturii, a producătorilor și „consumatorilor” de carte. Sînt convins că numai cu eforturi comune vom fi în stare să rezolvăm problemele legate de destinul cărții în Republica Moldova.

Am vorbit despre Destinul cărții, pentru că de acest Destin în mare măsură depinde viitorul nostru și fără rezolvarea problemelor evidențiate nu vor putea fi soluționate multe altele – atît economice, cît și spirituale.

Știm că la Ministerul Culturii se elaborează un plan strategic de dezvoltare și susținere a activității editoriale. O discuție constructivă pe marginea acestor probleme cred că ar fi utilă atît Ministerului Culturii, cît și tuturor celor care vād în carte, în activitatea editorială, în cultură o șansă și o garanție pentru mersul nostru spre un viitor civilizată.

Valentin CIUCĂ

PUNTEA SUSPINELOR

Celebra *Ponte dei sospiri* din Veneția era de fapt un fel de punte a durerii. Din sala de judecată a Palatului Dogilor se trece direct spre temniță. Putem spune, metaforic, că nu toate podurile conduc neapărat spre un bine comun. Cred însă că legăturile dintre frați trebuie privite cu mai mult interes și mai multă atenție. După entuziasmul perfect motivat al *Podurilor de flori* se impunea o atitudine ceva mai pragmatică și de o parte și de alta, ceva care să semene cu modelul german, deși știu bine că acolo lucrurile au avut o altă susținere politică și economică. Și chiar dacă n-am atins baremurile scontate, ceva s-a întâmplat totuși. Legăturile umane cu basarabeni, indiferent dacă ei sînt oameni simpli sau personalități ale vieții publice sau artistice, au căpătat o dimensiune nebănuită înainte de 1989. Comunicăm unii cu ceilalți, ne bucurăm și suferim împreună, știm că ideea de a fi laolaltă are dimensiunea idealului comun.

La nivelul contactelor între cei dăruiți culturii naționale, valorilor europene, ne-am plasat cu siguranță deasupra schimburilor economice sau de altă natură. Poate că fiind mai profund marcați de emoții și oarecum visători, artiștii au descoperit, asemenea oamenilor de știință onești, că avem o istorie comună, o limbă comună, o credință la fel moștenită de la înaintași. Aici n-au existat în fapt nici un fel de bariere sau stavile reale decât cele vremelnice. A ne fi născut și unii și ceilalți în dulcea limbă română înseamnă pînă la urmă confirmarea conștiinței românești. Nu este de mirare deci că schimburile reciproce de valori au înregistrat o curbă spectaculoasă și întemeiată pe dorul unora față de ceilalți.

S-a pornit, așadar, cu entuziasm și chiar cu o pasiune vrednică de

respect. S-a continuat cu exemple de integrare firească și neostentativă, cu evaluări reciproce a ceea ce a izbutit fiecare. Rezultatul a condus în mod necesar la decantarea valorilor cu adevărat autentice și debarasarea de ceea ce putea fi doar efect al unei conjuncturi favorabile. Așa s-a întâmplat în lumea literară, în capacitatea universităților românești de a acorda burse de studii tinerilor merituoși, așa s-au redescoperit individualitățile din sfera muzicii, a teatrului, a artelor vizuale.

Mărturisesc bucuria din anii '90 cînd la Bacău prezidam un juriu al *Saloanelor Moldovei*. Bucuria era cu atît mai mare cu cît artiștii din Basarabia s-au prezentat atunci – o fac și acum – cu un nivel profesional de certă autoritate. În plus, se impunea cu satisfacție observația că, valoric, nu existau discrepanțe, că eram preocupați de aceleași probleme de creație, ne luptam cu aceleași limite. Expozițiile, itinerate pe ruta Bacău–Chișinău, au devenit evenimente cu adevărat memorabile. Artiștii s-au descoperit ca fiind consanguini în spiritul artei lor unde tradițiile comune nu s-au pierdut și că orizontul de împlinire trecuse în fapt în arealul cultural european. Compatibilitățile sînt numeroase, nevoia de comunicare asemenea. La Iași sau la Piatra Neamț, la București sau Galați, la Cluj sau Timișoara expozițiile pictorilor, sculptorilor, graficienilor din Basarabia au echivalat cu veritabile prestații culturale de anvergură națională. Unii au impresia că acum ritmul acestora ar fi scăzut. E, cred, doar o impresie. Poate că, obișnuindu-ne unii cu alții, reacțiile nu mai sînt atît de frenetic mediatizate. E bine să lucrăm temeinic și serios și unii și ceilalți. Împreună vom izbuti să atragem atenția celor care, din păcate, ne consideră uitați undeva la marginea Europei. În fapt, mari reuniuni internaționale infirmă o asemenea percepție.

Am convingerea, bazată pe o bună experiență în domeniul artei, că vitalitatea, fantezia și spiritul creator al neamului nostru ne vor asigura un loc demn la masa aleșilor lumii...

Emilia GHEȚU

ZILELE CULTURII CEHE LA CHIȘINĂU

În perioada 10-15 aprilie 2003, la Chișinău s-au desfășurat *Zilele culturii cehe*. Prima acțiune, în cadrul lor, a constituit-o inaugurarea expoziției „Václav Havel în fotografii”. Găzduită de Muzeul Național de Artă al Moldovei, ea a reunit 40 de fotografii ale documentaristului praghez Tomki Nėmec consacrate personalității excepționale a fostului președinte ceh Václav Havel. Nėmec s-a aflat în imediata apropiere a lui Havel, a surprins secvențe nu numai din programul lui ca președinte,

de fotografii alb-negru (ca și cele prezentate la Chișinău) despre viața și activitatea lui Václav Havel. Dramaturgul și omul politic Václav Havel s-a născut în 1936. Scriitor disident, este unul dintre fondatorii **Cartei 77**; a criticat în operele sale (**Picnicul, Dificultate sportivă de concentrare**) aberațiile societății de atunci. A fost condamnat și încarcerat pentru delict de opinie în timpul regimului comunist. Din decembrie 1989 Havel este președinte al Cehoslovaciei, iar de la separarea Cehiei de Slovacia (1993), președinte al Cehiei.

Tomki Nėmec (n. 1963) este absolvent al facultății pragheze FAMU, membru al Agenției fotografice *Anzenberger* din Viena cu care colaborează pînă astăzi. În 1995 obține alt premiu în cadrul concursului World Press Photo, trei, de această dată, pentru o fotografie dintr-un ciclu mai amplu realizat în Cuba. Publică în mai

dar a putut urmări și înregistra și momente din viața particulară. Fotografii care au rezultat înfățișează astfel mai mult decît simpla viață protocolară a unui om politic. Lucrările fotografice ale lui Tomki Nėmec se remarcă prin calitate, cadru tematic și temporal. O confirmare este și faptul că pentru una din imaginile lui Václav Havel autorul a obținut în 1991, la prestigiosul concurs World Press Photo, Premiul pentru cel mai înalt standard în fotojurnalism. La Praga a apărut recent un album cu 88

multe periodice cum ar fi: *Liberation, Le Monde, Der Spiegel, New York Times Magazine* ș.a.

O altă manifestare desfășurată la Biblioteca Publică „Onisifor Ghibu” din Chișinău a fost dedicată lansării **Dicționarului scriitorilor români**, apărut la Editura Libri din Praga în 2001. Este cel de-al doilea dicționar ceh consacrat literaturii române, primul apărînd în 1984 la Praga. Dar, spre deosebire de prima ediție, autorii integrează în peisajul literaturii române tot ceea ce prezintă spirit

românesc în arta cuvîntului oriunde s-ar manifesta acesta, în Europa sau America. Astfel, citim articole despre Eugen Ionescu, Emil Cioran, Monica Lovinescu etc. Recentul dicționar „trece Prutul” și înglobează aspecte semnificative din punct de vedere literar pe teritoriul Basarabiei: Ion Druță, Vasile Vasilache, Vladimir Beșleagă, Nicolae Dabija, Liviu Damian, Nicolae Eșinencu ș.a. (Publicăm în acest număr de revistă o recenzie la **Dicționarul scriitorilor români.**)

Libitorii de muzică au putut asista la concertul duetului TARA FUKI cu două violonceliste cehe – Dorota Barová și Andrea Konstankiewicz – ambele absolvente ale conservatorului. Compozițiile proprii au fost acompaniate vocal în limba polonă.

Patru filme ale tinerilor regizori cehi, premiate la diverse festivaluri, au fost proiectate la Centrul de Cultură Odeon. Este vorba despre *Întoarcerea idiotului* (1999, distins cu Leul Ceh pentru cel mai bun film, cel mai bun scenariu, cea mai bună regie, cea mai bună muzică, cel mai bun rol secundar feminin, nominalizare la premiul Oscar al Academiei Americane de Film pentru cel mai bun film într-o limbă străină, Premiul Special PROCIREP la Festivalul Internațional de debut în film,

Angers, 1999), regie Saša Gedeon; *Singuraticii* (2000, Leul Ceh, 2000, pentru cel mai bun rol secundar – J. Macháček, Premiul juriului studențesc pentru cel mai bun film la finala Plzen 2000, Premiul publicului la cea de-a 16 ediție a Festivalului Internațional de Film, Varșovia 2000, Premiul publicului la cea de-a 41 ediție a Festivalului Internațional de Film, Salonic 2000), regie D. Ondříček; *Lumi paralele* (2001, Premiul special al juriului la Festivalul Internațional de Film, Bratislava 2001, ediția a treia, mențiune specială a juriului pentru Premiul Findling la cea de-a 11 ediție a Festivalului de Film est-european Chotebuz 2001), regie D. Ondříček; *Victime și ucigași* (2000, Premiul întâi pentru cel mai bun lungmetraj, Fort Film 2001, Premiul pentru interpretare, Festivalul de Film, Transilvania 2002), regie Andrea Sedláčková.

Cu prilejul *Zilelor culturii cehe* la Chișinău s-au aflat profesorii Libuše Valentová și Jiří Našinec. Ei au avut diverse întâlniri cu publicul cititor și cu studenții de la Universitatea de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Subiectele luate în dezbatere se conțin în cele câteva pagini pe care le supunem atenției cititorilor noștri. Ele se referă la raporturile dintre literatura română și cea ceahă, la popularizarea literaturii române în Cehia.

Radek Pech, Ambasadorul Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Cehe în România și Republica Moldova, fotografii Nicolae Pojoga și Tomki Nêmec, profesoara Libuše Valentová la inaugurarea expoziției **Václav Havel în fotografii**

Libuše VALENTOVÁ

LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN CEHIA

În societatea cehă, primele semne ale unui interes mai pronunțat față de viața politică și culturală încep să se manifeste pe la jumătatea secolului al 19-lea. Să menționăm câteva exemple: în 1846, cunoscutul publicist ceh **Karel Havlíček Borovský** oferă colegului său de breaslă din Ardeal, **George Barițiu**, periodicalul său *Pražské noviny*, în schimbul *Gazetei de Transilvania*, convins fiind că această legătură ar contribui la o mai bună cunoaștere și apropiere a națiunilor asuprite din Austria. Animate de aceleași intenții sînt și scrisorile publicistului român **C. A. Rosetti**, adresate politicianului ceh **Ladislav Rieder**. Poetul revoluționar ceh **Josef Václav Frič** a fost surghiunit în Transilvania, în 1858-59, exprimîndu-se despre orașul Dej în felul următor: „Dees poate fi caracterizat drept un orașel respectabil, avînd o așezare aproape romantică și o climă sănătoasă.” În 1871, marele clasic al literaturii cehe, **Jan Neruda**, publică în ziarul *Národní listy* din Praga foiletonul intitulat *Bukurešť*, în care descrie cu un extraordinar simț al observației și cu sincere simpatii „Parisul de pe Dîmbovița”, vizitat cu un an în urmă (traducerea foiletonului a apărut în volumul Jan Neruda: *Călătorii*, Editura Univers, 1984).

Un rol important în dezvoltarea relațiilor culturale ceho-române l-a avut profesorul **Ioan Urban Jarník** (1848-1923), fondatorul romanisticii cehe. Jarník a început să se ocupe de limba română încă din timpul studiilor sale la Paris, din anii șaptezeci, iar din 1882 a introdus studiul limbii române la catedra de limbi romanice a Universității Caroline din Praga. În felul acesta, universitatea noastră a devenit a cincea instituție de învățămînt superior din afara granițelor României – după cele din Petersburg, Torino, Budapesta și Viena – la care se țineau cursuri de limba română.

Profesorul Jarník, din 1879 membru corespondent al Academiei Române, s-a ocupat nu numai de lingvistică, ci și de folclorul românesc, alcătuiind, împreună cu **Andrei Bârseanu**, valoroasa antologie *Doine și strigături din Ardeal* (1885).

Spre sfîrșitul secolului al 19-lea încep să apară în cehă și primele traduceri din literatura română din acea perioadă: *Moara cu noroc*, de **Ioan Slavici** (1889), *Păcat și alte nuvele*, de **Ion Luca Caragiale** (1895).

O atmosferă deosebit de favorabilă amplificării relațiilor culturale dintre cele două țări s-a instaurat după primul război mondial și, mai ales, după încheierea Micii Înțelegeri (1920-1921). Cîtorva filologi și ziarști cehi li s-au creat condiții pentru a studia la Universitatea din București. În anul 1927, la Praga a luat ființă Institutul Cehoslovaco-Român, care-și propunea să promoveze schimburi culturale reciproce; biblioteca lui a fost dotată din partea unor instituții românești și de prietenul devotat al Cehoslovaciei, profesorul **Nicolae Iorga**, cu un fond de carte bogat. Ilustrul istoric român ținuse, la începutul anilor '20, câteva conferințe la universitățile din Praga și din Brno; în 1924 a fost ales membru al Societății Regale de Litere și Științe a Boemiei, iar ceva mai tîrziu, în 1932, i-a fost acordat titlul de Doctor Honoris Causa la Universitatea din Bratislava. Abia din această perioadă se poate vorbi de o intensificare a preocupărilor privind traducerile din literatura română la care și-au adus o contribuție însemnată profesoara **Jindra Hušková-Flajšhansová** de la Facultatea de Litere din Bratislava, traducătoarea pragheză **Marie Karásková-Kojecká**, iar mai tîrziu, în anii treizeci, și profesorul de literatură franceză și română **J. Š. Kvapil**. Acești traducători meritoși au reușit să prezinte cu succes operele unor scriitori români de seamă, precum **Liviu Rebreanu**, **Mihail Sadoveanu**, **Octavian Goga**, **Tudor Arghezi**, **Cezar Petrescu**. Un detaliu semnificativ: mai multe romane din literatura română contemporană au fost atunci traduse și introduse pe piața literară surprinzător de repede, de exemplu *Calea Victoriei*, din 1929, a apărut în traducerea cehă chiar în anul următor, sau *Ochii Maicii Domnului* (din 1934), a apărut în cehă încă în 1936.

Ocuparea Cehoslovaciei de către Germania fascistă, în 1939, a dus la ruperea legăturilor de pînă atunci. Institutul Cehoslovaco-Român a fost desființat de către autoritățile germane imediat după 23 august 1944.

La eliberarea țării noastre a contribuit, în anii 1944-1945, și armata română: aproximativ 50.000 de soldați români au căzut pe teritoriul nostru. Legăturile diplomatice au fost reluate în octombrie 1945, iar relațiile dintre cele două țări au luat o amploare deosebită: în anii șaiszeci, Cehoslovacia era, din punctul de vedere al schimburilor comerciale, al doilea partener al României.

În acest context, în anul universitar 1950-1951, la Facultatea de Litere a Universității Caroline a luat ființă secția de limba și literatura română (și o secție asemănătoare a funcționat de atunci și la Brno și la Olomouc). În anii următori, cei doi profesori ai secției, dna **Maria Kavková** și dl **Jiří Felix**, au elaborat pentru studenți, dar și pentru un public mai larg, o serie întregă de cursuri universitare și de manuale, îndrumînd cîteva promoții de româniști cehi.

În prezent, secția funcționează în cadrul Institutului de Studii Române al Facultății de Litere, fiind reprezentată de trei cadre didactice: un istoric literar, un specialist pentru predarea limbii române, un lector din România. Concursul de admitere se organizează din doi în doi ani, numărul candidaților oscilînd între 20 și 25. În momentul de față, în secție avem în anul I – 12 studenți, în anul IV – tot 12 studenți, în anul V – 2 studenți. În general, ei au optat pentru încă o disciplină filologică (franceza sau italiana, polona sau ucraineana); după cinci ani de zile, studiul se termină cu un examen de stat, și, în majoritatea cazurilor, cu susținerea unei lucrări de licență (atunci cînd româna este disciplina principală).

În ultimii ani, interesul studenților avansați s-a îndreptat exclusiv către teme literare; cu un succes deosebit au fost susținute lucrările privind cel de-al doilea val al suprarealismului românesc, imaginea războiului de pe teritoriul Cehoslovaciei la cîteva prozatori români, personajele lui Panait Istrati, proza fantastică a lui Mircea Eliade, opera lui Constantin Brâncuși,

scriitori români din exilul francez etc. Absolvenții secției pot lucra în serviciul diplomatic sau în învățămînt, însă noi sperăm că cel puțin cîteva dintre ei vor deveni și traducători bine pregătiți și entuziaști ai literelor românești.

În pasajul consacrat predării limbii și literaturii române în Cehia, trebuie să menționăm cu mare regret faptul că, după despărțirea de Slovacia, Praga a rămas unicul centru de românistică din țara noastră, secția de română de la Universitatea din Olomouc fiind desființată (inclusiv biblioteca ei), iar la Universitatea din Brno aceasta nu a fost deschisă de ani de zile. Cu toate acestea, interesul pentru limba română, mai ales din partea tinerilor, se manifestă și acolo, dovadă fiind un curs liber la Facultatea de Litere din Brno cu vreo 30 de participanți, condus de o româncă.

În legătură cu concepția studiilor române de la noi, aș dori să mă refer și la un context mai general. E un fapt arhicunoscut că, în prezenta lume globalizată, migrarea populațiilor și contactele dintre diferite culturi au ajuns la proporții inimaginabile înainte. Sociologii și psihologii cehi (și, probabil, și cei din alte țări foste comuniste) constată că, din cauza izolării de dinainte de '89, populația noastră nu prea are experiențe de comunicare degajată cu indivizi sau grupuri reprezentînd etnii, limbi, religii și tradiții diferite de ale noastre. (Aici poate trebuie amintit un fapt pe care n-aș vrea să-l comentez acum, fiindcă ne-ar conduce la o serie de probleme de ordin istoric: Republica Cehă a devenit un stat aproape uninațional, după ce cca 80.000 de evrei din Boemia și Moravia și-au pierdut viața în Holocaust, trei milioane de nemți au fost strămutați în Germania imediat după război, iar în 1992 cîteva politicieni slovaci și cehi au decis asupra despărțirii Cehoslovaciei în două state, așa că i-am pierdut și pe cei 5 milioane de slovaci și 500.000 de unguri.) În această situație, pot apărea foarte ușor fel de fel de prejudecăți sau chiar conflicte. Ca exemplu ar putea servi situația refugiaților din unele țări năpăstuite de soartă, care nu sînt totdeauna priviți cu înțelegere de către populația cehă. Sau un alt exemplu: în presa noastră, în general, se scrie despre România, Bulgaria, Ucraina etc. aproape în ex-

clusivitate în legătură cu fapte negative, bunăoară: copii abandonăți, ciini vagabonzi ș.a.m.d., ceea ce în mintea unui ceh „de pe stradă” coincide cu faptul că în metroul praghez acționează (acum, din fericire, mai puțin) grupuri de cerșetori și hoți – țigani din România. Ce sarcină ne revine atunci nouă, care ne ocupăm de literatura și civilizația unui popor numit cîndva „apropiat”: să popularizăm, în sensul cel mai larg al cuvîntului, cultura țării respective.

Din acest motiv am modificat, în limitele posibilului, programa cursurilor în secția de română a Institutului de Studii Romanice, așa că, în momentul de față, ea conține, pe lângă disciplinele filologice tradiționale, și: 1) Istoria și civilizația poporului român, 2) Introducere în folclorul român, 3) Etnologia română, 4) Seminar de traduceri din literatura română. Studenții noștri care, în plus, au fost de mai multe ori în România (la cursuri de vară, cu diferite burse sau în excursii organizate de ei înșiși) sînt de pe acum în stare să explice persoanelor interesate care a fost etnogeneza românilor, de ce sînt ei ortodocși sau în ce fel sărbătoresc Paștele. Asemenea cunoștințe pot fi de un mare folos atît într-o tabără de refugiați, cît și la o negociere interguvernamentală; oricum, pot contribui la o mai bună înțelegere reciprocă. În domeniul literaturii, absolvenții secției precum și actualii studenți sînt încurajați în ceea ce privește traducerile din beletristica română. Adevărul este că traducerile din ultimii ani (în volume sau în reviste literare) din Mircea Eliade, Max Blecher, Urmuz, Modest Morariu, Ana Blandiana ș.a. au trezit, în rîndurile cititorilor cehi, un viu interes pentru o literatură încă relativ puțin cunoscută la noi. De asemenea, ne-a bucurat și faptul că *Dicționarul scriitorilor români*, apărut la editura pragheză Libri în 2001, s-a epuizat în scurtă vreme, iar, în cursul anului următor, editura a mai tipărit o completare a tirajului – 350 de exemplare.

Altă posibilitate pentru o mai bună cunoaștere a realităților românești și pentru o apropiere reciprocă o reprezintă *Asociația Cehia-România*, înființată la Praga în februarie 1991 (atunci sub denumirea *Asociația Cehoslovacia-România*). Această organizație nonguvernamentală are în

spate, de fapt, o preistorie lungă, pe care și-o amintește cu mîndrie: *Institutul cehoslovaco-român*, din perioada interbelică, apoi *Societatea pentru relații culturale și economice* (1946-1951, desființată de regimul stalinist) și, în sfîrșit, *Asociația cehoslovaco-română* (născută în atmosfera „Primăverii de la Praga”; desființată de regimul zis „de normalizare”, în 1971). Actualmente avem peste o sută de membri (din diferite localități ale Cehiei) și un program cuprinzînd conferințe, mese rotunde cu oaspeți din România și din Republica Moldova și vizionări de filme, pe de o parte, iar pe de altă parte – publicarea unui buletin și a unor broșuri pe teme culturale ceho-române. Într-un mod exemplar, colaborăm cu Ambasada României, dat fiind că la Praga lipsește un Centru Cultural Român (spre deosebire de București, unde Centrul Ceh nu numai că există, dar este și cunoscut datorită multiplelor sale activități).

Munca în cadrul *Asociației* este una cotidiană, nu foarte ușor vizibilă în prim plan. Totuși îndrăznesc să spun că relațiile bilaterale ceho-române din ultima vreme se formează nu numai la nivelul organelor celor două state, ci și prin intermediul acestei organizații modeste, destinate oamenilor de rînd care doresc să afle ceva despre țara în care erau obișnuiți să plece în interes de serviciu sau ca turiști. *Asociația* începe să fie luată în serios de autoritățile cehe și române (ministerele de externe, ambasadele), opiniile noastre încep să aibă o anumită pondere. Și încă ceva: să ne închipuim că fiecare dintre membrii *Asociației* are rude, colegi sau prieteni cu care împărtășește impresii despre o conferință, un film, o excursie. Spre deosebire de presa noastră uneori doar pretins liberă și obiectivă, se realizează aici un veritabil dialog și o încercare de a ne cunoaște și de a ne înțelege mai bine. Păcat că, deocamdată, nu a fost înființată o organizație similară în România cu care am putea colabora în favoarea îmbunătățirii relațiilor bilaterale.

Concluzia se impune de la sine: să venim cu informații, să venim cu traduceri; în ciuda deselor confruntări cu probleme financiare sau birocratice, rezultatul – adică o mai bună cunoaștere a unui popor și a unei culturi – merită asemenea eforturi.

Jiři NAŠINEC

LITERATURA ROMÂNĂ ÎN TRADUCERI CEHE, DUPĂ AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

În ciuda faptului că în perioada interbelică România și Cehoslovacia aveau relații politice și economice destul de strânse, amândouă fiind membre ale Micii Înțelegeri, pe plan cultural bunele relații nu prea se vedeau. În timp ce literatura iugoslavă era publicată într-o colecție specială, independentă, literatura română nu se bucura de o asemenea favoare; era vorba, mai degrabă, de inițiativa individuală a traducătorilor.

După cel de-al doilea război mondial, când ambele țări au trecut în sfera de influență sovietică, această situație s-a ameliorat cel puțin din punct de vedere cantitativ: apar mai multe titluri, dar din păcate majoritatea tributare momentului respectiv, atunci când literatura, în numele realismului socialist, devine trâmbița ideologiei, iar criteriile estetice trec pe planul al doilea. Temele principale sunt rezistența antifascistă, schimbarea relațiilor de producție, colectivizarea satelor. Exemple tipice le constituie romanul lui Zaharia Stancu **Descult** (1949), **Negură** lui Eusebiu Camilar (1950), **Mitrea Cocor** (1951) al lui Sadoveanu, antologia de povestiri **Un sat tulburat** (1951) sau piesa lui Aurel Baranga **Iarba rea** (1950).

O întoarcere spre bine a marcat-o fondarea, în anul 1953, a Editurii de Stat pentru Literatură, Muzică și Artă (SNKLHU), ulterior (1965) schimbându-și numele în Odeon. Aceasta aparținea direct de Ministerul culturii, axându-se pe literatura universală, iar literaturile așa-ziselor democrații populare prietene trebuiau să reprezinte 40% din volumul de cărți publicate.

Acest mod de abordare a literaturii, în principiu nesănătos, centralizat și direcționat, avea, în cazul respectiv, și părțile sale pozitive: a făcut posibilă crearea unei echipe de specialiști, fiecare membru ocupându-se numai cu una-două, maximum trei literaturi naționale și străduindu-se să le facă cunoscute cititorilor din țara sa, în mod sistematic și din punctul de vedere al evoluției istorice. Cititorul ceh a făcut astfel cunoștință pe rând cu opera tuturor marilor clasici români: I. L. Caragiale în anul 1953 (**O scrisoare pierdută** și o culegere de proză), Ion Creangă – 1958 (**Amintiri din copilărie**), Mihai Eminescu – 1964 (**Versuri**) și Ioan Slavici – 1973 (**Mara**). A văzut lumina tiparului și **Pseudokynegetikos sau Fals tratat de vânătoare** (1974) al lui Odobescu, o traducere extrem de reușită a **Țiganiadei** lui Ioan Budai-Deleanu (1972). Posibilitatea de a reacționa prompt la activitatea literară contemporană a oferit-o revista *Světová literatura (Literatura universală)*, ce apărea la aceeași editură începând cu anul 1956. În paginile acesteia li s-au prezentat cititorilor cehi pentru prima oară de pildă Ioan Alexandru, A. E. Baconsky, Ana Blandiana, Iordan Chimet, Vladimir Colin, Ovid S. Crohmălniceanu, Nichita Danilov, Petru Dumitriu, Mircea Eliade, Toma George Maiorescu, Modest Morariu, D. R. Popescu, Ion D. Sîrbu, Marin Sorescu, Nichita Stănescu și Vasile Voiculescu.

În perioada 1953-1989 cititorii cehi au mai putut face cunoștință cu reprezentanții diverselor mișcări literare ale literaturii interbelice românești (L. Rebreanu, G. Călinescu, G. Bogza, Cezar Petrescu, Ion Marin Sadoveanu), iar într-o măsură mai restrânsă și cu poezia (T. Arghezi). Dintre scriitorii secolului XX o poziție privilegiată au avut-o tradiționaliștii Mihail Sadoveanu și Zaharia Stancu. În anii șaptezeci volumul traducerilor din limba română, tipărite de diferite edituri, s-a stabilizat la două titluri pe an, ceea ce nu era nici pe departe suficient pentru ca cititorul ceh să-și poată face o imagine complexă privind fenomenul literar românesc.

În comparație cu numărul de titluri din celelalte țări din lagărul socialist este revoltător de puțin, intervenind din nou aspecte extraliterare. Dat fiind că în 1968 România n-a participat la ocuparea Cehoslovaciei reformiste, iar Nicolae Ceaușescu făcea eforturi pentru a duce o politică internațională independentă de Moscova, tot ce venea din România era a priori suspect. Ședința plenară a C.C. al P.C. Cehoslovac din anul 1969 a însemnat ultima lovitură dată „Primăverii de la Praga” și o nouă strângere a șurubului ideologic, care avea să dureze până la jumătatea anilor '80. Este o perioadă malignă pentru cultura cehă: numeroși scriitori au fost reduși la tăcere, alții au emigrat, redacțiile revistelor literare au fost ocupate de persoane devotate noii conduceri neostaliniste a partidului. Unele teme ca: procesele politice din anii '50, ilegalitățile privind colectivizarea forțată etc. au devenit din nou tabu. Din motive politice, la unele traduceri apărute în perioada de după 1968 a fost de asemenea eludat numele traducătorului pentru simplul motiv că acesta participase activ la mișcarea reformistă cunoscută ca „Primăvara de la Praga”.

În anii '80 o contribuție însemnată la cunoașterea literaturii române a avut-o fără îndoială publicarea **Dicționarului scriitorilor români** la Editura Odeon, într-o serie consacrată literaturii universale. În aceeași perioadă a fost posibilă publicarea unor cărți valoroase din literatura română, care s-au bucurat de o primire deosebit de favorabilă din partea publicului cititor ceh (**Cinci nuvele românești**, **Basme românești**, **Șarpele și Maitreyi** de Mircea Eliade, **Fascinația** de Laurențiu Fulga, **Nuvele** de Gib Mihăescu).

După schimbarea regimului politic, în anul 1989, am presupus cu naivitate că ni se deschid posibilități nelimitate de publicare a traducerilor literare, selectate în sfârșit numai după criteriile estetice. În curând însă s-a dovedit că noile bariere, dictate de legile necruțătoare ale pieței, sunt din multe puncte de vedere chiar mai dure decât fostele bariere ideologice,

care se puteau trece, printr-o retorică iscusită. Astfel, în perioada de după 1989 au apărut în Cehia numai 24 de cărți semnate de scriitori români, din care însă 15 aparțin lui Mircea Eliade, din celelalte merită menționate două volume ale lui Emil Cioran, prozele autobiografice ale lui Max Blecher **Întâmplări din irealitatea imediată**; **Inimi cicatrizate și Pagini bizare** de Urmuz. Opera lui Mircea Eliade se bucură azi în Cehia de o apreciere de excepție, unele lucrări ale sale au fost dramatizate, alte dramatizări se pregătesc. Numele Maestrului îl poartă scena mică a Teatrului Na zábradlí (Pe balustradă), unde a fost prezentat pentru prima oară dramaturgul Václav Havel. La facultatea de litere se scriu teze de licență având ca temă opera lui, piesele muzicale compuse pentru dramatizarea *Domnișoarei Cristina* au apărut pe CD-rom etc.

În ceea ce privește literatura izvorâtă între Prut și Nistru, aceasta rămâne, pentru cititorul ceh, din păcate, practic necunoscută. În perioada în care Republica Moldova făcea parte din Uniunea Sovietică, dreptul preferințial pentru publicare îl avea Editura Lumea Sovietelor (din anul 1968 numită Editura Populară), care însă nu utiliza acest drept, deoarece lipsea un specialist pentru zona respectivă și relații pe linia oficială. Astfel au fost publicate numai câteva din operele lui Ion Druță (*Povara bunătații noastre*, *Întoarcerea țăranei în pământ*, *Ultima lună de toamnă*, *Biserica Albă*) și Spiridon Vangheli (*Guguță – căpitan de corabie*, *Isprăvile lui Guguță*), traduse însă din rusă. Prima operă tradusă din versiunea originală a fost **Zbor frânt** de Vladimir Beșleagă, publicată de Editura Odeon în traducerea mea, în 1987. Imediat după revoluție acest număr modest s-a completat doar cu o selecție din nuvelele lui Vasile Vasilache *Elegie pentru Ana Maria* (1990). Anul acesta este în curs de apariție traducerea mea a romanului lui Aureliu Busuioc **Pactizând cu diavolul**, din care revista *Literární noviny* a publicat fragmente. Busuioc a fost primit cu entuziasm de toți cei care l-au putut citi în manuscris,

așa că editoarea ar dori să publice în viitor un alt roman al autorului **Lătrând la lună**. Au promis sprijin la lansarea lui simpatizanți de la radio și câțiva disidenți influenți cum ar fi Jáchym Topol. La publicare a contribuit și Fondul Literar Ceh în modul următor – a scutit editura de datoria de a-mi plăti onorariul, acesta fiind achitat de Fond. Din cele 45 de proiecte pe care le-a analizat Fondul, proiectul de traducere a romanului lui A. Busuioc s-a plasat pe locul al doilea, lucru care-mi dă speranțe și optimism pentru viitor. Din surse neoficiale știu că publicarea va fi sprijinită parțial și de Ministerul Culturii, unde au avut de ales din 135 proiecte.

Editura Hejkal își are sediul în orașul Havlíčkův Brod, unde se desfășoară an de an Târgul autumnal de carte, la care dorim să facem din lansarea romanului un adevărat eveniment. Să sperăm că printr-un efort concertat vom reuși să trezim un mai mare interes privind literatura din aceste părți ale Europei (pe care uneori se pare că și Dumnezeu le-a uitat).

Am impresia că din nou va depinde foarte mult de inițiativa personală a noastră, a traducătorilor, căci astăzi nu e suficient să efectuezi o muncă de cea mai înaltă calitate, traducătorul trebuie să fie și oarecum manager, de pildă, dacă îi propune editorului un titlu de calitate, dar

Praga. Catedrala San Vito

nerentabil, e bine să-i ofere, drept compensație a eventualei pierderi, un titlu rentabil din vreo literatură de circulație.

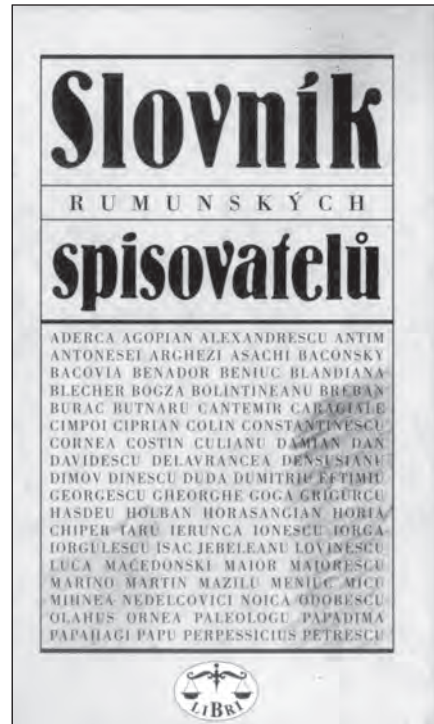
Vlad POHILĂ

PATRU SECOLE DE LITERATURĂ ROMÂNĂ VĂZUTE DE LA PRAGA (ȘI, PARȚIAL, DE LA CHIȘINĂU)

Despre asemenea cărți se cuvine a scrie numai de bine – suficient ca realizarea (fondul, conținutul) lor să nu ridice probleme deosebite... Pentru că primează, în aceste situații, mesajul, intenția: cineva, din depărtare, îți face un soi de publicitate culturală, cea mai îngrată posibil dintre „speciile” publicitare! **Dicționarul scriitorilor români (DSR)***, tipărit la finele anului 2001 în Editura Libri din Praga, depășește sub toate aspectele, din toate unghiurile de vedere, anvergura unei lucrări cu caracter publicitar, fiind *de facto* o onorabilă minienciclopedie a literaturii române de-a lungul a patru secole. (Cel mai „bătrîn” autor prezentat în acest dicționar este **Nicolae Olahus** (1493-1568, decedat, în treacăt fie spus, nu prea departe de Cehia, în actuala Slovacie), dar cum cei mai vechi reprezentanți ai culturii noastre, aflați cât mai aproape de accepția autentică a noțiunii de *literat*, incluși în **DSR**, sînt totuși **Varlaam, Dosoftei, Grigore Ureche** – considerăm că întinderea cronologică a lucrării analizate începe în sec. XVII, încheindu-se, de altfel, cu trimiteri la niște apariții editoriale din anul 2001.)

Dicționarul la care ne referim este opera unui colectiv, în fruntea căruia stă dna prof. dr. *Libuše Va-*

lentová (lv), o admirabil de energică propagatoare a limbii, literaturii și culturii române: și la celebra Universitate Carolină din capitala cehă, unde predă studenților de la românică, și în calitate de colaboratoare la diferite edituri și publicații literare, și în cadrul Asociației culturale Cehia-România... Fiind și corespondent din străinătate al revistei *România literară*, dna Libuše Valentová își mai revendică și ipostaza de propagatoare a literaturii cehe în spațiul cultural românesc. *Jiří Našinec* (jn), al doilea autor al **DSR**, s-a impus și dînsul ca „agent de popularizare” al spiritualității române în patria lui Hašek, Čapek, Seifert, Kundera; baștina lui Freud, Kafka și Kokoschka... Vom aminti, pentru confirmare, de munca sa de traducător din română: a tălmăcit cîteva zeci de volume din autorii noștri, de la Mihail Sadoveanu și Mircea Eliade pînă la... Vladimir Beșleagă și Aureliu Busuioac (romanul **Pactizînd cu diavolul** s-ar putea să vadă lumina tiparului concomitent cu acest număr de revistă). Acestor doi exegeți praghezi li s-au

* Slovník rumunských spisovatelů (Kolektiv autorů pod vedením Libuše Valentové), Nakladatelství Libri, Praha, 2001, 259 p.

alăturat, pentru a completa configurația **DSR**, doi literați de la Chișinău: *Vasile Gârneț (vg)* și *Vitalie Ciobanu (vitic)* – fondatori și editori ai „revisitei tinerilor scriitori din R. Moldova” *Contrafort*.

Așa cum au declarat înșiși autorii volumului, de mai multe ori, inclusiv în cadrul lansării acestei valoroase cărți la Chișinău (la Biblioteca publică „Onisifor Ghibu”, în aprilie 2003), **DSR** include 310 articole prezentînd tot atîta scriitori: pe lîngă cei fără de care nu s-ar putea crea o imagine clară a literaturii române, beneficiază, *în premieră pentru românistica din Cehia*, de portrete biobibliografice și scriitori români emigrați, din exil, din diaspora. *În premieră pentru românistica din Europa Centrală și de Sud-Est*, grație contribuției coautorilor de la Chișinău, figurează în **DSR** și poeți, prozatori, critici literari din R. Moldova. Nu am putut stabili dacă această statistică, 310 articole, cuprinde și prezentările unor curente („școli”, „epoci”) și/sau grupări literare cu un rol *sui generis* în evoluția literelor române: *avangarda literară, folclor literar, gîndirismul, onirismul, poporanismul, sămănătorismul, simbolismul* etc. (Citind articolul consacrat *poporanismului*, am căutat să văd ce scriu cehii, prin contrast, și despre *Junimea*, despre *junimism*, însă așa ceva lipsește, nici vorbă de *neojunimism*; lipsesc și articole ce ar fi meritat, credem, să fie incluse, măcar „pentru echilibru”: *romantismul, tradiționalismul, modernismul, realismul* (nu ne referim obligatoriu la cel „*socialist*”, ci mai curînd la formulele acestuia, supranumite „*critic*”, „*clasic*”, „*naturalist*”, „*integral*”, „*nețărmit*” etc.)

Fără a întreprinde o contabilizare cît de cît exactă, deducem că cele mai multe articole din **DSR** sînt scrise de dna prof. dr. Libuše Valentová. Cum și-a asumat misiunea de a-i prezenta pe marii noștri clasici, autoarea o face cu un rafinat simț al discernămîntului, dar și al unei apreciable „răspunderi estetice”. **Eminescu, Coșbuc, Blaga, Minulescu,**

Fundoianu, Stănescu, apoi **Caragiale, Rebreanu, Camil Petrescu, Sadoveanu, E. Ionescu, M. Eliade** ș.a. beneficiază de *portrete literare zugrăvite cu precizie, în tușe puternice și sigure, în hașuri și linii adeseori surprinzătoare* – ca să recurgem la un limbaj specific profesiei prietenului nostru comun, pictorul basarabean **Teodor Buzu**, stabilit în orașul Tábor din Boemia de Sud. (De altfel, am intrat în posesia acestui valoros lexicon grație generozității lui T. Buzu și a ing. Nicu Pastramagiu din Praga; profit de ocazie pentru a le exprima încă o dată sincere mulțumiri.)

Nu vom exagera apreciind că LV dă în acest dicționar literar adevărate modele de prezentare competentă și convingătoare, de o manieră sută la sută enciclopedică – pentru compatrioții săi – a pilonilor unei literaturi străine, puțin cunoscută în lume, inclusiv în Cehia. Colegului dnei L. Valentová, maestrul J. Našinec, i-a revenit rolul de a face în **DSR** portretele a circa 50 de literați români, parte din care nu au ajuns încă la calitatea de a fi mari, alții, lipsiți poate chiar de această șansă. Protagonistii eseurilor biobibliografice semnate de JN sînt, în majoritate absolută, din epoca modernă, unii – din cei considerați în genere ca „democrați”, „de stînga” etc., calificate ce țin în ultimă instanță de criteriul estetic.

La Chișinău, în mod special, merită o discuție aparte „fațeta basarabeană” a acestui dicționar de literatură română. Completarea se realizează prin 39 de schițe biobibliografice – considerăm, foarte generos, căci, dacă ținem cont de faptul că VG și VITC creionează chipuri de literați din R. Moldova (inclusiv unii originari din Nordul Bucovinei, iar alții – din Transnistria) cu precădere contemporani, reiese că în **DSR** a încăput cam fiecare al zecelea membru al Uniunii Scriitorilor de la Chișinău.

Dacă și-ar citi prezentările din **DSR**, mulți scriitori basarabeni ar închide satisfăcuți cartea: biobibliografii complete, precise; caracterizări pertinente, aprecieri ce consună

celor cu care s-au înscris deja în istoria critică a literelor de la noi. Cum moldoveanul este frate bun cu exagerarea, nu credem să se supere cineva pentru anumite excese în radiografierea creației sale. Apar totuși și ciudățeni în felul cum este informat cititorul ceh despre unii literați basarabeni: dacă excesele de complezențe amicale pot fi discutate, unele obiecții (considerate) critice sînt de-a binelea discutabile, măcar și pentru motivul că li se imprimă o notă acuzatoare, poate chiar punitivă. Trecem peste numele lui **Ion Druță**, căruia, așa cum constata cu fin umor o colegă de breaslă, mulți nu-i iartă rătăcirile, gafele, dar tot ațîția nu-i pot ierta harul, talentul. Iată însă cum apare, în viziunea lui VG, **Leonida Lari**: după ce i se pun în aceeași oală volume atît de diferite ca discurs artistic – **Anul 1989, Dulcele foc, Epifanii, Între îngeri și demoni** etc. – se constată că „poeta își cultivă o imagine de luptătoare neînfricată, o «Ioană d'Arc a renașterii basarabene», dispusă să nimicească răul din această lume” (p. 139; aici și în continuare dăm citatele în traducere din cehă – VI. P.). Despre **Grigore Vieru**, același autor, VG, scrie că „motivele cele mai frecvente ale poeziei sale moralizante, mîntuitoare, sînt: plaiul natal, mama, cele sacre, credința și dragostea”. Apoi cehii sînt informați că „de îndată ce s-a schimbat regimul politic în Europa de Est, Gr. Vieru a început să cultive o poezie angajată, cu subliniate acorduri mesianice, o lirică patriotică și socială, în spiritul lui Eminescu, Coșbuc și Goga”. În fine, Gr. Vieru e denunțat „că își asumă rolul de martir național, dorind, prin creația sa, să-și provoace, trezească conaționali” (p. 246). Așa ceva nu vei găsi în nici unul din eseurile scrise de Libuše Valentová sau de Jiří Našinec... alta e grila de aprecieri a cehilor, a europenilor în genere. E de presupus că respectul pentru munca altora i-a determinat pe autorii de la Praga, tot ei și traducători ai colegilor de la Chișinău, să accepte asemenea

interpretări „publiciste”, în vădit contrast cu ținuta critico-enciclopedică a **DSR**. O mai fi la mijloc și un surplus de încredere acordat basarabenilor. La Praga nici specialiștii nu au cum să știe, de pildă, că **Nicolae Dabija** nu și-a semnat nicicînd opera cu *N. Dabija-Ciobanu* și au lăsat în **DSR** acest fals nume dublu, cum îl rebotează cu ostentație (p. 29, 30, 89) VITC, care uită, în schimb, că *Ciobanu* era numele „civil” și al scriitoarei **Lida Istrati**.

Dincolo de suveranitatea judecăților lansate în **DSR** de către autorii basarabeni, se face simțită, totuși, o dependență de anumite surse de istorie și critică literară. E vorba, în primul rînd, de **Istoria deschisă a literaturii române din Basarabia** de Mihai Cimpoi. Bunăoară, articolul despre **Eugen Cioclea** (semnat de VITC) pare a fi o traducere în cehă a prezentării pe care i-o face M.C. în monografia amintită. Pe de altă parte, în tableta despre **Vitalie Ciobanu**, VG parcă ar dori să-i demonstreze lui M. Cimpoi că limbajul excesiv de neologic al romanului **Schimbarea din strajă** nu este defel un anacronism, un cusur, ci mai curînd o virtute.

Rămînînd la opinia că în cazul basarabenilor **DSR** a fost prea de tot generos, nu putem să nu semnalăm și cîteva absențe sau omisiuni, credem, regretabile. Este, în primul rînd, cazul lui Constantin Stere – sigur că cele 8 părți ale romanului-fluviu **În preajma revoluției** au prea puțin în comun cu cele 7 părți ale altui roman-fluviu, **À la recherche du temps perdu**, dar însuși G. Călinescu, după ce semnalează „greșeala capitală” a lui C. Stere, îi analizează opera pe parcursul a cinci pagini „biblice”, așa cum le știe oricine a răsfoit **Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent**. Ni se pare inadmisibilă sau cu totul greu explicabilă absența în **DSR** a unor poeți ca Pavel Boțu, Mihail Ion Ciubotaru, Valeria Grosu, Victor Teleucă, Ion Vatamanu, sau a literaților Vlad Ioviță, Emil Loteanu, Gheorghe Vodă, toți trei fiind și niște prezențe importante în cinemato-

grafia basarabeană. Nici unul din acești scriitori (ale căror nume le-am citat special în ordine alfabetică, nu conform unei scări a valorilor, pe care trebuie s-o facă cei ce-și asumă calitatea de judecători ai literaturii) nu este amintit măcar în eseul *Literatura din R. Moldova, parte indisolubilă a literaturii române*, semnat de Vitalie Ciobanu, ca o completare a studiului introductiv al dnei Libuše Valentová consacrat literaturii române în ansamblu. Este adevărat că VITC pune accentul – în mod cu totul firesc pentru prestața (și prestația) sa – pe literatura „tînără”, pe cea modernistă și „postmodernistă”. Dar și în această stihie tinerească se iscă unele nedumeriri. Să zicem, dacă au devenit nume de referință (fie ca „stîlp”, fie ca „speranță”), în contextul literaturii tinere de la noi, Ecaterina Năgară, Aura Christi, Tamara Cărăuș sau Andrei Ungureanu, cum se explică totala neglijare a unor scriitori ca Lorina Bălțeanu, Călina Trifan, Luminița Dumbrăveanu sau Ghenadie Postolache? (Am recurs intenționat la o simetrie, însă lista celor „excluși”, dar în drept de a fi prezenți cel puțin într-o trecere în revistă a literaturii tinere de la noi, este, fără doar și poate, cu mult mai întinsă – o știu cel mai bine poate chiar redactorii revistei consacrate aproape că exclusiv acestei generații.)

La întocmirea unei surse de referință există scăpări, lacune inerente, dar se fac și „inadvertențe premeditate”. S-ar putea ca în cazul numit de noi „fațeta basarabeană a DSR”, tot ce ar face obiectul unor discuții să constituie, de fapt, efectul unei munci de pionierat. Unde mai pui că, pe fundalul general-românesc al dicționarului, „problemele” noastre devin cu totul secundare. Totuși, lucrurile s-ar limpezi definitiv dacă măcar unele articole din **DSR** s-ar tipări – cu acordul autorilor, evident – în vreo revistă literară, în traducere română. Nu numai pentru a se vedea într-o oglindă nouă, „din sticlă de Boemia”, cei interesați, dar și pentru a-și face mai mulți o imagine despre această experiență unică: modul de prezentare a scriitorilor noștri într-un alt univers cultural.

O singură obiecție ar fi de făcut autorilor **DSR**: că nu au dat cu litere aldine sau italice titlurile de opere literare (cum sînt tipărite denumirile de ziare și reviste) analizate ori citate, nici măcar în bibliografiile ce încheie atît de frumos majoritatea portretelor literare. În rest – mulțumim celor care au prezentat cu har, competență și considerațiune literatura română în inima Europei – căci exact în inima bătrînului continent se află și ca așezare geografică Zlatá Praha, „Praga de aur”, însăși vechea și mirifica Boemie, numită acum Česká republika – Republica Cehă.

Angela SOLTAN

SIMBOL AL SOLIDARITĂȚII CULTURALE DINTRE LATINI

În anul 1992, dl Philippe Rossillon, o persoană plină de inițiativă și idei și care iradia energie pretutindeni, a decis să exploreze latinitatea de la extrema est-europeană. Philippe Rossillon, preocupat în mod deosebit ca diversitatea culturală pe care o oferă civilizațiile latine să fie cât mai prezentă în lume, a fost cel care a reanimat, în 1983, Uniunea Latină, constituită cu treizeci de ani mai devreme și rămasă într-un fel pe hârtie.

Bineînțeles, Republica Moldova, cu simbiozele ei culturale și cu dominantă latină, nu putea să stea deoparte și, spre finele anului 1992, a aderat la Uniunea Latină, care de la 12 state membre în 1983 a ajuns să întrunească în prezent 35 de state de pe toate continentele.

În manifestările pe care le desfășoară în cadrul Uniunii Latine, Statele

membre lansează diferite activități care permit ocrotirea bogăției spirituale a lumii latine, promovarea și valorificarea diversității culturale, comunicarea și schimbul dintre culturi. Trei direcții prioritare au fost alese pentru aceasta: Promovarea și Predarea Limbilor Latine, Terminologia și Industria Limbilor, Cultură și Comunicare în care e prezent și compartimentul Audiovizual.

Republica Moldova și-a găsit locul în cadrul proiectelor desfășurate în cele trei direcții de activitate. Dintre numeroasele concursuri, premii, seminare, ateliere, expoziții, donații de carte unele au devenit de acum tradiționale, constituind o carte de vizită a direcțiilor pe care le reprezintă.

Dialog Latin este concursul multilingv lansat în toate țările membre cu ocazia Zilelor Francofoniei și încheiat pe 15 mai, de Ziua Latinității. Concursul – o îmbinare de probe cu caracter ludic, care solicită intuiția lingvistică, spiritul creativ și imaginația participanților – este destinat tinerilor care cunosc două sau mai multe limbi latine. Al treilea an la rând, tineri din toată lumea care participă la acest concurs obțin premii bănești, cărți, CD-uri, metode de studiere a limbilor, cursuri de limbi străine etc., oferite atât de Uniunea Latină cât și de instituțiile partenere. Învingătorii

Imagine de la seminarul **Armonizarea educației artistice în plan european**

Premierea laureaților la Concursul de Artă Uniunea Latină, ediția a IV-a. Iunie, 2002

În cea de-a II-a ediție au beneficiat de o călătorie la Roma. Ambasada Franței și Alianța Franceză din Moldova, Ambasada României, Ambasada Spaniei, Institutul Cervantes din București, Asociația Univers Moldova, Reprezentanța ISTC în Moldova, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității de Stat din Moldova sunt membri ai Comitetului Național de Pilotaj și oferă premii participanților la aceste probe.

Concursul de Artă Uniunea Latină, destinat studenților de la Facultățile de Arte Plastice și Design din Republica Moldova, de cinci ani încoace le oferă participanților posibilitatea de a-și valorifica atât aptitudinile plastice cât și cunoștințele teoretice. Probele concursului variază de la an la an. În actuala ediție accentul se va pune în mod special nu pe volumul de cunoștințe ci pe aptitudinile analitice ale concurenților, pe capacitatea lor de a compara două opere de artă din epoci diferite și de a trage concluzii, de a caracteriza creația unui artist pe baza anumitor lucrări și de a argumenta. Cei mai buni studenți sunt gratificați cu premii bănești și albume de artă oferite de Uniunea Latină. Ediția din acest an este semnificativă prin faptul că, pe lângă partenerul nostru fidel de la primele ediții, Facultatea de Arte Plastice și Design a Universității Pedagogice "Ion Creangă", au aderat

și parteneri noi. Alianța Franceză din Moldova va oferi o călătorie tematică la Paris – *Descoperirea Artei Moderne* – pentru laureatul premiului I. Muzeul Național de Arte Plastice va acorda un premiu. Fundația Union Fenosa va pune la dispoziția premianților Sala de expoziții din localul Teatrului de păpuși „Licuriți” pentru vernisajul lucrărilor.

În anul curent va fi lansat, în premieră în toate țările membre, *Premiul Uniunii Latine pentru Tinerii Creatori în Domeniul Artelor Plastice*. Premiul este destinat tinerilor artiști care sunt pe cale de a se afirma. Ei vor prezenta un dosar în conformitate cu cerințele concursului. În fiecare țară, juriuri naționale vor alege câte un artist. Apoi, pe baza candidaților propuși de acestea, un Juriu internațional va selecta trei finaliști cărora li se va oferi posibilitatea de a lucra timp de trei luni în cadrul unei tabere internaționale de creație.

La cea de-a II-a ediție este *Premiul Uniunii Latine pentru Traducere Tehnico-Științifică în Limba Română*, care a înlocuit Premiul pentru Terminologie Tehnico-Științifică. Organizarea acestui concurs are la bază două necesități fundamentale ale activității lingvistice din Republica Moldova și din România: asigurarea unei prezențe mai bune și mai bine reprezentate a limbii române în cadrul comunicării

specializate și stimularea profesiei de traducător de texte tehnico-științifice. Premiul recompensează munca traducătorului, dar în același timp pune în valoare și editurile care au tipărit traduceri respective. Această acțiune, ca și multe altele din domeniu – seminare de formare, mese rotunde, conferințe – are menirea de asemenea să stimuleze comunicarea dintre instituțiile care pregătesc cadre în ale traducerii, profesioniștii din ramură și organismele care au nevoie în activitatea lor de traducători și de alte persoane competente în limbajele specializate.

În cadrul *Cursurilor de formare pentru tinerii cinești din spațiul latin* trei cinești din Republica Moldova au fost selectați în ultimii trei ani pentru a participa, împreună cu alți colegi din țările Uniunii Latine, la cursuri de reciclare în scrierea scenariilor și tehnica montajului la școli prestigioase din Paris și de la Roma.

Pe lângă aceste activități, Uniunea Latină își propune să-și lărgască acțiunile în domeniul audiovizualului și mai ales al filmului. De mai mulți ani participăm în parteneriat cu Ambasada Franței și cu Alianța Franceză la organizarea Festivalului Filmului Francofon la Chișinău. În octombrie 2003, Birourile din Moldova și din România ale Uniunii Latine vor organiza la București și la Chișinău un Festival al Filmului Latin.

La Chișinău evenimentul va fi găzduit de fidelul promotor al cinematografului europene și al celui latine în general, Centrul de Cultură Odeon.

Pentru a difuza ideea de latinitate, pentru a amplifica prezența limbilor și a culturilor țărilor latine în concertul mondial, Uniunea Latină se sprijină din ce în ce mai mult pe toată gama instrumentelor de comunicare moderne: formarea de bănci de date informatizate, editarea de CD-Romuri lingvistice și culturale, constituirea unui site amplu pe rețeaua Internet, care poate fi accesat de pe adresa <http://www.unilat.org>.

Pe site-ul Uniunii Latine este formulată și misiunea Organizației, care a fost definită pornind de la necesitatea de a fi în pas cu timpul și de a răspunde priorităților existente: „În momentul în care se strâng legăturile dintre țările ibero-americane și se dezvoltă relațiile instituționale dintre statele lusofone și cele hispanofone, precum și dintre statele francofone, în momentul în care a luat naștere Mercosur și s-a constituit o comunitate a țărilor de limbă portugheză, în momentul în care se edifică o Europă a culturilor, care trebuie în mod necesar să completeze Europa economică și monetară, Uniunii Latine îi revine misiunea de a-și asuma un rol tot mai semnificativ în percepția acestei solidarități culturale dintre latini, pe care o simbolizează.”

Seminarul-atelier de Arte Plastice **Opoziție: concepții, viziuni și situații**

Alianța Franceză. Mediateca

UN RÉSEAU CULTUREL INTERNATIONAL

L'**Alliance Française** assure la diffusion de la langue et de la culture française grâce à un réseau de **28 centres en France** et de **1085 associations** de droit local dans **138 pays** à travers le monde. Chaque année **350 000 personnes** fréquentent ses cours.

Ces Alliances Françaises sont encadrées, animées, souvent financées par des amis étrangers attachés à la langue et à la culture française.

L'Alliance Française peut se considérer la plus importante «multinationale culturelle» au service de la langue française.

Une association à but non lucratif

L'Alliance Française de Moldavie – comme toutes les autres dans le monde - ne vise aucun objectif commercial. Dans chaque pays elle est autonome, enregistrée auprès des autorités locales et administrée par un Comité composé de personnalités appartenant au monde économique,

culturel et scientifique. Ses statuts sont approuvés par l'Alliance Française de Paris qui veille au respect de certains principes, notamment l'obligation pour l'association de rester étrangère à toute préoccupation politique, religieuse ou raciale.

Une association d'utilité publique

Ayant un caractère d'utilité publique, l'Alliance Française de Moldavie bénéficie du soutien du Ministère français des Affaires Etrangères qui participe à son budget, sous forme de mise à disposition de personnel, d'aides ponctuelles liées à des projets culturels ou d'investissement, et dans certains pays, de subventions de fonctionnement.

Un enseignement de qualité tourné vers l'avenir

L'Alliance Française de Moldavie propose des cours de français pour tous les âges et tous les niveaux, français général et français sur objectif.

L'équipe pédagogique est composée de professeurs, enseignants français et moldaves qualifiés, titulaires de diplômes universitaires, qui

ont reçu une formation spécifique en français langue étrangère. Ils sont sélectionnés pour leur expérience. On utilise les dernières recherches et méthodes pédagogiques en matière d'enseignement du français: approche communicative fondée sur les techniques de l'immersion, documents authentiques, matériel audio-visuel et multimédia.

Un enseignement dans un contexte francophone

L'enseignement dispensé par l'Alliance Française de Moldavie va bien au delà de l'apprentissage de la langue. Il valorise également le trésor culturel de l'étudiant grâce à l'ambiance de l'établissement, doté d'une Médiathèque – Centre d'information sur la France Contemporaine.

Un dialogue avec toutes les cultures du monde

L'Alliance Française de Moldavie organise en partenariat avec le tissu culturel local des événements culturels (arts visuels, musique, théâtre, arts plastiques, etc.), avec le soutien du Ministère français des Affaires Etrangères, de l'Association Française d'Action Artistique (AFAA)

et d'autres institutions publiques et privées.

Qu'elles soient organisées à l'Alliance Française de Moldavie (expositions, conférences, séminaires, films, lectures, etc) ou hors les murs (Fête de la Musique, Journées de la Francophonie, Lire en Fête, festivals de théâtre, etc), les manifestations artistiques et culturelles coordonnées par nos services sont toutes guidées par le thème de la rencontre. En effet, la coopération prend tout son sens lorsque les équipes artistiques et culturelles, françaises et moldaves, peuvent se rencontrer pour aller ensemble vers le(s) public(s).

Cela implique des diffusions de spectacles (ou autres manifestations culturelles) français en Moldavie et moldaves en France, et aussi des coréalizations et coproductions.

Le partenariat entre les acteurs culturels et les structures françaises et moldaves est systématiquement recherché. Cette coopération cherche également des articulations possibles avec des programmes multilatéraux, afin d'y intégrer d'autres partenaires, particulièrement ceux des pays francophones.

Alianța Franceză. Galeria de Artă

Efim JOSANU

VERITABIL ANIMATOR AL MIȘCĂRII OLIMPICE

„Devotamentul lui pentru cauza sportului și pentru apropierea dintre popoare este unul deosebit. În virtutea acestui fapt și drept mărturie a considerațiunii mele regale confer lui Juan Antonio Samaranch Torello titlul de marchiz de Samaranch, titlu pe care el și descendenții săi îl vor purta cu drept deplin în acord cu legislația spaniolă, care confirmă noblețea în această țară.”

Juan Carlos, Regele Spaniei

În penultimul an de pregătire pentru Olimpiada de la Sydney din 2000, marchizul Juan Antonio Samaranch, Președinte al Comitetului Internațional Olimpic (C.I.O.), venea pentru a doua oară în Moldova. Această vizită diferea de prima, ce a avut loc în 1992, nu numai prin faptul că nu făcea parte dintr-un itinerar programat cu mai multe opriri la stațiile numite republici ex-sovietice.

Acceptase în mod special invitația la Chișinău din mai multe considerente, dar, cred, și dintr-o simpatie ce ne-o purta mai de mult. Samaranch venea nu numai pentru a-i fi înmănat Ordinul Republicii și a răspunde cu Ordinul Olimpic de Aur cu care urma să-l decoreze pe Președintele Moldovei Petru Lucinschi.

Diplomat de carieră, era obișnuit cu recepții și onorurile ce i se acordau. Asemeni, însă, misionarilor prefera să se întâlnească cu cât mai mulți oameni de diferite profesii, confesiuni și orientări pentru a-i uni pe toți în religia și cultul idealului olimpic.

Demonstra o memorie extraordinară. În drum de la aeroport remarcă, răspunzând parcă unei amintiri: „Frumos arată Chișinăul. Recunosc, cu șapte ani în urmă, părea apăsător, îngrijorat de ceva. Poate și din cauza că începuse conflictul armat de pe Nistru, și, să știi, orașele simt ca și oamenii neliniștea...”. „Mă bucur, domnule Președinte, de această apreciere, i-am răspuns. Sper să aveți surprize și mai frumoase...”

Discuția de la Primăria capitalei cu Serafim Urecheanu nu a durat mai mult de o oră. Am avut însă impresia că cei doi se cunoșteau de multă vreme. Se simțea o deschidere totală. Nu o spun dintr-o pornire șablonardă ca un tribut obligatoriu plătit circum-

stanțelor. Stima este fondul necesar sentimentelor noastre, materialul trainic ce ne dă o doză de încredere, de siguranță de care fiecare avem nevoie ca să trăim. Dincolo de zâmbetul protocolar răzbătea ceva mai mult – o prețuire reciprocă pentru realizările fiecăruia în domeniul profesat, chiar dacă acestea erau atât de diferite. Când spre finalul întrevederii primarul capitalei noastre dădu citire hotărârii de a-i conferi Președintelui C.I.O. titlul de Cetățean de Onoare al orașului Chișinău, marchizul a răspuns mișcat: „Domnule primar, mă simt deosebit de emoționat și îndatorat pentru această neașteptată onoare ce mi se acordă”.

A doua zi J. A. Samaranch și S. Urecheanu au plantat cu prilejul inaugurării Aleii Olimpice un pom, într-o neuitată atmosferă de primăvară...

Unii au considerat acordarea titlului de Cetățean de Onoare al Chișinăului drept un gest de moment, care, chipurile, favoriza imaginea primarului înainte de alegeri. Nimic mai fals. Era hotărârea unui om care a știut să prețuiască meritele deosebite ale unei personalități cu o contribuție ce a lăsat urme de neșters în istoria omenirii. Pentru că Samaranch va rămâne, în pofida oricăror detractori și

pigmei, grăbiți să aducă osanale celor care l-au înlocuit, fie de asemenea meritoși, omul care a salvat Jocurile Olimpice ale modernității și a dăruit lumii puse pe ceartă continuitatea unui ideal.

În 1972 americanul Every Brandage, cel de-al șaselea Președinte C.I.O., după trei mandate în fruntea forului suprem sportiv, lăsa mișcarea olimpică făcând o tristă precizare: „După cel mult două olimpiade jocurile vor apune...”.

Riscul nu părea unul imaginar, ci imens prin duritatea încercărilor. Mișcarea olimpică era serios afectată de morbul boicoturilor. Politicienii, în cinica lor luptă pentru putere, implicau și sportul, trăgându-l în mlaștina dezbinării. Juan Antonio Samaranch este ales Președinte C.I.O. în 1980 – apogeul crizei prin care trecea mișcarea olimpică – când S.U.A. și țările Occidentului în mare parte boicotează jocurile Olimpiadei de la Moscova, ca protest împotriva invaziei sovietice în Afganistan.

În 1984, la prima ediție a jocurilor, când se afla în calitate de conducător al C.I.O., era rândul sovieticilor să refuze participarea, obligând și celelalte țări partener, cu excepția României, ieșită demonstrativ din

cor, să nu-și trimită echipele la Los Angeles. Samaranch depune eforturi imense ca să salveze Jocurile. Este conștient că nu-și are a reproșa vreo vină – culegea de fapt roadele unei proaste semănături. Dar trăiește totuși uneori momente de disperare. „Erau zile întregi, își amintea Marta Salsas, secretara lui spaniolă, când Samaranch stătea închis în hotelul Palace din Lausanne, fără să iasă ori să primească pe cineva. Se simțea absolut bulversat. Spunea tuturor că nu are nimic de comunicat. Numai uneori, împreună cu soția sa, puteam avea acces la el pentru semnarea documentelor... Și, totuși, după un timp Samaranch își reveni, redevenind cel pe care-l cunoșteau toți: zâmbitor, calm, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Urcă în avion și porni în impresionantul său ocol în jurul lumii ca să salveze Jocurile viitoare...”

Cu siguranță, istoria va reține semnificația acestor călătorii, ce au însumat aproape cinci milioane de kilometri.

În 1988, când mulți credeau că Jocurile de la Seul vor finaliza marea aventură olimpică modernă, istoria își reia, cu o nebanuită forță, cronicile ce

vor atesta cu fiecare nouă ediție celebrele-i cuvinte: „Aceasta a fost cea mai minunată olimpiadă din istoria olimpică”. Și așa de fiecare dată: la Barcelona, Abberville, Lillehammer, Atlanta, Nagano, Sydney...

Triumful suprem a fost Australia-2000, unde s-au prezentat toate țările lumii fără nici o excepție. Și când în același an Samaranch a încheiat lucrările Adunării Generale C.I.O. în Buenos Aires și a lovit cu ciocănelul în masă, pronunțând: „Aceasta a fost ultima ședință pe care am prezidat-o ca Președinte C.I.O. Vă mulțumesc!”, sala s-a ridicat în picioare ovaționându-l aproape jumătate de oră...

Eram extrem de mândru că cea mai mare personalitate a lumii olimpice, după Pierre de Coubertin, este Cetățean de Onoare al orașului meu, Chișinău.

Mihai URSU

UN CENTRU MUZEAL DE PESTE UN SECOL

Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală este cea mai veche instituție muzeală din Moldova. A fost fondat în luna octombrie 1889 în baza colecției de exponate selectate la expoziția agricolă, organizată la Chișinău de Zemstva Gubernială a Basarabiei. Fondator și director al muzeului în anii 1889-1907 a fost baronul A. Stuart, magistrul în zoologie, membru iar mai apoi președintele Upravei Zemstvei Guberniale. Primul local al muzeului a fost clădirea Zemstvei Guberniale. Ulterior, în anii 1903-1905, a fost construită o nouă clădire după

proiectul arhitectului Vi. Țăganco, în stil pseudomauritan, care și în prezent este blocul expozițional de bază.

Fondat ca Muzeu Agricol, peste puțin timp devine Muzeu Zoologic, Agricol și de Industrie casnică. În secolul XX a fost de mai multe ori reorganizat devenind, în 1919, Muzeu Național din Chișinău, în 1922 – Muzeu Național de Istorie Naturală din Chișinău, în 1937 – Muzeu Regional al Basarabiei, în 1940 – Muzeul Central de Studiere a Ținutului al R.S.S.M., în 1944 – Muzeu Republican de Studiere a Ținutului al R.S.S.M., în 1957 – Muzeu de Stat de Istorie și Studiere a Ținutului al R.S.S.M., în 1983 – Muzeu de Stat de Studiere a Ținutului al R.S.S.M. În pofida numeroaselor reorganizări pe parcursul întregii sale existențe, în activitatea Muzeului au fost prezente două direcții principale – Studiarea Naturii și Culturii Tradiționale a Basarabiei. De

aceea în anul 1983, o dată cu organizarea Muzeului de Istorie a Moldovei, Muzeul nostru revine pe făgașul inițial de activitate, ca mai apoi, în 1991, să i se confere și denumirea adecvată activității sale – Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală.

Din primii ani de existență, Muzeul devine un centru important de știință și cultură al Basarabiei, fiind cunoscut nu numai în Imperiul Rus, dar și în Europa. Participând la diferite expoziții și întruniri, reprezentanții Muzeului au fost înalt apreciați. În această perioadă începe colaborarea cu unele muzee din Franța, Germania, Austria și din alte țări. Printre personalitățile de vază care au contribuit la propășirea Muzeului au fost primul custode și preparator Franț Osterman, fondatorul colecției Etnografie și Custode Albina Osterman, directorii Muzeului P. Gore, N. Florov, I. Lepsi, N. Moroșan, naturaliștii N. Zubovschi, I. Crasilșic, S. Miler, V. Bezval, F. Porucic, M. Pocoară, B. Tarabuchin ș.a. O pagină deosebită în istoria dezvoltării muzeului a înscris-o Societatea Naturaliștilor și Amatorilor de Științele Naturii din Basarabia, care a activat pe lângă muzeu în anii 1904-1914.

Pe parcursul existenței sale de mai mult de un secol Muzeul a acumulat colecții petrografice, paleontologice, zoologice, botanice, arheologice, numismatice și etnografice, multe din ele fiind valoroase și chiar unice. În prezent patrimoniul muzeului constituie peste 135 mii piese, dintre care un interes deosebit prezintă scheletul unui *Dinotherium Gigantissimus*, numeroase relicte ale florei și faunei din diverse perioade geologice, colecțiile zoologice și botanice de la sfârșitul secolului XIX, tezaurile arheologice Cărbuna, Lărguța, Doroțcaia, colecțiile numismatice, importante colecții care caracterizează cultura tradițională din Basarabia, inclusiv colecțiile de covoare, port popular, prosoape, arhitectură populară, ceramică, instrumente muzicale, carte rară ș.a. Din bogatele sale colecții etnografice se evidențiază atât numeric cât și prin valoarea artistică tezaurul de covoare moldovenești ce datează din secolele XVIII-XX și de fapt reprezintă evoluția covorului moldove-

nesc. Colecțiile Muzeului au o valoare nu numai națională, dar și europeană, multe piese fiind expuse la diverse expoziții organizate în numeroase țări din Europa, America și Asia. Patrimoniul muzeului este o bază științifică pentru cercetători, oameni de creație.

În cadrul muzeului există o bibliotecă științifică, una dintre cele mai vechi în Republica Moldova, organizată o dată cu fondarea muzeului. Deține peste 43 mii de volume din diverse domenii științifice, inclusiv o colecție impunătoare de carte rară.

Activitatea de cercetare a muzeografilor pe parcursul a mai bine de un secol s-a materializat în numeroase lucrări științifice și promoționale publicate în culegeri și ediții aparte. Merită menționate **Albumul de covoare moldovenești**, Lipsca, 1912, **Catalogul explicativ...**, Chișinău, 1912, **Buletinele Muzeului din anii 1926-1942**, 1961, 1969, 1989 și multe altele.

Realizări deosebite pot fi considerate de asemenea expozițiile permanente și temporare ale muzeului, inaugurate în diferite perioade, cu o tematică foarte variată.

În anul 1994 a fost deschisă pentru publicul vizitator expoziția permanentă „Natura. Omul. Cultura”, care dezvăluie evoluția corelației omului cu natura, evoluția lumii organice, dinamica valorificării resurselor naturale, sinteza creatoare Om-Natură, situația ecologică din Republica Moldova și căile de ameliorare a ei. Grădina Botanică din preajma Muzeului, prima în Chișinău, concepută încă la începutul secolului XX, constituie o carte vie a florei Moldovei. În prezent în acest colț al naturii se creează un vivarium cu expoziție de păsări rare și exotice. La dispoziția vizitatorilor stă și o sală de expoziții temporare, în care se organizează vernisaje cu lucrări atât din patrimoniul instituției noastre, cât și din alte muzee. Au devenit tradiționale expozițiile meșterilor populari.

În anul 1998 Muzeul a participat la concursul „Muzeul European al Anului”, organizat de Forumul Muzeelor Europene, și a fost nominalizat printre finaliștii acestei prestigioase competiții.

Fiind cea mai veche instituție din domeniu, Muzeul este centrul

dezvoltării muzeografiei, contribuind la crearea și avansarea majorității muzeelor din Republica Moldova, la pregătirea muzeografilor. În prezent Muzeul nostru face eforturi pentru crearea la Chișinău a Muzeului Satului. De asemenea contribuie la edificarea Complexului Muzeal „Vila Mândâc” din nordul Moldovei. Sub egida Muzeului se află și complexul muzeal din Ivancea, Orhei, unde în incinta Conacului-Parc Balioz a fost creat Muzeul Meșteșugurilor Populare din Moldova. În cadrul acestui muzeu publicul are posibilitatea

de a vizita expoziția permanentă consacrată trecutului și prezentului meșteșugurilor populare din Moldova.

În anul 2000, cu sprijinul Fundației SOROS-Moldova în cadrul muzeului a fost organizat Centrul de Informatică Muzeistică din Moldova și a început crearea Bazei de Date a colecțiilor muzeelor din republică. A fost lansat în Internet site-ul „Muzeele Moldovei”.

Astfel că, și după peste o sută de ani de existență, Muzeul rămâne unul din cele mai importante centre de știință și cultură al Republicii Moldova.

Iurie COLESNIC

CIMITIRUL CENTRAL ORTODOX LA UN PAS DE A DEVENI PANTEON...

Trebuie să recunoaștem: nu numai situarea geografică avantajoasă, în chiar inima orașului, a făcut din Cimitirul Central un muzeu în aer liber. Așa s-a întâmplat că familiile de nobili au preferat să-și înmormânteze membrii aici și nu în importantul și chiar mai vechiul cimitir de lângă biserica Sf. Împărați Constantin și Elena de pe colina Râșcanu. Alegerea s-a dovedit a fi și norocoasă, căci cimitirul din preajma bisericii Sf. Împărați Constantin și Elena a fost lăsat conștient în păragină, ca să se elibereze terenul în alte scopuri. Și să nu uităm de faptul că pe timpul sovieticilor chiar pe teritoriul cimitirului a fost trasat un drum de centură ce a ruinat definitiv acel monument istoric de unicat în care erau înmormântate mai multe generații din dinastiile Donici, Russo, Catargi, Râșcanu ș.a.

Cimitirul Central Ortodox se află și el într-o „zonă de risc”, periculoasă de când s-a început vinderea locurilor pentru morminte și construirea unor mausolee moderne pentru persoane neînsemnate. Totuși personalitățile înhumate aici asigură o pondere capabilă să păstreze, până în ziua de azi, valabil statutul de Panteon Național. Acest cimitir și acum poate oferi surprize nebănuite cercetătorilor.

Exemplificăm prin cazul genealogic al fostului om politic:

„GAFENCU, Iordache, (- † 1824, Cimitirul Central din Chișinău), slujer.

Străbunicul fostului ministru de externe al României Grigore Gafen-

cu. („Cronica”// *Din trecutul nostru*. – 1939, august-septembrie)”. Curios e și cazul **Mariei Stere**, fosta soție a marelui om politic, pe care l-a urmat, precum și-au urmat decembristele soții, în Siberia, înmormântată în 1946, tot aici.

Ca să ne dăm seama de valoarea acestui monument, prezentăm o listă sumară a personalităților care și-au găsit somnul de veci aici: membri ai familiilor **Krupenski, Katakayi, Inglezi, Cristi, Stroescu, Râșcanu-Derojunschi, Parhomovici, Sibirski** ș.a. Este impresionantă lista de personalități notorii ale culturii noastre, care odihnesc la Cimitirul Central Ortodox:

scriitori – Nicolae N. Alexandri, Gheorghe Gore, Alexe Mateevici, Vasile Lașcov, Vasile Cijevschi, Leon Donici, Liuba Dimitriu, Alexandru David, Iosif Balțan, Liviu Deleanu, Emilian Bucov, Vlad Ioviță, Pavel Boțu, Nicolai Costenco, Alexandru Cosmescu, Bogdan Istru, Nicolae Vieru, Ion Vatamanu, Lidia Mișcenko, George Meniuc, Gheorghe Malarciuc, Valentin Roșca, Andrei Lupan, Lidia Istrati, Vasile Levițchi, Nicolae Romanenco, Victor Teleucă ș.a.;

compozitori, muzicieni, artiști de teatru – Alexandru Critea, Eugeniu Coca, Mihail Berezovschi, Ștefan Neaga, Tamara Ciobanu, Timofei Gurtovoi, Serghei Lunchevici, Valeriu Cupcea, Ion și Doina Aldea-Teodorovici, Veniamin Apostol, Nicolae Sulac ș.a.;

artiști plastici, arhitecți – Alexandru Plămădeală, Nicolae Țăganco, Lazăr Dubinovschi, Mihai Grecu, Leonid Grigorașenco ș.a.

oameni de știință și de stat – Ioan Doncev (autorul primei gramatici românești din Basarabia), Toma Ciorbă (medic), Anatol Corobceanu, Sergiu Rădăușan (academician), Anton Crihan, Ion Dumeniuk, Grigore Cincilei, Gheorghe Cincilei, Nicolae Costin (primar de Chișinău), Ion Dron ș.a.

slujitori ai bisericii: Mihail Plămădeală (tatăl sculptorului), Nicolae Lașcov (preot și scriitor), Vasile Parhomovici (rector al Seminarului Teologic din Chișinău și arhiepiscop al Donului), Vasile Petrache (paroh al bisericii Sf. Nicolae) ș.a.

Din șirul de celebrități, în această primăvară – a 85-a de la Marea Unire a Basarabiei cu România, – găsim potrivit a le pune în evidență pe acelea care au făcut parte din Sfatul Țării, primul parlament al Basarabiei.

Unirea Basarabiei a adus și multe probleme de racordare politică, administrativă, economică și unii dintre acei care au pus umărul la înfăptuirea Unirii s-au pomenit angajați integral în aceste procese. Tocmai de aceea multă vreme se credea că membrii Sfatului Țării s-au refugiat cu toții ori au fost capturați de KGB și risipiți prin lagărele Siberiei, pierduți în nordul de gheață. Puțini știu că o parte din liderii acestui for legislativ își dorm somnul de veci în inima Chișinăului, la Cimitirul Central Ortodox de pe strada Armenească.

Nicolae N. ALEXANDRI (1859-1931), o rudă îndepărtată a bardului de la Mircești, a jucat un rol deosebit în organizarea activității Sfatului Țării. A fost președintele (decanul) de vârstă al acestui for și a deschis ședința lui din 21 noiembrie 1917.

Adept convins al doctrinelor lui Lev Tolstoi, pe care l-a vizitat în câteva rânduri la lasnaia Poleana, Nicolae Alexandri era departe de mișcarea revoluționară și cu atât mai mult de cea de eliberare națională.

Dar a făcut cunoștință în 1906 cu Pan Halippa și cu alți tineri, care considerau că țarismul trebuie lichidat și minorităților naționale din imperiu trebuie să li se dea drepturi egale cu cele ale rușilor. Animat de ideea de a oferi publicului din Basarabia posibilitatea de a cunoaște opera marelui său îndrumător spiritual, N.N. Alexandri se ocupă intens de traduceri, atrăgându-l în această muncă și pe

Halippa, care, la rândul-i, îl convinge pe moșierul de la Voronovița, adică pe Alexandri, că această întreprindere nu poate avea sorti de izbândă din cauza insuficienței cunoașteri a limbii materne și că trebuie să meargă peste Prut pentru a învăța limba română la Universitatea din Iași. Și studenții din acea vreme îi vedeau în aulele universitare pe doi basarabeni atât de diferiți: unul tânăr, în floarea vârstei, altul cu capul albit de vreme, învățând rostirea românească.

În 1913, când a început editarea revistei *Cuvânt moldovenesc*, cei doi prieteni erau alături și în jurul lor s-a grupat toată elita intelectualității basarabene, din care în 1917 s-a și creat Partidul Național Moldovenesc.

Nicolae Alexandri nu numai că a fost membru al Sfatului Țării și președinte onorific al acestuia, ci și directorul ziarului cu același nume, care timp de câțiva ani informa populația despre toate chestiunile discutate în primul parlament basarabean. N. Alexandri a salutat unirea printr-o foarte frumoasă declarație:

„Noi am înfăptuit cel mai mare eveniment, ale cărui consecințe sunt fără de număr: suntem uniți cu Țara-mamă.

La 1859, pe orizontul politic al Europei s-a ivit deodată un om nou, care a cerut ca să fie recunoscut. Acest om întruchipa România.

În timp de 60 de ani, țara noastră unită din două principate slabe s-a întărit și s-a impus respectului Europei. Acum ea caută să adune la sânul ei și celelalte țări locuite de fiii neamului nostru. Cea dintâi asupra căreia a căzut norocul este Basarabia, care astăzi se unește cu România”.

După Unire a ocupat diferite posturi: secretar și apoi vicepreședinte în Senatul României, a fost și senator în opoziție, ca în cele din urmă, decețonat de incoerența și inconsecvența oamenilor politici, să se retragă în căsuța de pe str. Livezilor nr. 5, unde s-a și stins din viață. A

fost înmormântat la Cimitirul Central Ortodox, conform ultimei sale dorințe. O simplă cruce de lemn îi stă la cap.

Există la Cimitirul Central Ortodox din Chișinău două morminte ce se aseamănă. Unul e al sculptorului Alexandru Plămădeală, celălalt este al lui Vasile Cijevschi. De fapt, acele două blocuri de granit au fost alese de Al. Plămădeală în scopul executării unei pietre funerare pentru prietenul său Vasile Cijevschi, care, fiind unul dintre conducătorii municipiului, a reușit să salveze de la desființare Școala de Arte Frumoase, condusă de Plămădeală. Recunoscător, artistul plastic s-a dovedit a fi foarte receptiv și, la rugămintea soției lui Cijevschi, a șlefuit un basorelieu, instalându-l pe o stâncă de granit, și a obținut astfel un monument de o incontestabilă valoare artistică. Sculptorul nu bănuia, probabil, că a doua lespede, rezervată poate pentru cine știe ce lucrări, va fi instalată chiar pe mormântul său.

Născut la Zaim, județul Tighina (1880), **Vasile CIJEVSCHI** s-a încadrat în mișcarea de eliberare națională fiind căpitan în armata rusă. A participat în 1917 la Congresul Naționalităților din Rusia, care a avut loc la Kiev, iar la Chișinău a fost ales președinte al Congresului Militarilor Moldoveni, ce s-a ținut la 20-27 octombrie 1917. Congresul l-a și ales membru în Sfatul Țării. A fost șef de Stat-Major la Comisariatul Militar al Basarabiei și în ședințele Sfatului Țării a fost unul dintre cei mai activi membri ai Blocului Moldovenesc. La propunerea lui a fost primit în Sfatul Țării basarabeanul, devenit între timp ieșean, Constantin Stere. Și tot el, alături de Ion Buzdugan, a luptat hotărât pentru obținerea votării nominale în ședința decisivă, la care s-a votat Unirea.

Vasile Cijevschi a fost și un foarte bun publicist, prezent în paginile edițiilor periodice locale. Dar mai puțină lume știa de faptul că acest bărbat ferm și bine educat avea o fire romantică și sentimentală. Abia

după dispariția lui, când revista lui Pan Halippa – *Viața Basarabiei* – i-a publicat povestirea *Unei prietene*, mulți au conștientizat că Basarabia a pierdut nu numai un bun organizator al vieții sociale, ci și un subtil prozator.

Mă gândesc cum de a scăpat de distrugere mormântul lui V. Cijevschi. L-a salvat, probabil, faptul că e situat la o margine a cimitirului.

Mormântul lui **Vasile ȚANȚU**, aflat în același cimitir, a avut de suferit. Plasat în partea de nord-vest a panteonului chișinăuian, crucea de fier a lui Vasile Țanțu nu prea atrage atenția vizitatorilor, unicul lucru care îi jena pe demnitari era inscripția de pe piatra funerară, în care se amintea că în acest loc e înmormântat un membru al Sfatului Țării. Și cineva, din ordinul cuiva, a șters cu dalta toate înscripțiile.

S-ar cuveni să știm că Vasile Țanțu, originar din Horodiște, jud. Lăpușna, a fost unul dintre liderii *Sfatului Țării*.

Congresul ostășesc din 20 octombrie 1917 l-a ales secretar pentru lucrările sale și președinte al Biroului de organizare a *Sfatului Țării*. Misiunea a fost onorată cu brio de V. Țanțu, care a luat cuvântul în deschiderea lucrărilor *Sfatului Țării*, fiind unul dintre cei trei deputați care au vorbit românește.

Era un om curajos, nu se temea de riscuri. În luna decembrie este trimis la Iași să ceară ajutorul Guvernului român, dar este reținut de Frontotdel. La 6 ianuarie 1918 comandantul garnizoanei din Chișinău, Levenson, ordonă arestarea lui Țanțu. Însă V. Țanțu reușește să se ascundă în casa unui gospodar de la Mălina Mică, noaptea iese din oraș și ajunge la Iași.

După votarea Unirii, a ocupat diferite funcții administrative și la vârsta de 55 ani, pe data de 30 ianuarie 1937, s-a stins din viață la Iași. În 1940 NKVD-ul i-a arestat fiul, încă elev, și l-a exterminat.

Vasile LAȘCOV face parte dintr-un neam de preoți basarabeni care au slujit cu osârdie interesele bisericii. A fost și dânsul elev al Școlii Duhovnicești și al Seminarului Teologic, dar, spre surprinderea multora, l-a părăsit și s-a înrolat în armată. Însă nici cariera militară nu-l atrage, după cum nici serviciul în administrația basarabeană nu-i aduce satisfacții deosebite. Avea o fire sensibilă, poetică, atrasă de muze, și acest tânăr funcționar devine un bun și original scriitor, mândria Basarabiei. Din multele volume pe care le-a scris, putem alege câteva titluri care simbolizează întreaga operă a scriitorului: *Lebăda neagră* (1895), *Teoreme* (1896), *Simvoli i volloșcenia* (ed. III, 1930), *Antologia poeziei românești* (1928) ș.a.

În Sfatul Țării Vasile Lașcov a fost ales ca reprezentant al presei basarabene. Comportamentul lui în acest for merită toată recunoștința urmașilor. Deși și-a scris opera în limba rusă, fostul președinte al Societății Ziariștilor din Basarabia a rămas de partea poporului, în mijlocul căruia a trăit și a creat. A fost senator și chiar vicepreședinte al Senatului Român.

A murit la Chișinău, pe 1 iulie 1932, și a fost înmormântat la Cimitirul Central. Mormântul e modest, împrejmuț cu un gard de metal și nu se prea deosebește de altele. Nimic nu dezvăluie taina acestui poet și membru al Sfatului Țării.

Boris IEPURE a fost un militant cumva mai modest al Sfatului Țării: după ce a considerat încheiate lucrările acestui for legislativ, s-a retras și a activat ca notar public.

Născut în 1881 în familia lui Macarie Iepure, inspector de Școală Duhovnicească, Boris și-a făcut studiile la această școală, iar mai apoi la Seminarul Teologic din Chișinău. Așteptările părinților nu au fost îndreptățite, căci tânărul, în loc să se înscrie la vreo Academie Teologică, pleacă în Estonia, la Tartu, unde este admis la Facultatea de Drept, pe care o și absolvă.

Revenit la baștină, se angajează ca secretar la comisia financiară din Soroca, unde l-au și găsit evenimentele din 1917. S-a implicat, fără a sta mult pe gânduri, în problemele politice ale Basarabiei. Și mai ușor s-a integrat în mișcarea de eliberare națională, căci în fruntea acestei mișcări se aflau foștii lui colegi de la Seminarul Teologic și de la Universitate. Ei l-au și ales pe juristul Boris Iepure să țină lucrările de secretariat ale Sfatului Țării.

Niciodată nu și-a supraapreciat rolul în mișcarea de eliberare a Basarabiei, deși pe actul Unirii din 27 martie/9 aprilie 1918 semnătura lui stă alături de cele ale lui Ion Incuț și Ion Buzdugan. Treptat a fost dat uitării, numele lui a dispărut din memoriile scrise în grabă de participanții la acele evenimente. Dar procesele-verbale, alte documente seci ale epocii păstrează mărturii revelatoare și nici modestia lui B. Iepure, nici dorința unora de a trage mai mult jăratic la turta lor nu pot diminua implicarea sa în opera de reintregire a pământurilor românești.

S-a stins din viață în 1938 și a fost înmormântat în sectorul rezervat familiei Iepure, unde se odihneau deja Macarie Iepure și fiul acestuia, fratele lui Boris, Nicolae Iepure (1886-1936).

Sergiu DONICĂ-IORDĂCHESCU (1889 – 2.VII.1932, Chișinău) a fost ofițer, maior în rezervă. Absolvă Școala de cadeți, devine membru al Partidului Social-Democrat, aripa menșevică, este ales deputat din partea Congresului Gubernial al Țăranilor. În primul parlament al Basarabiei a avut mandat validat de la 26.I.1918 până la 27.XI.1918.

În cadrul Sfatului Țării a fost vicepreședinte al Comisiei Constituționale (de la 27 iulie până la 27 noiembrie 1918), membru al Comisiei de Redactare. La 27 martie 1918, în ziua când s-a votat Unirea Basarabiei cu România, s-a abținut de la vot.

Iacob SUCEVEANU a fost învățător. Este tatăl Olgăi, viitoarea soție a sculptorului Alexandru Plămădeală. Deputat în Sfatul Țării din partea învățătorilor moldoveni de la școlile primare din Basarabia. Mandat validat de la 24.III.1918 până la 27.XI.1918. La 27 martie 1918 a votat Unirea Basarabiei cu România. Înmembrat la Cimitirul Central Ortodox din Chișinău.

Nicolae MOGHILEANSCHI (22.III.1877, orașelul Priluki, Cernigov – 17.VI.1966, Chișinău).

Membru al Sfatului Țării. Este trecut pe lista finală a deputaților fără să fie indicate datele validării mandatului și de către cine a fost înaintat. Socialist-revoluționar. A susținut ideea creării Sfatului Țării, dar considera că statistica demografică rusă era obiectivă și deputații ar fi trebuit să fie aleși conform acestei statistici. Din cartea lui Petre Cazacu *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918* aflăm că Nicolae Moghileanschi a fost ales deputat din partea Dumei orașului Chișinău. Întemeietor de publicații periodice, Nicolae Moghileanschi lansează în 1902 o revistă de specialitate *Ėčhññe äčññäđrähññär, äčññäč' č ññäññäññär* (1902-1903), care și-a suspendat repede apariția, căci la 13 martie 1903 redactorul ei a fost arestat pentru transportare ilegală de literatură interzisă. În 1907 a tipărit la Odesa revista de specialitate *Виноградарство и виноделие*, iar în 1908 revine la Chișinău unde activează în cadrul redacției ziarului *Бессарабская жизнь*. De la 1 octombrie 1908 începe tipărirea revistei bisăptămânale *Бессарабское сельское хозяйство*, care a apărut până în 1917. Publicația era nu numai teoretică, ci și una orientată spre propagarea rezultatelor practice. Tot el a organizat tipărirea unor calendare agricole, care au și apărut ca supliment la revistă în anii 1912, 1914 și 1917. A lăsat posterității peste o sută cincizeci de lucrări, scrise în proble-

me de specialitate, mai bine de cinci sute de articole publicate în ziare. Nicolae Moghileanschi a avut răbdarea să întocmească trei biblioteci – câte una pentru fiecare epocă. Prima sa bibliotecă, bibliografia căreia a fost reprodusă în volumul *Материалы для указателя литературы по Бессарабии* (1912), s-a pierdut în 1918, când, de teama schimbărilor survenite în Basarabia în urma Unirii cu România, el trece clandestin Nistrul și se stabilește în Rusia Sovietică. Acolo a adunat o bibliotecă nouă care a ars în timpul războiului, pe când se afla la Pușkino, localitate din preajma Sankt Petersburgului. Cea de-a treia bibliotecă, și ultima, și-a constituit-o până la sfârșitul vieții. După moartea sa, biblioteca a fost achiziționată de Institutul de Cercetări Științifice în Domeniul Pomiculturii, Viticulturii și Vinificației din Moldova. Savant de formație enciclopedică, Nicolae Moghileanschi nu se limitează la cercetările din domeniul strict profesional și în anul 1912, când tipărește bibliografia, mai dă spre editare câteva lucrări prețioase ce țin de geografia, statistica și istoria Basarabiei: *Географический и статистический очерк Бессарабской губернии* (1912) ș.a.

Ultimul membru al Sfatului Țării, înmembrat la Cimitirul Central Ortodox din Chișinău, a fost Anton Crihan.

Anton CRIHAN (10.VII.1893, Sângerei – 9.I.1993, Saint Louis, S.U.A.). Mandat validat de la 21. XI. 1917 până la 27. XI. 1918. În cadrul Sfatului Țării a fost vicepreședinte al Comisiei Agrare, de la 17 mai până la 27 noiembrie 1918. A făcut parte din Comisiile: Școlară, I-a de Redactare, de Luptă contra Anarhiei și de Aprovizionare, de Declarații și Statute. La 27 martie 1918 a votat Unirea Basarabiei cu România. Studii: liceale – la Bălți, iar cele universitare – la Facultatea de Economie din Odesa. Participant la primul război mondial în grad de ofițer.

În 1917, împreună cu alți basarabeni, organizează la Odesa Cohortele moldovenești pentru apărarea populației din Basarabia de anarhie. În 1917 – subsecretar de stat al Agriculturii în Directoratul General al Republicii Moldovenești. A condus *Casa Noastră* din Basarabia.

Deputat în Parlamentul României (1919, 1920, 1922 și 1932).

În 1932-1933 – subsecretar de stat la Ministerul Agriculturii și Domeniilor, în această calitate a contribuit la transferarea Facultății de Agronomie de la Iași la Chișinău. Membru al delegației române la Conferința româno-sovietică de la Viena.

Absolvent al Universității Sorbona din Paris, unde în 1934 își ia doctoratul în economie. Din 1934 până în 1945 – profesor la Universitatea din Iași. Între timp, revine la Chișinău, iar din 1940 – din nou la Iași. După război, în 1946, se retrage în ilegalitate, apoi se refugiază în Iugoslavia, trecând clandestin frontiera, ca să ajungă ulterior la Paris. În 1950 pleacă din Franța, stabilindu-se în Statele Unite. Este ales, la propunerea Regelui Mihai I, membru al Comitetului Național Român în exil. În S.U.A. s-a căsătorit cu Olivia Lula, nepoată a lui Petru Groza.

Opera: *Capitalul străin în Rusia; Unirea Basarabiei; Drepturile românilor asupra Basarabiei* (după unele surse rusești); *Chestiunea agrară în Basarabia până la revoluția din 1917*.

Distincții: Ordinul *Ferdinand* în grad de Ofițer; Ordinul *Steaua României* în grad de Ofițer ș.a.

A fost unicul dintre membrii Sfatului Țării care a cunoscut independența Basarabiei sovietizate. În mormântat, conform dorinței sale, la Chișinău, unde i s-au organizat funeralii naționale. O stradă din sectorul Centru al Chișinăului îi poartă numele.

Modestele morminte din centrul cimitirului n-au prea atras atenția autorităților și, din acest motiv, au scăpat de vandalism.

Cimitirul Central Ortodox ar trebui transformat într-un Panteon Național. Încetul cu încetul, în inima Chișinăului, în inima Basarabiei ar trebui adunate de peste mări și țări marile noastre personalități, inclusiv toți foștii membri ai celui mai eroic for legislativ din istoria Basarabiei. Apoi vor fi readuși acasă cei împușcați în lagărele staliniste: Emanuil Katelly, Teodor Neaga, Grigore Turcuman ș.a., se va întoarce în pământul natal Ion Păscăluță de la Toronto (Canada), vor veni ieșenii Gheorghe Năstase, Ion Inculeț, Vasile Harea, cei omorâți în închisorile comuniste din România: Ion Pelivan, Daniil Cigureanu, Vladimir Cristi ș.a.

Constituind, de fapt, un veritabil muzeu în aer liber, Cimitirul Central Ortodox balansează între două șanse: să redevină un cimitir ordinar cu înhumări zilnice ori să se transforme într-un Panteon Național. Alegerea trebuie făcută cât mai curând...

Petru ȚARANU

PAȘTELE BLAJINILOR

Lumea Blajinilor – o definire enigmatică, destul de complexă și de mult apusă – își trage obârșia din înrâurirea unei concepții de străveche factură mitică, care admite și are ca suport realitatea unor lumi coexistente. Geneza și cadrul motivațional ale credinței populare, astfel definită, aparțin unor stranii mentalități de odinioară. Practicarea sărbătorii și a credințelor de factură primară, generate de particularitățile ineditului ceremonial al *Paștelor Blajinilor*, s-a strecurat prin negura anilor până în zilele noastre pe întortocheatele cărări ale mitului. Descrierea versiunii originale a insolitei sărbători populare pendulează între imposibilitate și posibilitatea valorificării doar a unor date fragmentare și vagi informații, moștenite din generație în generație în arhiva memorială a Dornelor. Așa că întâmplările, fenomenele și faptele reliefate fac obiectul unei străvechi mentalități populare și al unei, tot pe atât de vechi, stări culturale din aria teritorială de referință. Sărbătoarea astfel denumită, care s-a manifestat cu intensitate și în unele intervale istorico-sociale defavorabile sau chiar ostile culturii tradiționale, are la bază condiția cosmică a unei civilizații cu obârșii supranaturale, pe de-a dreptul misterioase. *Lumea Blajinilor*, după opinia bătrânilor din Dorne, trăiește, undeva, la *capătul pământului*, pe *Apa Sâmbetei*, apă care desparte viața pământeană de tărâmul celor trecuți în neființă. O lume care, după opinia bătrânilor, a intrat în grația divinității datorită modestiei și a purității sale morale. Este, de fapt, o lume

misterioasă, care nu poate fi asociată entităților divine și nici celor malefice, de inspirație demonică. Prin sistemul mitului de acumulare spontană se deduce că *Blajinii*, în lumea lor imaginară, au rânduite și sărbătorile de *Paște*, fenomen care este sărbătorit și de pământeni, deși limita de înțelegere a sensului sărbătorii, în toată complexitatea sa magico-mitică, este depășită. *Paștele Blajinilor*, care a fost și, sporadic, mai este o realitate specifică Dornelor, are în osatura sa particularități și structuri inedite, cu desfășurare în timp în strânsă relație cu Paștele creștinilor și, în general, cu civilizația pământeană. Descrierea fenomenului, așa cum era perceput el în Dornele de la jumătatea secolului al XX-lea, are la bază memoria bătrânilor din satele dornene, inclusiv cea a autorului care, în copilăria sa, a avut șansa să practice multe dintre cerințele magico-mitice ale ceremonialului de străveche îndatinare.

În fiecare an, miercuri, în săptămâna patimilor, după ce se însera, se dădea foc la grămezi de vreji sau de vreascuri dinainte pregătite pe ogoarele ori pe turiștile din apropierea caselor de locuit. Grămezile trebuiau să fie suficient de uscate și de voluminoase pentru a se putea degaja cât mai mult timp căldura și o vâlvătaie mare. Focul astfel declanșat în acea seară de străveche predestinare avea la bază un simbol sacru prin definiția sa – *focul de denie* – cu geneza în negura vremurilor nepovestite și diverse semnificații: se dăruia lumină și căldură moșilor și strămoșilor din spița neamului, adică sufletelor celor trecuți în veșnicie, lumina calea celor aflați pe celălalt tărâm pentru a putea coborî peste noapte, la *ospățul nemuririi din Joia Mare*, în vatra lor de obârșie, se semnală sosirea sărbătorilor de Paști în lumea creștină și în cea a *Blajinilor*, se îndepărtau duhurile malefice din

vecinătatea casei de locuit ș.a. Tot în aceeași zi, dar în intervalul de timp cuprins între *ujina mare* și apusul soarelui, copiii, cei neîncercați de vârsta pubertății, scoteau în curtea casei o masă, una folosită, de regulă, pentru prăznuirea moșilor și a strămoșilor. Pe masă se așternea o bucată de pânză albă, neutilizată în alte scopuri, apoi se încărca cu diferite sortimente de mâncăruri, toate de post, și de băuturi, mai ales mielul și mursa. De pe masa astfel pregătită nu trebuia să lipsească nici apa de izvor, cea neînceptută, și nici vinul pământului, adică apa minerală. Apa, vinul pământului, mielul și mursa se turnau în ulcele de lut – ulcele de *paos* – nefolosite în alte ocazii. Pe fiecare ulcică de *paos* se așeza câte un colăcel în care se înfigea o lumânare din ceară de albine. Pe masă trebuia să se găsească, de asemenea, furculițe, linguri, pahare mici, chibrituri ș.a. Pe lângă masă, pe trei laturi ale sale, se așezau tot atâtea băncuțe din lemn pe care se așterneau plocăzi, lăicere sau macaturi. O latură a mesei, cea dinspre nord, unde nu se așezaseră bănci, era destinată focului. De aceea, copiii care se ocupau de amenajarea mesei pregăteau și o grămăjoară de lemne uscate, cu toate cele necesare pentru aprinderea focului în momentul hărăzit de legile nescrise. Din grămăjoara destinată arderii nu trebuia să lipsească lemnul de alun. Toată noaptea, copiii nelumiți, sau o bătrână iertată, rămăneau de veghe lângă masa astfel pregătită, invocând rugăciuni pentru iertarea păcatelor celor trecuți în neființă. Cineva din familie, cel puțin o persoană, trebuia să meargă la biserică, pentru a participa la denie, ocazie care era folosită și pentru aprinderea lumânărilor din ceară curată la mormintele celor dispăruți.

A doua zi, joi, în săptămâna patimilor, până a se miji de ziuă, un copil

nelumit trebuia să aprindă focul în grămăjoara de lemne dinaintea pregătită la capătul mesei, pentru a purifica zona din jurul mesei și al casei cu fumigații de rășină de brad. În această fază a ceremonialului se aprindeau și lumânările înfipte în colăceii aflați pe ulcelele de *paos*. La revărsarea zorilor, potrivit credințelor neîntinate de trecerea vremii, soseau sufletele celor trecuți în lumea umbrelor pentru a se întâlni și pentru a se ospăta în vatra lor de obârșie. După ce se încălzeau la focul cu semnificație sacră, se așezau la masă pentru a se odihni pe băncile dinaintea pregătite, pentru a-și potoli foamea și setea. Dacă în timpul zilei, prin vatra gospodăriei marcată de tradiție treceau cerșetori sau copii necăjiți, ei primeau de pomană câte un colăcel cu lumânare, o ulcică cu băutură și câte ceva din sortimentele de mâncare aflate pe masă. Ce rămănea neconsumat, în aceeași zi, cu puțin timp înainte de apusul soarelui, se arunca pe o apă curgătoare, de preferință pe un pârâu cu apă curată, pentru a ajunge în *Lumea Blajinilor*, cărora, pe această cale, li se vestea apropierea sărbătorilor de Paști. Ziua de joi era rezervată, prin tradiție, pentru copt pască, cozonaci și pentru prepararea celorlalte sortimente de mâncare și de băutură necesare sărbătorilor mult așteptate. Tot în aceeași zi, seara, înainte de apusul soarelui, toate cojile de ouă – se considera un mare păcat să scurgi ouăle în asemenea împrejurări – și diversele fărâmituri se trimiteau în *Lumea Blajinilor* pe calea aceleiași ape curgătoare. Seara, după ce se aprindeau alte grămezi de vreji sau de vreascuri, se pornea la denie. Cel puțin unul dintre copiii nelumiți sau o bătrână iertată trebuia să supravegheze grămezile aflate în flăcări și să arunce din când în când bulgări de rășină de brad în vâlvățiile focului, în scopul purificării locului. Cre-

dincioșii prezenți la denie trebuiau să evacueze biserica cu cel puțin o oră înainte de miezul nopții. La ora zero, relatează cei care pretind că au fost martori la evenimente, ușile de intrare se deschideau larg, iar în biserică își făceau apariția credincioșii trecuți în lumea umbrelor, în frunte cu slujitorii de odinioară ai altarului, care, înălțând imnuri de slavă divinității, începeau oficierea slujbei de denie. Vopselele naturale – *florile de Paști* – cu care se înroșeau ouăle în sâmbăta premergătoare Paștelui, înmiresmate cu aroma florilor de busuioc și de so-vârf, se trimiteau și ele *Blajinilor* tot pe calea undelor de apă curgătoare. Cojile de ouă roșii, rezultate din practica „ciocnirii” în zilele de Paști, aveau ca destinație aceeași lume misterioasă, prin același tradițional sistem al apei curgătoare.

Miercuri, în săptămâna luminată, se mai înroșeau câteva ouă care, a doua zi, în *Joia Verde*, după ce se rostogoleau pe iarbă, se dădeau de pomană pentru a vesti *Blajinilor* că sărbătorile creștinilor s-au terminat și că se apropie Paștele lor. Cojile rezultate din ciocnirea ouălor în ziua de *Joia Verde* se înscriau pe același traseu și aveau aceeași destinație pe calea undelor de apă. Sâmbătă, în ultima zi din săptămâna luminată, se preparau mâncărurile și băuturile specifice – pască, cozonac, prăjituri, mied, mursală și, desigur, ouă roșii – pentru a servi organizării ceremonialului de sărbătorire a *Paștelui Blajinilor*. În ziua de duminica Tomei – prima duminică de după Paști – după ce se mergea pe la rude și vecini cu mâncare și băutură, dându-se de pomană și ciocnindu-se ouă roșii, se poposea pe malul unui lac sau al unei ape curgătoare, unde se ospăta, se cânta și se petrecea de *Paștele Blajinilor*. Undeva, pe ostroavele de pe *Apa Sâmbetei*, la umbra unor arbori misterioși, *Blajinii* își sărbătoreau

Paștele. Cea mai mare bucurie a celor care făceau parte din acea lume imaginată era să știe că Paștele lor sunt serbate și de către pământeni și să primească pe calea apelor mâncărurile și băuturile oferite de către cei de pe Pământ. Sărbătorirea *Paștelui Blajinilor* de către pământeni, cu tot ceremonialul premergător acestora, se considera un gest de prețuire și de recunoștință pentru faptul că, prin postul și rugăciunile lor, *Blajinii* implorau divinitatea pentru a fi îngăduitoare cu pământeni. Până ce ajungeau pe masa de ospăț a *Blajinilor*, ouăle, pasca, cozonacul și băuturile specifice sărbătorilor de Paști luau forma lor inițială. De fapt, se credea cu tot dinadinsul că un ou îndestula masa pentru 12 *Blajini*, iar ospățul de Paști, așa cum era definit el de credințele populare de odinioară, era unul modest, care avea loc într-o armonie desăvârșită. *Paștele Blajinilor* reprezenta pentru bărbații acelei lumi misterioase ziua întâlnirii cu femeile lor, toate fiind de o frumusețe uluitoare, coabitare care dura până la Ispas. În acest interval de timp, mai ales în ziua de *Paștele Blajinilor*, dacă cineva pune urechea pe luciul apei, putea auzi cum aceste ființe supranaturale, considerate a fi deosebit de benefice omenirii, își petrec ziua de Paști. Pentru a putea auzi cântatul cocoșilor în misterioasa lume de pe *Apa Sâmbetei*, era suficient ca, în ziua lor de Paști, să se apese urechea pe pragul ușii de intrare în casă. Într-o asemenea situație, curiosul pământean risca să rămână fără auz pe toată durata vieții. Așa se explică, invocând cutumele tradiției populare, de ce a tăia cocoșul pentru sărbătorile de Paști se consideră un mare păcat, unul de neiertat.

După trei zile de la aruncarea cojilor de ouă în albia apelor curgătoare, timp în care *Blajinii* își extrăseră substanța hrănitore dorită de ei,

un copil aflat până la vârsta pubertății sau o bătrână iertată puteau desprinde pielița de pe coji – *bănuțul* – în scopul folosirii ei în practica medicinei empirice de odinioară. *Bozarcele* – femeile care se ocupau cu tămăduirea bolilor – foloseau pielița în stare proaspătă sau conservată, sub formă de praf, în diversele descântece pentru *sperietură*. Procedul, care era cunoscut și aplicat pe scară largă în practica vindecătorilor de boli, avea efecte benefice în totalitatea cazurilor care făceau obiectul unor astfel de tratamente.

Blajinii erau definiți ca ființe supranaturale care viețuiau undeva, departe, la răscruci de lumi și de timpuri. Lumea lor era dincolo de munți, de dealuri și câmpii, de mări și de oceane. Era o lume a spiritelor de dincolo de lumea reală, era, după convingerea bătrânilor, o lume care se stingea încet, dar sigur. La jumătatea secolului al XX-lea, despre *Blajini* vorbea și bătrânul de o vârstă cu veacul, dar și copilul atras în vraja serilor și a zilelor destinate istorisirilor de întâmplări adevărate sau ale celor imaginare. În văpăițele și pe vetrele *Blajinilor* – se argumenta cu convingerea credințelor populare – *ardea apa* sau, se susținea, că ei merg pe apă și nu se scufundă. *Aceste făpturi* – istoriseau bătrânii – *sunt de o frumusețe seducătoare și modeste din cale-afară. Ele, de sărbătorile lor, stau la sfat la lumina nopților cu lună plină, se plimbă pe cărările din umbra clarului de lună și rătăcesc printre văi de valuri înspumate.* De aceea pământenilor nu le era îngăduit ca, în nopțile cu lună plină, să se exprime, spunând *Ce bine se vede!* O astfel de sintagmă se considera o mare ofensă la adresa *Blajinilor*. În asemenea împrejurări, ei blestemau spunând *Să îți se vadă ție așa cum ni se vede nouă și nouă cum îți se vede ție!* În societatea Dornelor de odinioară se

vorbea cu admirație și convingere despre *Blajini*. Femeile lor, datorită frumuseții de-a dreptul orbitoare, erau asemuite cu *zânele bune*. Relatările despre *Blajini* deveneau captivante, aveau darul de a te scoate în afara timpului, te fermecau. Se intra într-o lume care plutea în misterul tainelor, care te situa în afara realității, o lume curată, o lume a umbrelor care se pierdeau în adâncul nopților cu lună și al molcomelor ninsori solstițiale. Era o lume care, prin fantasticul ei, nu se putea uita. De *Paștele Blajinilor*, anul acesta, am aprins o lumânare din ceară curată în mijlocul ierburilor de acasă, acolo unde bătrânii, acele arhive vii, o aprindeau altădată. Îndreptându-mă spre casa părintească, simțeam cum aromele de liliac pluteau în sublima atmosferă a copilăriei mele. Lângă porțița de la cerdacul casei m-au întâmpinat bujorii arzând sângeriu, bujorii și noianul amintirilor de neuitat. Atunci am înțeles mai bine ca oricând că *veșnicia s-a născut la sat.*

Nicolae ROIBU

CUM A APĂRUT IMNUL MUNICIPIULUI CHIȘINĂU

De la 1960 pînă în 1998, Chișinăului i-au fost dedicate mai multe cîntece. Parte dintre acestea au fost înregistrate pe o casetă audio, intitulată sugestiv *Citadela dragostei*. Ea se deschide cu piesa *Chișinău, tu ești leagănul meu* a compozitorului Alexei Stîrcea (versuri – Liviu Deleanu) în interpretarea Tamarei Ciobanu. De-a lungul anilor, capitala basarabeană i-a inspirat pe mai mulți compozitori, poeți și interpreți. *Hora Chișinăului, Cîntec despre Chișinău, Ne-am întîlnit la Chișinău, Orașul meu, iubite Chișinău, Porțile și altarele Chișinăului, Trandafirii dragostei, Chișinăul nocturn* sînt doar cîteva din piesele ce au figurat în repertoriul Mariei Bieșu, Ludmilei Mișov, Ninei Crulicovschi, Stelei Argatu, surorilor Oxana și Georgeta Ciorici, Inesei Stratulat, Stelei Mitriuc și al altor interpreți de la noi. Versuri despre Chișinău au scris poeții Nicolai Costenco, Petru Zadnipru, Pavel Darie, Grigore Vieru, Anatol Ciocanu, Iulian Filip, Steliana Grama ș.a., iar muzică – Vladimir Slivinschi, Petre Teodorovici, Iuri Aliabov, Marian Stîrcea, Leonid Gorceac... Șirul acestora ar putea fi continuat. Pe noi, însă, ne interesează acum cîntecul care a devenit Imn al municipiului Chișinău.

...Istoria ne-a relatat-o compozitorul Eugen Doga... Se turna un film documentar despre Chișinău. Autorii, Ion Mija și Gheorghe Vodă, i-au comandat maestrului să scrie muzica la această peliculă. „După ce am compus-o, filmul a fost vizionat de către șefii de la televiziune”, povestește Eugen Doga. Cuiva i-a venit în cap ideea că, deoarece

filmul e despre Chișinău, ar fi bine, ca la sfîrșit, să răsune un cîntec despre oraș. „Mi-au dat și un text. De altfel, mediocru. Iar eu trebuia să plec de urgență la Moscova. Vin la mine Vodă și Mija și-mi cer cîntecul. Textul e banal, le zic. Dați-mi altul și fac îndată cîntecul”.

A doua zi, în zori, i-au adus compozitorului alt text. L-a citit și, pe loc, a și improvizat melodia cîntecului pe care îl știe acum toată lumea. Dar nu-i ajungeau cuvinte pentru refren. Deoarece maestrul nu mai avea timp – la ora două urma să ia avionul spre Moscova – a compus refrenul fără cuvinte. De parcă așa a fost conceput. La ora 12.00, Eugen Doga le-a pus notele pe masă autorilor filmului. Cîntecul a fost interpretat de Sofia Rotaru.

La 560 de ani ai orașului, Primăria Chișinăului a hotărît ca acest cîntec să stea la baza Imnului capitalei. Deoarece piesa care devenise șlagăr semăna mai mult a baladă, autorii – compozitorul Eugen Doga și poetul Gheorghe Vodă – au fost rugați să intervină în text și melodie, pentru a le ajusta la cerințele unui imn. Piesa a fost înregistrată cu Olga Ciolacu și Lidia Șolomei, Capela Corală *Moldova* și Ansamblul coral *Lia-Ciocîrlia*, acompaniate de Orchestra simfonică a Companiei de Stat *Teleradio-Moldova*, dirijată de maestrul Gheorghe Mustea. La această piesă s-a lucrat o lună de zile, ne-a spus Leonid Gorceac, director-adjunct al Departamentului Cultură al municipiului Chișinău. Totodată, a fost înregistrată și o variantă prescurtată, fără text, cu Orchestra Ministerului Afacerilor Interne, dirijată de Nicolae Usaciov. Această variantă răsună la ședințele Consiliului Municipal și la solemnitățile deosebite ale capitalei.

Caseta de care vă vorbeam la început este însoțită de un autograf al Primarului General Serafim Urecheanu: „Nimic mai frumos decît sentimentele de dragoste pentru casa ta, pentru orașul tău, sentimente exprimate prin cîntec.

Chișinăul întotdeauna a fost baștina unor oameni de treabă. Să-l cîntăm sănătoși și să-i sporim frumusețea ÎMPREUNĂ”. Eu zic să învățăm acest cîntec despre orașul nostru din „albe flori de piatră” – în varianta veche era „cu umeri albi de piatră” –, să-l

cinstim, pentru că ne încălzește inimile și ne însoțește pașii pe străzile lui lungi și drepte, iar flacăra sufletului să se aprindă mereu cînd vom bate la porțile lui. Pentru că este orașul meu, al tău, al TUTUROR... moldovenilor cu inimă de român.

ODĂ ORAȘULUI CHIȘINĂU

Muzică – Eugen Doga

Versuri – Gheorghe Vodă

Laudă ție, străbun Chișinău,
Luminată zidire a neamului meu.
Tu ești cel mai frumos și mai drag pe pămînt,
despre tine mereu, Chișinău, am să cînt.

Orașul meu, din albe flori de piatră,
în ploi de soare zi de zi scaldat,
mai tînăr ca oricînd pe vechea vatră,
cu brațele iubirii înălțat.

Orașul meu, în licăriri de stele,
cu arbori legănați de vînt ușor,
tu ești grădina bucuriei mele,
un cînt de care-mi este veșnic dor.

Orașul meu cu farmec de poveste,
îți simt adînc în piept suflarea ta,
destinul meu, destinul tău ne este,
și te iubesc cu toată viața mea.

Orașul meu, căldura mea de casă,
doar ție noi cu drag ne dăruim,
să-ți fie ziua bună și frumoasă,
cu tine nemurirea s-o trăim.

Laudă ție, străbun Chișinău,
luminată zidire a neamului meu.
Tu ești cel mai frumos
și mai drag pe pămînt,
despre tine mereu, Chișinău,
am să cînt,
îți dorim – „Să-nflorești!”
îți dorim – „Să trăiești!”.
Chișinău, „Să-nflorești!”
Chișinău, „Să trăiești!”
mulți ani!

CHIȘINĂUL ÎN IMAGINI

Pag. 18

- Primăria municipiului Chișinău. Monument de arhitectură de la începutul secolului XX.
- Însemn al veșnicei memorii pentru cei care au apărat independența.
- Teatrul Național „Mihai Eminescu”.
- Mântuire prin credință... Biserica Sfânta Teodora de la Sihla, monument de arhitectură (1895). Autor – Alexandru Bernardazzi.

Pag. 19

- Biserica Sf. Teodor Tiron, monument de arhitectură de la mijlocul secolului XIX.
- O legătură sigură cu lumea: Gara Chișinău.
- Monument de arhitectură – Turnul de Apă – devenit Muzeul Municipiului Chișinău.
- Porțile Orașului.

Pag. 20

- Un „dialog al artelor”, care depășește timpul: Constantin Constantinov, Tudor Tătaru, Nicolae Sulac, Grigore Vieru.
- Compozitorul Eugen Doga, a cărui dragoste pentru capitală și-a găsit o superbă expresie muzicală – Imnul Chișinăului.
- Aceeași simțire românească... împreună cu poetul și Prefectul județului Maramureș Gheorghe Mihai Bârlea.
- Întâlnire de suflet la Casa Limbii Române cu unul din ctitorii ei, profesorul universitar din Provence, Franța, pământeanul nostru Valeriu Rusu.

Pag. 21

- La Primărie – un oaspete de zile mari: ilustrul lingvist cu renume mondial Eugeniu Coșeriu, Cetățean de Onoare al municipiului Chișinău.
- Frații Petreuş la Chișinău.
- Președintele Academiei Române Eugen Simion – cu înaltă considerație și dragoste pentru academicianul Mihai Cimpoi, la moment aniversar.

Pag. 22

- Întregind Aleea Clasicilor Literaturii Române din Chișinău: la dezvelirea bustului lui Ion Luca Caragiale.
- Maestrul Glebus Sainciuc, omniprezent, mereu tânăr și inspirat, în Chișinăul vieții sale.
- Ca între frați... Delegația oamenilor de cultură din județul Maramureș – la Primăria capitalei.
- Scriitorii Mihai Cimpoi și Iulian Filip: orice idee trebuie prinsă din zbor.
- Ctitori ai culturii și luminii – Memorialul Ghibu din Chișinău.

Pag. 23

- Piața Marii Adunări Naționale, locul unde basarabienii își scriu istoria.
- Prin artă devenim cunoscuți în lume. Florile recunoștinței pentru Artistul Poporului Maria Bieșu.
- Tânăra generație continuă tradițiile strămoșești.

Pag. 24

- Primăria municipiului, mereu deschisă pentru veteranii culturii, științei, învățământului.
- „Privilegiații” Primarului General Serafim Urecheanu: copiii și oamenii în etate.
- Când zâmbesc micuții, în oraș e mai mult soare.

Pag. 25

- Chișinăul în sărbătoare.

Pag. 26

- O inimă, un crez, un legământ.

Pag. 27

- Împreună vom reuși mai multe. Premierul român Adrian Năstase în vizită la Chișinău.
- Cu vecinii întotdeauna ai ce discuta. Președintele Ucrainei Leonid Kucima și primarul Serafim Urecheanu.
- Dând perspectivă relațiilor seculare moldo-franceze, în cadrul unei întâlniri la Chișinău cu președintele Franței Jacques Chirac.

Pag. 28

- Președintele Rusiei Vladimir Putin, cunoscând Chișinăul dispus spre colaborare echitabilă și eficientă.
- O întâlnire de neuitat cu Papa Ioan Paul al II-lea.
- Sprijinul S.U.A. contează mult. Cu ambasadoarea Pamela Hyde Smith.

Pag. 29

- Înaltul for european – cu încredere și apreciere pentru activitatea Primăriei municipale. Josette Durrieu, raportor pentru Moldova la Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, în una din vizitele sale la Chișinău.
- Orice sugestie este binevenită, cu atât mai mult cele ale Cetățeanului de Onoare al municipiului Chișinău, profesorul Valeriu Rusu.
- Forța „echipei”: sprijin reciproc și încredere.

Pag. 30

- Muzeul Național de Istorie a Moldovei.

Pag. 31

- Chișinăul – la hotar de milenii.

Pag. 32

- Capitala basarabeană: o privire spre viitor.

Mulțumim și pe această cale domnilor Pavel FREI (pag. 12, 17-25, 27-29, 82) și Vasile ȘOIMARU (pag. 8, 26, 30-32) pentru participare la ilustrarea acestui număr de revistă.

AUTORII NOȘTRI

LIMBA ROMÂNĂ, nr. 4-5 (94-95) 2003

Silviu ANDRIEȘ-TABAC, doctor în istorie, cercetător științific superior la Institutul de studiu al artelor al Academiei de Științe a Moldovei (A.Ș.M.); președinte al Societății de Genealogie, Heraldică și Arhivistică „Paul Gore” din Republica Moldova.

Ana BANTOȘ, critic literar, membru al Consiliului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova; doctor în filologie, cercetător științific superior la Institutul de Literatură și Folclor al A.Ș.M.; conferențiar universitar la Catedra de literatură universală de la Universitatea de Stat din Moldova; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Petre Gheorghe BÂRLEA, lingvist, profesor universitar doctor la Universitatea „Valahia” din Tîrgoviște și la Université Paris-IV-Sorbona.

Serafim BELICOV, poet, eseist, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova și al Uniunii Scriitorilor din România, redactor la revista literară *Viața Basarabiei*.

Silviu BEREJAN, lingvist, membru titular al A.Ș.M., cercetător științific principal la Institutul de Lingvistică al A.Ș.M.; doctor habilitat în filologie, profesor universitar; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Sergiu I. CHIRCĂ, doctor habilitat în economie, profesor universitar la Academia de Studii Economice din Moldova (A.S.E.M.), membru de onoare al Academiei Române, Om Emerit în știință din R. Moldova.

Mihai CIMPOI, critic și istoric literar, filozof al culturii, doctor habilitat în filologie, membru titular al A.Ș.M., membru de onoare al Academiei Române, președinte al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al Uniunii Scriitorilor din România; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Ion CIOCANU, critic și istoric literar, membru al Consiliului de conducere al Uniunii Scriitorilor din Moldova, doctor habilitat, cercetător științific coordonator la Institutul de Literatură și Folclor al A.Ș.M.; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Sergius CIOCANU, doctor arhitect, consultant în Direcția Arte Plastice a Ministerului Culturii al Republicii Moldova.

Valentin CIUCĂ, critic de artă, autor a numeroase studii și monografii consacrate artei plastice românești; director al Postului de Radio Iași.

Iurie COLESNIC, scriitor, istoric, editor, director-fondator al Editurii Muse-um și al Casei Cărții Petru Movilă, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Irina CONDREA, lingvistă, doctor în filologie, conferențiar universitar, prodecan al Facultății de Litere a Universității de Stat din Moldova.

Nicolae DABIJA, poet, eseist, traducător, istoric literar, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova și al Uniunii Scriitorilor din România; redactor-șef al săptămânalului *Literatura și arta*; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Stelian DUMISTRĂCEL, lingvist, cercetător științific principal gradul I la Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” din Iași, profesor doctor la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Anatol EREMIA, lingvist, doctor în filologie, cercetător științific coordonator la Institutul de Lingvistică al A.Ș.M.

Nadina GHEORGHÎĂ, jurnalistă, șefă Departament la ziarul public municipal *Capitala*.

Emilia GHEȚU, publicistă, redactor la Postul de Radio Antena C, redactor la revista *Limba Română*; critic de artă, membru al Uniunii Artiștilor Plastici (U.A.P.) și al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova.

Silvia GROSSU, jurnalistă, doctor în istorie, lector superior la Facultatea de Jurnalism și Științele comunicării a Universității de Stat din Moldova.

Efim JOSANU, ziarist, comentator sportiv, președinte de onoare al Comitetului Național Olimpic al Republicii Moldova.

Jiři NAŠINEC, românist din Praga, traducător din literatura română în limba cehă, autor de prefețe, studii și articole consacrate scriitorilor din România și Republica Moldova.

Vlad POHILĂ, ziarist, traducător, lingvist practician, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova; redactor-șef adjunct al revistei *Limba Română*.

Gheorghe PRINI, doctor-inginer, director al Întreprinderii editorial-poligrafice Știința; cofondator al Asociației editoriale NOI, al Societății de distribuire a cărții PRO NOI și al Fundației Cărții.

Nicolae ROIBU, publicist, prozator, eseist, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova; redactor la săptămânalul independent *Timpul*.

Agnesa ROȘCA, poetă, eseistă, traducătoare, critic literar, membră a Uniunii Scriitorilor din Moldova; laureată a săptămânalului *Literatura și arta* pentru ciclul de poezii închinat limbii române.

Valeriu RUSU, lingvist francez originar din Basarabia, doctor în filologie, profesor universitar, directorul Departamentului Filologie Romanică și Română de la Universitatea Provence, membru titular al Academiei din Aix-en-Provence; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*; Cetățean de Onoare al municipiului Chișinău.

Aurelian SILVESTRU, director-patron al Liceului „Prometeu”, doctor în psihologie, Eminent al Învățământului Public din Republica Moldova, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

Angela SOLTAN, filolog romanist, director al Biroului Uniunii Latine în Republica Moldova.

Ion STICI, publicist, șef Departament la cotidianul *Moldova Suverană*, membru al Uniunii Jurnaliștilor din Moldova.

Petru ȚARANU, doctor-inginer, publicist, scriitor, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, al Societății Scriitorilor Bucovineni și al colegiului de redacție al revistei *Limba Română* din Chișinău.

Mihai URSU, istoric, director general al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău.

Libuše VALENTOVÁ, filolog romanist din Cehia, conferențiar universitar doctor, șefa Catedrei de limba și literatura română de la Facultatea de Litere a Universității Caroline din Praga; autoare a numeroase studii consacrate literaturii române; cofondator al Asociației culturale Cehia-România.

Grigore VIERU, poet și eseist, membru de onoare al Academiei Române, membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova și al Uniunii Scriitorilor din România; autor de manuale școlare; membru al colegiului de redacție al revistei *Limba Română*.

Paulina ZAVTONI, actriță la Teatrul Republican „Lucaefărul”, Artistă Emerită din R. Moldova, conferențiar universitar la Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Chișinău.

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

